

Yayın No : 58
Kitabın Adı : **Abhazların Yaşam Döngüsü Törenleri**
Yazar : **Sima Dbar-pha**
Ruşçadan Çeviri : **Oktay Chkotua**
Kapak Tasarım : **Yunus Karaarslan**
ISBN : **978-625-98031-2-8**
Baskı ve cilt : **Ofis Yay. Mat. Kağıt San. Ltd. Şti.**
Topkapı/Zeytinburnu
Baskı Tarihi : **Ocak-2025**

Yayın Yönetmeni: **Erol Karayel**

Yayınevi Sertifika No: 43509

APRA YAYINCILIK DAĞITIM VE REKLAM TİC. LTD. ŞTİ.
Mecidiyeköy Mahallesi, Büyükdere Cad. No: 65/11 ŞİŞLİ/İSTANBUL
Tel: 0-553-016 15 44

www.aprayayincilik.com
e-posta: aprayayincilik@gmail.com

ABHAZLARIN YAŞAM DÖNGÜSÜ TÖRENLERİ

Yazan
SİMA DBAR-PHA

Rusçadan Çeviri
Oktay Chkotua

İSTANBUL-2025

SİMA DBAR-PHA
(DBAR SİMA ANDREEVNA)

11.04.1957 tarihinde Gudauta Vilayeti'ne bağlı Kaldahuara köyünde doğdu. 1978 yılında A.M. Gorki Sohum Pedagoji Enstitüsü Tarih Fakültesi'nden mezun oldu. 1982-1985 yıllarında Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Mikluhov-Maklay Etnografya Enstitüsü'nde doktora öğrencisi olarak bulundu ve 1985 yılında "*Abhazlarda Doğum ve Çocuk Yetiştirilmesiyle İlgili Gelenek ve Görenekler (19. Yüzyıl Sonları-20. Yüzyıl Başları)*" başlıklı doktora tezini savundu.

1979 yılından itibaren günümüze kadar ADÜ Tarih Fakültesi, Arkeoloji ve Etnoloji Anabilim Dalı'nda doçent olarak görev yapıyor. Aynı zamanda 1985 yılından itibaren de D.İ. Gulia Abhazyaya İnsani Araştırmalar Enstitüsü'nde kıdemli bilimsel araştırmacıdır.

Başlıca çalışmaları:

- Abhazların Çocuk Sağlığını Koruma ve Çocuk Hastalıklarını Tedavi Etme Konusundaki Gelenek ve Görenekleri // Abhazyaya Bilimler Akademisi Dergisi. – Tiflis, Metzniereba-1989. Cilt XV. s. 120–121.

- Abhazlarda Çocuk Döngüsü Gelenek ve Görenekleri (19. Yüzyılın İkinci Yarısı–20. Yüzyılın Başları), Sohum, Alaşara-2000. Monografi. s. 133.

- Abhazlarda Doğum Öncesi Yasaklar // Köprüler: Bilimsel Makaleler Derlemesi. Sohum: Alaşara-1998. Cilt 1, s. 45–50.

- Abhazlarda Küçük Çocukların Bakımıyla İlgili Geleneksel Yöntemler (19. Yüzyıl Sonları–20. Yüzyılın Başları) // Etnik Kültür: Temel Unsurların Dinamiği. Makaleler Derlemesi. Moskova-1984, s. 164–174.

- Abhazların Geleneksel Doğum Gelenekleri ve Ritüelleri ile Sovyet Dönemindeki Dönüşümleri // Sovyet Etnografyası, 1985, No.1, s. 98–104.

- Abhazlarda Ölüm Kavramı ve Ona Olan Yaklaşım // Çalışmalar Derlemesi ADÜ. Sohum-2000. s. 130 –134. (B.G. Conua ile ortak çalışma).

- Abhazların Geleneksel Kùltüründe Kader, Talih, Ölüm Öncüleri ve Koruyucu Sihir Unsurları // Çalışmaların Derlemesi ADÜ. – Sohum-2000. s. 130–134. (B.G. Conua ile ortak çalışma).
- Abhaz Halk Hekimliği. // Abhazya Çalışmaları. Tarih. Arkeoloji. Etnoloji, Cilt I, Alaşara. Sohum-2000. s. 153–162.
- Abhaz Kùltüründe Değer Yönelimlerindeki Değişiklikler Üzerine // ADÜ Çalışmaları (Bölüm II). Sohum-2003. s. 78–85.
- Abhazya Tarihi. Öğretim Kitabı. Bölüm III, Bölüm IV, Sohum: Alaşara-1991, s. 242–246.
- Cenaze Ritüelleri // Abhazlar. "Halklar ve Kùltürler" serisi, Moskova-2007, s. 294–303.
- Çocuk Döngüsü Ritüelleri. // Abhazlar. "Halklar ve Kùltürler" Serisi, Moskova-2007, s. 304–321.

KİTABIN ORİJİNAL DİLDEKİ KÜNYESİ

ABHAZLARIN YAŞAM DÖNGÜSÜ TÖRENLERİ (XIX Yüzyılın İkinci Yarısı – XX Yüzyıl Başları)

Yazar
DBAR SİMA ANDREEVNA

Baskı
Sukhum – 2022

*Abhazya Bilimler Akademisi,
D.Y. Gulia Abhazya İnsani Bilimler Enstitüsü
Öğretim Üyeleri Kurulu tarafından onaylanmıştır.*

Tedkik
Dr. Y.D. AÇBA (ANÇABADZE)

Ana çalışmaya, etnolog ve tarih bilimleri doktoru S.A. Dbar'ın "Abhazlarda Çocukluk dönemi Gelenekleri ve Törenleri" (2000) monografisi ile çeşitli yıllara ait seçilmiş makaleleri de dahil edilmiştir.

Kitap, etnoloji uzmanları ve geniş bir okuyucu kitlesi için tasarlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM I

ÇOCUK DOĞUMUYLA İLGİLİ ABHAZ GELENEKLERİ VE RİTÜELLERİ

1. ABHAZ AİLESİNDE ÇOCUK SAYISINA İLİŞKİN ANLAYIŞLAR VE BU ANLAYIŞLARIN DÜĞÜN TÖRENLERİNE YANSIMASI	17
2. ÇOCUKSUZLUK VE BUNA BAĞLI İNANÇLAR.....	22
3. HAMİLELİK DÖNEMİNE İLİŞKİN GELENEKLER VE TÖRENLER.....	28
4. DOĞUM ORTAMI VE DOĞUMLA İLGİLİ RİTÜELLER.....	39
5. DOĞUM SONRASI DÖNEMDE ANNENİN UYMASI GEREKEN YASAKLAR.....	50

BÖLÜM II

ÇOCUK YETİŞTİRME İLE İLGİLİ TÖRENSEL VE GELENEKSEL UYGULAMALAR

1. ÇOCUKLARIN İLK YILLARINA İLİŞKİN GELENEK VE RİTÜELLER.....	57
2. ABHAZLAR ARASINDA ÇOCUKLARIN BAKIMI İÇİN GELENEKSEL YÖNTEMLER	73
3. ÇOCUK SAĞLIĞININ KORUNMASI VE ÇOCUK	87
HASTALIKLARININ TEDAVİSİ İLE İLGİLİ GELENEK VE RİTÜELLER.....	87
4. ABHAZLARDA ÇOCUK YETİŞTİRME GELENEKLERİ	103
SONUÇ.....	143
KAYNAKÇA	146
BİLGİ ALINAN KAYNAK KİŞİLER:.....	160
KISALTMALAR LİSTESİ.....	163

MAKALELER

ABHAZLAR'DA ÖLÜM KAVRAMI VE_BUNA KARŞI TUTUMLARI	166
Abhaz Geleneksel Kültürünün Bir Unsuru Olarak_KADER, YAZGI, ÖLÜM HABERCİLERİ VE_KORUYUCU BÜYÜ	170
ABHAZ HALK TIBBI	175
ABHAZ KÜLTÜRÜNDE DEĞER YÖNELİMLERİ_DEĞİŞİKLİKLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	185
ABHAZLARDA TARİHSEL DEFİN BİÇİMLERİ	193
ABHAZLARDA DEFİN İNANÇLARI.....	209

**ABHAZ GELENEKLERİ VE ÇOCUK DÖNGÜSÜ
TÖRENLERİ**
(19. yüzyılın ikinci yarısı - 20. yüzyılın başları).

*Değerli eşim ve
ünlü Abhaz dilbilimcisi Boris Conua'nın
aziz hatırasına ithaf ediyorum.*

GİRİŞ

Dünya halklarının çocukların doğumu ve yetiştirilmesiyle ilgili gelenek ve ritüellerinin incelenmesi büyük ilgi görmektedir. Bu öncelikle, son yıllarda modern tarihsel süreçlere olan ilginin artmasıyla birlikte, etnik sistem ve onun yapısal bileşenleri sorununun ortaya çıkması; bunun değişmesinin ise etnik topluluğun istikrarında bir değişikliğe yol açması gerçeğiyle açıklanmaktadır. Çocukların doğumu ve yetiştirilmesiyle ilgili gelenek ve ritüeller, etnosun bu tür önemli yapısal bileşenlerinden biri olarak düşünülmelidir. Bu da kuşkusuz onların kapsamlı bir şekilde incelenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. İlgilendiğimiz sorunu incelemenin aciliyetini artıran bir başka neden de bu gelenekler dizisinin herhangi bir etnosun geleneksel yaşamında önemli bir rol oynamasıdır. Annelik ve doğum döngülerinin ritüel sistemi insan varoluşunun kilit anlarından birini ritüelleştirdiği için bu oldukça anlaşılabilir bir durumdur. Nüfusun yeniden üretim süreci, bir etnosun varlığının biyolojik temelidir.

Bu gerçek, insanların dini düşüncelerine uygun bir şekilde yansıtılmış ve temelde bu sürecin esenliğini sağlamak için tasarlanmış bir dizi eylem ve tekniğin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sonunda, insanların yaşamlarındaki önemi, belirli bir etnik grubun yeniden üretimini sağlamaktan ibaret olan yerine getirdiği işlevlerin önemine göre belirlenen kapsamlı bir ritüel sistemine dönüştüler.

Çocuk döngüsünün gelenek ve ritüellerinin analizi, etnik toplulukların ve kültürel sistemlerinin karmaşık etnografik çalışmasının ayrılmaz bir parçası ve çocuk döngüsü ritüelleri günlük kültürün bu alanlarıyla doğrudan bağlantılıdır; bu nedenle aile ve sosyal yaşamın çeşitli yönlerini yeniden yapılandırmaya izin verir. Aile ritüellerinin çocuk döngüsü bağlamındaki gelişimi, arkaik aile ve sosyal kurumların kalıntıları, dinin ilk biçimleri ve halk tıbbının bazı konularının incelenmesi bakımından şüphesiz ilgi çekicidir.

Kökleri eski çağlara dayanan ve tarihsel gelişimin farklı dönem ve çağlarının katmanlarını yansıtan çocuk döngüsüne dair gelenek ve ritüellerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi, sosyo-tarihsel şartlarının doğru bir şekilde anlaşılması için büyük önem taşımaktadır ve bu da çocuk yetiştirme alanındaki halk deneyimini ve geleneklerini toplum çıkarları doğrultusunda doğru bir şekilde değerlendirmeyi ve kullanmayı mümkün kılmaktadır.

Kafkasya çalışmalarında, bizi ilgilendiren konu esas olarak Kuzey Kafkasya'da çalışılmıştır, ancak Abhazlar hakkında özel bir çalışma yoktur. Bu bağlamda, Abhaz geleneklerinin ve çocuk döngüsü ritüellerinin incelenmesi önemli ve günceldir.

Bu sorunu Abhaz materyalleri üzerinde araştırmanın önemi, Abhazya'daki temel sosyo-ekonomik ve kültürel dönüşümlerin bir sonucu olarak, çocuk döngüsü ile ilgili gelenek ve ritüellerin önemli değişikliklere uğradığı gerçeğiyle de ortaya çıkmaktadır. Doğumla ilgili bir dizi geleneksel özellik önümüzdeki yıllarda tamamen ortadan kalkacak ve zamanında kaydedilmezse tarih bilimi için kaybolabilir.

Bu çalışma, bölgesel olarak Abhazya'nın Bzıp ve Abjua bölgelerini kapsamaktadır. Yazar, söz konusu tarihi ve etnografik bölgelerdeki annelik ve doğum döngüsü kompleksini mümkün olduğunca eksiksiz bir şekilde ele almaya ve saha, arşiv, edebi ve folklor materyallerinin

kapsamlı bir analizine dayanarak incelenen gelenek ve ritüellerin ortak ve spesifik özelliklerini belirlemeye çalışmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, bu konuda özel monografik çalışmalar bulunmamaktadır, ancak aşağıda gösterileceği gibi, Abhaz yaşamının belirli yönleri ve çocukların yetiştirilmesi ile ilgili bazı konular, özellikle Abhaz ailesi ve aile hayatını konu alan Abhaz literatüründe ele alınmıştır.

Literatürün ve yazılı kaynakların sınırlı olması nedeniyle, bu çalışmanın temelini yazarın keşif gezileri sırasında topladığı saha materyallerinin yanı sıra arşiv, edebiyat ve folklor verileri oluşturmuştur. Doğum ve çocukluk dönemine ilişkin ritüel araştırmaları, Gudauta ve Oçamçıra bölgeleri ile Gagra şehrine bağlı Bzıp, Kaldahuara, Blabırhua, Barmış, Otxara, Lıxı, Dürıpş, Mgudzırhua, Abgarhuk, Açıandara, Çlou, Tkhina, Otap, Cgerda, Pakuaş gibi yerleşim yerlerinde gerçekleştirilmiştir.

Yazar, 1982 yılında Etnografya Enstitüsü'nün uzun yaşayanların oranının yüksek olduğu halklar ve etnik gruplar üzerine kapsamlı bir biyolojik-antropolojik ve sosyo-etnografik çalışma yürüten bir keşif gezisine katılmıştır. Etnografik materyal, yazar tarafından özel olarak geliştirilen ve 80'den fazla soru içeren bir anket kullanılarak toplanmıştır.

Materyal, esas olarak Abhazların geleneksel aile yaşamını iyi bilen yaşlı kadın ve erkeklerle yapılan görüşmeler yoluyla toplandı. Görüşülen kişilerin en yaşlısı 110 yaşındaydı (Gudauta ilçesi, Durıpş köyünden Arzınba Fıf Dautovna). Araştırma hem bireysel hem de grup görüşmeleri şeklinde gerçekleştirildi. Toplanan materyal sadece bu konudaki mevcut bilgileri doğrulamakla kalmadı, aynı zamanda Abhaz çocuklarının döngü ritüellerinin incelenmesiyle ilgili bazı konuların daha spesifik bir şekilde açıklığa kavuşturulmasına katkıda bulundu.

Monografide ayrıca arşiv materyalleri de kullanılmıştır. Arşiv materyalleri Sohum'da Abhazya ASSC Merkezi Devlet Arşivi'nde, D.İ. Gulia Abhaz Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü'nün ve Abhaz Devlet

Müzesi'nin el yazmaları koleksiyonlarında tespit edilmiş ve incelenmiştir.

ASSC Merkez Devlet Arşivi'nde, Çocukların Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi ve Sağlığının Korunması Bölümlerarası Komisyonu, Kadın İşçilerin (kadın işçiler) Çalışma Koşullarının ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi Komisyonu, "Çocukların Dostu" Abhaz Çocukluğu Koruma ve Çocukların Komünist Eğitime Yardım Derneği, Abhazyaya ÖSSC Merkez Yürütme Komitesi'ne bağlı Çocuk Komisyonu'ndaki belgeler tespit edilmiş ve incelenmiştir. Ayrıca, 1899-1964 yılları arasında yaşamış Abhazyaya'nın önde gelen eğitimcilerinden Dudko A.P.'nin kişisel arşivi ve eğitim konularındaki "Gazete Makaleleri" derlemesi de incelenmiştir.

D.İ. Gulia Abhaz Dili, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü arşivinde ise, Ş.D. İnal-ıpa tarafından toplanan folklorik ve etnografik materyaller, G.V. Smır tarafından Gagra, Gudauta ve Sohum bölgelerinde toplanan materyaller, aynı zamanda onun 1972 yılında topladığı etnografik materyalleri ve İ.A. Acincal'ın yayımlanmamış çalışmaları da kullanılmıştır.

İ.A. Acincal'ın yayımlanmamış materyallerinin bir kısmı, Abhaz Devlet Müzesi'nin el yazmaları bölümünde incelenmiştir.

İncelenen konu ile ilgili genel bilgilere çeşitli edebi kaynaklarda, gazete ve dergi makalelerinde ve notlarda da rastlanmaktadır. Bu tür bilgiler, "Kafkas Dağlı Halkları Hakkında Bilgilerin Derlemesi", "Kafkas Bölgeleri ve Kabileleri Tanıtım Materyalleri Derlemesi", "Kafkas Gazetesi", "Rus Coğrafya Derneği Kafkas Departmanı Notları", "Rusya Halkları", "Askeri Topluluk" gibi devrim öncesi periyodik yayınlarda mevcut olup; Abhazların yaşam şekli ve gelenekleri hakkında bilgi sunmaktadır. Genel olarak verilen bilgiler, incelenen geleneklerin ve ritüellerin kısalığı ve kesikliği ile sorunludur. M. Seleznev¹, S. Puşkaev², A. Vvedensky³, A. Yoakimov⁴, N. M. Al'bov⁵, M.

¹ Seleznev M., Kafkasya'yı Tanıma Rehberi, Cilt 2, 1850.

Canaşvili⁶, N. S. Derjavin⁷, N. Canaşiya⁸ gibi yazarların makalelerinde ilgilendiğimiz konuya dair çeşitli genel bilgilere de rastlıyoruz.

Abhaz eserleri arasında ünlü etnograf-kafkasolog G. F. Çursin'in "Abhazya Etnografyası Üzerine Materyaller"⁹ adlı çalışması büyük ilgi görmektedir., Abhazların maddi ve özellikle manevi kültürüyle ilgili meseleleri içermektedir. G. F. Çursin, Abhazların etnografik incelenmesine büyük önem atfetmiş ve şunları yazmıştır: "Abhazlar, Kafkasya halklarının yanı sıra tüm insanlığın kültür tarihine dair değerli materyaller sunan geçmiş gelişim aşamalarının birçok kalıntısını korumuştur."¹⁰ Çalışması, yazarın 1928 yılında Abhazya bölgelerine yaptığı iki gezi sırasında topladığı zengin etnografik malzemeye dayanmaktadır. G. F. Chursin'in çalışmaları, Abhazların gelenek ve günlük yaşamı ile ilgili zaten kayıp olan bir dizi etnografik detayı yerine koymak açısından büyük değer taşımaktadır. Abhazlar arasında doğum törenleri ve çocukların yetiştirilmesi hakkında bazı bilgiler, Abhaz halk okulu öğretmeni A. İoakimov tarafından yazılan ve daha önce bahsedilen kısa makalede yer almaktadır. Bir çocuk doğduğunda salıncakta sallanması ve özel şarkılar söylenmesi hakkındaki bilgiler literatüre ilk kez bu makale ile girmiştir.

N. S. Derjavin'in "Etnografik Açından Abhazya" adlı kapsamlı yazısında, yazar saha materyallerinin yanı sıra, önceki yazarlardan bazı bilgileri de sunmaktadır. Onun bildirimleri arasında, doğum ritüellerinin kısa tanımı bizim için çok değerlidir. Devrim öncesine ait ilgi çekici temalar, N. Canaşiya'nın "Abhazların Dini İnançları" ve "Abhaz

² Puşkarev S., Abhazya ve Abhazlar, "Kafkas" Gazetesi, 1854, № 60–61.

³ Vvedensky A., Abhazların Dini İnançları, SSKG, Tiflis, 1871, cilt 5; aynı yazar, Sohum Bölgesi Yerli Nüfusunun Ekonomik Durumu, SSKG, Tiflis, 1872, cilt 6.

⁴ Joakimov A., Abhazlar, "Kafkas" Gazetesi, Tiflis, 1874, № 39, 47.

⁵ Albov N.M., Abhazya'da Etnografik Gözlemler, "Canlı Tarih", St. Petersburg, 1893, cilt 3.

⁶ Canaşvili M., Abhazya ve Abhazlar, ZKOIRGO, 1895, cilt 16.

⁷ Derzhavin N.S., Abhazya'nın Etnografik Yönü, SMOMPK, 1907, cilt 37.

⁸ Canaşiya N., Abhazların Dini İnançları, "Hristiyan Doğu", 1915, 1917, s. 4, 5.

⁹ Çursin G.F., Abhazya Etnografyası Üzerine Materyaller, Sohum, 1957.

¹⁰ Akaba L.H., G.F. Çursin'in Belirtilen Çalışmasına Giriş, s. 4.

Kültürü ve Yaşamı" başlıklı etnografik makaleleri ile sona ermektedir. İkinci makalede, çocuğun doğumuyla ilgili ritüellerin tanımı bulunmaktadır.

Bizi ilgilendiren çeşitli konular Sovyet araştırmacıların çalışmalarında da ele alınmıştır. Özellikle yerel etnograflar tarafından hazırlanan çeşitli eserler farklı zamanlarda yayınlanmıştır. Bunların başında Ş. D. İnal-ıpa'nın "Abhazlar arasında evlilik ve aile tarihi üzerine denemeler"¹¹ adlı monografisi gelmektedir. Devrim öncesi literatürden geniş ölçüde yararlanmakta ve yazar tarafından Abhazya'nın kırsal bölgelerinde toplanan büyük miktarda saha malzemesine dayanmaktadır. Ş. D. İnal-ıpa'nın "Gelenekler ve Modernite"¹² adlı başka bir çalışmasında, "Babalar ve Çocuklar" bölümünde, Abhazlar arasında ebeveynler ve çocuklar arasındaki geleneksel ilişki konularına değinilmektedir. Modern Abhaz aile yaşamının incelenmesine adanmış çalışmalar arasında L. X. Akaba¹³, Y. S. Smirnova¹⁴, S. N. Bjanıya¹⁵, Y. G. Argun¹⁶, V. L. Biguaa'nın¹⁷ aile ve aile yaşamının sorunlarının yanı sıra annelik ve doğum döngüsü ile ilgili konulara da değinen çalışmaları yer almaktadır.

L. X. Akaba, Oçamçıra Bölgesi Abhazları ile ilgili çalışmasında çocuk doğumuyla ilgili gelenekleri ve özellikle "kazan asma" (ақәаб кнаҳара) ritüelini tanımlamaktadır. Yazarın topladığı saha verilerine dayanan eser, diğer yaşam alanlarının yanında Abhaz ailelerin kendi aralarındaki ilişkileri ile diğer ailelerin yaşam unsurlarını da işlemiştir.

Y.S. Smirnova'nın "19.-20. yüzyıllarda Abhaz kadınlarının aile ha-

¹¹ İnal-ıpa Ş.D., Abhazlarda Evlilik ve Aile Tarihi Üzerine İncelemeler, Sohumi, Abgii, 1954.

¹² İnal-ıpa Ş.D., Gelenekler ve Güncellik, Sohumi, Alaşara, 1978.

¹³ Akaba L.X., Oçamçıra Bölgesinin Abhazları, KES, Moskova, 1955.

¹⁴ Smirnova Y.S., Abhaz Kadınının Aile Hayatı ve Toplumsal Durumu (XIX-XX yy.), KES, cilt I, Moskova, 1955.

¹⁵ Bjanıya T.N., Abhaz Kolektif Köyünde Aile ve Aile Yaşamı, Kitapta: Modern Abhaz Köyü, Tiflis, 1977.

¹⁶ Argun Y.G., Günümüz Abhazlarının Yaşamı ve Kültürü, Sohumi, Alaşara, 1976, (Abhazca).

¹⁷ Biguaa V.L., Günümüz Abhazlarında Kırsal Aile, Tiflis, 1983.

yatı ve sosyal statüsü” adlı çalışmasına dikkat çekilmelidir. Bu çalışmanın temeli, yazar tarafından 1946-1949 yıllarında Abhazya'nın Gudauta ve Oçamçira bölgelerinde toplanan etnografik materyallerdir. Bu makale, geçmişte Abhazların aile yaşamının incelenmesi için büyük değer taşımaktadır. Y. S. Smirnova'nın "Abhazlarda Çocuk Eğitimi"¹⁸ konusundaki makalesinde de, ilgi duyduğumuz bazı konular ele alınmaktadır.

¹⁸ Smirnova Y.S., Abhazlarda Çocuk Eğitimi, K.S.I.E., cilt 36. Moskova, 1962.

BÖLÜM I

ÇOCUK DOĞUMUYLA İLGİLİ ABHAZ GELENEKLERİ VE RİTÜELLERİ

1. ABHAZ AİLESİNDE ÇOCUK SAYISINA İLİŞKİN ANLAYIŞLAR VE BU ANLAYIŞLARIN DÜĞÜN TÖRENLERİNE YANSIMASI

19. ve 20. yüzyılın başlarında Abhazlarda küçük, yani çekirdek ailenin yanı sıra büyük veya patriyarkal aileler de varlığını sürdürüyordu. “Bu tür bir aile yapısı” diyor M.O. Kosven, “tarihleri boyunca Kafkasya'nın tüm halklarına özgüydü.”¹⁹ 19. yüzyılın sonlarında Abhazların büyük aileleri; ailenin başı baba veya dede, onun eşi ve tüm çocukları, bekar ve evli oğulları ve onların ailelerinden oluşmaktaydı.²⁰ Bu, üçüncü ve en son tip büyük aile olduğundan "baba ailesi" olarak adlandırılmıştır. Abhazların geç dönem büyük aile yapısı, kolektif mülkiyet, toplu üretim ve kolektif tüketim esaslarına dayanmaktadır. Aile topluluğunun başında ya ailedeki en yaşlı erkek - dede veya baba- (ахатц еиҳабы) bulunmaktaydı. O, ailenin sınırsız bir yöneticisi sayılıyordu. Ailenin başında toplanmış olan tüm mülk ve yönetim yetkisi, aile liderinin elindeydi. O, aile içerisinde erkek üyeler arasında belirli iş türlerini dağıtıyordu. Ancak, aile büyüklerinin etkin gücü her zaman aile meclisi tarafından sınırlandırılırdı. Aile meclisindeki en yaşlının sesi belirleyici olmasına rağmen, o yine de, büyük oğulları ve kadının haklarını temsil eden büyük annenin görüşlerine de kulak vermek zorundaydı.

¹⁹ Kosven M.O., Kafkasya'da Etnografi ve Tarih, Moskova, 1961, s. 102.

²⁰ Kosven M.O., Aile Topluluğu. SE, 1948, № 3, s. 21.

Ailenin başının vefatından sonra yetki, genellikle en büyük ağabe-ye geçiyordu. Ailenin kadın üyeleri, ailenin en yaşlı kadını olan “апсхэыс епхабы” tarafından yönetiliyordu. Bu kişi genellikle, ailenin en yaşlı kadını veya en büyük gelini olurdu. En yaşlı kadın, ailede büyük bir saygı ve otorite görmekteydi. O, ailenin kadın bölümünü organize eden, evdeki kadınlara görevler dağıtan, tüm kadın üyelerin davranışlarını, özellikle genç kızların davranışlarını takip eden biriydi.

Genellikle, Abhazların küçük ve büyük ailelerinde olduğu gibi, ailenin başı en yaşlı erkek olmaktadır. O, yalnızca ailenin ekonomik faaliyetlerinin yöneticisi değil, aynı zamanda tüm mülklerin; ev, arazi ve hayvanların da sahibidir. Çocuklar, yetişkinler de dahil olmak üzere, tamamen ailenin başının otoritesi altındaydılar ve ona sorgusuz sualsiz itaat etmek zorunda olup kendisine saygılı davranmaları gerekiyordu. Baba ile tartışmak, onun önünde sigara içmek, dağınık giyinerek önüne çıkmak vb. doğru görülmezdi. Ailenin annesi de çocuklar ve özellikle kızlar üzerinde önemli bir güç sahibiydi.

Ailenin tipi, bir dereceye kadar üyeler arasındaki ilişkilerin yapısını ve karakterini etkilemiştir. Hem büyük hem de küçük ailede patriyarkal geçerlilikler hâkimdir ve erkek tarafı akrabalık ilişkileri ana unsur kabul edilmekte ve aile-soy birliğinin devamı sağlanmaktaydı. Patriyarkal gelenekler gereği, ailenin erkek üyelerine çok özel bir önem verilirdi.

Gelecek nesillerin endişesi, evlenme anından itibaren başlamakta olup, bu nedenle düğün döngüsü içerisinde çocuk doğumunu teşvik etmeye yönlendirilmiş birçok ritüel yer almaktadır.

Kızını evlendiren akrabalar ve komşular, onun yeni ailesinde sağlığı ve mutluluğu için kadeh kaldırırlar ve kızlarının beş oğul ve üç kız doğurmasını dilerlerdi. Bu şekilde çok çocuk istemek, Abhazlar arasında gelenekseldi; çünkü geçmişte çok sayıda çocuk sahibi olmak zorunlu görülmekteydi. İncelenen dönemde ailenin refahı, çoğunlukla büyüklüğü ile birebir ilişkilendirilmekteydi ve çocuk ölümleri sağlık

hizmetlerinin eksikliğinden dolayı yüksekti. Bu yüzden, çok çocuk istemek yeni evlilere en iyi dilek olarak kabul edilmiştir. Bunu vurgulayan birçok informatör bulunmaktadır.²¹ Çok çocuklu aileler Abhazlar arasında çok saygındı. Özellikle, birçok oğlu olan aileler büyük saygı görmekteydi. Birçok oğul sahibi olan baba için “Yaşlılığını oğullarıyla süsleyen kişi kutlu ve mutludur!” denilirdi.

Bir çocuğun doğumu, özellikle de oğulun doğumu Abhaz ailesinde son derece önemli bir olay kabul edilirdi. Oğul, soyun devamı, babanın evinin destekleyicisi ve aile ile mülkün asıl koruyucusu olarak görülüyordu. Bu nedenle, erkek çocuğun doğumu sevinçle karşılanır, gelenek gereği birçok tüfek atışı ile kutlanırdı. Kız doğumu için ise, durum farklıydı. “Oğulun doğumu için gösterilen coşku ve sevinç yerine, kızın çocuğun dünyaya gelmesi ailenin içerisinde ağır bir sessizlikle karşılanıyordu.”²² Bir kadının sadece kız çocuk doğurması, büyük bir talihsizlik sayılıyordu. Bu durum ve kimsesizlik, çiftlerin ayrılmasına veya anlaşarak ikinci bir eş almasına bile neden olabiliyordu (gerçi, bu tür durumların Abhaz kültüründe yaygın olduğu söylenemez). Daha önce birkaç oğul doğurmuş olan ailelerde ise, yeni doğacak kızı beklemek daha bir mutlulukla karşılanıyordu. Böyle örneklerde, kız doğarsa bile kutlama yapılırdı, ancak ilk çocuk kız olduğunda asla kutlama yapılmazdı.

Abhazların kız evlat üzerindeki görüşleri çelişkilidir. Bir taraftan, ailenin içinde bir kız olması, oldukça yüksek bir şekilde değer verilmiş gibi görülmektedir; çünkü toplumda “İyi bir kız, iki oğlan değerindedir” («Азгаб бзиа дагъчкэыноуп, дагъзгабуп») denilmektedir. Bununla birlikte patriyarkal yapıların hâkimiyeti nedeniyle, kız geçici bir konuk gibi tanımlanıyordu. Kız evlendiği zaman başka bir ailenin üyesi haline geldiğinden, kız “soyadını kaybetti” (“ажэларзга”) ola-

²¹ Etnografya Enstitüsü Arşivi, Yazarın Saha Kartları, 1982, s. 19, 35, 40, 44; PKA, 1983, ss. 10, 14, 21. (Bundan sonra – AĞE, PKA).

²² Smirnova Y.S., Abhaz Kadınının Aile Hayatı ve Toplumsal Durumu, s. 118.

rak söylenirdi. Şüphesiz, Abhazların yeni doğan çocuğun cinsiyetine karşı olan farklı tutumları da, aile ve topluluktaki erkekler ile kadınların ekonomik ve toplumsal durumlarının farklı yansımalarıdır.

Abhaz düğünlerinde, gelinlik giyme ritüelleriyle birlikte, gelecekte aileye çok sayıda çocuk vermeleri ve şeytani ruhlarla karşılaşmamları arzulanırdı. Düğün sırasında gelinin “amharaya” çapraz şekilde tutulan kamaların altından geçerek girmesi gerekiyordu. Bu ritüel, “Demirden Geçiş” (аихацгара) olarak adlandırılmaktaydı. Bu ritüel, şöyle gerçekleştiriliyordu; gelin amharaya²³ girmeden önce kapının her iki tarafında bulunan erkekler, bıçaklarını veya katanalarını çapraz bir şekilde tutuyorlardı. Yeni evli kadın, eğilerek, çapraz bıçaklar altından geçirdi. Gelinin ve kocasının, şeytani ruhların etkisinden korunması için bu ritüel organize edilmektedir. Diğer toplumlarda olduğu gibi, gelinin üzerine fındık, gümüş paralar ve tatlılar da atılmakta ve “İşte böyle çoğalım!” (“Абас шэыҕнааит!”) diyerek kutlanmaktadır. Düğün boyunca, gösterilerde yer alan misafirlerin ve akrabaların, dağıtılan fındıkları, tatlıları ve paraları toplaması gerekmektedir. Ancak, bu “toplama” için öncelik çocuklara verilir, bu da genç çiftin çok çocuk sahibi olması için olumlu değerlendirilirdi.

Düğün günü, düğün ziyafetinin başlamasıyla birlikte, saygın bir yaşlı (aile üyelerinden biri) Demircilik ve Ocak tanrısının, yani “Ajahara”nın armağanını takdim etmektedir. Sol elinde, kurbanın kalbini ve ciğerini fındık dalına takılı olarak tutarken, sağ eliyle dolu bir şarap kadehini kaldırarak, "Bugünden itibaren yeni gelin, senin kutsal koruman altındadır, senden onu doğurgan kılmanı diliyoruz"²⁴ diye dua eder. Zira “Ajahara” (“Ажъахара”), sadece ocak koruyucusu değil; insan neslinin artırılması ile ilgili bir tanrıdır. "Ajahara" ifadesi, "Aja" et ve "Ahara-azırhara" artma ifadesinden oluşmaktadır; bu da tanrının

²³ İnal-ipa Ş.D., Abhazlarda Evlilik ve Aile Tarihine Dair İncelemeler, Sohum: Abgii, 1954, s. 139.

²⁴ АİЕ, PKA, 1982, ss. 30–31.

nezdinde bir anlam taşımaktadır.²⁵

Gelin "büyük ev" ("абындыу")e, yani ailenin ortak bulunduğu evin içerisine alınışında, yine Ajahara'ya dair ritüeller yapılmaktaydı. Bu ritüeli yalnızca kadınlar yapıyordu. Kayınvalide gelinine darı taneleri verir, o da aile ocağının etrafında dönerek (ocağın etrafında dönmek yeni bir aile üyesinin atalar kültürüne tanıtılması olarak kabul edilirdi) gelininin önüne saçardı. Bu, dağılan darı taneleri gibi evi çoğaltmak için yapılan büyümlü bir teknikti.²⁶ Ardından, yeni evli kadın, odanın ortasına diz çökerek otururdu. Duacı kadın, elinde kurbanlık bir tavukla yeni evli kadının etrafında dönerek, dualar eder: "Bugünden itibaren himayesine girdiğin Ajahara'nın ruhu seni, genç gelinimizi kutsasın ve sana kalbinin ve gözlerinin sıcaklığını göndersin ve seni birçok çocuğun annesi ve mutlu bir anne yapsın".²⁷ Daha sonra dua eden kadın kurbanlık tavuğu keser, bir mum alır ve onu yakarak şöyle der: "Bu mumun kokusu insanlara ne kadar hoş geliyorsa, sen de onlara o kadar hoş geleceksin ve insanlar seni sevecek". Duada hazır bulunan kadınlar: "Allah sana (yani dua eden kadına - S.D.) da aynısını versin"²⁸ derler. Dua bittikten sonra gelin tekrar amhara'ya götürülürdü.

Abhazya'nın Abjua bölgesinde, düğün ziyafetinin verildiği günde, yeni gelinin dizinin üzerine küçük bir erkek çocuk oturtulmakta ve "Tanrı, sana bir oğul versin!"²⁹ şeklinde bir dilek tutulmaktadır. İşte, bu andan itibaren kadın, bu çocuğa, kendi oğluymuşçasına büyük bir sevgi ile yaklaşır. Bu ritüelin yeni çiftte erkek çocuk, verimlilik ve iyi bir soy sağladığına inanılmaktadır. Bzıp Abhazya'da ise bu ritüel bilinmemektedir. Yukarıda açıklanan tüm ritüeller, yeni gelin ve eşinin

²⁵ İnal-İpa Ş.D., Abhazlarda Evlilik ve Aile Tarihi Üzerine İncelemeler, s. 139.

²⁶ Çursin G.F., Abhazya Etnografyası Üzerine Materyaller, Sohum, 1957, s. 171.

²⁷ AİE, PKA, 1982, ss. 55.

²⁸ AİE, PKA, 1982, ss. 56.

²⁹ AİE, PKA, 1982, ss. 58.

şeytani ruhların etkisinden korunmasını sağlamakta ve kadının, kocasıyla olan ilişkilerinin başlangıcında, birçok çocuk sahibi olmaları dileğini perçinlemektedir.

2. ÇOCUKSUZLUK VE BUNA BAĞLI İNANÇLAR

Abhazlar arasında çocuk sahibi olma veya olmama durumu, geçmişte bir kadına aile içinde ve toplumda nasıl bir muamele yapılacağını büyük ölçüde belirliyordu. Bir kadının çocuk sahibi olamaması, sadece eşi için değil, tüm ailesi ve akrabaları için büyük bir talihsizlik olarak görülürdü. Çocuk sahibi olamayan bir aile, genel bir acıma ile karşılanıyordu. Çocuksuz bir kadının eşine olan tutumu, bir atasözünde şöyle ifade ediliyordu: "Çocuksuz kalması mukadder olan bir adamın karşısına, kısır bir kadın çıkar." Çocuk sahibi olamayan Abhaz kadın bu durumu ağır bir şekilde yaşar ve kısırlığından kurtulmak için her şeyi yapmaya çalışırdı.

Abhazlar, kadının doğurganlık yeteneğini doğaüstü güçlerin etkisiyle ilişkilendiriyorlardı. Çocuk sahibi olup olmaması tamamen bu güçlere bağlıydı. Kısırlığın sebebini ise yalnızca kadında görüyorlardı. Eğer bir kadın anne olamazsa, kendisine "Bizi nesilsiz bırakmayasın!" deniliyordu. Eğer kadın, birkaç yıl kocasının evinde kalmasına rağmen çocuk sahibi olamazsa, sessizce ailesinin evine geri dönmesi, gelenek gereği ne onun ne de akrabalarının hoşnutsuzluğuna neden olurdu. Bilgi kaynaklarımız, çocuksuz bir kadının, kocası tarafından herhangi bir şikayette bulunulmasa bile, erkek kardeşleri tarafından ailesinin evine geri götürüldüğünü örnekliyor. Bu tür uygulamalar, halk arasındaki inanışlara göre, bir ailenin mirasçısız kalması büyük bir günah olduğundan, çocuksuz bir kadının kendiliğinden gitmesi veya akrabalarının onu alıp götürmeleri gerektiği inancındandır.³⁰ Geleneksel Abhaz düşüncesine göre, çocuksuz bir kadının kocasının ailesiyle hiçbir

³⁰ AİE, PKA, 1982, ss. 19, 31, 37; PKA, 1983, s. 15, 25, 28.

bağı olmamalıydı. K. Maçavariyan'ın belirttiği gibi, "bölgedeki geleneklere göre, bir kadın ne olursa olsun, eğer çocuk sahibi olamıyorsa, kocası onu boşayıp başka biriyle evlenme hakkına sahiptir."³¹ Bu nedenle, çocuksuz bir kadın sıklıkla yalnız bir yaşam ya da başkalarının çocuklarına bakım yapma beklentisiyle karşılaşıyordu. Folklorunda, kısırlık teması, üzüm salkımı olmayan bir asma veya susuz kalmış bir dereye benzetilerek tasvir edilmiştir:

"Salkımı olmayan bir üzüm asması,
Çocuğu olmayan bir kadın,
Nasıl da benzeşirler.
Salkımı olmayan bir üzüm asması,
Susuz kalmış bir dere,
Asla doğum yapmayan kötü bir kadın.
Üçü de birbirine nasıl da yaraşırlar."³²

Aksine, çocuk, özellikle de erkek çocuk doğuran bir gelin, kocasının ailesinde özel bir saygı görürdü. Kocasının ailesinin ve klanının tam teşekküllü bir üyesi haline gelir ve kocasının ölümü halinde onun evinde kalarak çocuklarını yetiştirme hakkına sahip olurdu. Dahası, çocuklu dul bir kadın özel bir saygı görür ve çevresindeki insanlar ona ellerinden geldiğince yardım ederdi. Çocuklarını bırakıp ailesinin yanına gitmesi ya da evlenmesi ise şiddetle kınanırdı.

Geçmişte Abhazlar, kadınları kısırlıktan kurtarmak ve gençleri bol çocuk sahibi yapmak için dualara ve çeşitli sihirli ritüellere başvuru-yorlardı. Gelin, nikâhın üzerinden iki-üç ay geçtikten sonra, yaratıcı anne olarak bilinen Ana-Şatçüa tanrıçasından çocuk talep etmeye başlardı. Bu tanrıçaya sunulan kurban, bir boğa, burulmuş iki horoz, dört "akuakuar" somunu,³³ uzun ekmek "açığuzal" ve bir mumdan oluş-

³¹ Maçavaryani K.D., Abhazların Hayatından Bazı Özellikler, Abhazyadaki Kadının Durumu, SMOMPK, Tiflis, 1884, cilt 4, s. 42.

³² Abhaz Halk Şiirleri, Derleyenler: D.İ. Guliya, X.S. Bgajüba. Sohum, 1972, s. 80.

³³ Akuakuar: hamurdan yapılan bir sunak yiyeceği.

maktaydı.³⁴

Eğer kısırlığın nedeni hastalık olarak değerlendiriliyorsa, kadın, halk hekimliğinin makul ve sihirli yöntemlerini harmanlayan bakıcılar ve ebe kadınlardan yardım talep ediyordu. Bu nedenle, ebeler sık sık çocuksuz kadınlara masaj yapar, karınlarına fincanlar yerleştirir, her zaman bellerini sıcak tutmalarını, temiz yünden yapılmış bir örtü ile bağlamalarını önerirlerdi. 1980'lerin ortalarında, Gudauta bölgesinin Dürüş köyünde, kısırlık tedavisinde yetenekleriyle tanınan kardeşler, Ankuab-Gumba ailesinden Şaşa Yedrisovna ve Ankuab-Gerzmaa Vira Yedrisovna vardı. Onlarla görüştüğümüzde, kendi becerilerinin sırlarını kimseye açmadıklarını söylediler. Küçük kız kardeş Vira, yedi farklı bitkiden ilaç hazırladığını söyledi, ancak bunların adını veremeden kaçındı, zira bu durumda yaptığı demlere şifa verme özelliklerini kaybedeceklerini öne sürdü. Belirli bir miktar bitki karışımını on bardak su ve bir kilogram saf doğal bal ile karıştırarak iki saat kaynatıyordu. Çocuksuz kadın, ilacı günde üç kez bir tatlı kaşığı almalıdır. "Bir vaka vardı" diyor Vira, "bir kadın on üç yıl çocuk doğuramadı, sonra benimle irtibata geçti ve ilacım ona yardım etti, erkek çocuk doğurdu."³⁵ Vira Yedrisovna, kısırlıklarının tedavi ettiği birçok kadından bahsetti.

Ankuab kardeşler doğum konusundaki yetenekleriyle ün salmışlardı. "Doğum yaptırdığım hiç vakanın, kötü sonuçlandığını hatırlamıyorum" diyor büyük kız kardeş Şaşa.³⁶

Eğer geleneksel doğurganlık tedavi yöntemleri işe yaramıyorsa, kadim hekimler çocuk sahibi olamayan kadınlara çeşitli dualara başvurmalarını öneriyorlardı. Bu dualardan biri, eğer çocuk sahibi olamayan kadının veya kocasının ailesinde demircilik yapan kişiler varsa,

³⁴ Smirnova Y.S., *Abhaz Kadınının Aile Hayatı ve Toplumsal Durumu (XIX–XX yy.)*, KES, cilt 1, Moskova, 1955, s. 132.

³⁵ AİE, PKA, 1981, s. 45, 46.

³⁶ AİE, PKA, 1982, s. 17, 20, 25.

demirci ocağında (ажырағы) gerçekleştiriliyordu. Başlangıçta, çocuk sahibi olamayan kadın, kocasının yakın akrabalarıyla birlikte, kendi ailesine gidiyordu. Yanlarında su ve odun hariç, dua için gerekli her şeyi götürüyorlardı.³⁷ Kocanın akrabaları, kısır kadının ailesinin evine bir kurbanlık hayvan (bir keçi, tek bir siyah kılı olmayan beyaz bir keçi, (хэыцеикэатэа злахам ацма) getiriyorlardı. Dua eden kişi için “akitamhu” (акытамхэ) adlı özel bir hediye hazırlanıyordu; bu hediye bir gümüş para, bir havlu ve bir kumaş parçasından oluşuyordu (ацэооча аныхэаө ита инадитарц азы). Çocuksuz kadın, ebeveyn ailesinin her bir üyesi için gümüş paralar alır ve bunları duadan sonra dağıtırdı. Son dua genellikle pazartesi veya cuma günleri yapılırdı. Dua eden kişi kadının babası, ağabeyi ya da saygın bir aile büyüğü (kocasıyla aynı soyadını taşıyan bir erkek) olurdu.

Duanın güneş batmadan önce gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Kurbanlık hayvanı, dua eden kişi demirci ocağında keserdi ve şu sözleri söylerdi: “Büyük Demirci, ona gözlerinin sıcaklığını ver, ona kalbinin sıcaklığını ver ve bol miktarda çocuk ver.”³⁸ (Ажыра ду, улыпха лыт, угэыпха лыт, лхэычқэеи, лареи деицаөөы дкоуцарц азы хухэоит). Kurbanlık hayvanın eti hazırlandıktan sonra, dua eden kişi, başı, kalbi ve karaciğeri (ахы, агэы, агэатэа) seçiyor, bunları fındık dalına takıp, çocuk sahibi olamayan kadını çağırarak dua işlemine başlıyordu. Dua eden kişi, doğu yönüne (амра агыларахь ихы рханы) dönüyor, sol elinde fındık dalına takılmış kurban parçalarını, sağ elinde ise bir kadeh şarabı tutarak yukarıda belirtilen dua sözlerini tekrar ediyordu. Çocuk sahibi olamayan kadın, dua eden kişinin yanına diz çökerek sağ tarafında yer alıyordu. Duaya odaklandıktan sonra, kurbanlık hayvanın başından, kalbinden ve karaciğerinden birer parça, peynirle doldurulmuş kutsal ekmek olan “ачашэ”ı alır ve bir tutam tuzu serpip üzerine şarap dökerek şu sözleri söylerdi: “Bütün Açba ve

³⁷ АİЕ, РКА, 1982, s. 5, 7; РКА, 1983, s. 32, 37.

³⁸ АİЕ, РКА, 1983, s. 59, 60.

Çaçba'ları bunlarla doyuruncaya kadar, her türlü hastalık sana uğramasın.” (Ачбей Чачбей къкъа-ицэыц рыдызгалаанза зныхэы-пхзы анцэа ибыдны). Daha sonra dua eden kişi bir mum alıp ve onu yakarak şu sözleri söylüyordu: “Bu mumun kokusu insanlara hoş geldiyse, sen de hoş gelesin ve insanlar seni sevsin.”(Абри ацэа афэы ауаа ишыртаху еицш, барггы ауаа быртаххо, быргэапхо анцэа икаитцааит). Dua esnasında etrafındakiler “Tanrı da aynı şeyleri size (yani dua eden kişiye S.D.) söyleyin.” diye yanıt veriyorlardı. Dua işlemi gerçekleştiikten sonra, tüm katılımcılar örtülü bir masaya oturuyor ve ziyafet başlıyordu. İlk kadeh, katılan herkes tarafından çocuk sahibi olmayan kadına yönelik içiliyordu; onun yakın zamanda anne olmasını diliyorlar ve bu duanın ona yardımcı olmasını istiyorlardı – (Абри аныхэара хэартас анцэа ибитааит). Ardından, çocuk sahibi olamayan kadın, dua eden kişiye ve her aile üyesine hediyeler veriyordu. Dua işleminden sonra, çocuk sahibi olamayan kadın kocasının evine dönerken dua amacıyla getirdiği eşya ve kaplardan herhangi birinin bile unutulmamasına özel bir dikkat gösterilirdi. Eğer bu oluyorsa, dua etmenin hiçbir gücü olmadığı düşünülüyordu. Bir süre sonra, bir Cuma veya Pazartesi günü, çocuksuz kadının evine, kurbanlık hayvan ve dua için gerekli her şeyle birlikte, ebeveynleri gelirdi. Burada genellikle kaynana veya aynı soyadına sahip herkesin saygı duyduğu bir kişi dua ederdi. Dua, kadının ebeveynlerinin evinde yapılan duaya benzer bir şekilde gerçekleşirdi. Kadının sık sık düşük yapması durumunda da demirci ocağında dua yapılırdı. Çocuksuz Abhaz kadınları, insanlığın üremesi için bir tanrıçadan yardım almak amacıyla, sıkça Ajahare'ya başvururlardı. Bu ritüele yalnızca kadınlar katılırdı. Ajahara onuruna düzenlenen dua, hem kadının ebeveynlerinin evinde hem de çocuksuz kadının kocasının evinde yapılırdı. Bir Cuma günü, çocuksuz kadın, kaynanasıyla birlikte ebeveynlerinin evine giderdi. Kadınlar toplanır, kurbanlık tavuk keser ve bol miktarda ritüel yemeği hazırlarlardı. Dua, çocuksuz kadının annesi tarafından yapılırdı. Duacı

kadın, Ajahara'ya hitaben, onu kısır bırakmamasını ve çocuk vermesini isterdi. Ardından benzer bir dua, çocuksuz kadının kocasının evindeki aile ocağında da yapılırdı. Bu duada da, kısır kadının annesi mutlaka hazır bulunmalıydı.

Sıklıkla, çocuksuz Abhaz kadınları, kendilerine doğurgan olmaları konusunda yardımcı olacağını düşünerek mollalara ve çeşitli falcı kadınlara (ацшәы) başvururlardı. Kısır kadınlar, kendilerini "kötü ruhlardan" koruması gereken çeşitli muskaları ve mollalar tarafından Kuran'dan yazılan duaları (ахәацъа шәкәы) yanında taşırdı. Mollaların yardımına olan inanç oldukça güçlüydü. Birçok yaşlı kaynak kişi, beş-altı yıl çocuk sahibi olamayan kadınları örnek göstererek, mollaya başvurduklarını ve tavsiyelerine uyduklarını, ardından da çocuk sahibi olduklarını örnek gösterirlerdi. Lıhni köyünden Tera Kapoçovna isimli bir muhatabımız, uzun bir süre çocuk sahibi olmadığını ve mollaya danıştığını anlattı. Molla ona ve kocasına beyaz bir koç kesip dua etmelerini önerdi. Bu arada koçun derisini molların alması gerekti. "Dua yapıldıktan bir yıl sonra, oğlum doğdu" dedi.³⁹ Sohbet ettiğimiz kadın, bu duanın onu anne yaptığına kesin gözıyla bakıyordu.

Kısır bir kadının, başkasının çocuğunu yetiştirmesi durumunda, yakın bir zamanda kendi çocuğuna sahip olacağına dair de bir inanç vardı. Artık hiçbir şey işe yaramadığında, kısır kadınlar bu yönteme başvuruyorlardı. Genellikle erkek çocuk alırlardı. Çocuklar, çocuksuz kadının kocasıyla aynı soyadına sahip bir akraba ailesinden evlat edinilirdi. Evlat edinme geleneğinin yaygın olmasının başlıca nedenleri, kadınların kısırlığı, çok çocuklu ailelerdeki maddi zorluklar ve aile-akraba bağlarının güçlü olmasıydı. Kısır kadınlar, çocuğu doğumdan hemen sonra veya iki-üç ay sonra almayı tercih ederlerdi ve daha uzun bir süre beklemezlerdi. Çocuğu doğumdan hemen sonra alırlarsa, göbek bağından bir parça da almayı isterlerdi. Yeni doğan çocukla eve

³⁹ АİЕ, PKA, 1982, s. 55.

döndüğünde, kısır kadın bu göbek bağı parçasını alır, hamurla karıştırarak evin duvarına sürerdi. Bu, çocuğun o evi kendi evi gibi sevmesi ve ona özel bir bağlılık duyması için yapılırdı.⁴⁰

Aynı zamanda, bilgi aldığımız kişilerin çoğu, bir çocuğun nadiren bakıcılarının istediği gibi biri olduğu görüşündeydi. Bu nedenle halk arasında, çocuğun, evlat edinenlerle çatıştığı söylenirdi. Bilgi verenler bunun sebebini, bakıcıların evlat edindikleri çocukları düzgün bir şekilde yetiştirmemesinde görüyorlardı. Gerçek ebeveynlerini tanıyıp onlara gitmelerinden korkarak her konuda onları memnun etmeye çalışıyorlardı! Kayınbiraderinin oğlunu evlat edinen bir kadın, çocuğun yaramazlık yaparak büyüdüğünü ve gerçek anne babasının kim olduğunu öğrendiğinde, bir şeyi beğenmediğinde her zaman onlara gitmekle tehdit ettiğini ve bundan korkan kadının da onu her konuda memnun etmeye çalıştığını anlattı.⁴¹

3. HAMİLELİK DÖNEMİNE İLİŞKİN GELENEKLER VE TÖRENLER

Hamilelik dönemi, hamile bir kadının davranışlarını düzenleyen ve sözde doğumun olumlu sonuçlanmasını sağlayan, aynı zamanda doğacak çocuğun fiziksel ve zihinsel bütünlüğünü, karakterini ve kaderini önceden belirleyen özel yasakların ve kuralların uygulanması ve bunlara uyulmasıyla karakterize edilirdi. Yeni evlinin kocasının evine geldiği andan itibaren, gelinin çocuk sahibi olup olmayacağı sorusu etrafındaki tüm akrabaları ilgilendiriyordu. Bir süre sonra kayınvalide, gelininin sağlığıyla yakından ilgilenmeye başlar, yani genç kadının ekşi ve tuzlu yemekleri diğer tüm yemeklere tercih edip etmediğine dikkat eder, çünkü yukarıda bahsedilen yemeklere duyulan özlemle ifade edilen damak tadındaki bir değişiklik, halk kehanetlerine göre

⁴⁰ AİE, PKA, 1982, s. 58, 59.

⁴¹ AİE, PKA, 1983, s. 41.

hamileliğin ilk işaretidir.

Geçmişte Abhaz kadınlar, özellikle kayınpederi, kaynanası ve kocasının büyük kardeşlerinden hamileliklerini gizlemeye özen gösterirlerdi. İlk hamilelik belirtileri ortaya çıktığında, gelin, kocasının akrabalarına bu durumu, evin küçük üyeleri veya akranı olan bir başka gelin aracılığıyla bildirirdi. Hamilelik belirtileri görünmeye başladığında, kadının davranışları sınırlamalarla düzenlenmeye başlıyordu. Daha gizli davranmalı, kayınpederin ve büyük kayınbiraderlerin önünde daha az görünmeliydi. Hamileliğin son aylarında, kendi ailesini ziyaret etmemeli ve kamuya açık yerlerde fazla görünmemeliydi. Bu tür bir davranış yalnızca koyu yasaklar nedeniyle değil, aynı zamanda alçakgönüllülük, utangaçlık ve yaşlılara saygı gösterme şeklinde, Abhaz kızlarına küçük yaştan itibaren öğretilen erdemlerin bir ifadesi olarak da yorumlanıyordu. Bu konu üzerine İ.A. Acincal şöyle yazıyordu: "Hamile kadın, genel olarak ve özellikle ilk kez hamile kalmışsa, durumunu utanarak gizlemeli, sadece buldukları yerlerde oturmamanın da ötesinde kendisinden yaşça büyük olanlardan olabildiğince uzak durmalıdır. Yaşlılarla karşılaşma durumunda, hamile kadın, başörtüsünü başının üzerine çeker, arkası dönük bir şekilde hareketsiz durur ve onların yanından geçmesini beklerdi."⁴²

Kadının fiziksel durumundaki değişiklikler, görünen hamilelik belirtilerine bağlı olarak aynı zamanda giyimine de yansımaktaydı: hamile kadın, hareketlerinde rahatlık ve özgürlük sağlamak amacıyla bol elbiseler giymeliydi; elbisenin üzerine serbestçe bağlanmış bir önlük takmalıdır. Bilgilerimize göre, bazı kadınlar hamileliklerini beş-altı aya kadar gizlemeyi başarabiliyorlardı.⁴³ Benzer geleneksel uygulamaların araştırmacısı olan T. Z. Besaeva'nın bildirdiğine göre, Oset kadınları da özellikle erkeklerden hamileliklerini gizlemeye dikkat

⁴² Acincal İ.A., Devrim Öncesi Abhazya'daki Gelenekler, D.İ. Guliya Abhaz Dili, Edebiyatı ve Tarihi Enstitüsü Arşivi (bundan sonra – AİYALİ Arşivi), f. 1, op. 2, d. №7, s. 112–113.

⁴³ AİE, PKA, 1983, s. 17, 24, 32.

ediyorlardı. "Hamile kadınların kendilerine ait yolları vardı, yani bu yollar, karşılaşma ihtimali en az olan yerlerdi". Geleneksel etik, hamile kadının durumunun, hem kendisi hem de etrafındakiler tarafından her türlü şekilde gizli tutulmasını gerektiriyordu. Bu gereksinim, hamile kadının durumu hakkında konuşan ilgililerin sözlü davranışlarına da yansıyordu;⁴⁴ onların, hamile kadının durumunu ifade eden kelimeleri kullanmaları yasaktı. Hamile bir kadını ifade eden bir dizi mecazi ifadeler mevcut olup, bu ifadelerin kullanımı, hamile kadını, gelenekler nedeniyle çok utandırdığı durumuna dikkat çeken kaba ifadelerden koruyor gibi görünüyordu.⁴⁵ Buna ek olarak, bir kadının hamileliğini ifade eden kelimelerin tabulaştırılması, şüphesiz gelecekteki bir annenin sağlığını korumak için büyümlü bir yöntemdir ve nazar korkusu ve kötü ruhların dikkatini bir kadına çekmekle bağlantılıdır.

Abhazlar, hamile kadınlara büyük saygı, ilgi ve özen gösterirlerdi. Onun istediklerini verir ve her şekilde yardım etmeye çalışırlardı. "Hamile kadını yılan bile ısırılmaz", "Hamile kadın suya düşmez" der Abhaz atasözleri.⁴⁶ Hamile kadın, aşırı fiziksel ve ruhsal streslerden korunmaya çalışılırdı. Özellikle de, en son aylarında cenaze törenlerine katılmaması bile tavsiye edilirdi; bu, onun sağlığını etkileyebilecek bir gerginlikten kaçınmak amacıyla yapılmasının yanında, ölen birinin hamile kadını ve çocuğunu uğursuzluk getirme potansiyeline sahip olduğu şeklindeki yaygın inançtan kaynaklanıyor. Ölen kişilerin neden olabileceği nazar korkusu (ölü nazarı- аңсылацн) Abhazlar arasında oldukça yaygın bir batıl inançtır. Nazarı önlemek amacıyla bir dizi dua vardı; bir örnekte bu dua şu şekilde ifade ediliyor:

⁴⁴ Besaeva T.Z., Doğum ve Çocuk Eğitimiyle İlgili Osetin Gelenekleri ve Göreneklere (XIX. yy sonları – XX. yy başları), Moskova, 1976, s. 29.

⁴⁵ Bunlar, "dalaşüeyt" (kelime anlamıyla "bir şeye düştü"); "Lçüa ltüm" (kelime anlamıyla "eti onun değil"); "Lıbayü Ltüm" (kelime anlamıyla "kemiği onun değil"); "dxeantoup" (kelime anlamıyla "ağır"); "dıduup" (kelime anlamıyla "büyüktür") gibi ifadelerdir.

⁴⁶ Smır G.V., Modern Abhazya'da İslamın kalıntıları ve ortadan kaldırılmasının yolları, Sohum, Alaşara, 1967, s. 38. (Abhazca).

"Kapıdan geçer geçmez,
 Yedi yumak yün topu var.
 Oraya geçersen, buraya geçersin,
 Onları açıp açıp, sayana dek.
 Kötü ruhlar rahatsız etmesin seni.
 Çffu, çffu, çffu.
 Nefesim şifalıdır benim."⁴⁷

Bunun yanı sıra, nazardan korunmak için, birinin cenazesine gitmeden önce, hamile kadının sarımsakla ovulması gerekmektedir. Bu besinler, hamile kadına kötü ruhların yaklaşmasını engellemektedir. Cenazenin çıkmasına birkaç dakika kala, hamile kadın oradan ayrılmalıydı ve asla geri bakmasına izin verilmezdi. Çünkü, ölü birinin yüzünü gördüğünde, zorlu doğumlarla karşılaşacağına ve doğacak çocuğun solgun olacağına inanıyorlardı. Ayrıca, hamile kadının yalnız olarak boş bir evde kalması da sakıncalı bulunuyordu; çünkü mevcut inançlar doğrultusunda, kötü ruhlar onu korkutabilir ve istenmeyen sonuçlara yol açabilirdi⁴⁸, örneğin erken doğum. Bu nedenle, hamile kadın evde kimsenin olmadığı durumlarda, komşu veya bir genç kız hamile kadınla gecelemeye davet edilirdi. Hamile bir kadının bir çağrıya cevap vermesi, özellikle geceleri bir köpeğin havlamasıyla evden dışarı çıkması yasaktı, çünkü bu da korkuya neden olabilirdi. Çocuğun dilsiz kalmaması için hamile bir kadını beklenmedik bir şekilde korkutmak da yasaktı. Çocuk bekleyen bir kadının, çocuğun doğum sırasında göbek bağına dolanmaması için bir ipin üzerinden geçmesine izin verilmezdi. Hamile bir kadının talihsizlikten kaçınmak için kana bakmasına izin verilmezdi, çocuğun “kana susamış” olarak büyüyeceğine inanılırdı.⁴⁹

⁴⁷ AİE, PKA, 1982, s.10.

⁴⁸ AİE, PKA, 1982, s.13, 25; PKA, 1983, s. 7.

⁴⁹ AİE, PKA, 1982, s. 2, 9.

Bununla birlikte, hamilelik süresince, kadın birçok sihirli ihtarları izlemek zorundaydı. İlk fetüs hareketlendiğinde, güzel bir şeye, örneğin çiçek açmış bir ağaca, güzel bir dağa veya ruhsal ve fiziksel açıdan güzel bir insana bakmalıydı. Bilgilerimize göre, "çiçek açmış bir ağaca veya güzel bir dağa bakmak, çocuğun gelecekteki yaşantısının güzel ve çiçek gibi olmasını sağlayabiliyordu".⁵⁰ Hamile kadın ayrıca, "çocuğun ileride ineklerinin çok olması için, merada otlayan sığırların üzerine bakmalıydı". Eğer fetüs hareketi kapalı bir mekanda olursa, hamile kadın beyaz bir duvara bakmalıydı: böylece, çocuğun hayatının engellerle karşılaşmadan geçebileceğine inanılmaktaydı.⁵¹ Günümüzde, yukarıda belirtilen inançlar hakkında pek az kişi bilgi sahibidir ve bu gibi bilgiler genellikle yalnızca yaşlı nesil bireyleri tarafından aktarılmaktadır. Genç kadınlar, elbette bu inançlarla çok az tanışık olmakta ve pek çoğu bunları adlandırıp anlamlarını bile açıklayamamaktalar.

Hamileliğin yasakları arasında, kesin bir şekilde koruyucu büyü etkisi gözlemlenmektedir. Özellikle, iki üstü örtülü zincirin arasından geçmesi yasaktı, mezarlığa gitmek, güneş batarken dışarı çıkmak, taşın üzerine oturmak, boş bir kova veya sandığın üzerine oturmak, ateşi körüklemek vb. "Hamile kadına, örneğin, örgü veya dikiş yaparken boynuna ip sarmak yasaktır. Çünkü bu durumda çocuk kordonun içine dolanabilir" diye anlatıyor yaşlı Abhaz kadınları.⁵²

İlginç olan, hamilelik döneminde, kadının davranışı ile kocası arasında bazı kısıtlamaların olmasıdır. Yani, sadece hamile kadına değil, aynı zamanda kocasına da yılan öldürmek veya herhangi bir hayvanı avlama izni verilmemekteydi. Halk inancına göre, bu yasakların ihlali durumunda, çocukta bir yara izi oluşabileceği düşünülüyordu. Bu konuyu nakleden A. Ayüdzba ile Abgarhuk köyünde yaptığımız görüş-

⁵⁰ AİE, PKA, 1982, s. 25, 27, 30.

⁵¹ AİE, PKA, 1982, s. 35, 36.

⁵² AİE, PKA, 1983, s. 75.

mede bir tanıklık örneği vermiştir. Tanıklık yapan kadın, bize beş yaşında kızı göstererek kızı doğduğunda kolunda bir yara izi olduğunu söylerken, bu izin sebebinin, hamileliğindeyken bir fareyi öldürmüş olması olarak aktardı. Bize bu kadar ilginç gelen kısım ise, kızın sağ kolundaki yaranın gerçekten bir fare şeklini andırmasıydı.

Hamilelik döneminde kurban kesmek yasaktı; örneğin, tavuk, hindi veya diğer evcil kuşları içlerini boşaltmaya çalışmak da olmazdı. Bu yasağın sebebi ise hamile kadının, eğer bu tür bir kısıtlamayı ihlal ederse, çocukta yara izleri oluşabileceğine inanılmasıydı; çünkü içlerindeki safra kesesini yanlışlıkla zedeleyebilir ve ardından kirli elleri vücuduna değdirmesi halinde çocukta izleri oluşabilirdi. Bir bilgi kaynağı, "hamileliğim sırasında bu inancı sınamak istedim. Bir gün, tavuk temizlerken kasten sol uyluğumun dışına kirli elimle dokundum. Sonuç olarak, doğduğunda kızımın tam o bölgesinde bir ben olduğunu gördüm," şeklinde ifade etmektedir.⁵³ Genellikle, tavuk kesmeden önce, sıcak su ile haşlayarak, yapılan işlemler sırasında da hamile kadının yüzüne su sıçratmamaya dikkat etmesi gerekmekteydi; aksi takdirde, doğacak çocuğun başında pigment lekeleri oluşabilirdi.⁵⁴

Bu tür yasakların varlığını göz önünde bulunduran Abhazlar arasında, hamilelik döneminde erkeğin avlanmasının da ayrıca hoş karşılanmadığı bilinmektedir. Ancak bu yasak, XIX. yüzyılın sonlarına doğru sıklıkla ihlal edilmeye başlanmıştı. Ama, eğer kocası avlanmaya gitseydi, evde adı anılmadığı gibi, nerede olduğu da unutturulmaya çalışılırdı. Abhazlar arasında avcılığın başarısının, yalnızca avcılarının davranışıyla değil, evde kalan aile üyelerinin davranışları ve sağlık durumlarıyla da bağlantılı olduğu görüşü mevcuttur. L.X. Akaba'nın avcılık inançlarıyla ilgili ilginç bilgiler vermiştir. Bir keresinde avcı, tekrarlanan başarısız av girişimlerinden sonra eve dönmeye karar vermiş ve karısının yatakta yattığını görmüş. O sırada, başarısız bir şekilde

⁵³ AİE, PKA, 1983, s. 75.

⁵⁴ AİE, PKA, 1983, s. 59, 60.

avlanmaya çalışırken, karısının düşük yaptığı ve yatmak zorunda kaldığı ortaya çıktı. Avcının, başarısızlığının sebebinin tam da bu gerçekle bağlantılı olduğundan hiç şüphesi yoktu. Görünüşe göre, başka bir Abhaz kalıntısı, avın başarısız sonucunu avcının karısının hamilelik durumu ile ilişkilendiren aynı düşünceye geri dönüyor, yani bir kocanın karısı hamileyken yılan öldürmesi, kuş veya hayvan kesmesi yasaktı.⁵⁵ Buna ek olarak, “müstakbel babanın eş giyinenlerin arasına katılmaya, kutsal bir yerde yemin etmeye hakkı yoktu, çünkü yanlışlıkla edilen yeminin bile erken doğuma neden olabileceğine inanılıyordu”.⁵⁶

Hayvanlarla ilgili olan bir dizi batıl inançlar da mevcuttu, özellikle inekler ve atlarla ilgili olarak. Eğer bir hamile kadın, ata mısır kırıntısı veya tuz yedirirse, doğumun zamanında normal bir şekilde olacağına inanılıyordu. Bu nedenle, uzayan doğum sürecinde, bu tür bir yöntem kullanması tavsiye ediliyordu. Eğer bir inek, doğum yapacak bir kadına dilini uzatırsa, bu durumda doğacak çocuğun saçlarının "yalanmış" gibi görüneceğine inanılırdı.

Hamileliğin son aylarında, bazı özel yasakların yerine getirilmesi gerekliydi ve bunların ihlali erken doğum yapmakla sonuçlanabilirdi. Örneğin, çamaşır asmak, mahsul toplamak ve diğer ağır işleri yerine getirirken parmak uçlarında durmak, yüksek kaldırmak yasaklanıyordu. Aynı şekilde, hamile kadına yere oturmak da önerilmiyordu.

Abhazlar, hamile kadınların beslenmesine büyük önem vermektedirler. Hamile kadınların beslenme tarzı, farklı gıdaları içeren bir dizi yasakla belirlenmiştir. Örneğin, süt ürünleri, keçi eti, haşlanmış yavru keçi ayakları, evcil hayvan eti, kurtlar tarafından avlanan hayvanların eti, tavşan eti, balık, bal, ceviz, belirli bir tür yaban armudu (акэыпсха) ve alkollü içeceklerin tüketilmesi yasaklanmaktaydı. Ge-

⁵⁵ Akaba L.X., Abhazların dininin köklerinde, Sohum, Alaşara, 1979, s. 43.

⁵⁶ Smirnova Y.S., Abhaz kadınının aile yaşamı ve toplumsal durumu (XIX-XX yüzyıllar), KES, cilt 1, Moskova, 1955, s. 133.

lecek çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu düşünülmekteydi.⁵⁷ Örneğin, eğer bir kadın hamilelik sırasında, çok fazla süt ürünleri yerse, çocuk çok solgun olacak; eğer yavru keçinin etinden yer ise, doğacak çocuk uyurken gözleri açık olacak; eğer keçi etinin ayaklarını yerse, çocuğun dizleri gıcırdayacak; eğer kurt tarafından avlanmış hayvanın eti yer ise, büyüdüğünde çocuk horlayarak uyuyacak diye inanılırdı. Eğer bu tür bir besin yerse, bir kurdun kurumuş boğazından geçirilen bir bardak su içirilirdi. Avcılar da genellikle kurt avladıklarında boğazını bu iş için kesip kuruturlardı. Bunu destekleyen bir başka hikâye ise Lıhını köyünden Gobeciya İrina Kotatovna'ya aittir (1884 doğumlu): "Kurt, sürümüzden üç koyuna saldırdı ve yaraladı. O sırada hamileydim. Kayımpederim, koyunları kesip derisini çıkarttı ve etlerini pişirdi ama benim bırakılan et parçasına dokunmamı istemedi. Benim için ayrıca taze bir koyun kesmişti."⁵⁸ Hamile kadının, tavşan eti yemesi yasaktı; bu, doğacak çocuğun "tavşan" gibi iri ve belirgin gözlere sahip olacağı anlamına geliyordu. Balık yemekleri, doğumdan sonra çocuğun saçları dibinde kepek benzeri bir örtünün oluşacağına inanıldığı için yenilmezdi. Ayrıca balık yenmemesinin bir diğer nedeni, gelecek çocuğun ayak parmaklarının ayırık olacağı endişesi idi; bu durum bir balığın kuyruğuna benzetilirdi. Hamile kadın fındık yerse, doğan çocuğun yüzünde çil olacağına inanılırdı. Hamileliğinde haşlanmış tavuk taşıdığı yemek de yasaktı, çünkü bu durumda çocuğun büyüdüğünde dans ederken dudaklarının morarmasına neden olacağı düşünülüyordu. Eğer hamile kadın tavuk bacakları yerse, büyüyen çocuk dans ederken sık sık ritmini kaybedecekti; eğer bu bir kız çocuğuyorsa, onun bacakları çok ince olacaktı.⁵⁹ Hamile kadına, çok sıcak yiyecekler yememesi de önerilirdi; bu durumda doğacak çocuğun kılları zayıf olacağına inanılıyordu.

⁵⁷ AİE, PKA, 1982, s. 51, 54, 55, 57, 60, 68, 70; PKA, 1983, s. 15, 16, 17, 20.

⁵⁸ AİE, PKA, 1982, s. 11.

⁵⁹ AİE, PKA, 1984, s. 77, 78, 80.

Bazı yasaklar oldukça mantıklıydı. Örneğin, hamile bir kadının votka içmesi kesinlikle yasaktı çünkü “votka, çocuğun zihinsel gelişimini ve görüşünü etkilerdi.”⁶⁰ Ayrıca şarap içmek de yasaktı. Bu yasak, hamilelik sırasında kadın şarap içerse, çocuğun büyüdüğünde şarap içtiğinde yüzünün çok kızaracağına inanılmasından kaynaklanıyordu. Hamile kadınlara et yemeklerini azaltmaları, bunun yerine meyve, sebze ve süt ürünleri tüketmeleri önerilirdi.⁶¹

Doğum yaklaştıkça genellikle dinlenme günleri düzenlenirdi. Genel olarak hamilelik döneminde kadın fazla yemek yememeli, kilo almamalıydı; ancak, hamile kadının istediği her türlü yiyeceği sağlamak için de çaba gösterilirdi, çünkü bunun çocuğun isteğinden kaynaklandığı düşünülüyordu ve bu isteğin yerine getirilmemesi büyük bir günah sayılıyordu. Hamile kadının yemek isteğinin çocuktan geldiği düşüncesi, Kafkasların birçok halkında da mevcuttur. Bu bağlamda, E.A. Lalayants, Ermeni doğum ritüellerini araştırırken ilginç bir efsaneyi aktarıyor: “...bir gün doğum yapan kadın, eşyle birlikte ailesinden evine dönerken, yolda çamura düşmüş bir nar tanesi gördü ve kocasının şiddetli itirazına rağmen atından inerek bu taneyi alıp yedi. Eşi ise kadının açgözlülüğünden dolayı deliye döndü ve karnını bıçakla kesti, ancak neyle karşılaştı dersiniz: Nar tanesi, çocuğun ağzındaydı.”⁶²

Abhazlarda hamile bir kadına taleplerinde hayır denilmemesi adetlendi. Eğer bir akrabası ya da komşusundan bir şey isterse, buna mutlaka karşılık verilir, aksi takdirde o kişinin o eşyayı kaybedeceğine ve evine farelerin dadanacağına inanılırdı.

Hamileliğin ilk döneminde kadının iş yükü az olsa da, ikinci yarısında bazı ev işlerinin, özellikle ağır olanlarının, kesinlikle yasaklandığı görülürdü. Örneğin, hamile kadın odun kıramaz, elle değirmende mısır öğütemez, acı biber hazırlayamaz veya büyük bir aileye yemek

⁶⁰ AİE, PKA, 1983, s. 48, 49, 52.

⁶¹ AİE, PKA, 1982, s. 15, 17; 1983, s. 35, 37.

⁶² Lalayanç E. A. Vaspurakan Vilayeti. SMOMPK, Tiflis, 1915, sayı 44, s. 50–51.

hazırlarken yorucu olan hamur işlerini yoğuramazdı; çünkü bu kadar büyük bir karışımı karıştırmanın hamile için ağır olduğu ve normal doğumu olumsuz etkilediği düşünülürdü. Hamile kadın su getirmek için dışarı çıkamaz, değirmene tahıl taşıyamazdı. Yalnızca evin içinde farklı küçük işleri yapacak, doğuma en yakın zamana kadar ağır işlerden muaf tutulacaktı.⁶³ Hamile kadının çok uyuması da önerilmiyordu. Daha hareketli olması ve temiz havada bulunması ile doğumun daha kolay geçeceği düşünülüyordu. Bu tür geleneksel kurallar ve bazı gıda yasakları, elbette oldukça mantıklı ve yararlı olup, Abhaz halkının yüzyıllara dayanan deneyimini yansıtmaktadır.

Abhazlar gelecekteki çocuğun cinsiyetini tahmin etmek için farklı yöntemler kullanırlardı. Çocuğun cinsiyeti, karnın büyüklüğü ve şekline, hamile kadının gördüğü rüyalara, eşinin ve çevresindekilerin rüyalarına ve çeşitli sihirsel uygulamalara göre “tahmin” edilirdi. Halk inancına göre, eğer bebeğin ilk hareketi sol taraftan olursa, kesinlikle bir kız çocuğu, sağ tarafa hareket ederse bir erkek doğardı. Bu cinsiyet belirleme yöntemi, Gürcüler, Ermeniler, Osetler gibi birçok Kafkas halkında da mevcuttu. “Erkek sağ tarafta, kız sol tarafta yatar.”⁶⁴ Kız çocuğu geleceği, karnın şekli ve hamile kadının yüzünde lekelerin belirmesiyle belirlenirdi. Kız çocuğu doğacak bir kadının “zayıfladığı”, “çirkinleştiği”, saçlarının inceldiği, sıkça dişlerinin ağrıdığı, yüzünde lekelerin oluştuğu düşünülürdü.⁶⁵ Bunun nedeni de, “kız çocuğunun zararlı olduğu” şeklinde açıklanıyordu.⁶⁶ Hamile kadının karnı aşağı düşerse, kız doğuracağı; yukarı kalkarsa, erkek doğuracağı düşünülüyordu. Erkek çocuk doğuracak olan kadının karnı, kız doğuracak kadından çok daha küçük ve yuvarlak olurdu. Erkek taşıyan kadın güzelleşir ve kilo alırdı. Karnın şekline bakarak cinsiyet tahmin etme örnek-

⁶³ Acincal İ. A., Devrim öncesi Abhazya'daki gelenekler, s. 112.

⁶⁴ AİE, PKA, 1982, s. 58, 62; PKA, 1983, s. 39, 44, 47.

⁶⁵ AİE, PKA, 1983, s. 57, 60.

⁶⁶ AİE, PKA, 1983, s. 61, 63.

leri diğer halklarda da mevcuttu. Örneğin, Osetler arasında, “Eğer hamile kadının dik duruşu, hızlı yürüyüşü ve hafif hareketleri varsa, erkek doğuracaktır; aksi takdirde kız” şeklinde bir inanış vardı.⁶⁷ Doğacak çocuğun cinsiyeti ayrıca şu şekilde belirlenirdi: Aniden hamile kadından ellerini göstermesi istenilir, eğer ellerini avuçları aşağı gösterecek şekilde uzatıyorsa, kız doğacağı kabul edilirdi (ellerin o zaman kanatları andığı düşünülüyordu ve kız, evde geçici bir misafir gibi kabul edildiğinden bir süre sonra kuş gibi uçarak başka bir eve gitmesi beklenirdi).⁶⁸ Eğer hamile kadın ellerini avuçları yukarı gösterecek şekilde uzatıp yumruk yapıyorsa, kesinlikle erkek doğacağı kabul edilirdi. Eğer kadın bir sandalyeye bacaklarını açarak oturursa kız; aksi takdirde erkek doğuracağı düşünülürdü.⁶⁹

Gelecek çocuğun cinsiyetini anlamak için rüyalara da bakılırdı. Eğer hamile kadın rüyasında örgü örmekte, nakış yapmakta, iğne ip-lik, başörtüsü, elbise, bebek ve boncuk gördüyse, bir kız doğacağı; eğer hamile kadın beyaz güvercin, çerkeska, tabanca, mermi, yılan görünüyorsa erkek doğacağı düşünülürdü. Eğer hamile kadının görünmese rüyasında saçlarının çok uzadığını görürse, o zaman gelinlerinin erkek doğuracağı kabul edilirdi. Ya da eğer, saçlarını toplarken ensesinde bir tutam saç unuttur ise, bu durumda da yine gelinlerinin erkek doğuracağı düşünülürdü.

Başka tahmin yöntemleri de vardı. Örneğin, bir hayvanın mesanesini alıp ateşte ısıtırlardı; eğer sıvı aniden fışkırıyorsa, erkek doğacağı kabul edilirdi; eğer sıvı yavaşça damlıyorsa kız doğacağına inanılırdı. Ayrıca bir erkek ve kadın karşılıklı durup bir çubuğu kırıyorsa; eğer çubuğun büyük ucu kadının elinde kalıyorsa kız doğacağı; eğer erke-

⁶⁷ AİE, PKA, 1982, s. 45, 55; PKA, 1983, s. 21, 24.

⁶⁸ Bakınız: Besaeva T. Z. İlgili çalışma, s. 30–31.

⁶⁹ AİE, PKA, 1982, s. 10, 15, 17.

ğin elinde kalıyorsa erkek doğacağı düşünülürdü.⁷⁰ Hamile kadının üzerinden başka bir kadın ya da kız geçmesine izin verilmezdi; çünkü bu durumda kız doğacağına inanılırdı.

Gelecek çocuğun cinsiyetini belirlemek için Abhazlar ayrıca keçi omurgası ile de tahmin yaparlardı (аыкха ахаапа). Bu yöntemde, hamile kadının bulunduğu evde kesilen keçinin omurgası kullanılırdı. Bunun için kemik sadece tırnaklarla temizlenir, bıçakla dokunulmaz ve dişlerle de kemirilmezdi. Kemiğin sertlik derecesine ve üzerindeki tümseğe bakarak beklenen çocuğun cinsiyeti belirlenirdi. Başka bir inanca göre, doğumun başında evin içine bir kadın girerse, kız doğacağı; bir erkek girerse erkek doğacağı kabul edilirdi.

4. DOĞUM ORTAMI VE DOĞUMLA İLGİLİ RİTÜELLER

Abhaz halkının geçmişteki zor çalışma ve yaşam koşulları, doğum gibi önemli bir olay üzerinde de etki göstermiştir. Ekim Sosyalist Devrimi'ne kadar, çoğu Abhaz köyünde herhangi bir tıbbi yardım mevcut değildi. Doktor ve sağlık kuruluşlarının yokluğu, halkın şifacı yöntemlere başvurmasına yol açtı; hamileler, ebe kadınların hizmetlerinden yararlandılar; doğum yapan kadın ve çocuğun "kötü ruhlardan" korunması için çeşitli nazarlara inanılıyordu.

Geçmişte Abhazların doğum döngüsü, birçok diğer halk gibi, dini inanışlar ile derinden sarmalanmıştı ve çeşitli büyümlü ritüellerle iç içe geçmişti. Doğumlar genellikle amhara adı verilen bir alanda gerçekleştiriliyordu. G. F. Çursin, Abhazların doğum için özel bir odalarının olmadığını yazmıştı. Doğum yapan kadın, doğum süresince ve sonrasında amhara'ya, yani evli çiftin evlilik hayatlarını sürdürdükleri odaya yerleştiriliyordu.⁷¹

⁷⁰ Smirnova Y.S., Devrim öncesi geçmişte ve Sovyet döneminde Abhaz kadınları, Moskova, 1949, s. 320.

⁷¹ Çursin G.F., Abhazyta etnografyası ile ilgili materyaller, Sohum, 1957, s. 179.

İzolasyon koşullarında doğum, yalnızca Abhazlara özgü bir olgu değildi. Bu gelenek, hem Kafkas halklarına hem de dünyanın birçok halkınca bilinmekteydi. Doğum sırasında annenin izolasyonu, kadının yaşamındaki spesifik dönemlerde ritüel "saflığını yitirmesi" fikrine dayanıyordu. Ayrıca M.S. Kosven'in belirttiği gibi, doğum yapan kadının izolasyonu, patriyarkal evlilik döneminde evde kocası tarafından dışlanma durumunun bir yansımasıydı.⁷²

Hamile kadın, kocasının evinde doğum yapıyordu. Bazı araştırmacılara göre, geçmişte Abhazlar gibi birçok Kafkas halkında, doğum için kadının kendi ailesinin evine dönme geleneği vardı; bu gelenek, anaerkil yerleşime kadar gidiyordu. Ancak, bu geleneğin Abhazlar arasında uzun zaman önce kaybolmuş olduğu anlaşılıyor, çünkü hiçbir kaynaktan bu gelenek hakkında bir şey hatırlanmıyor. Doğum süresince ailenin tüm yetişkin erkekleri, özellikle koca, evi terk ediyordu ve yalnızca çocuk doğduktan sonra dönüyorlardı. T. Besaeva, benzer bir Oset geleneğini göz önünde bulundurarak, haklı olarak "bunun, kocanın çocuğun doğumuna ve doğum yapan kadına karışmamasını vurgulamayı amaçlayan kaçınma geleneklerinin tezahürlerinden biri olduğunu" belirtmektedir.⁷³

Doğum nadiren yatakta gerçekleşirdi. Kadın genellikle, tavana gerilen bir ipi iki ucundan tutarak bir kenara oturarak doğum yapıyordu. Toprak zemin genellikle saman ile kaplanıyordu. "Kadın, ocak kenarında, mısır samanının üzerinde veya eğrelti otu üzerinde doğum yapıyordu" diye yazıyordu G.F. Çursin.⁷⁴ Yere doğan bir çocuğun daha dayanıklı ve güçlü olacağına ve yerde doğum yapmanın daha kolay geçeceğine inanılıyordu. Eğer doğum zor geçerse yatan kadına, "Sen, altına bir avuç saman koymaya bile muktedir olamıyorsun, dolayısıyla

⁷² Kosven M.O., Kafkasya etnografyası ve tarihi: Araştırmalar ve materyaller, Moskova, 1961, s. 90.

⁷³ Besaeva T.Z., Çocuk doğumu ve yetiştirilmesi ile ilgili Oset gelenekleri ve ritüelleri (XIX. yüzyılın sonu - XX. yüzyılın başı), Yüksek lisans tezi özetleri, Moskova, 1976, s. 10.

⁷⁴ Çursin G.F., Abhazy etnografyası ile ilgili materyaller, Sohum, 1957, s. 180.

rahat bir doğum yapamazsın" deniliyordu.⁷⁵ Ayrıca, doğum anı geldiğinde, avluda bulunan herhangi bir kişinin doğum gerçekleşene kadar dışarı çıkması gerektiği geleneğine sıkı sıkıya bağlı kalınırdı. Eğer birisi doğumdan önce avluyu terk ederse, doğumun uzayacağına inanılıyordu.⁷⁶

Doğum yapan kadına en çok ebe kadın, evli bir gelin/görümce ya da komşu kadın yardım ediyordu. Genellikle kayınvalide ve yaşlı kadınlar doğumda olmuyordu. İlk sancılar başladığında, ebe, doğacak çocuğun pozisyonunu kontrol eder, doğum yapan kadını bir sandalyeye oturtur ve ellerine sabun sürerek karnına masaj yapardı. Doğum yapan kadının arkasında bulunan kadınlardan biri, onu belinden tutuyordu. Doğum başladığında, doğumu hızlandırmak ve sağlıklı bir şekilde geçmesini sağlamak için ebe, Adbünka (Адэныкэа) "evin dışındaki ruhlar" gibi çeşitli tanrı ve ruhlara adaklar adıyordu; Ajahara (Ажыхара) verimlilik ve üreme tanrısı ve Adgıl-çça (Адгыл-чча) (Bzip Abhazları arasında), Adgıl-dadupal (Адгыл-дадуцал) (Abjua Abhazları arasında) "Toprağın Kraliçesi".

Adbünka (Адэныкэа) için, için bakır bir kazan veya kızartma tavası rehin olarak alınır, ebe bir dua ile doğum yapan kadının başının etrafından üç kez geçirir ve temiz bir yere saklardı.

"Ajahara" için ise genellikle temiz bir tabak veya şişe alınıyor, bu da kadının başının etrafında üç defa döndürülüyor ve gizleniyordu. "Adgıl-çça" için ebe beş yumurta alıyor; dört tanesini odanın köşelerine gömüyor, beşincisini gizliyordu. Bu adakların, doğumu kolaylaştırdığına ve normal bir sonuç sağladığına inanılıyordu.

Geçmişte Abhazlar doğum yardımı için hem rasyonel hem de irasyonel geleneksel yöntemler kullanıyorlardı. Eğer doğum zor geçerse, kadının ayakları sıcak suya sokuluyor, karnı ovuluyor, karnına kıv-

⁷⁵ Smirnova Y.S., Abhaz kadınının aile yaşamı ve toplumsal durumu (XIX–XX yüzyıllar), KES, cilt 1, Moskova, 1955, s. 133–134.

⁷⁶ АİЕ, PKA, 1983, s. 87–90.

rılmış çarşaftan bir turnike yapılıyor veya odada dolaştırılıyordu v.b. Bazı durumlarda kadını bir battaniyeye yatırıp sallamaya başlıyorlardı. Doğumun kolay geçmesi için taklit büyücülüğe de başvuruluyordu: düğmeler açılıyor, saçlar çözülüyor, kuşak çıkarılıyor (sadece doğum yapan kadından değil, doğumda bulunan diğer kadınlardan da), sandıklar ve dolapların tüm kilitleri açılıyordu.⁷⁷

Doğum zorlaştığında doğum yapan kadına çeşitli tıbbi otların karışımları veriliyordu; örneğin, sarı kantaron (ажьарфахь) kullanılıyordu. Doğum yapan kadına kocasının kupasından içiriliyordu veya önceden yıkanmış geyiğin boynuzunun suyunu veya kazınmış geyik boynuzu tozunu içiriyorlardı. Bu yöntemlerin doğumu kolaylaştıracağına ve süreci hızlandıracağına inanılıyordu. Kadına ayrıca, Molla tarafından yazılı bir dua ile birlikte su içiriliyordu. "Doğum yapan kadın kaynanasının veya kayınpederinin duyabileceği bir ses çıkarmamaya çalışmalı. Ağrılarına sessizce katlanmalı ve talihsiz bir sonuç olması durumunda - sessizce ölmelidir - aksi takdirde sonsuza dek kendini rezil eder" deniliyordu.⁷⁸

Yaygın inanışa göre, doğum yapan kadına yardım edenler arasında yılanın ağzından kurbağa çıkarmış bir kadının olması doğumu kolaylaştırmak için iyi bir işaret olarak kabul edilirdi. Bu amaçla genellikle bir fındık çubuğu kullanılır ve zor doğumlarda yardımcı olduğuna inanıldığı için saklanırdı. Eğer doğum uzarsa, bu kadın çağırılır ve o da çubuğu doğum yapan kadına dokundurarak üç kez üzerinden atlıyor ve "Seni özgür bıraktım" diyordu (Шьта баусышьтит). Doğum yapan kadını ziyaret eden kadınlar, doğumunu kolaylaştırmak için başını okşuyor ve "Senin doğumun bizim gelişimiz ve gidişimiz kadar kolay olsun" diyorlardı.⁷⁹ Doğum sırasında, henüz çocuğu olmayan

⁷⁷ АİЕ, PKA, 1982, s. 28, 30; PKA, 1983, s. 19, 23.

⁷⁸ Maçavaryani K. D. Abhazların yaşamından bazı unsurlar. Abhazy'a'da kadın durumu, SMOMPK, sayı 4, Tiflis, 1884, s. 45.

⁷⁹ Çursin G.F. Adı geçen eser, s. 181.

veya hamile olan kadınların doğum yapan kadının yanına girmesine izin verilmiyordu. Adet gören kadınların da doğum yapan kadının yanına girmeleri yasaktı. Yalnızca "şanslı" ve "uğurlu" kadınların içeri girmesine izin verilirdi; yani çok çocuk sahibi olan kadınlar, "beşikleri uğurlu kabul edilen ve çocukları ölmemiş" kadınlar.⁸⁰ Zor doğumlar, çocuk veya doğum yapan kadın ölümü genellikle, kötü büyücülükle ilişkilendirilirdi; buna göre bir kötü gelinin veya komşunun kötü büyüsünden kaynaklandığına inanılıyordu.

Eğer doğum bir kaç gün uzarsa ve doğum yapan kadına yardım edecek başka bir şey bulamazlarsa, o zaman doğum yapan kadının odasına bir at getiriliyor, üç kez etrafında döndürülüyor ve at, avludan dışarı tırısra çıkarılıyordu. Ya da doğum yapan kadın, atı, mısırla veya önlüğünden tuzla beslerdi. Kaldahuara köyünden Hışba-Ampar Himor Salomonovna (1918 doğumlu) bize, doğumu uzadığında, aynı köyden tanınmış bir ebe olan Zantariapha Hamsed'in onu kurtardığını, çünkü etrafında bir at döndürdüğünü anlattı.⁸¹ "Hemen ardından bir rahatlama hissettim ve doğum başladı" diye vurguladı H.S. Hışba'nın ifade-sine göre, bazen doğumu kolaylaştırmak için, evin çatısına bir ip atıp, her iki yöne çekerlermiş.

Abhazlara göre doğum, doğum yapan kadın ve çocuğun yaşamında tehlikeli bir dönem olduğundan, en kötü ruhların en aktif olduğu dönemle ilişkilendirildi. Doğum yapan kadını ve çocuğu kötü ruhlardan korumak için Abhazlar, öncelikle çeşitli demir eşyalar kullanıyorlardı. Bu da, demir metaline ve ondan yapılan eşyalara karşı kutsal bir saygı ile ilişkilendiriliyordu. Zor doğum anlarında doğum yapan kadının sol tarafına, toprağa bir makas, bir iplik tezgahı veya bir eğirilme, sağ tarafına ise bir balta, nacak (çalı ve dal kesme aleti) bir bıçak ve bir biz (büyük iğne) koyuluyordu. Ebe, doğum yapan kadının yanında durup, çocuğa şöyle sesleniyordu: "Eğer sen bir oğlan isen, sağa git - balta,

⁸⁰ AİE, PKA, 1982, s. 12, 31, 40; PKA, 1983, s. 8, 18, 21.

⁸¹ AİE, PKA, 1983, s. 15.

nacak, bıçak ve biz yanına; eğer bir kız isen, sola git - makasa ve iplik tezgahına."⁸² Bazen bu tür durumlarda doğum yapan kadının sırtına bir kılıç yerleştiriliyordu.

Demir eşya kullanarak kötü ruhlardan korunma geleneği, birçok Kafkas halkında da yer alıyordu. Örneğin, "Guriyalılar doğum yapan kadının yatağının yanına veya yastığının altına bir kılıç bırakılırken, yataklarının üzerine ise bir ağ geriliyordu."⁸³

Alevin arındırıcı gücüne Abhazlar büyük önem veriyordu. Doğum sırasında evde ateş yakılıyor ve sabaha kadar korunuyordu. Eğer doğum gece oluyorsa, ek olarak bir lamba ya da ışık yakılıyordu; bu, yalnızca sabah vakti sönyordu. Eğer doğum kışın oluyorsa, evde sıcaklığı korumaya özen gösteriliyordu; bazen doğum yapan kadının etrafında kaynayan suyun olduğu bir kazan hazır tutuluyordu. Suyun buharıyla karnını okşuyorlardı. Bunun doğum sancıları üzerinde de rahatlatıcı etkisi olduğu düşünülüyordu.

Zor doğum anlarında "kazanı asma" (акэаб кнахапа) ritüeli (aşşağda daha detaylı anlatılacak) uygulaması gerçekleştirilirdi.⁸⁴ Bu iş, doğumun yapıldığı odadaki büyük bir kazanı kaldırmakla sona eriyordu. Doğumda "toprağın gücü" (adgil amç) doğum sürecini engellediğine inanıldığı için, doğum yapan kadının etrafına bulgur ve buğday dökülüyordu. Doğum anı geldiğinde evin kapıları kapatılırdı: doğum yapan kadın bir sığır görürse ve sığır tarlaya giderse, sığır dönene kadar doğum yapamayacağına inanılırdı.⁸⁵

A. Yoakimov'a göre,⁸⁶ zor doğumlar sırasında Samurzakan'da bir koç kurban ediliyordu. Kurbanlık hayvan, doğum yapan kadının bulunduğu odaya getiriliyor ve hemen kesiliyordu. Doğum yapan kadın,

⁸² Acincal İ.A., Abhazya etnografyası üzerine, Sohum, Alaşara, 1969, s. 266–267.

⁸³ Çursin G.F., Adı geçen eser, s. 182.

⁸⁴ Çursin G.F., Adı geçen eser, s. 182.

⁸⁵ Çursin G.F., Adı geçen eser, s. 182.

⁸⁶ Joakimov A., Abhazlar, "Kafkas" gazetesinde. 1884, № 47.

koçun ayaklarından tutar ve kurbanlık hayvanın yaşamı sona erdiğinde kendi acısının da hafifleyeceğine inanırdı.

Doğum yardımında etkili bir yöntem, yılanın deri değiştirmesiydi. Bu deri ateşin üzerine konuyor ve sonra doğum yapan kadının yanına getiriliyor, o dumanla buharlandırılıyordu. Bu ritüel, birçok halk arasında yaygın olan bir yılan kültürünü andırıyor. Zor doğumlarda doğum yapan kadından güçlü bir şekilde şişeye üflemesi isteniyor, kusma teşvik ediliyordu; kırmızı biber (apırpılca) getirilerek koklatılıyordu; bu, kadının hapşırmasını sağlıyordu. Ayrıca ona fasulye suyu içiriliyordu, bu da terlemeyi sağlıyordu.

Doğum yapan kadın kolay bir doğum gerçekleştirdiğinde, ebe, makasla göbek bağı kesiyordu (ачапан). Makas temiz bir örtüye sarılıyor ve göbek bağı iyileşene kadar kullanılmıyordu. Kesilen göbek bağı atılmıyordu; yıkanıp kurutulduktan sonra, çocuk hastalığı olan "ablı-abлы" (göbek fitiği) tedavisinde kullanılmak üzere değerlendiriliyordu.

Doğum sırasında, plasentanın çıkışı önemli bir andı. Eğer doğum sırasında plasenta çıkmazsa, kadının vücudunda çürüme tehlikesi bulunduğu düşünülüyordu. Plasentanın çıkışı gecikirse, bu süreci hızlandırmak için çeşitli işlemler yapılıyordu. Doğum yapan kadına tütün koklatılıyor ve kesilmiş kırmızı biber veriliyordu ki bu da onun hapşırmasına yol açıyordu; ona bir saç örgüsü veriliyor, bu da kusmasına neden oluyordu; ya da bir şişeye üflemesi için zorlanıyordu. Bu aşamada ebeye de özel bir rol verilmekteydi. Ellerini sabunlayarak doğum yapan kadının karnını ovuyor, belini sıkarak masaj yapıyordu. Bazen kesilen göbek bağı, doğum yapan kadının dizine bağlanıyordu ki plasenta yerine geri dönmesin. Plasentayla ilgili olarak farklı inançlar da mevcuttu. Bu, kadının doğurganlığı ile bağlantılıydı; plasentanın bebek ile arasında bir manevi bağın olduğuna dair oldukça arkaik

bir inanıştı.⁸⁷ Plasentanın, ardından gelen doğurganlıkla ve hatta arzu edilen çocuk cinsiyetiyle olan ilişkisi birçok halk arasında görülüyordu. Özellikle, Horasan'da plasentayla birlikte, bir çocuğun erkek olmasını istediklerinde yer altına minyatür bir yay, kız olması isteniyorsa kumaş bir minyatür bebek gömülüyordu.⁸⁸ Birçok halkta plasenta, doğmuş olan çocuğun ruhunun bir parçası olarak görülüyordu; bazıları plasentayı çocuğun küçük erkek kardeşi ya da kız kardeşi olarak görüyordu; diğerleri ise bunun çocuk için koruyucu bir ruh veya kendi ruhunun bir parçası olduğunu düşünüyordu.⁸⁹

Abhazlara göre plasenta, doğurganlığın durdurulması ile bağlantılıydı. Plasenta, insanların kullanmadığı bir alanda, evin yakınında gömülüyordu. Plasentayı gömme işlemi, sadece en iyi niyetle yapılan bir kadına izin veriliyordu; çünkü bir kadın, plasentayı kötü niyetle ve içine bir taş koyarak gömerse, doğum yapan kadın bir daha çocuk doğuramazdı. Aynı şey, plasentayı gömeceği zaman uçlarını yakarsa da mümkün oluyordu.

Gudauta bölgesinin Cırhua köyünden Argun Kuakua Dameyovna, bize şunları aktardı: "Kayınvalidem yedinci çocuğunu doğurdu. Daha fazla çocuk istemiyordu ve bunun için plasenta ile ilgili belirli bir işlemi yapmamı istedi. Plasentayı gömdüm ve üç küçük siyah taş buldum; onları plasentanın içine köşeli bir şekil vererek koydum ve evin yakınında, insanların girmediği bir temiz yere gömdüm. Bu işlemden sonra, kayınvalidemin bir daha çocuğu olmadı" diyerek tamamladı Kuakua.

Çocuk düşürmek büyük bir günah sayılıyordu ve buna nadir durumlarda başvuruluyordu. Kadın, daha fazla çocuk sahibi olmak istemediği için çeşitli önlemlere başvuruyordu. Çocuğunu emzirmeyi

⁸⁷ Snesarev G.P., Özbekler arasında İslam öncesi inançların ve ritüellerin kalıntıları, Moskova, Bilim, 1969, s. 90.

⁸⁸ Aynı eser.

⁸⁹ Frazer D., Altın dal. Cilt 1, Moskova, 1928, s. 64, 65.

mümkün olduğunca uzun süre sürdürerek, emzirdiği sürede hamile kalmayacağını düşünüyordu. Abhazlar arasında, doğum yapmaktan kurtulmanın bir yolu olarak "nan-İnarı/нан-Інары" adlı bitkinin kökünden yapılan bir infüzyon içmenin faydalı olduğuna inanılıyordu (kelime anlamı: anne eli). Bu kök, bir elin parmakları gibi görünüyordu. Bir parmak kökü alan kadının bir yıl boyunca çocuk doğurma yeteneğinden mahrum kalacağı, iki parmak kökü alanın iki yıl benzeri şekilde olacağı düşünülüyordu. Tüm kökü içen bir kadın ise ömür boyu kısır kalıyordu. Başka bir yonteme de başvuruluyordu. Bir eşeğin toynağından biraz keratin tabakası kazıyıp toz haline getirerek, özel bir su ile infüze ediyorlardı. Bu su, ilacı hazırlayan kadın tarafından getirilen özel bir suydı. Kadın, sabah erken saatlerde, ellerini ve yüzünü yıkayıp bir çömleği suyla doldurmak için bir kaynağa gidiyor, geri dönerken arkasına bakmadan hızlıca evine dönüyordu. Yol boyunca hiç kimseyle karşılaşmaması ve seslenilmemesi tercih ediliyordu; eğer biri seslenirse cevap vermemesi gerekiyordu. Öğütülen toz birkaç gün, bazen bir haftaya kadar "azkhampş-azxhamııı " olarak adlandırılan suyun içinde bekletiliyordu. Bu, "geriye bakmadan getirilen su" anlamına geliyordu. İnfüzyon karanlık bir yerde saklanıyor ya da siyah bir örtü ile sarılıp kadına içiriliyordu, etkili bir doğum kontrol yöntemi olarak ise bol miktarda çiğ kuru soğan yediriliyordu. Bazen yanlış dozajdan dolayı birçok kadın hayatını kaybettiği bakır sülfat çözeltilisi içiliyordu. İstenmeyen bir hamileliği sonlandırmak için kadınlar ağır yükler kaldırıyor ya da yüksek bir yerden (özellikle de ambarlardan) atılıyorlardı.

Çocuk doğduktan hemen sonra, ebe biraz su ile yeni doğanı yıkayıp, beşikte annesinin yanına yerleştiriyordu. En yaşlı kaynaklar, doğum yapan kadının yükünden kurtulduktan sonra ebenin kendisinin de banyo yapıp eşyalarını yıkadığını söylüyordu. Çlou köyünden A. Tcütcba isimli kaynak, iyi bir ebe olarak tanınan annesinin, doğum sonrası banyo yaptıktan sonra kışın soğuktan hastalanıp öldüğünü an-

lattı. Ebe, geleneksel doğum ritüellerinin koruyucusu olarak kabul ediliyordu. Ebe olmak, saygın bir meslek olarak görülüyordu. Her Abhaz köyünde kendi ebeleri bulunurdu.⁹⁰ İşte bu ebeler, doğum sırasında doğum yapan kadınlara esas yardımı sağlayan kişilerdi; çünkü onların büyü ve çeşitli sihir yöntemleri konusunda uzman oldukları düşünülüyordu. Geleneksel olarak ebenin, doğum yapan kadını ve bebeği üç gün boyunca gözetmesi gerekiyordu. Ebe, bebeği yıkıyor ve bazı durumlarda doğum yapan kadını da yıkıyor, doğumdan sonra bebeği ilk kez beşiğe o yatırıyordu. Eğer ebe, doğum yapan kadından uzaktaysa, durumuna bağlı olarak bazen bir haftaya kadar yanında kalabiliyordu. Genellikle bu günler boyunca ebe, doğum yapan kadına yemek hazırlıyordu. Başarılı doğumlardan sonra ebeye, ailenin durumuna bağlı olarak, ona elbiselik kumaş, havlu, sabun ve bazen de para gibi hediyeler veriliyordu. Kumaş hediye edilmesinin her zaman mümkün olmadığı, fakat havlu ve sabunun mutlaka verildiği ifade ediliyordu. Aksi takdirde Abhazların inancına göre, her iki tarafın ölümünden sonra ebe, doğum yapan kadına huzur vermeyerek, ellerini yıkamasına fırsat vermediği için ona zulmederdi.⁹¹ Bu gelenek, yıkanma ile ilgili olduğu gibi, su taşıma, yemek hazırlama yasakları ile de ilişkilendirilmiştir. Doğum sonrası yıkanma ve temizlik ile ilgili bu geleneklerin, Abhazların doğum yapan kadının "kirlili" olduğuna dair inançlarının kalıntıları olarak değerlendirilebileceği söylenebilir.

Halk arasındaki inanca göre, çocuk doğduğu gece, onun kaderi de belirleniyordu. Yenidoğanın kaderini belirleyen mitolojik figürler olan "aşaçüa" (kaderi önceden belirleyiciler) olarak adlandırılan üç erkek şeklinde görünerek, bebeğin bulunduğu eve geliyorlardı. Bu varlıkların, çocuğa erken ölüm, hastalıklar ve diğer felaketler öngördüğüne inanılıyordu, ancak çoğu zaman üçüncü kişinin görüşü baskın gelerek,

⁹⁰ Doğum esnasında yardımcı olan kadını tanımlayan birkaç ifade vardı: "aphüis deylzirgo" (kelime anlamı: "kadının doğum yapmasına yardımcı olan"), "axuçi dıstızwa" (kelime anlamı: "çocuğu kaldıran").

⁹¹ AİE, PKA, 1982, s. 45, 48; 1983, s. 14, 16. AİE, PKA, 1983, s. 17.

çocuğa sağlık, yaşam, yaşam süresi, meslek, evlenme zamanı vb. sağlıyordu. Bu nedenle, çocuğun kaderini öğrenmek isteyen annenin, doğumdan sonraki ilk gece uykusuz kalması gerekiyordu. Eskiden böyle oluyordu; anne ve ebe, bebeğin beşiğinde uyanık kalarak ilk gecelerini geçiriyorlardı. Bu inançlarla ilişkilendirilen birçok efsane kaydedilmiştir. Bunlardan biri, Lidia Ketsba'nın (Oçamçıra bölgesi, Cgerda köyü) bize anlattığı bir hikayedir: "Geçen gece bir Abhaz ailesinde erkek çocuk doğdu. Doğuma yardım eden kadınlar evlerine döndü. Çocuk annesinin yanında yatıyordu. Aniden evde, kaderi belirleyici ruhlardan üçü belirdi. Üçü birden, doğan çocuk için kaderi belirlediler: 'Bugün bu evde yanan son odun parçası yanıp bittiğinde bu çocuk da ölsün.' Anne uyumuyordu. Dehşet verici kehaneti duyunca, yerinden fırladı, ateşte yanan son odun parçasını kapıp söndürdü ve güzelce bezlerle sararak sandığın dibine sakladı. Bir süre sonra da anne derin bir uykuya daldı. Yıllar geçti, çocuk büyüdü. Genç bir delikanlı olduğunda güzel bir kızla evlendi. Bir gün, genç gelin evi temizlerken sandığın dibinde bir eşya buldu. Eşyanın ne olduğunu görmek için açtı ve kömürleşmiş odunu görünce, orada durmaması gerektiğini düşünerek onu ateşe attı. O esnada kocası balkonda oturup kendine çorap dikiyordu. Odun yanarak bittiğinde, eşinin bayıldığını ve öldüğünü gördü. Anne avluda dururken, oğlunun kötü durumda olduğunu gördü ve ona koşmadan, sandığa koşarak her şeyi anladı; çünkü odun artık orada yoktu." Bilgi kaynağımız böylelikle hikayesini, "kaderden asla kaçılmaz!" diye sonlandırdı.

Birçok efsanede, yenidoğanın gelecekteki yaşamı ve refahının büyük ölçüde kehanetlerde bulunan kişilerin oturduğu masanın zenginliğine bağlı olduğu belirtilir (masanın kendiliğinden kurulduğu söylenirdi). Eğer masa iyi hazırlanmış ve yiyeceklerle doluyorsa, gelecekte çocuk hiçbir ihtiyaç çekmeyecekti; ama masa yetersiz bir şekilde hazırlanmışsa, çocuğun gelecekteki yaşamı da yoksulluk içinde geçecekti.

5. DOĞUM SONRASI DÖNEMDE ANNENİN UYMASI GEREKEN YASAKLAR

Doğum sonrası dönem, hem anne hem de bebek için özellikle tehlikeli kabul edilmekteydi, çünkü bu dönemde Abhazların geleneksel inançlarına göre kötü ruhların etkisi özellikle önemliydi. Bu anlayış, devrim öncesi Abhazya'da doğum yapan kadınların hastalıkları ile yeni doğan bebeklerin ölüm oranlarının tıbbi yardımdan yoksun olmaları nedeniyle son derece yüksek oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle doğum sonrası dönem, yeni doğan bebeğin ve annesinin refahını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen birçok ritüel ile doluydu.

Doğumdan hemen sonra anne, iyice yıkanmalıydı. Daha sonra onu temiz ve yumuşak bir yatağa yatırıyorlardı, evde sıcaklık korunmaya çalışılırdı, çünkü "doğumdan sonra yeniden doğup yaşama başladığı" düşünülüyordu.⁹² Anneye hafif ve besleyici yiyecekler hazırlıyorlardı; sıcak fasulye çorbası, süt, tavuk veriliyordu. Kesinlikle soğuk su içmesine izin verilmiyordu; bunun sütünü kaybetmesine ya da soğuk algınlığına yakalanmasına yol açabileceği düşünülüyordu. Ancak halk arasında, doğumdan sonra annenin o kadar aç olduğu söylenirdi ki, adeta ona eski bir ayakkabı verirken, düşünmeden yermiş. Bu nedenle ebe, anneyi yatağa yatırdıktan sonra ona sütlü lapa hazırlamaya başlardı. Doğum sonrası, anneye baharatlı ve tuzlu yiyecekler, özellikle soğan ve sarımsak yemek yasaklanıyordu; çünkü bu yiyeceklerin kokusunun anneden süte geçeceği ve bebeğin de sütü içmeyeceği düşünülüyordu. Genellikle doğumdan sonra yıpranmış olan anne hızla uykuya dalıyordu. Onu evde yalnız bırakmamaya özen gösteriyorlardı. Anneye sürekli göz kulak olan ebe, aynı zamanda bebeği de gözetliyordu. Doğum sonrası dönemde, kadın ve bebeği için en tehlikeli günlerin doğumdan sonraki üçüncü ve yedinci gün olduğu kabul edilmekteydi. Bu günlerde onlara özellikle dikkat ediliyor, çeşitli sihirsel yön-

⁹² AİE, PKA, 1983, s. 17.

temlere başvuruluyordu. Örneğin, yeni doğan erkek bebeğin başının altına bir mermi veya bir hançer koyarak kötü ruhları uzaklaştırmaya çalışırlar, aynı zamanda gelecekteki askeri başarılar ve avcılıkla ilgili etkinlikler için de hayır dilemiş olurlardı; kız çocukların başının altına ise para ve kumaş parçası koyuyorlardı.

Annenin, güneş battıktan sonra evden yalnız çıkmasına izin verilmiyordu, kötü ruhlardan korunmak için bir koruma alması gerekiyordu. Bu koruma genellikle bir bıçak veya metal bir nesne oluyordu. Eve döndüğünde ocakta ateşi kontrol ediyordu. Bu hareketiyle onun kendisini temizlediğine ve takip eden kötü ruhları uzaklaştırdığına inanılıyordu. Bunun yanı sıra doğum sonrası dönemde, genç annenin sağlığını koruma amaçlı sihirsel yöntemleri ile mantıklı kurallar bir araya getiriliyordu. Örneğin, doğum sonrası anne tüm ağır işlerden muaf tutuluyordu; su taşımıyor, bahçede çalışmıyor, el değirmeninde un da çekmiyordu, vb. Eğer doğum sorunsuz geçmişse, anne doğumdan sonra en az üç dört gün yatakta kalıyordu. Daha önce kalkmasına izin verilmiyordu, çünkü bu durum kadının kocasının akrabaları için bir utanç olarak kabul ediliyordu; "sanki erken kalkması için zorladıkları" düşüncesine yol açardı".⁹³

Abhazlarda anne, dört beş hafta boyunca "kirli" kabul ediliyordu. Bu nedenle ilk günlerde ocak başına yaklaşması ve yemek yapması, inekleri sağması vb. yasaktı. Ancak iki üç hafta sonra bu ve benzeri doğum sonrası yasaklar biraz yumuşatılıyordu. İlginçtir ki, sadece anne değil, doğumu gerçekleştiren ebe de doğum yaptıktan sonra "kirli" kabul ediliyor, kendini "temizlemek" için, doğumdan hemen sonra yıkanıp, elbiselerini de yıkıyordu. Ancak bunun sonrasında, annesi ebe olan birçok katılımcının vurguladığı gibi, doğumdan sonraki birkaç gün (bir haftaya kadar) kendileri de ebe tarafından hazırlanmış yiyecekleri yemek istememişlerdi.

⁹³ Smirnova Y.S., Devrim öncesi geçmişte Abhaz kadınları, s. 131.

Doğum sonrası ilk günlerde anne ve bebeğe olabildiğince az insanın yaklaştırılması sağlanıyordu ki, bu onlara nazar değmesin düşüncesinden kaynaklanıyordu. Anne ilk kez yataktan kalktığında "ağılara" ritüeli gerçekleştiriliyordu, bu "kalkmak", "ayağa kalkmak" anlamına geliyordu. Genellikle bu ritüel Perşembe günleri yapılıyordu. Bu törene yalnızca kadınlar katılıyordu; yakın akrabalar, komşular ve kayınvalidenin davet ettiği çocuklar. Konuklar, börek, taze peynir, buğday unu ve haşlanmış tavuk getirmektedir. Ev sahipleri ise bir keçi kesiyor, abısta (mısır unu lapası), akuakuar (taze peynirle doldurulmuş haşlanmış hamur işi) ve geleneksel peynirli börek (açafü) hazırlıyorlardı. Ritüel yemeğinden önce, yaşlı ve mutlaka "temiz" olan bir kadın, (yani doğum yapma kapasitesi olmayan ve duaları iyi bilen bir kadın) dua ediyordu. Duacı kadın boş bir tabak alıyor, üç kez annenin ve bebeğin etrafında döndürüyor, sonra tabak alınıyor ve duacı kadın akuakuar'ın birini alarak Ajahara'nın annelere ve çocuklara merhametli olmasını diliyor, "Bu günden itibaren tüm hastalıkların sizden uzak olmasını, çocuğun sağlıklı büyümesini dileriz"⁹⁴ diyordu. Ritüel yemeği yalnızca kadınlar ve çocuklar tarafından yenilebiliyordu. Çünkü hazırlanan ritüel yemeği erkekler tarafından yenilirse erkeklik güçlerini kaybedecekleri düşünülüyordu. Ritüelin sonunda duacı kadına para ve elbiselik kumaş hediye ediliyordu.

Anne, Dızızlan denen su perisine kurban ritüeli gerçekleştirilmeden su içmeye gitme hakkına sahip olmuyordu. Genellikle bu ritüelin yapıldığı gün Perşembe olmaktaydı. Anne, dua eden yaşlı bir kadın tarafından suya götürülüyordu. Kadınlar toplanıyor, beyaz bir horoz ve bir tavuk kesiliyordu. Anne, haşlanmış tavuk ve bir yumurta alarak su kaynağına doğru bir testi ile gidiyor, duacı kadın yumurtayı alarak annenin başının etrafında döndürüp suya atarken şunu söylüyordu: "Bu günden itibaren su perisi Dızızlan, annenin koruyucusu olsun ve suya

⁹⁴ AİE, PKA, 1982, s. 12.

her geldiğinde Dızızlan ona yardımcı olsun."⁹⁵ Duacı kadın annenin elbisesini ıslatıyor ve testiye de suyla dolduruyordu. Bunun ardından anne ve duacı kadın eve geri dönüyordu. Su, evde bir leğene dökülüyor, yanına iki yanmış mum konuluyor, masaya da bir tavuk ve iki akua-kuar konuyordu. Duacı kadın yeniden dua ediyor ve herkes yemeğe başlıyordu. Doğum sonrası suya çıkma ritüeli, Kafkasya'nın diğer halklarında da bulunmaktaydı.

Bızıb Abhazy'a'sında, bebeğin doğumundan sonra üçüncü haftada, Cuma günü yeni doğan çocuğa "Anıhüatiug-Аныхәтәыг" adına yapılan dua gerçekleştiriliyordu. Bu ritüelin yapılacağına dair gelinin kaynanası, komşuları ve yakın akrabalarına önceden haber veriyordu; doğum yapan kadının ebeveynleri de, özel bir elçi aracılığıyla bilgilendiriliyordu. Tüm davetliler, anne ve bebek için hediyelerle eve geliyordu. Bu günde doğum yapan kadının annesi, gerekli tüm malzemelerin bulunduğu bir beşik, oturuş için küçük bir tabure ve yeni doğana giysi getiriyordu. Bu duaya, deneyimli bir duacı kadın (köyde saygı duyulan yaşlı bir kadın) da davet ediliyordu. Zengin ev sahipleri bu durumda bir keçi keserken, daha fakir insanlar sadece tavukla yetiniyordu.

Daha sonra Ajaqahara tanrısına dua ediliyordu. Ritüel yiyecek, peynirle doldurulmuş yuvarlak ekmekler (açagej-ачагәжь), abista, tavuk eti, ceviz sosu ve şarap, votkadan oluşuyordu. Özel olarak bu ritüel için kesilen tavuk, doğum yapılan yerin yanında da bir piliç kesiliyordu. Duacı kadın, haşlanmış kalp, karaciğer ve tavuk başını çatallı bir ceviz çubuğuna geçiriyor ve anne ile bebeğin hastalıklara karşı korunmaları için dua ediyordu. Duacı kadın, bir mum yaktıktan sonra, kalp, karaciğer ve ekmek parçasını alarak, üzerlerine biraz şarap döküyor ve bunları yüksek bir yere koyuyordu. Anneye, bu ritüel için hazırlanmış yiyecekten tatması için biraz veriliyordu. Bebeğin doğduğu yere, önceden şarapla ıslatılmış kalp ve karaciğer konuluyor, ar-

⁹⁵ АİЕ, PKA, 1983, s. 51.

dından anne ve çocuk kurbanın başı etrafında üç kez döndürülüyordu. Daha sonra herkes ritüel ikramının tadına bakıyor, doğum yapan annenin ve bebeğin sağlığı için kadeh kaldırıyorlardı. Bu yemek Ajahara için yapılan dua ile sona eriyordu.

Adbüniqa (Адәныкәа) için bol miktarda yiyecek hazırlanıyordu. Abısta, aylac (peynirli abısta/açamuka), peynirle doldurulmuş yuvarlak ekmeğe, tavuk eti, ceviz sosu, şarap ve votka sofraya konuyordu. Bu ritüel için, ölü ruhlarla adanmış beyaz bir tavuk ve ruha eşlik edenler için de bir horoz kesiliyor (арбагы, иыызцаа рхәы хәа) ve mum yakılıyordu. Duacı kadının eylemleri, Ajahara için yapılan duadakilere benzer şekilde gerçekleştiriliyordu.

Abhazlar ayrıca, Bızıb Abhazya'sında, "Adgııl-çça / Адггыл-чча", Abjua Abhazya'sında ise "Adgııl-Dadupal / Адггыл-Дадупал " denilen "toprağın kraliçesi" onuruna özel bir dua gerçekleştiriyorlardı. Bu ritüel için abısta pişiriliyor, börekler ve taze peynirle doldurulmuş dört yuvarlak akuakuar pişiriliyordu. Ayrıca iki mum hazırlanıyordu. Dua esnasında beşikteki çocuk, duacı kadının sağında yer alıyordu (başı doğuya dönük olarak) ve anne ise beşiğin yanına diz çöküyordu. Duacı kadın, sol elinde bir yaşındaki horozu tutarak, "Toprağın kraliçesi, bu dua sana adanmıştır. Senden, anneler ve çocuklar için merhametli olmanı ve bugünden itibaren anneye işlerinde engel olmamanı diliyoruz. Onu kutsaman için dua ediyoruz" diyordu. Daha sonra duacı kadın, horozu genç anne ve beşikteki bebeğin etrafında dolaştırıyordu. Anne, üç kez döndü ve eğildi. Duacı kadın, kurbanlık horozu ritüelin gerçekleştirildiği yerde kesti ve yemek başlamadan önce bir kez daha dua okudu. Daha önce kullanılmamış beyaz bir masa örtüsünün örtüldüğü masaya, haşlanmış horoz ve hazırlanan tabaklar koyuluyordu. İki akuakuar, duacı kadın tarafından genç annenin göğsüne, biri de çocuğun karnına yerleştiriliyor, dua edilerek anne ve çocuğun bu andan itibaren hasta olmaması isteniyordu.

Tören, duacı kadının anne ve çocuğun başının etrafında mumu sı-

rayla dolaştırması ve ardından bunları yakması ve bir ahşap direğe sabitlemesi ile sona eriyordu. Kurban edilen yiyecekleri ise ancak çocuğun ebeveynleri yiyebiliyordu.

Sonuç olarak, çoğu doğum ritüelinin mantıksal bir temeli olduğu ve halkın yüzyıllardır süregelen uygulamalarından kaynaklandığı belirtilmelidir. Bununla birlikte, bazıları sihirsel anlam taşımakta ve doğum yapan anne ve bebeğin savunmasızlığıyla ilgili inançlarla bağlantılıdır. İşte bu inançlar, doğum dönemi ritüellerinin ve geleneklerinin ısrarla korunmasının nedenlerini de açıklamaktadır.

Günümüzde geleneksel doğum ritüelleri önemli ölçüde azalmış (özellikle çeşitli sihirsel ritüellerin ortadan kalkması nedeniyle) ve çok miktarda dönüşüme uğramıştır. Doğum öncesi dönemde halkın inançlarına göre, çocuğun zihinsel ve fiziksel gelişimini destekleyen ve doğumun başarılı sonuçlanmasına katkıda bulunacağına inanılan bazı güçlü gelenek ve ritüeller görünmektedir; ancak burada da kuşkusuz önemli dönüşümler gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra, gelenek ve geleneklerin besin yasaklarına uyulması ile ilgili inançların kalıcı olduğu belirtilmelidir. Öte yandan, çocukların sağlığı ve görünümü üzerinde etkili olduğu iddia edilen davranışlarıyla ilgili inançlar, önemli ölçüde azalmış, eşin hamilelik dönemindeki davranışlarına yönelik önceki zamanlarda getirilen yasaklar sıkı bir şekilde uygulanmamaktadır. Doğum sonrası geleneklerin ve ritüellerin büyük ölçüde dönüşüme uğradığı da görülmektedir. Örneğin, belirli dua ve kurbanların gerçekleştirilmesi gereken süreler, önceden farklı zamanlarda yapılıyorken artık hepsi bir günde gerçekleştirilmektedir. Daha önce ritüel yiyeceklerin yalnızca kadınlar ve çocuklar tarafından yenilmesine izin verilirken, günümüzde erkeklerde bu yiyeceklerden yararlanmaktadır.

Yaşlı nesil Abhazlardan bazıları, hala geleneksel inançlara göre çocuğu ve onunla ilgili eşyaları kötü ruhlardan korumayı amaçlayan gelenek ve ritüellere uymaktadır.

BÖLÜM II

ÇOCUK YETİŞTİRME İLE İLGİLİ TÖRENSEL VE GELENEKSEL UYGULAMALAR

Abhaz çocuklarının ilk yaşlarındaki ritüeller, yeni doğanların bakımı ile ilgili geleneksel yöntemleri ve Abhaz halkının çocuk yetiştirme konusundaki zengin deneyimini ifade eden bir dizi gelenek ve ritüeli kapsamaktadır. "Geleneksel yetiştirme biçimleri" kavramını analiz eden İ.S. Kon, bu kavramın çok belirsiz ve göreceli olduğunu, geçmişteki bir halkın köklerine dayanan eski, tarihsel bir şeyler⁹⁶ olarak tanımladığını belirtmektedir. Geleneksel ve geleneksel olmayan yetiştirme biçimlerini ayırmada yapılan sınırlama her zaman şartlıdır, bu tür bir ayırmanın, belirli bir toplumun tarih ve referans sistemi dışında bir anlamı yoktur.⁹⁷ İş gücü, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve estetik yetiştirme gelenekleri nesilden nesile aktarılmıştır. Halkın belleği, çocuklara aile içindeki bakış açılarını, onların eğitimini, ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkiyi, çocuklar ve aile büyükleri arasındaki ilişkileri yansıtan birçok ahlaki-etik formülü halk edebiyatında korumuştur. Atasözleri, bir halkın felsefi düşüncesinin bir biçimi olarak, çocukların yetiştirilmesine yönelik ahlaki-etik yönleri ifade etmiştir: "Çocuğu yetiştirmek zor bir iştir", "Çocuğunu yetiştirmeyen, yaşlısını teselli edemez", "Çocuk, ebeveynlerinden duyduğunu söyler"⁹⁸ vb.

⁹⁶ Kon İ.S., Giriş: "Çocukluk etnografyası. Doğu ve Güneydoğu Asya halklarının geleneksel çocuk ve genç yetiştirme biçimleri", Moskova, Bilim, 1983, s. 4.

⁹⁷ Aynı eser, s. 5.

⁹⁸ AİE, PKA, 1983, s. 77, 79; PKA, 1984, s. 98, 99.

1. ÇOCUKLARIN İLK YILLARINA İLİŞKİN GELENEK VE RİTÜELLER

Abhazlar arasında çocukların yetiştirilmesine karmaşık bir dizi ritüel eşlik ediyordu. Bir çocuğun hayatının ilk yıllarının ritüelleri zengin ve çeşitliydi, çünkü Abhazlara göre, bu dönemde, özellikle bir yaşından önce, bir çocuğun “kirli güçler”, “kötü ruhlar” ve çeşitli hastalıklardan kolayca etkilenebileceği düşünülüyordu. Bu nedenle, çocukların yaşamlarının ilk yıllarıyla ilgili gelenek ve ritüellere sıkı bir şekilde uyulmuştur. Halk inançlarına göre bu ritüellerin yerine getirilmesi, annenin ve yeni doğan çocuğun sağlığı ve refahı ile çocuğun hayatı boyunca mutluluğunu, seçtiği meslekteki başarısını, aile hayatındaki mutluluğunu garanti eder.

Abhazların çocukluk dönemindeki ritüeller, sosyal düzenin ve dini anlayışların arkaik kalıntılarının varlığını yansıtmaktadır. Bu tür ritüellerden biri, yeni doğan çocuğun beşiğe yerleştirilmesi (agara) sürecidir. Bu ritüel, çocuğun sağlığını ve hızlı büyümesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen çeşitli sihirli eylemlerle birlikte yapılır. Özellikle, çocuğu ilk kez beşiğe yerleştirecek kişiye büyük önem verilmiştir. Abhazlara göre, bu rolü üstlenen kişinin sağlıklı ve çok çocuk sahibi bir kadın olması çok önemlidir; çünkü bu niteliklerin çocuğa da geçeceğine inanılıyordu. Ancak bazı durumlarda, ritüel sırasında çocuğu beşiğe yerleştiren bir genç kız da (genellikle 8-10 yaş aralığında) yer alabiliyordu; bu kişi çocuğa temizlik ve iffetin sihirli gücünü aktaran bir sembol olarak görülüyordu. Yeni doğan çocuğu ilk kez beşiğe yerleştiren kişinin karakteri, yaşı ve sağlığına dair benzer inançların, Kafkasya ve Orta Asya'nın birçok halkında bulunduğu görülmektedir.⁹⁹

Yeni doğan çocuk, genellikle doğumun üçüncü ya da yedinci gü-

⁹⁹ Bakınız: Besaeva G.Z., Osset gelenekleri ve ritüelleri..., s. 68; Solovyeva L.T. Gürcü gelenekleri ve ritüelleri, s. 78, 79; Chvyr L.M., Eski doğu görüşleri ışığında modern bir ritüelin analizi üzerine, s. 133.

nünde beşiğe yerleştiriliyordu. Beşiğe yerleştirmek için en iyi günler Salı, Perşembe ve Cumartesi olarak kabul ediliyordu; Pazartesi ise "çocuğun büyümesine engel olan"¹⁰⁰ olumsuz bir gün olarak kabul ediliyordu. Çocuk beşiğe yerleştirilmeden önce çeşitli iyi dilekler söyleniyor, "Güneş gibi parlayasın, ay gibi dolup ışığa kavuşasın" ya da "Hızla büyüyip güçlenesin, tatlı ve huzurlu bir uykun olsun" gibi. Bu tür dualar, her seferinde çocuk beşiğe koyulmadan önce söyleniyordu.

Edebi ve saha kaynaklarına bakılırsa, 19. yüzyılda bu ayın daha gösterişli bir şekilde, çok sayıda insanın, özellikle de komşuların, yakın akrabaların vs. davet edilmesiyle, ikramlarla, ayini gerçekleştiren kadına zorunlu hediyelerin verilmesiyle vs. gerçekleştiriliyordu. Ancak yüzyılımızın başlarında ritüelin birçok unsuru eski anlamını ve sembolik değerini kaybetmeye başlamıştır. Örneğin, ritüele katılım yalnızca aile üyeleriyle sınırlı kalmış ve bu ritüeli yerine getiren kadın, ancak evde uygun niteliklere sahip bir kadın olmadığı durumlarda davet edilmiştir. Yeni doğanın ilk kez beşiğe yerleştirilmesinde haftanın belirli günlerine de sıkı sıkıya riayet edilmemektedir. Ancak yine de Pazartesi bu ritüelin icrası için olumsuz bir gün olarak kabul edilmeye devam etmiştir.

Bir çocuğun hayatının ilk yıllarına bir dizi büyümlü eylem eşlik ederdi. Bunlar arasında yaygın bir gelenek vardı; buna göre çocuğun "aydınlık ve neşeli" ya da başka bir versiyona göre "iyi bir karaktere sahip olması" için ilk kez gün batımından önce, açık ve güneşli bir havada evden dışarı çıkarılması tavsiye edilirdi.¹⁰¹ Çocuğun alınına ya da yanaklarına "nazar değmesin" diye is ya da kömür sürülürdü.¹⁰² Çocuğu ilk kez gören komşular ve akrabalar ona hediyeler vermek zorundaydı. Çoğu zaman yeni doğan çocuğa gömleklik bir kumaş, yumurta, tavuk ya da para verilirdi. "Eve ilk kez giren ve çocuğu kuca-

¹⁰⁰ AİE, PKA, 1982, s. 38, 45.

¹⁰¹ AİE, PKA, 1983, s. 58.

¹⁰² AİE, PKA, 1983, s. 58, 60.

ğına alan her akraba veya iyi tanıdık, ona ilgisini ifade eden bir şey, çoğu zaman para verirdi”.¹⁰³

Özel bir başka ritüel döngüsü de, bebekte dişlerin çıkması ve büyümesi ile ilgiliydi. Bu süreçte, genel olarak üç gruba ayrılabilen bir dizi yasak vardı:

Dişlerin çıkmasından önceki yasaklar;

İlk dişlerin çıkması ile ilgili yasaklar;

İlk süt dişinin düşmesi ile ilgili yasaklar.

Yetişkinler, çocukların diş çıkarması konusuna her zaman özel bir ilgi gösterirlerdi. Çocuk 5-6 aylık olunca, annesi sık sık parmağıyla çocuğun diş etlerine dokunarak dişlerinin çıkıp çıkmadığını kontrol etmeye çalışırdı. Ancak, annesi ya da evdeki yaşlı kadınlardan biri çocuğun diş etlerinin şiştiğini fark ettiğinde, elleriyle onlara dokunması yasaklanırdı; çünkü bu yasağın ihlalinin dişlerin eğri ve çapraşık çıkmasına neden olacağına dair yaygın bir inanç vardı.

İlk dişler çıkana kadar çocukların saçları taranamazdı. Bu durumda, tarak kullanmanın dişlerin seyrek ve birbirinden uzak çıkmasına sebep olacağına inanılırdı. İlk diş çıkmadan, çocuğun aynaya yaklaştırılmasının kötü olduğu düşünülürdü. Bu yasağın birkaç nedeni vardı. Çocuğun yansımasından korkabileceği ya da küçük yaşta kendini aynada gördüğünde çirkin bir kişi olarak büyüyeceği varsayılırdı. Ayrıca, yeni doğmuş bir bebek aynada kendini görürse, aile yaşamında talihsizlik yaşayacağı, dolayısıyla evlendiğinde eşinin (çocuğun cinsiyetine bağlı olarak) kendisinden önce öleceği düşünülürdü.¹⁰⁴ Aynaya yaklaşmanın çeşitli mide rahatsızlıkları ile de ilişkili olduğu kabul edilirdi. İlk diş çıktıktan sonra, tüm bu yasaklar kaldırılırdı.

Abhazların arasında, ilk diş çıktığında, sadece dişlerin sayılmasının yasak olduğu gibi bir kural bulunmaktaydı. Bu yasağa uyulmadığında,

¹⁰³ Smirnova Y.S., Devrim öncesi geçmişte Abhaz kadınları, s. 131.

¹⁰⁴ AİE, PKA. 1984. s. 15, 24.

dişlerin acılı çıkacağı ve kısa sürede döküleceği söylenirdi. Birçok halk, ilk dişin çıkışını çeşitli ritüellerle kutlarken, Abhazlarda bu konuda özel bir ritüel yoktu. Ancak ilk süt dişi düştüğünde, yeni dişlerin sağlam ve sağlıklı çıkması için belirli sihirsel eylemler yapılırdı. Örneğin, bazı durumlarda düşen diş, tuz ve kömürle birlikte temiz bir bezle sarılır, evin çatısına atılırdı ya da çatıdan aşağıya fırlatılırdı. En sık yapılan işlem ise, düşen dişin evin bir çatlağına veya duvara saklanmasıydı. Bu sırada "Cırcır böceği, cırcır böceği, sana eski veriyorum, bana yeni ver" şeklinde bir dilek tekrarlanırdı. Bu dilek, Bzıb Abhazlarında yaygındı; Abjua Abhazlarında ise "Fare, fare, sana eski veriyorum, bana yeni ver" denirdi. Bu sözler üç kez tekrarlanırdı ancak "diş" kelimesinin söylenmesi yasaklanırdı, bu kelimenin söylenmesi durumunda dişin sağlıklı çıkmayacağına inanılırdı.¹⁰⁵

Abhazlar, dişlerin dış görünümünü çocuğun karakteri ve gelecekteki sağlık durumu ile ilişkilendirirlerdi. Küçük ve düzgün dişler, gelecekteki güzelliğin bir göstergesi olarak kabul edilirken, büyük dişler sağlık belirtisi olarak görülürdü. Eğer çocukta uzun süre diş çıkmazsa, bu duruma üzüntüyle yaklaşılmazdı; zira böyle bir durumda dişlerin sağlam, güçlü ve hastalıklara karşı dayanıklı olacağına inanılırdı.¹⁰⁶

Çocuk isimlendirmeye özel bir dikkat gösterilirdi. Çocuğun doğumuyla birlikte her aile üyesi, komşu veya yakın akrabalar istenen isimler önerirdi; ancak, en çok kabul gören ve ailedeki yaşlıların beğendiği isim kabul edilirdi. Annenin onayı gerekmiyordu. Nihai kararı genellikle aile reisi, ama çoğunlukla baba değil, dede verirdi. Bir bebeğe isim verme hakkı, büyük bir onur olarak kabul edilirdi. İsim veren kişi mutlaka çocuğa bir hediye verirdi. Yeni doğan bebeğe, evine ilk gelen onurlu misafirin ismi verilirdi. Ayrıca, bebeği isimlendirme günü evde bulunan misafir de isim seçme hakkına sahipti. Çocuklara sık sık, annenin erkek kardeşi tarafından seçilen isim verildiği görü-

¹⁰⁵ AİE, PKA, 1982, s. 18, 19, 24; 1983, s. 38.

¹⁰⁶ AİE, PKA. 1983. s. 39, 42.

lürdü. Bazen, bu kişi bebek doğmadan önce aileyi, ona isim vermek istediği konusunda önceden bilgilendirirdi. Ne olursa olsun, eğer seçilen isim aile üyelerine hoş gelmese bile, annenin erkek kardeşinin seçtiği isim verilirdi.

Çocuğa baba ve anne soyundan gelen atalarının ismi verilmezdi; zira Abhazlarda, eşin kocasına ve onun yaşlı akrabalarına ismiyle hitap etmesini yasaklayan bir gelenek mevcuttu. Kadın, onların yanındayken veya yokken isimlerini telaffuz edemezdi. Ayrıca, kocasının yakın akrabalarının isimlerine de sahip olan kelimeleri kullanmaktan kaçınırdı. Koca da eşinin yaşlı akrabalarının ismini anmaktan kaçınırdı. Bu nedenle, yeni doğan çocuğun isminin seçilmesinde bu geleneğe riayet edilmesi gerekliliği hesaba katılırdı.¹⁰⁷

Bir çocuğun ismini bir haftadan fazla takmadan bırakmak, "Tanrı affetmez, sanki çocuğa sevinmiyorlarmış gibi olur" şeklinde bir inanca dayanıyordu.¹⁰⁸ Bu açıklama, Abhazların Hristiyanlığı benimsemesinden sonra halk arasında ortaya çıkmış gibi görünmektedir, ancak gelenek daha eskiye dayanıyor olabilir.

Çocuğa isim verme işlemi, resmi bir ortamda, ziyafetle birlikte gerçekleşirdi. Eğer bu ritüel, çocuğun beşiğe yatırılması günüyle çakışıyorsa (ki bu çoğu zaman böyle olurdu), ailenin önceden belirlediği ismi ilk olarak bebeği beşiğe yatıran kadın telaffuz ederdi.

Devrim öncesi dönemde, Abhaz Hristiyanları çocuklarına genellikle vaftiz sırasında papaz tarafından isim verilir, isim seçimini vaftiz babası ve vaftiz annesi de etkilerdi.

Abhazlarda kadın ve erkek isimleri arasında belirgin bir ayırım vardır. Erkeklerde en yaygın isimler arasında: Adamır, Adgur, Almsahan, Astamır, Astana, Ahra, Bacgur, Basiat, Batal, Guca, Damey, Daur, İnal, Kats, Mança, Naur, Sinat, Tandel, Hacarar ve diğerleri yer alır.

¹⁰⁷ АİЕ, РКА. 1984. с. 101, 103.

¹⁰⁸ АİЕ, РКА. 1983. с. 88, 89.

Kadınlarda ise: Amra, Amza, Gunda, Guranda, Esmâ, Madina, Sima, Hima, Şazina, Şasia, Şamina ve diğerleri bulunmaktadır.¹⁰⁹ Gerçek isimlerin yanı sıra, Abhazlar çocuklara yetişkinliğe kadar hitap ettikleri sevgi dolu lakaplar ve çocukluk isimleri de verirlerdi.

Abhazlar, isimlerine büyük önem verirlerdi. "İsim" ve "şan" kelimeleri Abhazcada tek bir kelimeyle "ahidz" (ахы́з) olarak ifade edilir ve bir isimden (ахы́зыхы́ра) ve aynı zamanda bir soyadından (ажэлахы́ра) mahrum kalmak büyük bir hakaret ve ceza olarak kabul edilirdi.¹¹⁰

Orta Asya, Kafkasya ve Sibirya'da birçok halkta var olan kötü ruhlar ve kirlî güçlerden korunmak için kullanılan isimler Abhazlarda yoktu. Y.S. Smirnova'nın bildirdiğine göre, Abhazlar çocukları hasta olduğunda isimlerini değiştirirlerdi; ancak, saha çalışması sırasında bu durumu destekleyen bir bulguya rastlanmamıştır. Bu gelenek, Y.S. Smirnova'nın Abhazyadaki araştırmalarını gerçekleştirdiği 1949'da hala hatırlanıyordu, oysa günümüzde unutulmuş gibi görünmektedir.

Abhaz Hristiyanları çocuklarını vaftiz ederlerdi. Vaftiz edilmemiş bir çocuğun "kötü güçlerden" kolayca zarar görebileceği düşüncesiyle, bir yaşına girmeden önce-vaftiz edilmesi sağlanmaya çalışılırdı. Çocuğun vaftiz edilmesini geciktirmemeye özen gösterilirdi, özellikle çocuk hasta olduğunda. Vaftiz edilmeden önce çocuk akşam saatlerinde evden dışarı çıkarılmaz, akrabaların ziyaretine götürülmez, komşulara gidilmezdi.

Vaftiz zamanının ayarlanması, ailenin maddi durumuna bağlıydı; zira bu, ziyafet vermek, vaftiz babasına ve vaftiz annesine hediyeler vermekle ilişkilidir. Çocuğun gelecekteki mutluluğunun ve refahının, vaftiz ritüelinin düzgün bir şekilde gerçekleştirilmesine, özellikle iyi bir ziyafet vermeye ve vaftiz olanları hediyelendirmeye bağlı olduğu

¹⁰⁹ Abhaz isimlerinin daha kapsamlı bir listesi, Ş.D. İnal-ipa'nın "Gelenekler ve Modernite" adlı kitabında yer almaktadır, Sohum, Alaşara, 1987, s. 97-98.

¹¹⁰ İnal-ipa Ş.D. Gelenekler ve Modernite, Sohum, Alaşara, 1978, s. 99.

düşünüldü. Bu nedenle, ebeveynler vaftiz ritüeline ilişkin tüm kural-lara uymaya çalışırlardı. Kiliselerin olduğu köylerde, vaftiz işlemi ki-lisede gerçekleştirilirken, diğer yerleşim yerlerinde ise çocuk evde vaftiz edilirdi. Bu durumda, ritüeli gerçekleştirmesi için papaz eve da-vet edilirdi. Ebeveynler, vaftiz annesi ve babasını önceden seçerlerdi. Genellikle aileyle yakın akrabalık ilişkisi kurmak istenen kişiler ara-sından seçim yapılırdı. Ancak bazen vaftiz annesi ve babası, yakın ak-rabalar ya da iyi tanıdıklardan olabiliyordu. Abjua Abhazlarında, ge-nellikle bekarlar vaftiz annesi ve babası olurken, Bzıb'da bu ayırım ya-pılmazdı; çocukların vaftiz annesi ve babası evli insanlardan da olabi-liyordu. Vaftiz annesinin karakterinin çocuğun karakterini etkileyece-ği inancı vardı, bu nedenle, vaftiz annesi ve babasının, zengin, saygın ve dürüst kişiler olmasına özen gösterilirdi. Bazen ailedeki tüm çocuk-ların vaftiz annesi ve babası aynı kişiler olabiliyordu. Çocuğa vaftiz anne ve babası olma önerisini geri çevirmek büyük bir günah olarak kabul edilirdi.

Küçük çocuklar için vaftiz günü belirli olduğunda, vaftiz babası (abadzey) ve vaftiz annesi (anadzey) evlerine çocuk için hediyelerle gelirdi. Hediyeler arasında, vaftiz babalarının maddi durumuna bağlı olarak demir, gümüş veya altın haç bulunması zorunluymuştu. Evde vaf-tiz töreni şu şekilde yapılırdı. Ahşap bir leğen ılık suyla doldurulurdu; bu suyun, mümkünse annenin ısıttığı su olması tercih edilirdi. Leğen-deki suya, "suyun temizlenmesi" için birkaç gümüş madeni para atılır-dı; bu paralar papaza verilmek üzereydi. Töreni gerçekleştirmek için papaz, kutsal su (adzıpşa - азцшыа) getirirdi. Papaz, çocuğu leğene daldırırken, vaftiz babası çocuğu sudan çıkarırdı. Vaftiz annesi, bu özel durum için yanında getirdiği havluyu alarak vaftiz babasının kol-larından çocuğu alırdı. Papaz, vaftizde bulunan tüm kişilere kutsal su-yu serpiştirirdi. Çocuğun silinmesi için kullanılan havlu kimseye ve-rilmez, çocuğun büyüdüğü evde saklanırdı. Vaftize akrabalar ve kom-şular da davet edilir, ikramlar yapılırdı.

Vaftiz babası ve vaftiz annesine mümkün olduğunca iyi hediyeler verilmesi amaçlanırdı. Bilgi kaynağımız, Gudauta bölgesinin Lıhni köyünden (1884 doğumlu) Gobeçiya İrina Kovatovna, vaftiz babasına bir at, vaftiz annesine bir inek hediye verdiklerini söyledi. Buna karşılık, vaftiz annesi ve babası ona altın bir haç, kıyafetler ve küçük bir beyaz oğlak hediye ettiler. Her yıl Yılbaşı ve Paskalya günlerinde vaftiz ebeveynleri ona hediyelerle gelirlerdi.¹¹¹ Abhazlarda çocuk ile vaftiz babası ya da vaftiz annesi arasındaki koruyucu ilişki, hayat boyu karşılıklı olarak devam eder, ayrıca vaftiz, yapay akrabalık bağları kurma yollarından biri olarak kabul edilirdi.¹¹² Üstelik, vaftiz ebeveynleri, çocukların ebeveynleri vefat ettiğinde onların bakımından da sorumlu olurlardı. Vaftizden erginliğe kadar çocuklarının eğitimi ve maddi desteği konusunda ebeveynlerden sonra en önemli kişilerdi.

Abhazların, ailede çocukların hayatta kalmadığı durumlarda özel gelenek ve ritüelleri vardı. Bunlardan biri "çocuk alım-satım" ritüelidir. Ritüel şöyle düzenlenirdi: Hasta çocuğun bulunduğu evde, farklı soyadlarından üç kadın bir araya gelirdi; bunlardan biri çocuk annesi olurdu. Her biri önceden belirlenen bir yere otururdu. Anne, açık bir pencerenin önünde dururdu. İkinci kadın, kapının önünde, üçüncü kadın ise iç odaya giden kapının önünde dururdu. İç odanın kapısında duran kadın, çocuğu beşikten alıp, kapıdan ikinci kadına transfer eder ve "Onu satıyorum" derdi. İkinci kadın ise çocuğu alır ve pencereye doğru giderdi. Çocuğu annesine pencere üzerinden verirken, "Konuştum, rakamı belirlemeye yardımcı olabilirim" derdi. Anne de çocuğu, "Onu satın alıyorum" diyerek kabul ederdi. Bu işlemi üç kez tekrarlarlardı. Sonrasında dışarıdaki insanlar sessizce dağılır, anne çocuğu evin içine alırdı. Bu günde anne, "çocuk alım-satım" işleminin yapıldığı

¹¹¹ AİE, PKA. 1982. s. 99.

¹¹² Kosven M.O., Vaftiz babası kimdir?, SE, 1963, sayı 5, s. 97.

oda ile ilgilenmez ve üç gün boyunca çocuğu yıkamazdı.¹¹³ Bu ritüelin amacı, Abhazların inancına göre "kötü ruhları" kandırmaktı; yani çocuklarının, onların takip ettiği aileye ait olmadığı izlenimini yaratmaktı.

Geçmişte Abhazlar, su tanrıçası olan Dzızlan'a dua eden "Suyun içindeki-Азы итой" ritüelini gerçekleştiriyorlardı. Bu ritüel esasen akarsuyun kenarında yaşayan aileler tarafından yapılıyor, bu şekilde tanrıçanın çocuğu nehir kazalarından koruması amaçlanıyordu. Bu ritüelin gerçekleştirilmesinden önce çocukların akşamları suya gitmelerine izin verilmezdi. Ritüel, tüm ailenin ve öncülük eden yaşlı bir duacı kadının katıldığı bir etkinlikti. Tüm katılımcılar, kimsenin onları görmemesi için sabahın erken saatlerinde suya giderdi. Duacı kadın, aile üyelerini yaş sırasına göre nehir kenarında yüzleri doğuya dönük olarak sıraya dizerdi. Sonra da onları yere degecek şekilde beyaz bir tül ile kaplardı. Ayrıca, ritüel için özel olarak hazırlanan iki adet peynir dolu akuakuar, su ile seyreltilmiş ekşi süt, bir çivi, kömür ve bir mum getirilirdi. Her aile üyesi için bir madeni para alınırdı (10 kuruş, 20 kuruş). Duacı kadın doğuya bakarak iki akuakuar, bir yumurta, bir çivi alır ve onları akarsuyun içine atardı, bir mum yakar ve onu nehir kenarına yerleştirir, ardından dua ederdi: "Su tanrıçası Dzızlan, bugün tüm aile banyo yapmaya senin yanına geldi. Dzızlan, eğer uyuyorsan uyan, eğer uyanıksan bizi dinle. Onları sunduk, eğer onlarda bir yanlışlık varsa affet. Onlar seninle arkadaşın için yiyecek ve para getirdi; işte size bir çivi, bununla kendine bir ev yap. Tüm dertleri burada, nehir kenarında bırakmanızı istiyoruz."¹¹⁴ Duacı kadın, nehir kenarında kilerin arkasında durup üzerlerindeki örtüyü alır, saklar. Sonra eğilip nehirden su alarak herkesi sulayıp, her bireye iki akuakuar verirdi; bu akuakuarları hemen yemeleri gerekiyordu. Daha sonra, duacı kadın,

¹¹³ АİЕ, PKA. 1982. s. 77, 80; Аңша А.А. Абхаз Фолклору ве Герчеклик, Тифлис, Метснереба, 1982, s. 13–14.

¹¹⁴ АİЕ, PKA. 1982. s. 39, 40.

bir dal alır ve tüm aileyi eve yollarmış gibi "kovalar"; ardından kendisi de gizlice uzaklaşırdı.

Abhaz yaşamında, “Аутсыга-Аицира” (kelime anlamı “Birlikte doğmak”) adında özgün bir ritüel de vardı. Abhazlar eş zamanlı doğumun tehlikeli olduğuna inanırlardı. Bu, öncelikle ikiz doğumu ile ilgiliydi; ancak bu tehlike, bir ailedeki veya su (nehir, dere) ile ayrılmayan komşuların çocuklarının aynı anda doğması (aynı gün ve saatte) ve aynı zamanda bir ailede bir çocukla birlikte buzağı, kedi yavrusu, köpek yavrusu, tay vb. doğması durumları da tehlike içerebilirdi. Bu durumda doğanlardan birinin “güç” kazanacağına dair bir halk inancı vardı (амчра азэ иахь ииасуеит). Eğer aynı anda doğan çocuklardan biri zayıf düşer ve sık sık ağlayacak olursa, “Аутсыга-Аицира” ritüeline başvurulurdu. Bu ritüel için, hasta çocuğun bulunduğu evde, bir cuma günü kurbanlık bir hayvan kesilirdi. Ritüel hasta çocuğun doğduğu evde gerçekleştirilirdi. Ritüeli, yaşlı bir duacı kadın gerçekleştirdi. Bunun için, komşulardan bir yerden bir parça et çalınması ya da alınması gerekirdi; bu et, gerekçesini söylemeden alınmalıydı. Et satın alınamaz veya istenemezdi, aksi halde, büyülü güçleri kaybolurdu. Genelde hasta çocuğun annesi ya da aile yakınlarından biri böyle bir et bulabilirdi. Daha önce ritüelin yapılacağı hakkında bilgilendirilmiş olan duacı kadın da bunu yapabiliyordu. Ayrıca, yedi kaynaktan su alınması ve farklı sahiplerin bahçe duvarlarından yedi ayrı dal toplanması gerekirdi. Ham hamurdan, bir tabak üzerinde duacı kadın, mutlaka cinsiyeti belirtilecek şekilde bir figür (anşan) yapardı. Daha sonra duacı kadın, yedi kaynaktan alınan su ile eti pişirirken ateşe yedi dal atardı, et pişince, bir eline hasta çocuğu, diğer eline de figürün olduğu tabakayı almış olan anne, duacı kadının yanına giderek pişmiş etle dışarı çıkardı. Burada temiz bir yerde duacı kadın bir çukur açardı. Herkes gün doğumuna doğru yönelirdi. İki genç, silahlarla birlikte buraya gelir, anne ile çocuğun yanında sağa ve sola yerleştirilirdi. Duacı kadın hızlıca çocuğu soyup, soğumuş et suyunda yıkar. Ardından,

sararak annesine geri verir. Daha sonar da suyu açılan çukura döker ve anneden figürü alarak çukura koyar; ağlayarak ve "Bir ruh yerine, bir ruh " (Цык ацынхэрас цык) sözlerini fısıldar. Bu sırada gençler silahlarıyla ateş edip, anneden çocuğu alırlar ve arkalarına bakmadan eve doğru koşarlardı. Anne ve duacı kadın da sessizce evlerine geri dönerdi. Pişmiş eti sadece ritüeli gerçekleştiren duacı kadın yiyebilirdi.¹¹⁵ Günümüzde, yukarıda açıklanan ritüeli ve unsurlarını hatırlayan çok az kişi vardır. Biz, Gudauta bölgesinin Abgarhuk köyünden Xaraba-Smir Sonya Temurovna (1910 doğumlu) ile bu ritüeli, duacı kadın sıfatıyla aktif olarak katıldığımı söyleyerek kaydedebildik.

Abhaz insanların saçları, birçok dünya halkında olduğu gibi, sihirli bir güçle donatılmıştır.¹¹⁶ Bir çocuğun ilk saç tıraşı, bir yaşına girdiğinde yapılırdı. Bu zamana kadar, eğer saçları gözlerine kadar uzanmışsa, çocukların saçları sadece hafifçe düzeltilirdi. İlk saç kesimi esnasında, bu işlemi gerçekleştirecek kişi konusunda özel bir dikkat gösterilirdi; çünkü bu kişinin yeteneklerinin (zeka, cesaret vb.) ve özellikle saç kalitesinin (sıklığı, güzelliği, rengi, parlaklığı vb.) çocuğa geçeceği düşünülürdü. Benzer bir inanç Gürcüler arasında da vardı.¹¹⁷ Bu ritüeli gerçekleştirirken, iyi saç büyümesine yardımcı olduğu düşünülen bazı sihirli eylemler de yapılırdı. Örneğin, eğer bir kızın saçları uzun olsun istenirse, onu saç kesimi sırasında bir kabak filizinin üzerine oturturlar, saçlarının sık ve kıvrıkcık olmasını istediklerinde ise bir kuzu üzerine oturturlardı.¹¹⁸ Gelecekte, kızın saçlarının daha iyi uzaması için, annesi saçlarını tararken saçını çekip şöyle derdi: "Saçım, at yelesi gibi uzasın!" ya da "Uzunluğum, kalınlığım, dalgalanan deniz gibi olsun!"¹¹⁹ şeklinde dileklerde bulunurdu. Abjua Abhazları arasın-

¹¹⁵ AİE, PKA. 1982. s. 58, 59.

¹¹⁶ Frazer D., Altın Dal, Moskova, 1928, s. 76.

¹¹⁷ Solovyev L.T., Gürcülerin Gelenekleri ve Ritüelleri, s. 84.

¹¹⁸ Maliya E.M., Akaba L.H., Abhazların Kıyafetleri ve Konutları., Tiflis, 1982, s. 93; AİE, PKA, 1983, s. 48.

¹¹⁹ AİE, PKA. 1983. s. 17, 19.

da ise, "Büyüklüğü, kalınlığı, Bedia atlarını bağlayabilir hale gelsin"¹²⁰ şeklinde bir ifade kullanılırdı. Bazen de, kızın saçlarının uzamasını teşvik etmek için onu büyük bir sepetin içine oturtur, üzerine de vişne ağacının gövdesinden soyulmuş kabuk serperlerdi. İlk saç kesimi sırasında, çocuğun saçını kesen kişi ve çocuk doğuya, yani "güneşin doğuşuna" doğru bakarak durmalıydı, böylece "saçlar her gün güneşin doğduğu gibi uzasın" denilirdi.¹²¹

İlk saç kesimini gerçekleştiren kişi, ailenin bir akrabası haline gelirdi. Bu kişi için "amşixu amızxız" (амшəхəы амызхыз) şeklinde özel bir terim mevcuttu, "ay yavrusunun saçını kesen" anlamına gelirdi. Ritüeli gerçekleştiren kişinin, çocuğa hediye vermesi adettendi ve genellikle çocuk kıyafetlerinden bir şey getirirdi. Karşılığında, çocuğun ebeveynleri büyük bir ziyafet düzenler, yakın akrabalarını, komşularını ve arkadaşlarını davet ederek hediyeler verirlerdi.

Kesilen saçlar atılmazdı. Genellikle, temiz bir kumaşa sarılıp evde bir yerde saklanır ya da bazı durumlarda büyük bir taşın altına konulurdu (Abjua Abhazlarında). Abhazlar arasında, eğer kesilen saçlar bir kuş tarafından yuvasını yalıtım için alınıp taşınırsa, o saçlar çürüye kadar, kişi baş ağrıları çeker inancı yaygındı. Bu ritüel sadece Abhazlara özgü değildir ve birçok halk arasında yaygın olarak görülmüştür. Örneğin, Gürcüler, kesilen çocuk saçlarını gübreye koyarak "çocuk dolgun olsun" derler, ya da onları çatıda saklarlardı;¹²² Ukraynalılar ise "saçları avluda bırakmamalı, yoksa kuşlar yuva yapar" derlerdi.¹²³ Birçok halkta, çocukların saçlarının uzamasını teşvik eden çeşitli sihirli eylemler vardı. Osetlerde kesilen saçlar "hızlı akan" bir nehre atılır ve böylece saçların hızlı ve kalın büyümesi sağlanırdı.¹²⁴ Ukray-

¹²⁰ Haşba R.A., Abhaz Çocuk Folkloru, Sohum: Alaşara, 1980, s. 77.

¹²¹ АІЕ, PKA. 1982. s. 39, 40.

¹²² Solovyeva L.T., Gürcülerin Gelenekleri ve Ritüelleri, s. 85, 86.

¹²³ Gavrilük N.K., Adı geçen eser, s. 182.

¹²⁴ Besaeva T.Z., Osetlerin Gelenekleri ve Ritüelleri, s. 78.

nalılar ise kesilen saçları ya yakar ya da suya atarlardı. "Saçlar hızlı akan suya atılarak çocuğun sağlığı ve büyümesi sağlanmaya çalışılırdı."¹²⁵

Abhazlardaki saç kesiminden farklı olarak, örneğin Gürcistan'ın Hevsureti bölgesinde bir erkek çocuğun ilk saç kesimi özel bir ritüelle gerçekleştirilirken, kızlar için böyle bir ritüel uygulanmıyordu;¹²⁶ Abhazlarda ise aksine, kızların ilk saç kesimine erkeklerininkinden daha fazla önem veriliyordu.

Y. S. Smirnova, Abhazlar arasında çocukların ilk saç kesimiyle ilgili bir geleneği tanımladı. Çocuk konuşmaya başladığında, saklanmış saçlar çıkarılır ve ona kim olduğunu sorulurdu. Eğer çocuk "inek" dersen, iyi bir çoban olacağı kabul edilirdi; eğer oradaki birine işaret ederse, o kişinin mutluluğunun çocuğun mutluluğu olacağına inanılırdı.¹²⁷

Çocukların tırnaklarının ilk kesimi de çeşitli sihirli eylemlerle yapılırdı. Genellikle çocukların el tırnakları gündüz, ayak tırnakları ise gece kesilirdi; çünkü Abhazlara göre, çocuğun ruhu gündüz el tırnaklarına, gece de ayak tırnaklarına geçiyordu. Bir erkek çocuğun kesilen tırnakları "apkhartsa" müzik aletine, kız çocukların kesilen tırnakları ise "açamgur" (üç telli müzik aleti) ya da gitara konulurdu. Bu, çocukların iyi birer müzisyen olarak büyümeleri için yapılırdı.¹²⁸ Daha sonra, 20. yüzyılın başlarında bazı ailelerde, çocuğun ilk kesilen saçları bir kitabın arasına konulurdu, böylece "çocuk zeki ve eğitimli olsun" denilirdi.¹²⁹ Daha sonra, bir çocuğun tırnakları kesildiğinde, genellikle kümes hayvanları almasın diye evin bir yerinde bir yarığa saklanır ya da ocaktan çıkan küllerin içine gömülürdü.

Bu ritüelleri gerçekleştirmek için bazen kimse davet edilmezdi.

¹²⁵ Gavrilük N.K., Ruhsal Kültür Olaylarının Haritalandırılması (Ukraynalıların doğum ritüellerine dair materyaller), Kiev, 1981, s. 182.

¹²⁶ Solovyeva L.T., Gürcülerin Gelenekleri ve Ritüelleri, s. 85.

¹²⁷ Smirnova Y.S., Abhaz Kadını, Devrim Öncesi Geçmiş ve Sovyet Dönemi, s. 132.

¹²⁸ АІЕ, PKA, 1983, s. 68, 70.

¹²⁹ АІЕ, PKA, 1983, s. 71, 72.

Anne, çocuğun ilk saç ve tırnak kesimi konusunda birçok eylemi ve ritüeli bizzat kendisi gerçekleştirirdi.

Bu şekilde, çocukların saç ve tırnak kesimi ile ilgili gelenek ve ritüellerin temelinde, dünya halklarının yaygın olarak paylaştığı doğuştan gelen sihirli güçlerle ilgili inançlar yatmaktadır.¹³⁰

Çocuklarla ilgili ritüel döngüsü, çocuğun ilk adımıyla da ilişkilidir. Anne ve aile üyeleri, çocuğun ilk adımını büyük bir sabırsızlıkla beklerdi. Eğer gecikirse, çocuğun uzun süre yürümeye başlamadığı düşünülürdü. Abhazlar, geçmişte bu durumu "toprağın gücü" (adgiil amç) ile açıklarlardı. Bu nedenle, Gudauta Abhazları'nda "Adgiil-Çça-Адгьыл-Чча", Abjua'da ise "Adgiil-Dadupal-Адгьыл-Дадупал" adıyla bir ritüel gerçekleştirilirdi; bu ritüel genellikle çocuğun doğduğu gün yapılırdı. Eğer anne, çocuğun doğduğu günü unutursa, dua Cuma günü yapılırdı. Özel olarak peynirle (açafümgal-ачашэмгьал) doldurulmuş bir ritüel çöreği hazırlanırdı. Dua eden kişi, "toprak kraliçesi"ne çocuğun bacaklarını çözmesi ve yürümeleri için izin vermesi amacıyla yalvarırdı. Bazı yerlerde, yuvarlak çöreğin üstüne taze sütlü peynir konulur, çocuğun sağ ayağı üzerine yerleştirilir ve dua eden kişi peynirden ayak izinin şeklini keser, bunu çocuğa yedirir, kalan çörek ise bu ritüelin yapılması için özel olarak davet edilen çocuklara verilirdi. Önemli olan, çocukların parçalara ayrılan çörekleri oynarken ve koşarken, yani hareket ederken yemeleriydi. Abjua Abhazlarındaki bazı köylerde, bu ritüel için peynir kullanılmadan daha ince bir çörek yapılırdı, böylece daha çabuk kırılabilirdi. Dua eden kişi, aniden çocuğa pişirilmiş çöreği getirir ve şöyle derdi: "Bu çöreği ne kadar hızlı kırırıysam, senin bacaklarını bağlayan tüm ipler de o kadar hızlı çözülsün!"¹³¹ Ardından, ekmeğin parçalarını çocuklara dağıtırdı.

Bazen "ipleri çözme" ritüeli için, bacakları çapraz şekilde bağla-

¹³⁰ Frazer D., Altın Dal, Moskova, 1928, s. 76.

¹³¹ АІЕ, РКА, 1983, s. 29, 30.

mak üzere yün ip kullanılırdı. Dua eden kişi, ipi bir bıçakla keserek "Topuklarını ayırdım ve seni serbest bıraktım" diye bağırırdı. Sonra, kömürü, bir tutam tuzu, bir yumurtayı alır, çocuğun doğduğu yerin üzerine bir çukur kazardı ve her şeyi oraya gömerdi. Bu tür bir ritüelin gerçekleştirilmesinin ardından, çocuğun kısa süre içinde yürümeye başlayacağına inanılırdı.

N. Canaşiya'nın bilgilerine göre, Abjua Abhazları'nda, bir çocuk uzun süre yürümezse, "Adgil-Dadupal" yani toprağın kraliçesine yapılan dua, ocak ruhuna, Çap'a yönelik dualarla değiştirilirdi. Burada şu sözlerle hitap edilirdi: "Büyük Çap, eğer bu çocuğu suda yakaladıysan, serbest bırak; eğer taşa yakaladıysan, yine serbest bırak; eğer komşularda yakaladıysan, yine serbest bırak; eğer ocakta yakaladıysan, yine serbest bırak; nerede yakaladıysan, onu bırak, bacıklarını çöz ve serbest bırak!"¹³²

Bu bağlamda, Abhaz ocak ruhu Çap çok ilginçtir, çocuğun uzun süre yürümemesi durumunda ona dua edilirdi. "Kendisi küçük boyludur, ocaktan daha yüksek değildir." Araştırmalarımıza göre Çap, ocak içinde bulunmaktaydı. Daha önce ocak üstünde gece konaklayan birine "Eğer ocak yanında yatarsan, seni Çap yakalar" şeklinde uyarılar yapılırdı.¹³³

Çocukların yürüme ve ayakta durma eğitimine genellikle 7-8 aylıkken başlanırdı. Bu süreçte, kızların erkeklerden önce yürümeye başladığı, zayıf çocukların daha hızlı yürüme öğrendiği düşünülürdü. Çocukların yürümesine genellikle gençler, abla ve ağabeyler yardımcı olurdu.

Çocuğa emekleme fırsatı verilmezdi, çünkü emeklemeye başladığında uzun bir süre yürüyemezdi. Ayrıca, çocuğun düşmemesi sağlanmaya çalışılırdı; çünkü ilk düşmeden korkan çocuk, bu korkusunu

¹³² Canaşiya N.S., Abhaz Kültü ve Yaşam Tarzı, Petrograd, 1917, s. 206-207; Smirnova Y.S., Devrim Öncesi Abhaz Kadını, s. 137.

¹³³ Maliya E.M., Abhazların günlük eşyalarındaki bazı imgelerin anlamı hakkında, İçinde: Bilimsel Dergi. Tiflis, Metsniereba, 1972, s. 143.

aşmakta zorluk çeker ve dolayısıyla uzun süre yürümeyi öğrenemezdi.

Çocuğa yürümeyi öğretme yöntemi olarak, iki yetişkin karşılıklı dururdu. Birinin yanında çocuk bulunur, o çocuğun düşmemesini sağlarken, diğeri çocuğun dikkatini güzel bir oyuncakla dağıtır ve ona seslenirdi. Çocuk istemeden de olsa güzel nesneye doğru uzanarak, korkusunu aşar ve bu şekilde ilk bağımsız adımlarını atardı.

Abhazlar, çocuğa yürümeye öğretmek için özel aletler kullanırdı. Bu tür aletlerden biri "arnıquaga-арныкыага" yani "yürüteç" anlamındaydı. Yazın, bu tür aletler ailelerin güneşten kaçınmak için istirahat ettiği ağaç gölgesinde avluda inşa edilirdi. Bu alet şu şekilde inşa edilirdi: Toprağa dört direk çakılır ve bunlara 1,5-2 metre uzunluğunda yuvarlak ahşap kirişler yerleştirilirdi. Genellikle, bu yürüyüş aleti temiz bir alanda, düz bir otun bulunduğu yerde yapılırdı. Çocuğu bu kirişlerin arasına koyarak, oturmasını ve gereksiz nesnelere uzanmasını engel olurlardı. Bazen, havalar kötü olduğunda içeri taşımak için sabit olmayan bir arnıquaga yapılırdı.

Çocuk, özel alet kurulmadan önce, ters çevrilmiş bir tabure üzerinde tutulur, bunun içinde durmayı ve ayakta kalmayı öğrenirdi, ardından yürümeyi de öğrenirdi. Ters çevrilmiş tabure, modern bir oyun parkı gibiydi.

Çocuğun ilk adımına dair bir inanç da bulunmaktadır. O gün, çocuğun yürümeye başladığı gün mutluluk verici bir gündü ve bu gün hatırlanmaya çalışılırdı. Çocuğu ilk kez yere koyarken, altına bir koyun ya da keçi postu serilmesinin uygun olduğu düşünülür, varlıklı aileler ise çocuk büyüdüğünde ihtiyaç duymaması için altına para sererdi. Kaydedilen ilginç bir etnografik detay ise eğer çocuk ilk adımlarını komşularda atarsa, yani ev dışındaki bir yerde yürümeye başlarsa, ev sahibi ona hediyeler vermeliydi. Bu hediye nin amacı, çocuk büyüdüğünde o evi ve bahçeyi kendi evi gibi sevmesiydi.¹³⁴

¹³⁴ АІЕ, РКА, 1982, s. 104, 105; РКА, 1984, s. 67, 68.

2. ABHAZLAR ARASINDA ÇOCUKLARIN BAKIMI İÇİN GELENEKSEL YÖNTEMLER

Farklı halkların çocuk yetiştirme ve bakımına dair geleneksel normları incelemek, etnografik bilim için önemli bir ilgi alanıdır. Malesef, mevcut literatürde Abhazlar arasındaki çocuk yetiştirme sorunları yeterince ele alınmamıştır. Burada, Abhazların, XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyılın ilk on yılı içerisinde köylü ailelerinde korunan ve günümüzde yaşlı bilgi kaynaklarımızın aktarımlarıyla geleneksel çocuk bakım sistemini yeniden yapılandırıyoruz.

Yıkanma. Cilt bakımı. Abhazların çocukluk dönemindeki birçok ritüel, çocuklarını yaşamlarının ilk yıllarında korumak, sağlıklı gelişimlerini sağlamak ve ileriki mutluluklarını garanti altına almak amacıyla yapılan büyülmeye temizlenme ritüelleriydi. Abhazlarda büyülmeye temizlenme ritüelleri oldukça çeşitlidir ve neredeyse her zaman daha büyük ritüellerin bir parçasını oluşturur. Bu tür ritüellerden biri de bebeğin ilk yıkanmasıdır. Bebek, doğumdan hemen sonra veya doğumdan iki-üç gün sonra ilk kez yıkanır. Geleneksel olarak, bebeği ilk kez yıkaması gereken kişi, ebe veya kaynanasıydı. Geleneklere göre, ebe, doğumdan sonraki ilk üç gün içinde doğum yapan kadını ziyaret etmeli ve yenidoğanı yıkamalıydı. Çocuğun yıkanmasıyla ilgili bir dizi yasak vardı. Örneğin, çocuk, doğduğu gün veya pazartesi günleri yıkanamazdı; bu günlerde yıkanan çocukların "iyi büyümeyeceği" düşünülürdü.¹³⁵ Ayrıca, "amışşara" günü olan, yani ailenin birçok işten uzak durması gereken gün, yenidoğan yıkanamazdı. Yenidoğan, komşu evde henüz gömülmemiş bir cenaze bulunduğu da yıkanamazdı; çünkü yıkanma sırasında ruhun bebeğe zarar verebileceği düşünülüyordu. Yıkanma, bu iki ev arasında bir dere geçiyorsa o zaman mümkündü.

Bebeğin, "güçlü büyümesi ve hiç hasta olmaması için" ılık su ile

¹³⁵ АІЕ, РКА, 1983, s. 18, 19, 25, 27.

yıkanması gerekirdi; ama bazen özellikle yaz aylarında soğuk su da kullanılırdı,¹³⁶ böylece “çocuk güçlenir ve asla hastalanmazdı”. İlk yı-kama sırasında çocuğun kötü ruhlardan arındırılması için kullanılan başlıca unsurlar arasında kömür parçası, gümüş ve altın paralar (çocu-ğun "zengin olması için"), bir demir nesne (çivi, mıknaıt), tuz ve bazı durumlarda kül veya kil yer alıyordu.¹³⁷ Benzeri ürünlerin kullanımı, farklı halklar arasında, Kazaklar, Orta Asya ve Batı Avrupa'da da gö-rülmüştür.¹³⁸ Abhazların inancına göre tuz, kötü ruhlara karşı koruma amaçlı kullanılmasının yanı sıra, bebeklerin ciltleri için de faydalı gö-rülmekteydi. Bazen suya biraz şarap sirkesi eklenirdi, çünkü halk ara-sında bunun saçların uzamasına ve parlak görünmesine yardımcı ola-bileceği düşünülürdü. Bebek, ilk birkaç ay boyunca yıkanırken her zaman sabun kullanılmazdı, çünkü sabunun ciltte döküntülere sebep olabileceği de düşünülüyordu.¹³⁹

Bebeğin göbek ve kulaklarına su kaçmaması için dikkatle yıkanır, bu nedenle bebek, karnı aşağıya gelecek şekilde bir avuç içi üzerine yerleştirilir, avuç içiyle göbeği sıkıca tutulur ve su yukarıdan dökülür-dü. Yıkanmaya başlamadan önce ve işlem tamamlandıktan sonra mut-laka şu dilek okunurdu: "Güçlü ve sağlıklı büyümeni dilerim!" Bebeği yıkadıktan sonra yumuşak bir havluyla veya eski bir pamuklu örtüyle silerlerdi. Özellikle terlemenin yoğun olduğu bölgeler (vücut kıvrımla-rı, koltuk altları vb.) özenle kurulanır ve çürümüş tahtalardan elde edi-len tozla serpilirdi. Bu toz, "duvar unu" (atız шыла) olarak adlandırılı-rdı ve çürümüş kızılgağaç tahtalarında bolca bulunurdu, özel olarak

¹³⁶ AİE, PKA, 1983, s. 19, 25, 27.

¹³⁷ Aynı eser, s. 27, 28.

¹³⁸ Besaeva T. 3. Ossetlerin doğum ve çocuk yetiştirme ile ilgili gelenekleri ve ritüelleri, Moskova, 1976, s. 58; Yurt Dışı Avrupa'daki Takvim Gelenekleri ve Ritüelleri, Bahar Bay-ramları. Moskova, 1976, s. 47; Ustinova M.Ya., 20. yüzyılda Letonya şehir nüfusunun aile ritüelleri, Moskova, Bilim, 1980, s. 58; Solovyeva L.T. Çocukların doğumu ve yetiştirilmesi ile ilgili Gürcü Gelenekleri ve Ritüelleri, Moskova, 1982, s. 131, 132; Çvır L.A., Antik Doğu anlayışları ışığında modern bir ritüelin analizi üzerine bir deney, İçinde: Orta Asya, Kafkasya ve Eski Doğu'da Antik Dönem, Moskova, Bilim, 1983, s. 134.

¹³⁹ AİE, PKA, 1982, s. 20, 23.

çocuk pudrası olarak toplanıp saklanırdı. Bebek, güneş batmadan yıkanmaya özen gösterilirdi. Eğer akşam ya da gece yıkanmışsa, yıkanan su sabah beklenmeden dökülmezdi. Sabah olduğunda su genelde evin etrafında insanlardan uzak bir yere dökülürdü. Su, doğuya dönerek dökülür; "bebeğin daha hızlı büyümesi için" olduğuna inanılırdı.¹⁴⁰ Su dökerken dikkatli olunması gerekirdi; aksi halde çocuğun huysuz, kaprisli biri olabileceği ve büyüdüğünde de sert biri olacağına inanılırdı. Bu nedenle, yıkanma suyu toprağa dikkatlice dökülür ve özel bir su tahliye sistemine dökülmesine izin verilmezdi. Bu durum, çocuğun evine, ailesinin ilgi ve çabalarına bağlılığını zayıflatabileceği düşüncesiyle yasaktı. Eğer anne ya da baba, çocuğun kendilerine daha bağlı olmasını istediye, bebek yıkandıktan sonraki suyla yıkanmaları gerektiği düşünülürdü.¹⁴¹ Halk arasında, bir çocuğun ne kadar sık yıkanırsa o kadar hızlı büyüyeceği inancı hâkim olduğundan, mümkün mertebe sık yıkanır. Yaz aylarında çocuk genellikle kıştan daha sık yıkanır, bazen günde iki ya da üç kez yıkanır. Anne, ayrıca çocuğun bedeninde kızarıklıkların oluşmamasına özen gösterirdi. Eğer yine de döküntü veya isilik meydana gelirse, yıkanma esnasında suya "şeytan otu" (амырқыбы) atılır ve bu otun haşlaması ile yıkanır. Çocuk hasta olduğunda, yıkanmaz, sadece temizlenir ve vücutları erimiş keçi yağı ile yağlanırdı. Eğer çocuğun herhangi bir fiziksel eksikliği varsa, bu, masaj ile düzeltilmeye çalışılırdı.

Bebeklerin kaşları ve burnunun şekline, ayrıca saçlarının büyümesine özel bir dikkat gösterilirdi. Abhazlar arasında, kaşları düzleştirilen bir çocuğun gelecekte güzel kıvrımlı kaşlara sahip olacağına inanılırdı; bu nedenle anne, her yıkamadan sonra çocuğun kaşlarını düzleştirir ve bu hareketleri yaparken belirli sesler çıkarırdı. Ayrıca, parmak uçları ile çocuğun burnunu "uzatır", burun deliklerini sıkır ve burnun fazla geniş olmamasını sağlamak amacıyla yaparlardı; çünkü geniş bu-

¹⁴⁰ AİE, PKA, 1982, s. 17, 18.

¹⁴¹ AİE, PKA, 1982, s. 19, 20.

run, güzel olarak kabul edilmezdi. Saçlara (özellikle kız çocuklarda) dikkat edilirdi, çünkü uzun ve gür saçlar, Abhaz kızlarını süsleyen unsurlar arasında kabul edilirdi. Çocukların kafasında yağlı bir birikinti oluştuğunda, yıkamadan sonra başları kaynatılmış ayçiçek yağı veya erimiş keçi yağı ile yağlanır ve ardından nazikçe bir tarakla kazınırdı. Bu birikintinin zamanında temizlenmemesi durumunda, saç köklerini bozabileceği ve saçların çıkmasını engelleyebileceği düşünülürdü. Eğer hamile bir kadın, hamileliği sırasında yasaklı gıda tüketip balık yerse, çocuğunda bu birikintinin oldukça fazla oluşacağı ve balık pullarını anımsatacağına dair bir inanış mevcuttu.¹⁴²

Beşikte yatırma. Abhazlarda, Kafkasya, Orta Asya ve Ön Asya'nın çoğu halkında uygulanan türde bir beşik türü kullanılırdı. Eski Abhaz beşikleri genellikle ıhlamur veya kestane ağacından yapılırdı. Beşik için dalı olmayan ağaçlar tercih edilirdi, böylece çocukların hayatları boyunca karşılaşacakları zorlukların minimumda olması amaçlanırdı. Beşik yapılırken, sohbet etmek, etrafa bakmak veya dolaşmak yasaktı; bu, çocuğun sakin, huzurlu uyuması ve şeytanların onu rahatsız etmemesi açısından önem taşıyordu. Beşiği yapan kişinin çok sayıda çocuğa sahip olması ve tüm çocuklarının sağlıklı olması gerektiği düşünülür, bu durumun çocuğa da geçeceğine inanılırdı. Beşik için malzeme toplamak üzere ormana gidildiğinde, yağmur yağmaması önemliydi, zira aksi takdirde çocuk sınırlı olabilirdi. Beşiğin yapılacağı ağaca ilk vurduğunda, marangoz şu sözü söylerdi: "Ben bu ağacı beşik yapmak için alıyorum, böylece çocuk sağlıklı büyüyecek ve mutlu olacak."¹⁴³

Abhaz beşiği (agara), kenarları alçak olan ve yuvarlak kayrakların üzerine oturan küçük bir tahta yataktı. Bu, en küçük bir temasta bile sallanmasına olanak tanırdı. Başucunda ve ayaklarında ince çıtalı iki yay bulunur, bunların üzerine serbest hareket eden halkalar dizilir,

¹⁴² AİE, PKA, 1983, s. 77, 79.

¹⁴³ AİE, PKA, 1982, s. 80, 84.

agara sallanırken bir çingırak sesi çıkarır ve tıpkı ninni kumları gibi çocuğu uyuturdu. Yaylar, çocuğu beslerken anneye destek görevi gören uzunlamasına yuvarlak ve sivriltilmiş bir çubukla birbirine bağlanıyordu (annenin çocuğu beşikten çıkarmadan beslemesi, özellikle tarla işleri sırasında kadının ağır iş yükü nedeniyle çok sık başvurulması gereken bir yöntemdi): beşik, beşiğin basamağından tutularak bir yerden başka bir yere kolayca taşınabiliyordu; çocuğu uyanikken eğlen-dirmek için basamağa bir gölgelik ve çeşitli oyuncakların yanı sıra “nazara” karşı muskalar asılıyordu. Beşiğin alt kısmı, tahtalardan veya ince dallardan yapılırdı. Beşikte, çocuğun kolları ve bacakları için, geniş lastiklerle iki çember dolandırılabilirdi. İki lastik çocuğun göğsün-de, iki tanesi de kalçalarında bağlı olurdu. Bazen lastik, ipek veya bez temelinde iki geniş sargı ile değiştirilirdi. Sargıların bir ucu, beşiğin sağ tarafına sabitlenmiş olan kalın bir çubuğa bağlanırdı. Çift taraflı çubukların kullanıldığı beşik türleri de vardı; bu çubuklar, çocuğun yatay pozisyonda kalmasını sağlardı. Abhaz beşiği yatak (арэабан), küçük bir yorgan (ахызэ хэычы) ve yastık (ахчы), ayaklar için yastık (ашыымхыртэага хчы) ve çocuğun bedeni üzerine kapatılan büyük bir örtüden (аизада) oluşurdu; bunun yanı sıra kolları ve bacakları bağlamak için lastik (анапфеахэага ашыапфеахэага), ve sargılarla destekleyen çubuklar (агапкэкэакэа). Yastık genelde, haşhaş yaprakları ile doldurulurdu; sık sık dışarı çıkarılıp havalandırılırdı. Yatak da aynı şekilde haşhaş yaprakları ile doldurulur, bu sayede pürüzsüz bir yüzey elde edilir, bununla düz bir biçimde tutulmasının sağlanması kolay olurdu; aynı zamanda çabukça kurumaktaydı. Kışın, çocuğu sıcak tutmak için, yastığın üstüne kalın bir yatak örtüsü yerleştirilirdi; bu da yün veya pamukla doldurulurdu. Şilte üzerine, XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan kesilmiş bir naylon yerleştirilirdi, onun üstüne de aynı şekle sahip bir kumaş parçası konulurdu, buna "ацарпэ" denir. İdrarın boşaltılması için "akalım" adı verilen bir bambu çubuğu kullanılırdı. Bu çubuk, uygun kesiklere sahip olan yastık ve örtüden geçirilerek, alt

kısmı beşikteki özel bir delikte sabitlenmiş olan, kabak şekilli bir kap olan akuapey (акәәпей)е bırakılırdı. İdrarı boşaltan bambu boruları, çocuğun cinsiyetine bağlı olarak farklı şekillerde yapılırdı. Borunun çocuğun bedenine zarar vermemesi için içerisindeki açığın kenarları balmumu ile kaplanırdı. Akalım ve akuapey, çocuk beşikten çıkarıldıktan sonra her seferinde yıkanırdı. Beşik, dikişli güzel bir kumaşla (ағаркәырша) sarılırdı. Yazın, çocuğu ışıktan ve böceklerden korumak için ince bir örtü (ағаркәыршә) serilirken, kışın daha sıcak bir battaniye örtülürdü.

Çocuğun beşiğe yerleştirilme düzeni şöyleydi. Beşiğe bir şilte konuluyor, üstüne bir çarşaf seriliyordu. Çocuğu kundaklamak için iki bez kullanılıyordu; birini beşiğin içine, çocuğun sırtının altına yerleştirip üst kısmını sarıyorlardı, diğeri ise bacakları ve alt vücudu sarmak için kullanılıyordu. Sonra küçük bir ayak yastığı alınıp çocuğun dizlerinin üzerine konuluyordu. Kolları geniş bir kurdeleyle (анәғәәхәәгә) bağlayıp yan taraflardan çekiyorlardı. Bebeğin altı, büyük bir bez ile örtülüp üstü ince bir örtüyle kaplanıyordu. Göğsüne ve bacaklarına, sert bir taban üzerinde geniş basma veya ipek şeritler olan iki şal bağlanırdı. Bu şeritler, ilmekli babaların yardımıyla agaranın kenarına tutturulurdu. Çocuk, kışın daha çok kapitone olan bir battaniye ile örtülürdü (ағамба хыза- pamuk yorgan). Beşiğin üzerine, ışığın çocuğun uyumasına engel olmaması için bir örtü (ағаркәршә) seriliyordu. Çocuğun beşiğe sarılıp sıkıca yerleştirilmesi, onun hareket edememesi için dikkat ediliyordu. Özellikle bacakların pozisyonuna dikkat ediliyordu; bacakların sıkıca bağlanması ve dümdüz yatması gerekiyordu, çünkü bu pozisyonla bacakların düzgün ve güzel bir şekil alacağına inanılıyordu. Eğer çocuğun bacaklarının açıldığı görülürse, tekrardan sıkıca sarılıyordu.

Çocuğu temiz tutmak, Abhazlar için en önemli kuraldı. Halk arasında, beşiğin düzenine bakarak çocuğun annesinin ne kadar temiz biri olduğu ve ne kadar iyi bir zanaatkar olduğu bilinirdi. Genellikle yeni

doğan bebeği beşiğe hemşire ya da doğum yapan kadının kayınvalidesi koyardı. İlk kez çocuğu sallayan kadının "şanslı" olması isteniyordu; yani çok çocuk sahibi olan ve tüm çocukları sağlıklı olan biri. Yeni doğan bebeğin sürekli sallanmaya alıştırılmaması, bir kez uykuya daldığında sallamanın bırakılması gerektiği düşünülüyordu. Beşiği yumuşak bir şeyin üzerine, örneğin bir koyun veya keçi derisi parçası veya bir kilim üstünde sallıyorlardı, böylece çocuk sakin oluyordu. Bu sallama ve ninnilerin çocuğu sakinleştirip uyutacağı düşünülüyordu.

Çocuk bakımında Abhazların, bir dizi yasaklara uyması gerektiği kabul ediliyordu. Örneğin, boş beşiği sallamak kesinlikle yasaktı, çünkü bunun sonucunda çocuğun huzursuz olacağı düşünülüyordu. Çocuğu gece saatlerinde dışarıya çıkarmak yasaktı. Ayrıca, beşikteki çocuğu bir yerden bir yere iki kişinin taşınmasına izin verilmiyordu (bu, sanki ölmüş birinin taşınması ile ilişkilendiriliyordu); bu yüzden beşiği yalnızca bir kişi kaldırılabiliyordu. Daha önce içinde "cilt hastalığı" olan bir çocuğun olduğu ve ayrıca yeni doğan bir çocuğun öldüğü beşiğe de yerleştirilmesi yasaktı. Çocuk, beşikte 1-1.5 yıl, bazen daha uzun süre yatıyordu. İlk aylarda çocuk neredeyse beşikte sürekli sırt üstü aynı hareketsiz pozisyonda kalıyordu. Gündüz beşikten sadece iki üç kez çıkarılıyordu; gece ise genelde hiç çıkarılmıyordu.

Abhazlar beşiğe karşı dikkatli ve özenli davranıyorlardı. Beşiği atmak, yakmak veya parçalarını değiştirmek yasaktı. Eğer beşik "uğurlu" (zımşta bziyou-зымшта бзиоу) ise, yani çocuklar içinde sağlıklı bir şekilde büyüdüyse, bu beşik nesilden nesile miras bırakılıyordu; eğer artık kullanılmaz hale gelmişse, evin bir köşesinde bir örtüyle kaplanarak bırakılıyordu.¹⁴⁴

Ninniler. Annenin çocuklarına olan sevgisi, onları uykuya yatırırken söylediği nazik ve sevecen ninnilerle duygusal olarak ifade edilmiştir. Ninnilerin içeriği oldukça çeşitlidir. Anneler, bu şarkılarda oğ-

¹⁴⁴ АІЕ, РКА, 1982, s. 55, 57.

lunun ya da kızının sahip olmasını istediği niteliklerden, çocuklarına huzurlu uykular dilemekten, kendi üzüntülerinden, düşüncelerinden, kaygılarından ve sevinçlerinden bahsederler. O.İ. Kapitsa'nın belirttiği gibi, "Ninniler zengin bir malzeme sunar. En çeşitli ve ince ruhsal durumları yansıtarak, günlük yaşamlarını resmederler ve ulusal karakterlerinin izlerini taşırlar."¹⁴⁵ Abhazlar arasında ninnileri söyleyenler sadece yetişkinler değil, aynı zamanda kırsal ailelerde genellikle bakıcılık yapan daha büyük çocuklardı.

Her anne genellikle kendi yeteneklerine, isteklerine ve ruhsal deneyimlerine göre ninnilerini kendisi bestelerdi. Doğaçlamaların yanı sıra, bazı yönlerde yerleşmiş şarkı sözleri de bulunmaktadır. En yaygın olanı aşağıdaki ninni idi:

Huhu naani, ua naani,	Huhy naani, ua naani
Şiş naani, ua naani,	Şiş naani, ua naani
Uan daandza umtçuwan,	Annen gelene kadar ağlama,
Wab daandza wıçü.	Baban gelene kadar uyu.
Şiş naani, ua naani,	Şiş naani, ua naani,
Huhu naani, ua naani.	Huhu naani, ua naani. ¹⁴⁶

Abhazların Ninnilerinde zorunlu bir nakarat olarak "Şiş naani, ua naani, huhu naani, ua naani" ifadesi kullanılır. Daha karmaşık sözlerle sahip ninniler de bulunmaktadır. Bu şarkılarda, ağlamamayı teşvik eden sözler, bebeğe çeşitli dilekler, annenin ve çocuğun yakınlarının yaşamına dair biyografik anekdotlar, annenin kişisel deneyimlerine dair hikayeler, masallar anlatılır. Abhazca ninniler, erkek çocuklar için av hayatına dair detaylarla da doludur, atış becerisi övülür, sülün, yaban öküzü gibi karakteristik karşılaştırmalar yapılır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Kapitsa O.I., Çocuk Folkloru, Leningrad, 1928, s. 36.

¹⁴⁶ AİE, PKA, 1982–1983, s. 18, 25, 29, 40, 48.

¹⁴⁷ Haşba R.A., Abhaz Çocuk Folkloru, Sohum, Alaşara, 1980, s. 10.

Huhu nani, ua naani,
Şiş nani, ua naani,
Baban savaştta, geri dönecek,
Şimdi sus ve uyu,
Annen gitti, onun gelişine kadar,
Uyu, oğlum, Tanrı seni korusun.
Huhu nani, ua naani,
Geyik yavrusu dağlarda uyuyor.
Ve büyüyünce,
Geyik gibi çabucak ayağa kalkacaksın,
Onun ruhuna sahip olacaksın.
Bir yerde bir sülün yavrusu uyuyor,
Sen de onun güzelliğiyle benzeşeceksin.
Huhu nani, ua naani!¹⁴⁸

Bazı Ninnilerinde farklı sosyal sınıflardan yaşam kesitleri yansıtılmıştır. Örneğin, yalnızca bir değil, iki dadı tarafından söylenen bir uyku şarkısı vardır.

Birinci bakıcı:

– Melek uyuyor mu?

İkinci bakıcı:

– Uyuyor, uyuyor!

Birinci bakıcı:

– Uyuyor mu, uyumuyor mu bilmiyorum ama

Ormanda uyuyor (yani derin bir uykuda).

Kalbi orman gibi (yani cesur).

Zarif bir geyik yavrusu,

Altınla işlemeli bir şapka, kunya kürkü.

¹⁴⁸ Abhaz Halk Şiiri, Sohum, 1983, N. Grebnev'in çevirisi, s. 72.

Köpek iz bulmadan,
O zaten dişi bir geyiği öldürmüştü.
Meleğimiz, ona kurban olalım...¹⁴⁹

Bu metni analiz ettiğimizde, R.A. Haşba'nın bu şarkının atalık geleneğini yansıttığı görüşüne katılmak gerekir; çünkü soyluların ve prenslerin çocuklarını birkaç eğitmen ve bakıcı yetiştirirdi.¹⁵⁰

Sonuç olarak, ninniler, çocukları doğumundan itibaren takip ederek, onların yaşamında önemli bir rol oynamaktadır. İştimize, ritim duygusuna, dikkat geliştirmeye yardımcı olur, sinir sistemini sakinleştirir ve zamanla, fark edilmeden çocuğu uyanıklık halinden uykuya geçirir.

Beslenme. Abhaz kadınları çocuklarını 1,5-2 yaşına kadar emzirmiştir, ancak daha uzun süre emzirme vakaları da olmuştur. Birçok bilgi kaynağımız, çocuklarını mümkün olduğunca uzun süre anne sütü ile beslemeye özen gösterdiklerini vurguladı. Çünkü anne sütü ile beslenen çocukların sağlıklı büyüdüğü ve bu sütün yerinin hiçbir şeyle doldurulamayacağı düşünülüyordu. Özellikle erkek çocuklar uzun süre, bazen 5-6 yaşına kadar emziriliyordu.¹⁵¹

Emzirme süresi, bir sonraki hamilelik ne zaman gerçekleşirse ona bağlıydı. Hamileliğin başlamasıyla birlikte anne sütü, çocuk için zararlı hale geldiği ve bu durumda rahimdeki çocuğun açlıktan ölebileceği düşünülüyordu. Abhazların inancına göre, rahimdeki çocuk, fetüsün ilk hareketi itibarıyla yaşamaya ve beslenmeye başlar ve bu noktadan itibaren ilk çocuk süttten kesilirdi.

Yeni doğmuş bebeğin ilk kez anne göğsüne konulması "ağzın açılması ve bebeğin boğazının ıslatılması" (ахэычы ифы аартра,

¹⁴⁹ Haşba R.A., Abhaz Çocuk Folkloru, Sohum, Alaşara, 1980, s. 11–12.

¹⁵⁰ Aynı eser, s. 11.

¹⁵¹ "Oğlum, bahçede bolca oynadıktan sonra yanıma koşuyor ve emzirmemi istiyordu, ben de onu emziriyordum. O zamanlar beş yaşındaydı," diyor bize Mustafa kızı Halvaş Misa, 1885 doğumlu, Dürpş köyünden. S.: АİЕ, PK, 1982, s. 89.

иқаркы архэыхэара) olarak adlandırılıyordu. Bu ritüeli bebeğin annesi gerçekleştirmelidir. Ancak doğumdan hemen sonra bebeğin anne sütü ile beslenmesinin zararlı olduğuna inanılırdı; önce süt "temizlenmeliydi". Ayrıca, bazı annelerin sütü hemen gelmiyordu. Bu nedenle, genellikle ilk emzirme için komşulardan biri, göğüsleri sütle dolu bebeği olan bir kadın davet edilirdi. Bu andan sonra bu kadınların aileleri artık akraba haline gelirdi. Çünkü bilindiği üzere, Abhazlar arasında süt akrabalığına büyük önem veriliyordu. Anne, doğumdan sonra ikinci veya üçüncü gün bebeği emzirmeye başlardı. Anne sütü birkaç kez sağıldıktan sonra "temizleneceği" düşünülüyordu. Gelenek gereği, anne ilk emzirmede bebeği sol göğse yatırır; buna göre, bu durumda bebeğin anneye özel bir bağla bağlı olacağına inanılırdı. Annelerin daha fazla sütü olması için sıcak yemekler, özellikle sütlaç gibi gıdalar yemesi, daha fazla sıvı içmesi önerilirdi. Doğumun ilk aylarında, annelere soğan ve sarımsak yemeleri tavsiye edilmezdi, çünkü bu kokuların anne sütüne geçeceği düşünülürdü. Keskin acılı yiyecekleri yemek, şarap ve içki içmek de yasaktı.

Tarım toplumlarında, bebek emzirmekle ilgili çeşitli inançlar vardı. Süt kaybını önlemek amacıyla, kadın doğumdan önce bol sütü olan annelerin yanına oturmaya çalışırdı. Bir kadının sütü ya da süt eksikliği Abhazlar arasında doğuştan ve hatta kalıtsal bir özellik olarak kabul edilirdi. Eğer bir kadının bol sütü varsa, kızı da bu süttan mahrum kalmazdı. Ancak sütün, nazardan kaybolabileceği, aşırı yorgunluktan, uzun yoldan veya üşümekten dolayı da "bozulabileceği" düşünülüyordu. Emziren annenin "kötü gözler" tarafından zarar görmemesi için, bebek evde gizlice beslenmeliydi. Nazara uğradığı düşünülen kadının şifaları yapılırdı. Eğer bu şifalar işe yaramazsa ve emziren annenin ateşi yükselirse, mastits gelişirse, çeşitli masajlar ve süt sağma yöntemlerine başvurulurdu. Sütün sağılması, temiz bir kabın içine yapılmalı ve "temiz bir yerde", toprağa dökülmeliydi.

Sıkı bir emzirme düzeni zorunlu değildi. Genellikle bebek acıktı-

ğında, huzursuz olduğunda, ya da çok ağladığında emzirilirdi. Bu konuda halk arasında "Bebek ağladığında, onu sakinleştirmek için meme verilir" şeklinde bir atasözü mevcuttu.¹⁵²

Genellikle bebekler, beşikteyken emzirilirdi. Eve yeni gelen bir annenin bebeği hemen beslemesine izin verilmezdi. Kötü ruhların süt yoluyla çocuğa geçtiğine inanılırdı ve bu nedenle annenin önce yoldan "soğuması", dinlenmesi gerekirdi. Sütün kendisinin o anda çok "sıcak" olduğu ve çocuk için iyi olmayacağı düşünülüyordu.¹⁵³ Anne, bebeği beşiğin üzerine dizlerinin üstüne çökerek beslemeyi tercih ederdi. Yaşlı akrabaların, özellikle de erkeklerin yanında beslenmesine asla izin verilmezdi. Eğer bir kadın bebeğini emziriyor ya da kucağında tutuyorsa ve o anda odada akraba, komşu ya da yabancı, yaşlı sayılan bir erkek belirirse, bebeği hemen yere bırakmak ya da kadınlardan birine teslim etmek ve uzaklaşmak zorundaydı.¹⁵⁴

Abhazlar, yalnızca zor durumlarda yapay beslenmeye başvururlardı. Bu durumlarda ise bebek için en faydalı olanın, her zaman inek sütü olduğu düşünülürdü. Bebeğin yaşı birkaç ay ise, o süt su ile yarı ölçüde seyreltilirdi; çünkü tam inek sütü Abhazlar arasında çok yağlı sayılırdı. Bazıları, keçi sütü vermenin de çok faydalı olduğunu düşünüyordu; çünkü bu süt daha az yağlıydı ve kolayca sindirilirdi.

Bebeklere besin verilmesi, daha önce belirtildiği gibi, beş-altı aydan itibaren başlamaktadır. Genellikle onlara mısır unundan yapılan "apüftrik-апыштрыкь" adlı lapa hazırlanırdı. Bu un tavaya veya tencereye konulup, üzerine tereyağı eklenir ve ateşte pişirilirdi. Sürekli karıştırarak, unun kahverengi olana kadar kavrulması sağlanır ve ardından kaynayan süt eklenir; biraz tuz ve şeker ilave edilirdi. Hazırlanan lapaya genellikle şeker yerine bal konulurdu. Bu lapa çok besleyici-

¹⁵² Abhazca atasözleri, Hazırlayan: X.S. Bgaşba, Sohum, Alaşara, 1983. 83 s. (Abhazca).

¹⁵³ AİE, PK, 1983, s. 88, 89.

¹⁵⁴ Smirnova Y.S., Aile yaşamı ve Abhaz kadınlarının toplumsal durumu, KES. cilt 1 M., 1955, s. 137.

ci kabul edildiğinden, özellikle zayıf ve bitkin çocuklara verilir. Çiftçi ailelerinde her gün mısır veya darı unundan yapılan sade sütlü lapa pişirilirdi; ama kavrulmadan ve yağ eklenmeden hazırlanırdı. Yedi-sekiz aylıkken, çocuk yavaş yavaş yetişkinlerin gıdalarına alıştırılır; abısta (mısır unundan yapılan katı lapa) yoğurt, ya da fasulye sosu, kaynatılmış inek sütü gibi gıdalarla desteklenirdi.

Bebek bir yaşına girdiğinde, normal yetişkin gıdalarına geçiş yapırdı. Bu andan itibaren abısta ile çeşitli peynirler, krema, lor peyniri, ekşi süt ve bal ile birlikte kaynatılmış veya ekşi süt, içine ufalanmış abısta eklenmiş, biraz turşu, fasulye, kaynamış et (sığır veya tavuk eti) ile ekşi sos verilmeye başlanırdı.

Genellikle çocuklara darı lapası, abısta, ekşimik, yoğurt, taze salatalık yedirilir, bağırsaklarını rahatsız edebilecek yiyecekler verilmezdi. Tüm bu yiyecekler emziren annelere de önerilmezdi. Annenin beslenme düzeninde genellikle et ve sütlü yemekler, unlu mamuller, bal, meyveler ve ekşi süt ile bal karışımlarından oluşan içecekler olmalıydı.¹⁵⁵

Elbise. Abhazlarda çocuğun doğumundan önce onun için elbise hazırlama geleneği yoktu. Çoğu köylü ailesinde çocuk elbiseleri ve bez için özel kumaş bulunmazdı. Bu amaç için genellikle eski giysilerin kumaşları, yıpranmış çamaşırdan kesilmiş parçalar, anneden alınan örtüler, havlular ve yumuşak gömlekler kullanılırdı. Abhazlarda yeni doğan bir bebeği yeni bir kıyafete sokmak pek tercih edilmezdi. Başlangıçta bebek, beşiğine çıplak olarak yerleştirilirdi. İlk kez giydirilen gömleğe "amüfıxap-амышəxapı" denirdi, bu kelime "ayı gömleği" anlamına geliyordu. İnce kumaştan, çok uzun olmayan, düz kesimli ve ön tarafında bir yırtığı olan gömlekler dikilirdi; yetişkinlerin gömleklerinden farklı olarak, tek parça kol kesimlerine sahipti. Genellikle ilk gömlek bebeği 1-2 aylık olduktan sonra giydirilirdi. Gömlek, baba ta-

¹⁵⁵ Kopeşavidze G.G. Abhazların geleneksel beslenmesi., İçinde: Uzun yaşam fenomeni, Antropolojik-etnografik araştırma yönü, M.: Bilim, 1982, s. 97.

rafından eski bir gömlekten dikilir ve böylece bebeğin mutlu ve babasına daha bağlı olacağına inanılırdı.

İlk gömlekle ilişkili çeşitli işaretler ve yasaklar vardı. Bu gömleği bir ergen kızın kapının eşiğinde dikmesi iyi bir işaret sayılıyordu. Bunun, çocuğun hızlı büyümesine yardımcı olacağına inanılıyordu. Gömleğin etek kısmını dikip düzeltmek yasaktı. Böyle bir şeyin yapılması durumunda, kadının bir daha çocuk sahibi olamayacağı ve aynı zamanda çocuğun büyümesine de engel olabileceği düşünülüyordu.¹⁵⁶ Gömlek, siyah ipliklerle ya da siyah kumaştan dikilmemeliydi; tercih edilen renkler beyaz, mavi veya pembeydi. Ayrıca, dikim sırasında ipliğin karışmamasına dikkat edilmeliydi; iplik karışırsa, çocuğun uzun süre yürümeyeceği ve yürürken de ayaklarının "dolaşacağı" düşünülürdü. İlk gömleği dikiş makinesiyle dikmek de yasaktı. Bu, çocuğun yürüyüşünü engelleyeceği ve hızlı yürümeye başlamasını önleyeceği düşünülüyordu. Aslında bu gömlek, çocuğun iki yaşına kadar tek kıyafeti olurdu. Eğer bebek kışın doğduysa, ona pamukla kaplanmış bir kıyafet dikilirdi. Çocuk yürümeye başlayınca, ona işlenmemiş deri çizmeler yapılırdı.

4-5 yaşındaki çocukların kıyafeti, temel hatlarıyla yetişkinlerin kıyafetlerini kopyalıyordu. Bu kıyafetlerde özellikle sosyal farklılıklar belirgindi. A. N. Vvedenskiy'in gözlemlerine göre, yoksul köylü ailelerinde bu kıyafetler sadece yırtık paçavradan oluşuyordu. Farklı sınıflardaki çocuk elbiseleri hakkında şunları yazmıştı: "Bir yaşından beş yaşına kadar çocuk yalnızca bir gömlekle dolaşır ve yalnızca daha varlıklı olanlar iki yaşından itibaren ona dar keten pantolon giydirir. Ahuyü sınıfı (bağımlı köylüler – S.D.) çocukları, özellikle de ahaşüala (köleler – S.D.), neredeyse gömleksiz dolaşırdı. Bu tür bir giyimle, çocukların bütün hava koşullarında, özellikle de dağlık Abhazya'da oldukça soğuk olan kış günlerinde nasıl dayanabildiklerine şaşmak ge-

¹⁵⁶ АІЕ, PK, 1983, s. 33, 34.

rekir.”¹⁵⁷

Bunlar, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları itibarıyla Abhazlarda küçük çocuk bakımına yönelik geleneklerin temel özellikleridir.

3. ÇOCUK SAĞLIĞININ KORUNMASI VE ÇOCUK HASTALIKLARININ TEDAVİSİ İLE İLGİLİ GELENEK VE RİTÜELLER

Etnografik saha materyalleri, özellikle Abhazy'a'nın uzun ömürlülerinin tanıklıkları, ayrıca bazı devrim öncesi yazarların ifadeleri, Abhazların çocuk hastalıklarını tedavi etme yöntemlerinin çok sayıda akılcı unsurlar içerdiğini ve hastalara olumlu katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. Çocuk hastalıklarının tedavisinde yüzyıllar boyunca biriken gözlemler sonucunda edinilen zengin deneyim, bitkisel tedavi uygulamalarıyla desteklenmiştir. Abhazlar, çeşitli hastalıkların tedavisinde geniş kapsamda şifalı bitkiler kullanır, bunları tentürler, kaynatmalar, iç-dış kullanımları için merhemler şeklinde, balmumu, yumurta sarısı, sabun gibi malzemelerle birleştirerek uygularlardı. Ancak rasyonel deneysel tedavi yöntemlerinin yanı sıra, irrasyonel tedavi yöntemleri de kullanılırdı. Bunun nedeni, hastalıkların gerçek sebebini bulamamaları ve bu sebeple hastalıkların doğuşunu doğüstü güçlerin, kötü ruhların, “ölülerin nazarının” ya da “yaşayan insanların ve hatta hayvanların kötü gözlerinin” etkisiyle ilişkili görmeleriydi.

Abhazlara göre, “Abhazlara yukarıdan gönderilen herhangi bir hastalık, itaatsizlik veya iradelerine itaatsizlik için tanrıların veya ruhların bir cezasıdır...”. Hastalanmak tanrılara ya da ölmüş ataların ruhlarına itaatsizlik etmektir...¹⁵⁸ Bu nedenle hastalığın başlangıcında çocuklar çeşitli büyülerle "tedavi" edilmeye başlanırdı. Önleyici tedbir olarak,

¹⁵⁷ Vvedenski A.N., Belirtilen eser, s. 11.

¹⁵⁸ Canaşiya N.S., Abhazya etnografisi üzerine makaleler, Sohum, 1960, s. 76.

"iyi" bitkilerin (findık, ekşi yonca vb.) dallarından, küllerden, kömürden, ebeveyn ocağının cürufundan ve ayrıca Kur'an'dan, mutlaka molalalar tarafından yazılmış, her türlü içeriğe sahip küçük ayetlerden yapılan özel muskalar kullanılırdı. Abhazlar, bir insanın "nazar"ının görünmeyen bir büyü gücüne sahip olduğuna inanıyorlardı, bu yüzden canlılarda "nazar" (abzalapş-абзалапш) ve hayvanlarda "nazar" (arahulapş-арахулапш) olmaması için çeşitli önlemlere başvuruyorlardı. Abhazların inancına göre, bir çocuğa kötü ruhlar gönderebilecek olanlar sadece dışarıdan gelen kişiler değil, aynı zamanda çocuğun ebeveynleri de olabilirdi. Örneğin, yoldan yeni gelen ya da su kaynağından dönen anne, çocuğa yaklaşımadan önce dinlenmeliydi; özellikle güneş battıktan sonra. Kötü ruhların etkisinin karanlıkla birlikte aktif ve tehlikeli olduğu düşünülüyordu ve bu saatlerde, Abhazların inancına göre, ölülerin ruhlarının huzursuz kalmış olanları yer altından çıkıyordu (Abhaz inancına göre, ölülerin ruhları yer altında sonsuz bir dünyada, güzel bir cennet ve korkunç bir cehennem olarak ikiye ayrılmış olarak yaşarlar). Kötü ruhların yeri olarak en karanlık yerler ve su kaynakları kabul edilirdi ve buradan insanlara "kötülük", "suç" gönderir veya bedenlerine, genellikle gözlerine, kaşlarına, kadınların göğsüne saklanarak evlerine girerlerdi; burada çocuklara veya hoşlarına giden bir aile üyesine geçerlerdi. "Nazar" veya "ölü ruh" evin içine, cenaze veya mezarlıktan döndükten sonra da alınabilirdi. Bu nedenle çocuk annesi, eve döndüğünde "terinin soğuması" (лыпхзы лылабаанза) beklenmeden çocuğa yaklaşmamalıydı; yani belirli bir zaman geçmesi gerekirdi. Eğer çocuğa yaklaşması gerekiyorsa, öncelikle ocağa durup, ocağın zincirine dokunmalı ve odunları karıştırırmalıydı; bu, onu takip eden kötü ruhların onu terk edeceği anlamına geliyordu.¹⁵⁹ Abhazlar, ateşin doğaüstü gücüne inanarak, kötü ruhları "kovmak" için onu kullanıyorlardı. Ateşin büyüsel özellikleri hakkın-

¹⁵⁹ АІЕ, PK, 1983, s. 117, 119; PK, 1984, s. 71. Canaşiya N.S., Abhazya etnografisi makaleleri, Sohumi, 1960, s. 76.

daki bu anlayış, XX. Yüzyılın 20-30'lu yıllarında bile yaygın bir şekilde bulunmaktaydı.

Etnografik saha materyali toplama sürecinde, birçok bilgi kaynağı, kötü ruhların ve ölenlerin nazarının etkilerinin yanı sıra, “nazarın” canlı insanlar tarafından da çocuklara geçebileceğini vurgulamıştır. Mavi gözlü ve kızıl saçlı insanların “kötü göz” sahibi olduğuna inanılıyordu. Abhaz efsanesi olan Abriskiil, “nazar” inancına da atıfta bulunmaktadır. Bu efsanedeki kahraman, Abhaz Prometheus'u olan Abriskiil, mavi gözlü insanları, hem insanlara hem de hayvanlara nazar değdirebilecekleri gerekçesiyle acımasızca yok ediyordu ve bu durum topluma büyük zarar vermekteydi.¹⁶⁰ Bilgi kaynaklarımıza bazı insanların “nazar” sahibi olmasının nedenleri sorulduğunda, çoğu, bunun insanın kendi iradesiyle, başkalarına zarar verme isteğiyle alakalı olmadığını, aksine kişinin bu şekilde doğduğu için artık hiç bir şeyin kendisine yardımcı olamayacağını açıklamıştı. Genellikle “kötü göz” sahipleri her köyde biliniyordu. “Kötü göz” sahibi olan birinin bunun farkında olduğu durumlar da oluyordu. Örneğin, bilgi kaynaklarımızdan biri, yakında yaşayan bir adamın bu özelliğe sahip olduğunu anlatmıştı. Bu kişi bahçeye girdiğinde, bahçede hamile bir kadın, genç bir anne, yeni doğmuş bir inek veya civcivlerle birlikte bir tavuk varsa, onlara bakmamaya çalışıyordu. Eğer girdiği evde yeni doğmuş bir bebek varsa, bebeğin başka bir odaya çıkarılmasını istiyordu. Adeta nazar ihtimaline karşı uyarıda bulunuyordu.

Nazardan kurtulmak için Abhazlar sıklıkla çeşitli büyü türlerine başvuruyorlardı. Bilindiği üzere, efsunlar (sözel) sözlü büyü çeşitlerinden biridir. Abhazların arasında bu efsunların sadece hastalık üzerinde veya hastalığa neden olan doğüstü güçler üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğuna inanılırdı. İnsanların ve ölümlerin nazarına karşı yaygın olarak kullanılan efsunlar mevcuttu. Bununla birlikte, her türlü

¹⁶⁰ Gartskiya V., Abhaz halk efsanelerinden ve inançlarından, SMOMPK, Tiflis, 1892, sayı 13, s. 34.

nazara karşı şifa verme yeteneğine sahip “evrensel” efsunlar da vardı. Örneğin şu efsun bir fikir verebilir:

Çürümüş suyu tedavi eden,
 Tüylü ağaçları budayan,
 Kısrakları heyecanlandıran,
 Kızgın ateşle bir insanı patlatan,
 Kızgın taşları parçalayan,
 Yedi denize doğru sürdüm,
 Yedi kutsal mekâna sürdüm,
 Şaşü'nün bahçesine¹⁶¹ sürdüm,
 Şaşü'nün çivisine sürdüm,
 Chhfu, Chhfu, Chhfu!
 Nefesim şifalıdır.¹⁶²

Özellikle yeni doğmuş çocuklar nazara karşı en savunmasız kabul edilirdi. Çocuk beşikte yalnız bırakılmamaya dikkat edilir, eğer annesi bir iş için evden ayrılmak zorundaysa, beşiğin altına bir süpürge konur, bir miktar kömür ve kül serpilir, üzerine demir bir eşya yerleştirilirdi; böylece “kötü ruh” çocuğa yaklaşamaz ve onu korkutamazdı. Abjua Abhazya'sında bu durumlarda beşiğin başına yabani elma, erik veya ceviz ağacından bir sopa konulurdu. Bazı durumlarda, çocuğun başına katlanabilir bir çakı koyulurdu ki bu, kötü güçlere karşı etkili bir araç olarak kabul edilirdi.

Çocukların akşam saatlerinde, özellikle güneş battıktan sonra evden çıkarılmaması gerektiği düşünülürdü; bu saatlerde kötü güçlerin etkisinin arttığına inanılırdı. Ama çocuk, yine de akşam vakti evden çıkmak zorundaysa, şu önlemler alınırdı; Çocuğun kıyafetlerine bir iğne batırılır, alnı veya yanaklarına kömür veya siyah toprak sürülür,

¹⁶¹ Şaşü (Шъашъы) – demircilik tanrısı.

¹⁶² АІЕ, РК, 1984, s. 100.

cebine bir demir eşya (genellikle yeni doğmuş bir çocuğun bulunduğu evde tutulmakta olan küçük bir çakı) konulurdu. Anne de cebinde bir bıçak tutardı. Çocukları kötü ruhlardan korumak için benzer koruyucu tedbirler, Kafkasya'daki birçok halk arasında da bulunuyordu.¹⁶³

Yeni doğmuş bebeğin uzandığı beşiğe, nazardan koruma amacıyla siyah boncuklar (alapşkakaç-алапшакакач), delikli küçük taşlar (аха-һүкүлчүа-ахаахкылтцаа), deniz kabukları (amıdağçüa-амыдагъдзаа), Kuran'dan yazılarla kaplı deri üçgen veya dörtgen bir muska (ахуа-сафүқи-ахәацъашәкәы), ve yabancı elma ağacı dalı asılırdı. Ya da kırmızı bir kumaşın içine, tuz, kömür, sarımsak, çivi, siyah köpek tüyü, gri köpek veya tilkinin dışkısı, mıknatıs gibi nazardan koruyucu objeler konulurdu. Bu nesnelere beşikteki çıtaya asılırdı ve en görünür yere asılarak evin içine girenlerin hemen dikkatini çekmesi sağlanırdı. Bu objelerin büyüdü bir güce sahip olduğuna ve çocukları nazardan, hastalıklardan, sıkıntılardan ve erken ölümlerden koruduğuna inanılırdı. Abhazlar, nazardan koruduğu düşünülen birçok tılsımın anlamını net bir şekilde açıklığa kavuşturmuşlardı. Örneğin, bazı kaynaklara göre kömürün, "kötü gözün" yakılmasını sağlamak için kullanıldığı, çivinin ise "kötü gözün" çıkartılması için gerektiği düşünülmüştü.

Yabancı elma dalı, nazara karşı çok etkili bir araç olarak kabul edilirdi. Efsaneye göre, nazara karşı etkili olduğu şöyle test edilmiş: Tarla içinde iki çiftçi toprağı işliyor, aynı tarladan da iki adam geçiyordu. Bunlardan birinin gözünde "kötü nazar" vardı. Önce, bir çiftçiyle selamlaşıp yanından geçtiler. İkincisine yaklaştıklarında, onun öküzlere tarladan fırlayıp kaçmaya başladılar. Çiftçilerin yanından uzaklaşınca, adamlardan biri diğerine sordu: "Biliyorum ki senin kötü gözün var, ama neden ilk çiftçiye ve onun öküzlerine nazar etmedin?" Diğerisi şöyle cevap verdi: "İlk çiftçinin boyunduruk direği yabancı elma ağacından

¹⁶³ Bakınız: Osetlerin gelenekleri ve ritüelleri, s. 86–89; Agaşirinova S.S. 19. yüzyıl – 20. yüzyıl başlarındaki Lezgilerin maddi kültürü, M.; Bilim, 1978, s. 244; Soloviyeva L.T., Gürcülerin gelenekleri ve ritüelleri..., s. 164, 165.

yapılmıştı, bu nedenle nazarım ona etki etmedi."¹⁶⁴

Nazardan koruyucu objelere çok dikkat edilirdi. Onlar yere düşürülmemeli, ıslanmamalıydı. Özellikle, mollalar tarafından yazılmış ve kumaş veya deri bir örtü içine dikilmiş olan objelere çok özen gösterilirdi. Çocuğa banyo yaptırıldığı sırada, bu objeler boynundan çıkarılırdı, eğer giyimde dikilmişlerse, elbise yıkanırken mutlaka çıkarılması gerekirdi. Bu kurallara uyulmadığında, objelerin "şifa" gücünü kaybettiği düşünülürdü.

Abhazlarda nazardan koruyucuların yaygın olarak kullanılması, diğer toplumlarda olduğu gibi, yüksek çocuk ölümü oranıyla da sıklıkla bağlantılıydı. Tıbbi bakımın tamamen eksik olduğu koşullarda, tılsımlar ve nazardan koruyucular, çocukların hayatını ve sağlığını korumanın tek yolu olarak görülüyordu.

Abhazların en sık karşılaştığı hastalıklardan biri, bebeklik hastalığı olarak bilinen "ablı" (göbek fıtığı) hastalığıydı. Bu hastalığın ilacına halk arasında "ablıxuüş-аблѣхушə" deniyordu. Tedavi için ise; hapşırık otu, ayı üzümü, sütlü ot gibi bitkiler kullanılırdı ve bunlar genelde şifacı kadınlar tarafından pazartesi ve perşembe günleri hazırlanırdı. "Ablıxuüş" köklerinin toplandığı yere mutlaka bir tutam tuz serpilerek, "ilaç toprağının hakkını vermek" ve "bitkinin yok olmaması ile gelecekte büyümesi" amacı güdüldü.¹⁶⁵ Kökler iyice yıkanıp, dövülerek bekletilirdi. İlacın hazırlandığı su, özel bir şekilde bir kaynaktan alınmalıydı. Sabahın erken saatlerinde, ilacı hazırlayan kadın yüzünü yıkayıp suya giderek, bir testi su alır ve geriye bakmadan evine dönerdi. Özellikle, yol boyunca kimsenin onu görmemesi daha iyi olurdu. Bu su "adzxiams" olarak adlandırılırdı; kelime anlamıyla "adzı" su, "xiams" geriye bakmadan, yani "geriye bakmadan getirilen su". Bu şifalı karışımdan çocuğa günde üç kez bir çay kaşığı verilirdi. Halk ara-

¹⁶⁴ Efsane, Gudaute bölgesi Blaburkhva köyünden Pkin Yaki'nin sözlerinden kaydedilmiştir. AİE, PK, 1983, s. 73.

¹⁶⁵ AİE, PK, 1984, s. 33, 34.

sında, eğer ablı zamanında tedavi edilmezse, fitiğe dönüşeceği düşünülürdü. Her çocuğa bu şifalı karışım içirilirdi. Böyle bir ilacı hazırlayanın komşu veya başka bir kadın olması gerekirdi, hasta çocuğun ailesinden biri olmaması gerekiyordu. Halk arasında bu konuda bir atasözü vardır: "Annenin şifası çocuğuna yaramaz" (Ан лыхәшә лхәычы ихәом). Abhaz inançlarına göre, çocuğun karnı ağrımaya başlarsa, annesinin doğum sonrası ağrılarının bu şekilde hafifletildiğine, sanki çocuğa aktarıldığına inanılırdı. Ayı, kurt ya da tavşan safrası bebeklik ablı hastalığına iyi gelen bir ilaç olarak kabul edilirdi. Bir çay kaşığına bir damla safra sıkılıp, annenin sütüyle karıştırılarak çocuğa içirilirdi. Ablı için ayrıca dereotu kaynatılması veya kurutulmuş göbek kordununun tozu annenin sütüyle karıştırılarak çocuğa verilirirdi. Ablıya karşı propolis (абыцәымса) tentürü de verilirirdi. Propolis tentürü yalnızca üç kez (sabah yemeklerden önce) verilirirdi.

Abhazya'da profesyonel tıbbi yardım yokluğunda, Abhazlar hasta çocukları tedavi etmek için şifacılar başvurmaya zorunda kalıyordu. Herhangi bir hastalık durumunda, çocuğun büyükanne veya annesi şifacıya başvuruyordu; o da hastalığın nedenini kötü ruhların etkisiyle açıklıyordu. Bazen, kötü ruhları etkisiz hale getirmek için çocuk üç kez bir zincirin altından geçirilirdi. Bu ritüel şöyle yapılırdı: Zincirin sağ ve sol tarafında yaşlı kadınlar durur; birbirlerine çocuğu vererek, "Bugünden itibaren seni hastalıklardan kurtardık, seni fidyeye olarak serbest bıraktık" derlerdi. Çocuk yüksek ateşle özellikle ağır hastalıklara yakalandığında, evin koruyucu ruhu Ajahara'ya dualar edilirdi. Bunun için, hastalığın derecesine bağlı olarak tavuk veya oğlak kesilirdi. Bol miktarda yemek hazırlayıp, yuvarlak sunak ekmeği- akua-kuar pişirirdi. Duacı kadın, Tanrı'ya çocuğun iyileşmesi için niyazda bulunurdu.

Abjua Abhazya'sında çocuklar arasında yaygın olarak "ajamra" adı verilen bir hastalık biliniyordu. Hastalığın temel belirtileri; ateşin yükselmesi, aşırı ve sebepsiz ağlama ile hırçınlık olarak kabul edilirdi; bu

hırçınlığın çocuğun bir süre evde yalnız kaldığı an duyduğu korkudan kaynaklandığı düşünülürdü. Bu hastalığı tedavi etmek için eve yaşlı bir duacı kadın davet edilirdi. Ocağa yaklaşarak, iki eline kül alıp, ellerini yumruk yaparak, arkasını dönmeden duvara doğru gitmeye başlar ve hastalığın başlangıç gününden itibaren haftanın günlerini sayardı. Hergün belirli bir ruhun adıyla bağlantılıydı. Duvara yaklaştığında, duacı kadın, hastalığına neden olan ruhun adını öğrendiğinde, külü savurup "Kötü ruh seni kör ettim, bu şekilde etkisiz hale getirdim" diye bağırırdı.¹⁶⁶

Bzıp Abhazya'sında, çocuk hasta olduğunda, halsiz kaldığında, sebepsiz yere ağladığında, dini bir tedavi uygulanırdı. Bir avuç un ve tuz alıp, iyice karıştırdıktan sonra üç parçaya böler ve üç küçük kese yaparlardı. Büyükanne veya anne, her bir keseyi alır ve çocuğun başının etrafında döndürerek, "Eğer bu keseleri alacak biri olursa, bu çocuğa bulaşması gereken tüm hastalıklar ona geçsin" derdi. Ardından, üç yolun kesişim noktasına gidip orada bırakırdı. Abjua Abhazya'sında bu durumda fasulye taneleri kullanılırdı. Birkaç fasulye alıp, üç parçaya bölerek benzer bir işlem yapılırdı. Bunun çocuğa yardımcı olacağına inanılırdı.

Önce genç ısırgan filizleri ovulur, ardından bir tutam şap (asyab) ve taze yumurta sarısı eklenerek karıştırılan kütle bir bez üzerine eşit şekilde yayılır ve iltihaplı yere uygulanır ve ateş düşene kadar değiştirilir.¹⁶⁷

Burun akıntısı ve soğuk algınlığı halk arasında "soğuk" veya "soğutma" hastalığı olarak adlandırılıyordu. Bu hastalıkların tedavisinde keçi yağının, sirkenin, sarımsak ve votkanın şifalı özellikleri yüksek bir şekilde değerlendiriliyordu. "Soğuk" nedeniyle hasta olan çocuk önce sarımsak ve votka ile iyice ovuluyordu. Çocuğun ayakları ise

¹⁶⁶ Smirnova Y.S., Abhaz kadınları, devrim öncesi geçmişte ve Sovyet döneminde, M., 1949, s. 134.

¹⁶⁷ Kopeşavidze G.G., Abhazların Acara AASSR'si. L., 1978, s. 156.

sirkeye batırılmış bir bezle sarılıyordu. Daha sonra keçi yağıyla avuç içleri, göğsü ve sırtı ovuluyordu. Çocuğa sıcak fasulye suyu (акэыдазы-ақудадзы), keçi yağı ile sıcak süt ya da bir kaşık bal içiriliyordu. Göğse, bal ile sürülmüş bir bez konuluyor ve üstüne sıcak bir havlu örtülüyordu. Belirtilen tedavi yöntemlerinin çoğunun hasta üzerindeki olumlu etkileri olduğu kaydedilmiştir. Örneğin, votka ile ezilmiş sarımsak genel olarak ısıtıcı ve bakterisit etkisi olan bir madde olarak biliniyordu. Sarımsağın yüksek miktarda fitonid içerdiği ve bu durumun bakteri etkisini düzenlediği de bilinmektedir.

Kulak hastalıklarında bazı özgün tedavi yöntemleri uygulanıyordu. Kulak kepçesine, balmumu kaplanmış bir tüp yerleştiriliyordu. Tüpün dışarıda kalan ikinci ucu yakıldığında, işitme kanalındaki hava ısınarak seyreklaşır ve bu sayede hastanın ağrısı hafiflerdi. Ayrıca bu tüple kulaklardaki biriken kir de dışarı çıkartılıyordu. Kulak hastalıklarının tedavisinde, erik ve nar ağacının dallarından elde edilen su ile birlikte mutlaka erkek çocukların idrarı kullanılmaktaydı. Bu sıvıdan birkaç damla kulak kepçesine damlatılıyor ve bu şekilde hastanın ağrısı geçiyordu.¹⁶⁸

Çocuk enfeksiyon hastalıkları tedavisi ile ilgili çok sayıda halk inancı vardı. Abhazlar, çocuğun hayatı için özellikle tehlikeli bir hastalık olarak çiçek hastalığını sayıyorlardı. Çiçek hastalığı tanrısını kızdırmaktan korkan Abhazlar, bu hastalığı Saygıdeğer Altın Zoshan (Ахы Зосхан) adıyla anıyorlardı. Bu hastalığın aslında kendine özgü bir adı vardı: Bzip Abhazy'a'sında "açırpıszdı" – "bedeni süsleyen" veya Abjua Abhazy'a'sında "ahduw" – "efendi" deniyordu. Altın Zoshan aynı zamanda kızamık (абчы-абчы) ve boğmaca (аймхуарфү-аймхуаршэы) gibi çocuk hastalıklarının da koruyucusu olarak kabul ediliyordu. Çiçek hastalığının tedavisinin diğer hastalıklardan farklı olarak özel bir şekilde yapılması gerektiği düşünülüyordu; ilaç kul-

¹⁶⁸ АІЕ, РК, 1982, s. 99; РК, 1983, s. 20.

lanmak yasaktı. Çiçek tanrısını, Axi Zoshan'ı “memnun etmek” için çeşitli kurbanlar sunuluyordu. Bu hastalığın bulaşıcı olduğu bilindiği için hastanın yalnızca bu hastalığı geçirmiş birisine yaklaşmasına izin veriliyordu. Eskiden, çiçek hastalığına yakalanan kişinin evinin önünde, hasta için yiyecek bırakmaları amacıyla dört ayaklı bir platform kuruluyordu. Hastaya nazik davranılıyor, her isteği yerine getirilmeye çalışılıyordu çünkü “Axi Zoshan nezaketi severdi”. Aile içinde gürültü yapmak, kavga etmek veya ağlamak yasaklanıyordu. Eğer aile üyesi vefat ederse bile çiçek hastalığı sırasında ağlamamak gerekiyordu, çünkü “çünkü çiçek tanrısı ağlamadan hoşlanmaz, duyar ve hastayı öldürür” deniliyordu.¹⁶⁹ Yiyecek kokusu ve buharı, çiçek tanrısını rahatsız ettiğinden, hasta olan evde yemek hazırlanmamaya özen gösteriliyordu. Çiçek hastalığı olan çocukların döküntülerine dokunması, kaşınması yasaktı; çünkü bir sivilcenin başı alınırsa bu, çiçek tanrısının öfkesini tetikleyebilirdi. Hastanın yattığı evin çevresinde ateş etmek özellikle tehlikeli, köpeklerin kurtlara saldırtılması yasaktı. Çiçek tanrısına şarkılarla “nazik davranılıyor”du. Oçamçıra bölgesi'nin Cgerda köyündeki bilgi kaynaklarımızdan Bagaşp Diana Kyagurovna (73 yaşında) çiçek hastalığı sırasında söylenen şarkıları hala hatırlıyor. Bize Axi Zoshan'a adanmış yedi şarkı söyledi. İşte bunlardan biri:

“Ua padara, rad, o mutluluk,
 Ua rada rida efendim, ua rad rari,
 Ua, Axi Zoshan misafirimiz. Efendim Haniya,
 Uarayd, uarayd, uarayd,
 Ua raydara, ua altınım, şefkatlim,
 Ua, Zoshan, teşekkürler!”

“Ben 9 yaşında iken, böyle bir rüya gördüm: Axi Zoshan beyaz bir

¹⁶⁹ АІЕ, PK, 1983, s. 40, 41.

atla, beyaz çizmelerle ve dostlarıyla bize geldi. Ondan çizmelerini çıkarmasını istedik. Ben eğildim ve çizmelerini çıkarmaya başladım, çizmeleri ayak bileğinden yırtıldı. Axi Zoshan ata fırlayarak on beş gün sonra bizi ziyaret edeceğini söyledi ve dostlarıyla birlikte hızlıca bahçeden ayrılarak gitti. Gerçekten de on beş gün sonra ailemizin tamamı çiçek hastalığına yakalandı. Daha sonra büyüdüğümde, hasta olanlara götürülüyordum ve onlara şarkı söylüyor ve hizmet ediyordum.”¹⁷⁰

İlginç olan, 19. yüzyılın sonunda, Batı Gürcistan'da Pantüho-va'nın¹⁷¹ materyallerine göre de çiçek hastalığının bir süvari olarak tasvir edildiğidir; bu süvari hem erkek hem de kadın olabiliyordu. Aynı dönemde Abhazlar arasında çiçek tanrısı, Axi Zoshan ve onun eşi Haniya olarak tasvir ediliyordu, "beyaz atları üzerinde" evleri ziyaret ederlerdi. Bunun kanıtı, Cgerda köyündeki insanların örneklerinde görülebilir.

Kızamığın ana semptomları arasında ateşin yükselmesi ve vücutta kırmızı lekelerin ortaya çıkması vardı. Kızamık tedavisinde ilaç kullanılmaması gerekiyordu. Halk arasında bu hastalığa “akuakuapş-akəkəaцшъ” (kırmızı lekeler) deniliyordu. Kızamık olan bir çocuk için özel bir bakım gerekiyordu. Eğer çocuk "soğursa", hastalık içe doğru ilerleyebilir ve bu durumda iyileşmesi zor olabilirdi. Kızamık hastası, temiz bir yatağa yatırılıyor, üzerine kırmızı bir yorgan örtülüyor ve her yere kırmızı örtüler seriliyordu. Kızamıkla ilgili olarak şöyle deniliyordu: "Kızamık renklerden en çok kırmızı rengi tercih eder." Kızamık hastası olan çocuğun bulunduğu odada temizlik sağlanıyor, yatağın etrafına ve masanın üzerine dağ çiçekleri, güller, menekşeler konuluyordu. Hastalık süresince çocuğun diğer aile üyeleri ev işlerine, bahçede çalışmaya, dikiş yapmaya vs. katılmamaları gerekiyordu. Büyükanne veya anne, çocukta kızamık olduğunu öğrendikten hemen

¹⁷⁰ АİЕ, PK, 1982, s. 99.

¹⁷¹ Pantükhov İ.İ., Kafkas bölgesindeki halk hekimliği. MSKMO, 1899, s. 127.

sonra bir adak adıyordu. Adak adayan kişi, çocuğun hızla iyileşmesini talep ediyordu. Kızamık olan hastanın bulunduğu odada yemek pişirmek, su, süt kaynatmak, temizlik yapmak, ütü yapmak, sigara içmek yasaktı. Mümkünse, hasta olan evde yiyecek hazırlanmaması daha iyiydi. Evde ağlamak, kavga etmek, yüksek sesle konuşmak da yasaktı. Hasta çocuğun ebeveynleri, evlilik yataklarını ayırmalıydı. Aile üyeleri veya komşular bir şey almak için geldiklerinde genellikle red ediliyordu. Herhangi bir şey satmak veya satın almak yasaktı. Çocuk kızamık geçirirken, yıkanması veya özellikle soğuk su kullanması yasaktı. Kızamık (veya boğmaca) olan çocuk, ceviz ağacının köklerinin altındaki bir açıklıktan üç kez taşınıyordu. Bu hastalığın bulaşıcı olduğunu bilerek, sağlıklı çocuklar hastaya getiriliyor ve zamanlarını onunla birlikte geçirmeleri sağlanıyordu, çünkü çocukken kızamığın çok daha kolay geçtiği düşünülüyordu. Çocuğun iyileşmesinin ardından, bir Cuma günü, anne kızamığın tanrısına hediye verme ritüelini gerçekleştiriyordu. Masaya kullanılmamış beyaz örtü örtülüyordu. Bol miktarda yiyecek hazırlanıyordu. Canlı hayvanlardan bir şey kesmek yasaktı. İyileşen çocuk, masaya götürülüyor ve annesi, elinde su ile bal dolu bir bardak tutarak “Bu adağı yerine getirdim, böylece bugün itibarıyla çocuk bir daha hasta olmasın, sağlıklı olsun” diyordu. Kızamık geçiren çocukların saçları tamamen kesiliyordu (özellikle kız çocuklarının). Bu yapılmazsa saçlarının zamanla inceleceği, yavaş uzayacağı düşünülüyordu. Çiçek hastalığı ve kızamık sırasında uygulanan tüm bu yasaklar, hasta üzerinde olumlu bir etki yaratıyordu. Bunun sebepleri arasında hasta çevresindeki temizlik, diyet, nazik davranış vs. yer alıyordu.

Kuşpalazı, yüksek ateş ve şiddetli öksürük ile birlikte seyreder. “Bu, normal soğuk algınlığı öksürüğünden belirgin şekilde ayrılan havlayan bir öksürüktür.”¹⁷² Antik dönemlerden beri Abhazlar arasın-

¹⁷² АІЕ, PK, 1982, s. 57.

da kuşpalazını tedavi etmek için siyah eşek sütü iyi bir çare olarak kabul edilmiştir. Kuşpalazı olan hastaya boğazı yumuşatmak için keçi yağı ile karıştırılmış süt içirilirdi. Halk arasında, bahar aylarında tomurcuğun açıldığı dönemde kuşpalaz olan bir çocuğun iyileşmediğine, sadece incir yaprakları sarardığında ve döküldüğünde sağlığına kavuştuğuna dair bir inanç vardı. Kuşpalazı olan çocuk, ortası kesilmiş genç bir ceviz ağacının üzerinden üç kez geçirilirdi. Sonra ağacın iki yarısı yeniden birleştirilip bağlanırdı. Eğer ağaç hayatta kalır ve büyüyorsa, çocuk da iyileşecekti; eğer ağaç kuruyorsa, çocuk da iyileşmeyecekti.

Zatürre hastalığı, çeşitli dualarla, kantaron veya mırkıcı otu yapraklarının kaynatılmasıyla tedavi edilirdi. Bu hastalık, aynı zamanda, yumurta sarısıyla karıştırılmış alanyum (alnus) meyvesinden yapılan merhemle de tedavi edilirdi. Zatürre için yapılan bir dua oldukça ilginçtir. Metinde "kırmızı" ve "kızıl" kelimeleri öne çıkmaktadır:

Kızıl saçlı bir adam kızıl bir ata biner,
 Kızıl saçlı adam kırmızı bir başlık giyer,
 Kızıl saçlı adam kırmızı bir çerkeska giyer,
 Kızıl saçlı adam kırmızı pantolon giyer,
 Kızıl saçlı adam kırmızı bir eyere oturur,
 Kızıl saçlı adam kırmızı bir ip (kamçı) tutar.
 O koştı – ben koştum,
 O zıpladı – ben zıpladım,
 Asına köyünden geçtik,
 Mıra köyünden geçtik,
 Kırmızı kayadan kırmızı yılanı kovduk.

Bu dua, üç kez fısıldanarak okunurdu. Eğer çevredeki birisi bu duayı duyarsa, büyüünün gücünün kaybolduğuna inanılırdı. Bu dua yalnızca üç kişiye aktarılabilirdi, aksi takdirde etkisini kaybederdi.

Kabakulak (axudarçı) çocuklarda çeşitli ısıtma kompresleri ile te-

davi edilirdi. En yaygın tedavi yöntemi şöyleydi: sıcak, yeni pişirilmiş "abısta" (mısır unundan hazırlanan bir yemek) alınır, üzerine biraz tuz serpilir ve bu karışım bir beze sarılarak ağırlı bölgeye konulurdu. Abısta soğuyana kadar beklenir, ardından bir köpeğe yedirilirdi. Yeniden ağırlı bölgeye yeni bir pansuman konulurdu. Hastalığın bu şekilde köpeğe geçeceğine inanılırdı.

Çocuklarda göz iltihabı (ablahiaa) varsa, birkaç damla ılık anne sütü damlatılırdı. Bilindiği üzere, anne sütü bakterisit bir etki gösterir. Böylece anne sütü gözleri enfeksiyondan korur ve iltihap sürecini azaltırdı. Gözde morluk veya kılcal damar yırtılması durumunda ise, ekşi sütlü peynir (aşuadza) konulurdu.

Bir çocukta arpacık çıkarsa, Abhazlar bunu çeşitli dualarla tedavi ederlerdi. İşte böyle bir dua örneği:

İğne deliğinden bakıp

Arpacığı gördüm.

Eğer büyümek istiyorsan, ambar direği kadar ol.

Yok hayırsa eğer,

Tamamen yok ol!

Arpacığın üzerine sıcak abısta konulur ve abısta soğuduğunda köpeğe yedirilirdi. Arpacığın köpeğe geçeceğine inanılırdı. Bilindiği üzere, hastalığı bir hayvana veya diğer bir insana geçirme inancı birçok halk arasında yaygın olan eski bir inanıştır.¹⁷³

Arpacık çıktığında, göz üzerine ısıtılmış bir dikiş yüzüğü (adzıghmaçüz) konulurdu. Görünüşe göre, sıcak abısta ve dikiş yüzüğü, sıcak bir kompres rolü oynuyor, dua ise psikolojik etki yaratıyordu. Tüm bu hareketler üç kez tekrar edilirdi. Arpacık tedavisinde ayrıca, bir tutam tuz ve bir parça ip alarak bunları ambar direğinin yanına gömüp şu sözlerin söylenmesiyle yapılan bir dua da vardı: “Şu nasıl

¹⁷³ Çursin G.F., Abhazya etnografisi üzerine materyaller, Sohun, 1957, s. 208.

eriyorsa erisin, şu nasıl çürüyorsa öyle çürüsün” (Абри шызытыа еипш узытааит, абри шбаара еипш), yani arpacık tuz gibi erisin, arpacık ip gibi yok olsun. Eğer dua ederken "tuz" ve "ip" kelimeleri yanlışlıkla söylenirse, duanın etkisini kaybettiğine inanılırdı. Arpacık tedavisinin bir başka iyi yöntemi de, çocuğu ambarın bulunduğu yere götürmek ve orada bir büyük, çocuğun kollarının üzerinde tutarak, çocuğun başını ambarın alt duvarına üç kez vurmaktı. Genellikle arpacık olan çocukla, "Köpeğin payını yedin, bu yüzden arpacık çıktı" diye alay edilirdi. Başka yöntemlerin de olduğu bilinmektedir. Bunlardan birini R.A. Haşba anlatır: “Temiz bir kadın (yani yaşlı bir kadın), etek ucunun alt kısmına elini sürerek aynı el ile arpacığa dokunuyordu. Bu eylem, elbette, ilk haliyle kalamamış, sadece sembolü kalmıştır.”¹⁷⁴

Eğer çocuk çok solgun görünüyorsa, karnında kurt olduğu düşünülürdü. Çocuktaki kurtları yok etmek için üç sap dereotu alınır, temiz su içinde üç gün bekletilir ve çocuğa sabah öğününden önce üç kez içirilirdi. Aynı amaçla, bir parça peynir mayası alınarak, birkaç gün peynir altı suyu içinde bekletilir ve çocuğa sabahları yemek öncesi bardakla 50’şer gram verilirdi.

Bebeklerde ciltte pişiği önlemek için "atıdzşıla" (yani duvar tozu) adlı bir pudra kullanılırdı. Bu, çürümüş tahtalardan elde edilen bir malzemedir. Kızılağaç tahtalarında bu tür toz bol miktarda oluşurdu. Pişiği ciltten uzaklaştırır ve kuruturdu.

Bağırsak hastalığında, mürver /sultan otu/ (amtzırığı) tentürü kullanılırdı. Mürverin siyah meyveleri şekerle kaplanır, sıkıca kapatılarak güneşte bırakılır ve ardından günde üç kez bir çay kaşığı olarak içilirdi. Aynı zamanda, böğürtlen yapraklarından, hindiba köklerinden ve nar kabuklarından yapılan kaynatma da şifalı bir tedavi olarak kabul edilirdi.

Çocuklara zehirlenmelerde öncelikle taze süt verilirdi. Çocukta

¹⁷⁴ Haşba R.A., Abhaz çocuk folkloru, Sohum, Alaşara, 1980, s. 76.

döküntü çıktığında, döküntü geçene kadar o bölge birkaç kez kaynatılmış kantaron veya sıracı (amırkıcı) suyuyla yıkanır.

Çocukta apse (çıban) çıktığında, bu iyi bir işaret olarak kabul edilirdi, çünkü apsenin birçok hastalığı vücuttan “çetiği” varsayıldı. Püstül çıktığında, ağırlı bölgeye pişirilmiş soğan ile sabun konular ve bağlanırdı. Bunun, apsenin olgunlaşmasına yardımcı olduğuna inanılırdı. Püstül kesesinin iç kısmını çıkarmak için, iki kat halinde katlanmış bir ip alınır, yaraya yerleştirilir ve iki yöne sarılırdı. İp, iltihaplı kısmı yakaladıktan sonra çekilirdi. Daha sonra yarayı alkol ile dezenfekte edip, temiz bir pansuman yapılırdı.

Uyuz için, lakonos (aşamaşüıga-ашъамашъыга) kaynatılırdı. Üç erkek kök (halk sınıflandırmasına göre, aynı bitkiden olsalar bile farklı cinsiyetlerde olabilirler) alınır, iyi bir şekilde yıkanır ve bir kova su içinde kaynatılırdı. Su biraz soğuduktan sonra çocuk bu suya batırılır, bu şekilde birkaç kez tekrar edilir ve çocuk tamamen iyileşene kadar devam edilirdi. Kurtlanmayı, kükürt, alüminyum ve süt yağı ile yapılan merhem de tedavi ederdi. Böyle bir merhem, vücudun etkilenen bölgelerine sürülür ve uzun süre açık bir ateşte ısınması sağlanırdı. Bazen mürver ve lakonos köklerini kullanırlardı, bu kaynatma ile hasta çocukları yıkarlardı. Genellikle döküntüler sert alkol ile sterilize edilir ve kerosin sürülürdü.

Çocukta derin yaralar olduğunda, ilk yardım olarak yaraya örümcek ağı konulurdu. Görünüşe göre, örümcek ağındaki yapışkan sıvı, kanın hızlı pıhtılaşmasına yardımcı oluyordu. Yaraya, küçük parçalar halinde kesilmiş kuru tütün yaprakları, toprak solucanı veya damarotu yaprağı (akhurbğıts-axъыpbğъыц) konuluyordu. Eğer yara uzun süre geçmiyorsa, köpeğe yalattılırdı, böylece yaranın hızlı iyileşeceğine inanılırdı. Bilindiği üzere, köpek tükürüğü yüksek antiseptik özelliklere sahiptir.

Ayak derisi hastalıklarında, ayak tuzlu sıcak suya batırılırdı. Bu işlem tamamen iyileşene kadar tekrarlanırdı.

Sonuç olarak, Abhazlar arasında çocuk hastalıklarının tedavisi için bir dizi rasyonel yöntem, deneysel gözlemler sonucunda ortaya çıkmıştı ve ayrıca bu yöntemler dini unsurlarla birlikte yaşamaktaydı. Abhazlar, bazı hastalıkların enfeksiyon kaynaklı olduğunu bildiklerinden, ya onlardan kaçınıyor, ya da tam tersine, çocukların bunlarla hastalanmalarını sağlayarak gelecekte hastalıklara karşı bağışıklı olmalarını sağlıyorlardı. Çocukların bulaşıcı hastalıklarında, hastalığın daha iyi geçmesi için ailede temizlik sağlanır, sakın ve hoş bir atmosfer yaratılırdı; bu şekilde, hasta çocuğu rahatsız edecek her şeyi (gürültü, ağlama vb.) dışlanır, belirli bir diyet uygulanır ve her türlü gıda yasaklarına dikkat edilirdi. Bununla birlikte, hastalıklı çocuğun beslenmesinde nelerin gerektiğine dair halk deneyimi de göz önüne alınırdı. Bütün bu deneysel tedavi yöntemleri belirli olumlu sonuçlar verse de, yine de o dönemde bilimsel tıpta bilinen yöntemlerin kapsamını aşamazdı ve elbette ki, nitelikli tıbbi yardımla karşılaştırıldığında çocukların iyileşmesini aynı ölçüde garanti edemezdi. Halk hekimliğinin çocukları iyileştirmede yeterli olamayacağını gören Abhazlar, belirli hastalıkların yönetiminde geleneksel inançları gereği çeşitli tanrılara başvuruyorlardı. Bu durum, halk hekimliğinin tüm başarılarına rağmen, doğüstü güçlerin yardımı olmadan var olamayacağını göstermektedir ve bu nedenle inanç her zaman dini ve büyüsel unsurlarla bir arada olmuştur.

4. ABHAZLARDA ÇOCUK YETİŞTİRME GELENEKLERİ

Farklı halkların geleneksel eğitim normlarının incelenmesi, etnografya bilimi için önemli bir ilgi kaynağıdır. İ. S. Kon'un belirttiği gibi: "Bir halkın çocuklarını nasıl yetiştirdiğini bilmeden, ne yaşam biçimini, ne de toplumsal geçmişinin özelliklerini anlayabilmek mümkün değildir."¹⁷⁵

¹⁷⁵ Kon I.S., Kitaba giriş: Çocuk etnografisi, Doğunun ve Güneydoğu Asya halklarının geleneksel çocuk ve ergen eğitimi, M.: Bilim, 1983, s. 3.

Her halkın kendi ahlaki değerleri, eğitim hedefleri ve görevlerini anlama biçimi ile bu eğitimin gerçekleştirilme pratikleri vardı. Genç neslin eğitim yöntemleri ve sistemi, halkın ulusal duygularını psikolojisini ve yaşam tarzını yansıtır. Nesilden nesile tekrar eden bu şekil ve yöntemler, zamanla bir sisteme dönüşür ve geleneksel hale gelir. Eğitim gelenekleri, insanlar arasındaki ilişki normlarını ve ilkelerini pekiştirir ve sosyal davranışlarını belirlerdi.

Çocukları eğitme yöntemleri, kültürel mirasın diğer unsurlarıyla kopmaz bir ilişki içinde, toplum tarafından şekillendirilen değerli materyallerdir ve halk kültürünün en eski zamanlardan kalan anıtlarını oluşturur.

İnsanlık tarihinin her döneminde, ebeveynler ve toplum, genç nesli yaşlıların yaşam deneyimleriyle eğitmeye, onlara iş becerileri ile davranış kurallarını aktarmaya yönelmiştir. “Ailede yaşlı kuşak temsilcilerinin estetik ve ahlaki eğitimdeki rolü olağanüstüydü; onlar, çocuklara Abhazların halk sanatının zenginliğini sunar ve onları geleneksel hukuk normları, görgü kuralları, dini yükümlülükler ve diğer ideolojik kalıplar ile tanıştırdı, dolaylı olarak da eğitmeye çalışırlardı.”¹⁷⁶

Abhazlarda işçi çocuklarının eğitme, çalışma hayatına hazırlama ve çalışkanlıklarının desteklenmesi, halk eğitiminde önemli bir yer tutuyordu. Çalışma eğitimi, eğitimin en önemli yönlerindendi. Bu aşamada, iş becerilerinin ve yeteneklerinin kazanılmasına büyük önem verilirdi. Abhaz köylüleri, çocuklarda dürüstlük, doğruluk, toplumsal bağlılık gibi belirli ahlaki nitelikler geliştirmeye çalışırlardı. Abhaz çiftliklerinde, iş eğitiminin amacı çocukları çalışmaya hazırlamak, onlara iş becerileri kazandırmaktı ki bu ancak çocukların yetişkinlerle birlikte sistematik bir şekilde çalışmaları ile mümkün olabiliyordu. Çalışkanlık, emekçi halkın temel ahlaki ilkelerinden biriydi ve insani

¹⁷⁶ Smirnova Y.S., Abhaz ailesindeki yaşlıların rolleri ve statüleri (uzun yaşamın gerontofil faktörleri üzerine bir sorun), SE, 1982, No. 6, s. 43.

değerlerinin bir ölçüsüydü.

Devrim öncesi Abhaz ailesindeki iş eğitimi, öncelikle toplumsal ve ekonomik ilişkilerin toplamı ile belirleniyordu ve çoğunlukla çocukların fiziksel çalışmalara doğrudan katılımına indirgeniyordu. Abhazyanın doğal koşulları, özellikle tarımsal çalışmalar döneminde büyük sayıda iş gücüne ihtiyaç duyuyordu ve bu dönemde çocukların yardımları ailenin geçimi açısından özeldi. Çocukların çalışma hayatı bu yüzden oldukça erken başlıyordu. 2-3 yaşlarından itibaren basit yetişkin görevlerini yerine getiriyorlar, 7-8 yaşlarından itibaren ise ailenin çalışma hayatına doğrudan katılmaya başlıyorlardı. Tarımsal işler başladığında (ekim dönemi, hasat ve üzüm toplama gibi), çocuklar sabahın seherinden akşam karanlığına kadar yetişkinlerle birlikte tarlada çalışıyorlardı. Bu süreçte ebeveynler, çocuklara uygun işler vermeye özen gösteriyor, ağır yük kaldırmamaları ve fiziksel gücüne uygun işler yapmalarını sağlıyorlardı. N.M. Albov'un belirttiği gibi, "Abhazlar, mümkün olan her durumda çocuklara, özellikle de kızlara ağır yük vermekten kaçınmaya çalışıyor."¹⁷⁷

İş eğitimi sürecinde büyüklerin, özellikle de büyük anne ve büyük babanın rolü büyüktü. Yoğun iş yükü nedeniyle, anneler özellikle tarımsal çalışmaların yoğunlaştığı dönemde çocukları büyüklerin gözetimine bırakıyorlardı ve çocukların iş yükünü yaşlılar kontrol ediyordu.

Abhaz köylü ailelerinde iş eğitiminin iki aşaması görülebilir. İlk aşama, çocuğun 2-3 yaşlarında başlayıp 7-8 yaşına kadar süren dönem kapsıyordu. Bu süreçte, basit görevlerin yerine getirilmesiyle birlikte, çocuklar için temel iş becerileri gelişiyor ve çalışkanlığın temelleri atılıyordu. Halk arasında çocukların eğitimle en başından itibaren çalışmaya ve iş becerilerine alıştırılması gerektiği inancı yaygındı.

Abhaz halkının sözlü edebiyatında, çalışkanlığın eğitimindeki bü-

¹⁷⁷ Albov N.M. Abhazya'daki etnografik gözlemler, JS, St. Petersburg; 1983, sayı 3, s. 318.

yük rolü vurgulayan birçok atasözü ve deyim bulunmaktadır: “Çalışma insanı yetiştirir, tembellekse mahveder” (Аусура уаә даазойт, аашыра–дыбжьнахуейт)¹⁷⁸; “Emekle elde edilen lokma tatlıdır” (Цыбаала иурхаз аҕатца хаахойт); “İyi çalışmanın izi yok olmaz” (Аусура бзиа ашытра ызуам), “Zahmete bereket eşlik eder” (Ацыбаа абзабаа ацуп), vb.¹⁷⁹

Çocukların çalışmaya alıştırılması ve ilk aşamada iş becerilerinin kazandırılması çoğunlukla oyun oynarken ya da yetişkinleri taklit ederken gerçekleşiyordu. 2-3 yaş ile 7-8 yaş arasındaki çocukların çalışma eğitimi, hem erkeklerin hem de kızların birlikte katıldığı bir süreçti. İlk aşamada Abhaz çocuklarının çalışma süreçlerinde cinsiyet temelli bir ayrım yaşanmıyordu.

Ancak ikinci aşamanın başından itibaren -yani 7-8 yaşından 15-16 yaşına kadar- iş eğitiminde belirgin bir farklılaşma meydana geliyordu. Bu, esasen geleneksel olarak ev işlerinin erkek ve kadın işleri olarak ayrılmasından kaynaklanıyordu. Erkek işlerine tarla sürme, tarımsal ürünlerin ekimi, bakımı, hayvan bakımı, koyunların yıkaması, ev inşası ve tamiri, odun taşıma, avlanma gibi işler dahildi. Kadınların yaptığı temel işler ise yemek yapma, ürünleri tedarik etme, bahçeye bakma, evcil hayvana bakma, su taşıma, ev ve avlu temizliği, çamaşır yıkama, kıyafetlerin dikimi ve diğer detaylar ile çocuk yetiştirme gibi işlerdi. Kadınlar, tarımsal çalışmalarda pek nadir yer alırken, hayvancılıkla bağlantılı olarak sadece süt veren hayvanların sağımı ile sınırlı kalıyorlardı.

Kızlar ve erkekler arasında iş eğitiminin farklılığı, cinsiyetler arasındaki iş dağılımı neticesinde belirginleşiyordu.

Çocuklar arasında ev işlerini kimin yapacağı şu şekilde dağıtılmaktaydı: Kız çocuklarının annelerinden ev işlerini öğrenmeleri bekleni-

¹⁷⁸ Abhazca atasözleri, Hazırlayan: X.S. Bgaşba, Sohum, Alaşara, 1983, s. 41.

¹⁷⁹ Abhaz halk edebiyatı. Hristomati. Yüksekokul için eğitim kaynağı, Hazırlayan: Salakaya Ş.H. Tiflis-Sohum, 1975, s. 44 (Abhazca).

yordu. Genellikle, büyük aile üyelerine yardımcı olarak su taşımak, yemek hazırlarken annelerine destek olmak ve zamanla evin temizliğinden ve düzeninden sorumlu hale gelmek gibi görevler üstleniyorlardı. Kızlardan beklenen diğer özellikler arasında tevazu, utangaçlık, ölçülülük, temizlik, itaat, yaşlılara saygı gösterme ve etik davranış kuralları gibi değerlerin kazandırılmasıydı.

Erkek çocukları ise 6-7 yaşlarından itibaren çalışmaya alıştırılmaya başlıyordu. Bu dönemden itibaren büyükbaba, baba ve abileriyle zaman geçirmeye başlıyor ve onlardan ev işlerini öğreniyorlardı.

Ebeveynler erkek çocuklarında, bağımsızlık, sabır ve öz disiplin, itaat ve büyüklerine saygı, dayanıklılık ve cesaret gibi niteliklerin gelişmesini sağlamaya çalışıyorlardı.

Böylece, çocukların eğitiminde ikinci aşamada, çocukları doğrudan aile işlerine dahil etme bekleniyordu. İlk aşamada, iş becerilerinin kazanılması sürecinde büyüklerin (büyükbaba, büyükanne) rolü öncelikli iken, ikinci aşamada, anne ve babanın rolleri ön plana çıkıyordu, özellikle çocukların evin dışındaki işlere katılmaya başlamasından sonra.

Geleneksel olarak kızlar az çok anneleri tarafından çalışmaya alıştırılıyorlardı. Anne, kızını ev işlerine yavaş yavaş alıştırıyor, ona gerekli iş becerilerini kazandırıyor. Kız, evlenme çağına ulaştığında kendi başına bir evi yönetebileceği aşamaya geliyordu.

Abhazlar için iş hayatına hazırlanmanın önemli bir kısmı, çocukların belirli bir zanaat öğrenmeleriydi. Kız çocuklarının dikiş, nakış ve iplik eğirme konularında eğitim almasına büyük önem verilirdi. Bu tip geleneksel kadın işlerine 6-7 yaşlarında, önce yardımcı olarak, daha sonra ise daha karmaşık görevler vermek suretiyle 10-12 yaşlarında işlenmeye başlanırdı.

Kız çocuklarına belirli işlerin öğretimi genellikle büyükanneler, anneler ve abla tarafından gerçekleştirilirdi. Köylü ailelerinde, 8-10 yaşlarındayken kızlar yün ipliklerini basit bir sistemle eğirmeye alıştı-

rılırdı. İ.A. Acincal'ın belirttiği gibi, "Anne, kızına yünü nasıl yıkayıp, tarayıp, eğireceğini; kumaş, iplik boyamayı, iplik çakmayı ve dokuma tezgahında nasıl yapılacağını v.s. öğretmektedir."¹⁸⁰ Kızlar, yün ipliklerden çeşitli giysiler; çorap, örtü, kazak, etek vb. dokuyorlardı. Ayrıca diğer kadınsal zanaat ve işlerinde– nakış, örgü, yün ve ince deriyi işleme gibi konularında da eğitim alıyorlardı.

Kızlar, büyüklerin rehberliğinde ev işlerinde gerekli tüm eşyaları dikmeyi öğrenmeye başladılar: iç çamaşırı, elbise, çerkeska, gömlek, başlık, ayakkabı vb. Farklı dikiş türleri gösterilir ve onlara üzerinde pratik yapmaları için kumaş parçaları verilirdi.¹⁸¹ Kızlar, "kıyafet, ayakkabı ve yatak takımlarını süsleme amacıyla çeşitli desenlerle, ipek ve altınla işlemeyi" de öğrenirlerdi. Henüz reşit yaşa geldiğinde, bir kızın tüm bu dikiş tekniklerinde ustalaşması ve bağımsız bir şekilde kalıp çıkarabilmesi beklenirdi. İyi dikiş, kalıp çıkarma, dokuma ve işleme becerisine sahip kızlar toplumda büyük saygı ve hürmet görürdü. Onlar hakkında atasözleri ve deyimler türetilir, ünleri köyün çok ötesine yayılırdı. Bu tür ustalar için "Kuşun ölçüsünü uçarken alır" denirdi.

Bir kızın dikiş yapamaması, eğitiminde büyük bir eksiklik olarak görülürdü. Genç Abhazlar, nişanısını seçerken ilk olarak kızın iyi dikiş ve kalıp çıkarma becerisine sahip olup olmadığını sorgularlardı. Kızın akrabaları veya komşuları sıklıkla ona dikişini yapması için bir şey getirirdi ve o, en kısa sürede siparişi yerine getirmek zorundaydı. Yakınlarına, akrabalarına ve komşularına yapılan dikiş ve örgü işleri ücretli değildi.

Abhaz kızlarının uzun kış akşamlarındaki en sevdiği aktivitelerden biri işlemeydi. Farklı örtüler, yastıklar, masa örtüleri, yer örtüleri, kuşaklar diker; duvar süslemeleri yaparlardı. Bu eserler hem ev için hem

¹⁸⁰ Acincal İ.A., Devrim öncesi Abhazya'daki gelenekler. AİYALI arşivi, s. 19.

¹⁸¹ Aynı eser.

de çeyiz için hazırlanırdı. Kızlar genellikle bir arkadaş evinde toplanır, karmaşık işlemleri birbirlerine gösterir ve bitki ile hayvan motiflerinin hakim olduğu desenler üzerinde çalışırlardı. Çiftçi ailelerinde kızlar, iş dışındaki boş zamanlarında işlemeyle ilgilenir, ayrıcalıklı sınıflardaki ailelerde ise kızlar tüm zamanlarını tamamen buna ayırırlardı.

Abhazlar arasında yemek hazırlamak büyük bir sanat olarak kabul edilirdi. Kızlar yemek yapma becerilerini yaklaşık yedi-sekiz yaşlarından itibaren öğrenmeye başlardı. Anne veya büyükannesi, kıza ocakta ateşi nasıl yakacağını, nasıl sürdüreceğini ve onun üzerinde nasıl yemek pişireceğini öğretirdi. Bir kızın abısta kaynatmayı, fasulye pişirmeyi, peynirli ya da peynirsiz mısır ya da darı unu pişirmeyi (aşımğalı) ve diğer ulusal yemekleri pişirmeyi bilmemesi yetiştirilmesinde büyük bir dezavantaj olarak kabul edilirdi. Genç gelinin eve gelişiyle, genellikle düğünden üç-dört gün sonra, damadın arkadaşları, genç ev sahibesi tarafından hazırlanan yemekleri tatmak için toplanırdı. Özellikle, genç gelinin abıstayı (onun yaptığı "atatsa bısta" adıyla anılır, bu da "gelinin abıstası" demektir) nasıl pişirdiğine, hazırladığı yemeklerin tadına ve misafirlere nasıl hızlı, maharetli ve beceriyle hizmet ettiğine dikkat ederlerdi.

Kızlar genellikle sekiz-on yaşlarından itibaren inek sağmayı öğrenirlerdi. Bu yaştan itibaren onlara süt ürünlerini işleme konusunda eğitim verilirdi: yoğurt (ахарцәы), süt peyniri (ашәәзә) ve tuzla preslenmiş peynir (ашәеилацә) yapmayı öğrenirlerdi. Özellikle böğürtlen ve meyve (incir, elma, hurma, şeftali vb.) kurutmakla ilgilenirlerdi. Üzüm toplama döneminde akalmış (mısır unu ile karıştırılmış üzüm suyu) hazırlarlar. Bu karışıma ipte dizilmiş küçük veya büyük ceviz taneleri eklenir, sonrasında kurutulup saklanırdı. Misafir geldiğinde, kurutulmuş meyveler, cevizler ve acincux ile birlikte kızlar masayı süslerdi. Kurutulmuş gıda ve meyve saklama, kızların görevi olarak kabul edilirdi.

Birçok kaynağımız, yedi-sekiz yaşlarında annelerine yemek yapı-

mında yardımcı olmaya başladıklarını, on iki-on dört yaşlarına geldiklerinde ise çoğu ulusal yemeği kendilerinin hazırladıklarını vurgulamıştır. Yemek hazırlama, kızın günlük bir sorumluluğu değildi, genellikle anneleri tarlada çalışırken veya misafir geldiğinde bu işle uğraşır.

Uzun zamandır, Abhazlar arasında kadına ait tarımsal faaliyet olarak sadece bahçecilik kabul edilirdi. Kızlar, yedi sekiz yaşlarından itibaren annelerine bahçede yardım ediyor, toprağı işleyip, küçük çaplarla havalandırıyorlardı. Anne, kızına filizlerin nasıl yetiştirileceğini, sıra aralıklarının ne olması gerektiğini gösteriyordu. Kız, annesine soğan, sarımsak ekiminde ve kişniş ile dereotu gibi diğer bitkilerin tohumlarını ekmede yardımcı oluyordu. Kaynaklarımızdan biri, sekiz yaşında bahçede çalışmaya başladığını söylüyor ve "çalışmaya olan ilgimi artırmak için annem bana küçük bir toprak parçası ayırmıştı, burada soğan, sarımsak, dereotu ve kindze (bir tür yeşillik) yetiştirirdim" diyordu.¹⁸²

Abhaz köylü ailesinde kız çocukları erken yaşta ata binmeyi öğrenmeye başlarlardı. Bu, Abhazların incelenen dönemde ana ulaşım aracı olarak atı kullanmaları nedeniyle gerekliydi. Maçavaryani "Abhazy'a'da sık sık geceleyin, çerkeska giymiş bir kadının, seçkin atlılar eşliğinde, hızlı bir atla koştuğunu görebilirsiniz" diye yazıyordu.¹⁸³ Kadınlar için özel kadın eyerleri yapılırdı ve kızlar çocuk yaşta bu eyerlerde oturmayı öğrenirlerdi. Onlardan at üzerinde güzel duruş sergilemeleri, kamçıyı doğru ve ustaca tutmaları beklenirdi. Kadın kamçısı, şekil ve boyut açısından erkek kamçısından farklıydı. İnce, hafif ve zarif süslemelere sahipti.

Bu şekilde, bir köylü ailesinin kızı, erginliğe geldiğinde kendi ev işlerini yürütmek için tamamen hazır olması, misafirleri ve akrabaları

¹⁸² AİE, PK, 1983, s. 55.

¹⁸³ Maçavariyani K.D., Abhazların yaşamından bazı özellikler, Abhazyadaki kadın durumu. – SMOMPK, Tiflis, 1884, sayı: 4, s. 58.

eğlendirme yeteneğine sahip olması gerekiyordu.

Küçük yaşlardan itibaren erkek çocuklar da çalışmaya alıştırılırlardı. Çalışma eğitiminin takibi en çok dede, baba ve abiler tarafından yapılırdı. "Dede, yavaş yavaş çocuğu tarım işine alıştırarak, ona tarım, hayvan bakımı ve çeşitli erkek el sanatlarını (kaba deri işleme, demircilik, ahşap ve metal işleme) öğretiyordu."¹⁸⁴ Büyük ailelerde erkek çocukların iş eğitimi belirli bir uzmanlıkla yapılırdı. Bazıları daha çok tarımsal işlere, diğerleri ise hayvan bakımına yönlendirilirdi. Bu konuya aile reisi karar verir, gerektiğinde çocukları zanaatkarların yanında eğitime gönderirdi; bu nedenle büyük ailelerde kendi demircileri, marangozları ve inşaat ustaları olurdu.

6-7 yaşlarından itibaren erkek çocuklar, yetişkinlerle birlikte, çiftçi olarak çalışmalara katılır, mısır saplarını temizler, çapalama yapar, babalarına ekim ve pulluk işlemlerinde yardımcı olurlardı. K. Maçavaryan, Abhazların yaşamını gözlemleyerek, "Beş yaşındaki çocuklar evcil hayvanları otlatıyor, sekiz yaşında silah ve at kullanmayı öğreniyor, on yaşında babalarının işlerine katılıyorlar." diye yazıyor.¹⁸⁵ Böylece, beş yaşından itibaren erkek çocukların çalışma hayatı başlamış oluyordu.

Özellikle tarım işleri döneminde fazlasıyla meşguldüler. Erken baharda mısırların ve otların temizlenmesine başlanırdı. Bu işi genellikle çocuklar yapardı. Pulluk çekme sırasında babalarına yardım eder, öküzlerin önünde yürüyerek ve onların boynuzlarına bağlı ipi tutarak onlara rehberlik ederlerdi. Ekim zamanında, babaları onlara doğru şekilde mısır ve fasulye tohumlarını nasıl karıştıracaklarını, ekim sırasında tohumları tarlaya nasıl yerleştireceklerini öğretirdi. Çocuklar, pulluk çekiminde sıklıkla pulluğa oturtulurdu ki ağırlığını artırıp, bu meşakkatli süreci izleyebilsinler.

¹⁸⁴ Smirnova Y.S., Abhaz ailesindeki yaşlıların rolü ve statüleri, s. 43.

¹⁸⁵ Maçavariyani K.D., Abhazların yaşamından bazı özellikler, Abhazya'daki kadın durumu. – SMOMPK, Tiflis, 1884, sayı 4, s. 51.

Filizlenmelerden sonra, özellikle sapların çok yoğun olarak filizlendiği yerlerde mısır filizleri seyreltilirdi. Baba, oğlunu tarlaya götürüp, bunu nasıl doğru yapacaklarını gösterir, en sağlam ve sağlıklı sapsuları bırakırlardı. Mısır çapalamak için ellerinde çapa (æeara) olan yaşlıları, onlara mısır sapsularını nasıl seçeceklerini ve sapsular arasında ne kadar mesafe bırakacaklarını öğretirlerdi. Tahıllar olgunlaştığında, hem yetişkinler hem de çocuklar hasat işlemlerine katılırdı. Yetişkinler mısır sapsularını orakla biçer, sapsulardan koçanları toplarken, çocuklar da mısırları sepetlere yerleştirir, eğer tarlaları evden uzaktaysa arabalara yüklerlerdi. Çocukların en çok sevdikleri iş, öküzlerin çektiği arabanın üvenderesini tutarak sürmektir.

Büyükler, çocuklara hayvan yemi hazırlamayı da öğretirdi. Abhazların hayvanları için ana yem kaynağı, kurutulmuş mısır sapsularıydı. Çocuklar orak tutmayı, biçmeyi, talaşları istiflemeyi ve bağlamayı öğrenirlerdi. Talaşları bağlarken dikkatli olunması gerekirdi; çünkü onları ağaç direklerine istiflediklerinde açılmamalıydı; bu, kışa kadar kurutulmalarını sağlamak içindi. Bu tüm süreç, yetenek, beceri ve ustalık gerektiriyordu ve çocuklar bu işe sekiz-dokuz yaşında alıştırılmaya başlanırdı.

Abhazlar, tarih boyunca küçükbaş (özellikle keçi ve koyun) ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmışlardır. Hayvan yetiştiriciliği genellikle erkekler tarafından yürütülür, onlara erkek çocuklar ve gençler yardımcı olurlardı. "Kendi hayvanları olmayan yoksul çocuklar, prenlere, soylulara ve zengin köylülere işçi olarak verilirdi; bu kişiler onların büyükbaş ve küçükbaş hayvan otlatmalarına yardımcı olurlardı."¹⁸⁶ Abhazlar, en eski çağlardan beri hayvanlarını yazın dağlık alana sürmek için yaylalara göç sistemini kullanmaktaydılar. Bu yaylalara, sekiz-dokuz yaşından itibaren baba ile birlikte götürülür, çocuklar çoban hayatına alışırldı. Dağlarda çocuklar, babalarına yardımcı

¹⁸⁶ Acincal İ.A., Devrim öncesi Abhazya'daki gelenekler, Arşiv. AİYALI, s. 16

olur, çobanların barınaklarını kontrol eder, su taşır, kuzu ve keçileri otlatırlardı. 12-13 yaşlarından itibaren onları yavaş yavaş keçi sağmaya alıştıtırır, 15-16 yaşında koyun traşlamayı öğretirlerdi. Büyüklerin gözetiminde çocuklar da süt ürünleri yapmayı, özellikle de peynir yapmayı öğrenirlerdi.

Bu şekilde, çocuklar çobanların bütün yükünü, yetişkinlerle birlikte taşırken, erginliğe geldiklerinde bağımsız çobanlar haline gelirlerdi.

Baba ya da ağabey, çocukları yedi yaşından itibaren odun temin etmek için alıştıtırırdı. Altı yaşından itibaren evin yakınlarında ateş yakmak için odun toplarlardı. Büyükler, onlara ağaç kesmeyi gösterir; hangi mevsimde kış için odun temin etmenin daha iyi olduğunu anlatırlardı. Büyük erkekler ağaçları keserken, çocuklar da, nacak yardımıyla gövdenin dallarını temizleme işine yardımcı olurlardı. Odunlar, sonbahara kadar kuruması için bırakılır, sonbaharda baba ve oğullar arabayla odunları evlerine taşırdı. Gençler odunları boşaltmaya yardımcı olur, onları dik bir şekilde istiflerdi ki çürümeyip iyice kurunsunlar. Çocuklar, odunları keser, doğrar ve özel bir örtü altında istiflerdi.

Abhaz erkeklerinin en eski ve en sevilen uğraşlarından biri avcılıktı ve bu aktiviteye tüm boş zamanlarını adarlardı. Abhazlarda avcılıkla ilgili birçok yasak ve belirli kurallar vardı. Abhaz mitolojisinde en önemli tanrılardan biri av tanrısı "Ajvüeyşaa-Ажәицшбаа"dır ve avcuların avlanmaya başlamadan önce dualarını bu tanrıya yönlendirmeleri beklenirdi. Av yasaklarının önemli bir kısmında yasaklı kelimeler büyük bir rol oynardı; ayrıca özel bir avcılık dili kullanılıyordu. Avcılıkla ilgili terimler mecazi bir şekilde ifade ediliyordu, çünkü hayvan isimleri, çeşitli avcılık ekipmanları ve avcı grubunun üyeleri için o isimler konusunda yasaklamalar vardı. Gelecekteki avcılara, çocuk yaşlardan itibaren avda nasıl davranmaları gerektiği öğretilirdi. Avcı dilini öğrenmeleri gerekiyordu; bu dil bilinmeden avlanmalarına izin verilmiyordu, çünkü yasaklı bir kelimeyi söylemenin avcılara uğursuzluk getireceğine inanılıyordu. Gençler avda Ajvüeyşaa'ya

adanmış şarkıları öğreniyorlardı; bu şarkıların sözlerinde avcı dili bulunuyordu. Örneğin, Dad-İwana'nın (av tanrısının oğlu) şarkısı, neredeyse tamamen "orman dili"nden oluşuyordu ve bu nedenle eğitici olarak adlandırılabilirdi. Normal koşullar altında, sadece erkekler tarafından değil, herkes tarafından icra edilen bu şarkılar, genç avcılarının orman dilini öğrenmeleri için bir tür rehber işlevi görüyordu.¹⁸⁷ On yaşından itibaren çocuklarda avda gerekli davranış becerileri geliştirilmeye çalışılıyordu; hızlı yürümek, koşmak, çevikçe sıçramak, su engellerini aşmak, soğuk ve açlığa katlanmak, isabetli nişan almak gibi, iyi bir avcının sahip olması gereken tüm yetenekler öğretiliyordu. Bu amaçla, çocuklar sekiz-on yaşları arasında öncelikle evin yakınındaki küçük hayvanlara bir günlük avlara götürülüyordu. Daha sonra, on iki-on beş yaşlarında grup avlarına katılmaya başlayabiliyorlardı. Bu avlarda başlangıçta gözcü rolü üstleniyor, avcılarının dinlenme alanlarını koruyor ve onlara yemek hazırlıyorlardı. Ava gözlemci olarak katılıyor, yetişkinlerin hareketlerini izliyor, av peşine düşmeyi, tuzak kurmayı öğreniyorlardı. Gençlerin ava ilk katılımları çeşitli büyümlü ritüellerle kutlanıyordu. Eğer acemi avcı bir hayvan vurursa, ona "Bir sonraki sefere daha fazla av olsun!" (Wdıryuat eyğixaayt-Удырәатә еиğхаайт!) şeklinde tebrikler sunuluyordu ve avcı da "İkimiz için de olsun!" (еицаҳзыпшуп) yanıtını veriyordu. Av tanrısı Ajvüeyrşaa'ya kurban sunuluyordu.

Abhaz aile eğitiminde, erkek çocukların zanaat (özellikle demircilik) öğrenmeleri merkezi bir rol oynuyordu; zira demirciler Abhazlar arasında yüksek bir değer taşımaktaydılar. Demirciler, nitelikli ustalar olarak büyük bir saygı ve itibar görüyordu. Gençlerin demircilik öğrenimi, demirci ocağında dua etmek ve demirci tanrısı Şaşüi (Шъашы)'ya kurban sunmakla başlıyordu. Oğullarını demirci tanrısına adama işlemi, şöyle gerçekleştiriyordu: Oğul bir demirci günü, yuvar-

¹⁸⁷ Anşba A.A., Abhaz Folkloru ve Gerçeklik, Tiflis: Metniereba, 1982, s. 35.

lak veya koni şeklinde ekmekler ve mumlarla Şaşü'ya başvuruyor ve küçük oğlunu ona hizmete adamasını talep ediyordu. Baba, "Bugünden itibaren onu sana hizmete adıyorum. Gözlerinin sıcaklığını (merhametini) ve kalbinin lütfunu ona gönder. Bildiklerini içtenlikle yapabilsin, bilmediği şeylerde ise affetmeni diliyorum" diyordu.¹⁸⁸ Isıtılmış demirle çocuğun kafasındaki saçlar yakılıyordu; Müslümanlarda tek bir şerit, Hristiyanlarda ise iki şerit şeklinde yapılıyordu. Bu işlem Abhazca "ахaxубилра-ахaxэбылра" yani "saçları yakma" olarak adlandırılıyordu. Çocuk, bu işlemden sonra "ajiyra yazku" yani "demirciye adanmış" olarak anılmaya başlıyordu.

Bzıp Abhazları arasında, eğer ailenin çocukları hayatta kalamıyor ve sıklıkla ölüyorsa, çocukların demirciye adanması daha yaygındı. Böyle bir ailede çocuk doğduğunda, ölümü engellemek için, yeni doğan erkek çocuk bir hafta içinde demirci ocağına getirilmekte, altına kömür sürülmekte ve Şaşü'ya söz verilmektedir; eğer onu iyileştirir ve çocuk yaşarsa, onu demirciye adama sözü verilmektedir. Çocukların uzun süreli hastalık durumları da demirciye adanma nedeni olabiliyordu. "Demirciye adanmış bir çocuk, artık başka bir meslekle uğraşamazdı".¹⁸⁹

Genellikle demircilik mesleği kuşaktan kuşağa, babadan oğula aktarılıyordu. Oğul sekiz-on yaşlarında babasına demirci ocağında yardım ediyor, ocaktaki ateşi koruyor, babasına gerekli aletleri getiriyor ve çeşitli aletlerin yapımını gözlemliyordu. 14-15 yaşlarında baba, yavaş yavaş çocuğu pense ve çekiç tutmaya alıştırtıyor, sıcak demire nasıl vurulacağını gösteriyor ve çeşitli tarım aletleri yapmayı öğretiyordu. Gençler çoğu zaman, eğitim için deneyimli demircilere gönderiliyordu; burada iki-üç yıl eğitim alıyor, bazen karşılığında belirli bir ücret ödemekteydiler. Genellikle demirciler, öğrencilerini ürettikleri ürünlerle (örneğin iğneler, çiviler, at nalı, tırpanlar, balta vb.) ile ödül-

¹⁸⁸ Acincal İ.A., Abhazy Etnografyası Üzerine, Sukhum, Alaşara, 1969, s. 246-247.

¹⁸⁹ Aynı eser, s. 247.

lendirmektedirler. Öğrenimlerini tamamlayan öğrenciler, kalfa konumuna geçiyor ve ancak üç-dört yıl sonra bağımsız demirci oluyorlardı. En yetenekli öğrenciler, demirciler tarafından yardımcı olarak yanlarında tutuluyordu. "Kendi babasının demirci ocağında her öğrenci, demircilik dersini aldığı anda Şaşu'ya iki yaşındaki bir keçiyi kurban ederek ikinci duasını gerçekleştiriyordu. Bu duanın ifası, onlara demircilik işine başlamalarına ve yetişkinliğe geçtiklerinde bağımsız bir dua ile kurban kesiminde bulunmalarına izin veriyordu."¹⁹⁰

Gençlerin yetiştirilmesi sürecinde, ağaç işleme becerileri de kazanılırdı. Abhazlarda ağaç işleme uzun bir geçmişe sahipti ve evde yapılan bir zanaat özelliği taşıyordu. Şimşir, porsuk ağacı ve kestane gibi sert ağaç türlerinin varlığı, ağaç işçiliğinin gelişmesine ve evde ihtiyaç duyulan eşyaların yapılmasına yardımcı oldu. Ağaç işlemek, erkeklerin işi olarak görülüyordu. Gençler, ağaç işleme becerilerini büyüklerden öğrenirdiler. Küçük yaşlardan itibaren, kaşık, kupa, sandalye, masa, tekne gibi ağaçtan nesnelere yapımları izlerlerdi. Öncelikle, bahçıvanlar için kürek ve fasulye kırma aletleri yapmayı öğrenmeye başlardı. Bu eşyaların sapları oyma sanatıyla süsleniyordu; böylece gerekli olan ağaç oyma becerilerini de kazanıyorlardı. Her ailenin ev eşyaları, kendi çabalarıyla yapılıyordu.

Dolayısıyla, insan hayatında emeğin rolü ve kişinin gelişimine etkisini dikkate alarak, Abhaz halk eğitimi, çocukların erken yaşlardan itibaren iş becerileri ve alışkanlıklarını, çalışma azmini geliştirme yönünde teşvik edilmesini ve onlara uygun işlere katılmalarını öneriyordu. Çocukları çalışmaya hazırlamak, Abhazların aile pedagojisinin önemli ve neredeyse zorunlu bir yanını oluşturuyordu. Emek, tüm eğitim faaliyetlerinin merkeziydi; bu yoluyla pratik eğitim, fiziksel, estetik ve ahlaki eğitim gerçekleştiriliyordu. Ebeveynler, çocuklarına kararlılık, görev bilinci, çalışkanlık, aletlere ve emeğin sonuçlarına karşı

¹⁹⁰ Acincal İ.A., Abhazy Etnografyası Üzerine, Sukhum, Alaşara, 1969, s. 249.

dikkatli olma, topluluk duygusu gibi karakter özellikleri kazandırmaya çalışıyordu. Emek, çocuklarda dürüstlük, alçakgönüllülük ve büyüklüklerine itaat gibi karakter özelliklerinin gelişmesine de yardımcı oluyordu.

Çocuklarda kolektif emek becerilerini geliştirmede, Abhazlarda yaygın olan “aytsxıraara-аицхыраара” veya “kiaraz-киараз” denen karşılıklı yardım geleneği önemli bir rol oynardı; bu geleneğe genellikle tarımsal işler, mısır sulama, hasat gibi yoğun emek gerektiren işlerde başvuruluyordu. Yaşlı Abhaz kadınların anlattıklarına göre, çocuklar sadece ailenin günlük işlerinde değil, aynı zamanda akrabalık ya da ailevi olarak karşılıklı yardım kapsamında yürütülen birçok işte de aktif olarak yer alıyordu. Kadınlar ve gençler, her evde sırayla toplanarak hasat zamanı, mısır koçanlarının temizlenmesi gibi işlerde bir araya geliyordu. “Karşılıklı yardımla fındık toplamada da aynı sistem uygulanıyordu. Gençler ve genç erkekler fındıkları düşürmek, ağaçlara tırmanmak ve onları sarsmakla görevliyidiler. Kadınlar ve çocuklar ise sepetlere topluyor, dış kabuklarını temizliyor ve kurutuyorlardı”.¹⁹¹

Sıklıkla ebeveynler, çocuklarını yalnız ve hasta insanlara, dul kadınlara, tarla işlerinde, üzüm hasadında, kış için odun temininde vb. yardım etmeleri için gönderiyorlardı. Tüm bunlar, çocuklarda karşılıklı yardım ve kolektivizm duygusunu geliştiriyordu.

Özetle, iş eğitimi sürecinde kızları ev yönetimi için, çocuk yetiştirme, aile üyelerine gıda ve giyecek sağlama, evde rahat bir ortam oluşturma, misafir karşılama kurallarını öğretme, gelenekleri öğrenme vb. konularda tam olarak hazırlamak amacıyla yetiştirmeye, erkek çocuklar içinse, ailedeki büyükler, erkeklerin işlerini (hayvan bakımı, tarla sürme, ekim, pulluk çekme, ev inşası, avcılık vb.) yürütme becerilerini geliştirmeye çalışırdılar.

¹⁹¹ Smirnova Y.S., Abhaz Kadınının Aile Hayatı ve Sosyal Durumu, KES, M., 1955, s. 128-129.

Çocuklara çalışma alışkanlıkları kazandırmak, onlara temel iş tekniklerini göstererek, doğrudan çalışma sürecinde, yardımcı işlerle başlayarak ve zamanla bağımsız iş yapmalarına geçişle gerçekleştiriliyordu.

Halk eğitimi sisteminde, genç neslin fiziksel eğitimi büyük bir yere sahipti. Abhaz halk eğitimi, çocukların fiziksel mükemmelliğini iş eğitiminin koşullarından biri olarak görüyordu. Çocukların fiziksel eğitimi, iş eğitimi ile sıkı bir ilişki içindeydi; çünkü fiziksel olarak güçlü ve dayanıklı bireylerin işte daha büyük başarılarla ulaşacağı düşünülüyordu. Böylece, iş eğitimi, aynı zamanda genç neslin fiziksel dayanıklılığını sağlamayı da hedefliyordu. Dolayısıyla, fiziksel ve iş eğitimine dair konular karşılıklı ve birbiriyle bağlantılıydı.

Abhazlarda çocukların fiziksel eğitiminde amaç, yalnızca çalışabilecek bireyler ve vatan savunucuları yetiştirmek değil, aynı zamanda genç nesilde kararlılık, cesaret, yiğitlik, öz disiplin gibi ahlaki ve irade gücü nitelikleri de kazandırmaktı. Fiziksel olarak güçlü, dayanıklı, sağlıklı ve yaşamın çeşitli zorluklarına hazır bir genç nesil yetiştirmek, Abhazlarda çocukların fiziksel eğitiminin ana hedefidir. Halk arasında, tarihsel yaşam koşullarıyla yakından ilişkili olan çeşitli fiziksel egzersizler, oyunlar ve yarışmalar yaygın olarak yapılmaktaydı; bu, toplumsal üyelerin sürekli olarak iş ve savaş eylemlerine hazır olmalarını gerektiriyordu. Ekonomik ve siyasi yaşamla birlikte gelişen ve değişen süreçlerle birlikte fiziksel eğitim sistemi de değişmiştir. Bu durum, fiziksel eğitimin içeriğinde, nasıl gerçekleştirildiğinde ve cinsiyete bağlı olarak fiziksel eğitimin biçim alanlarındaki farklılıklarda açıkça görülmektedir.

Halk eğitimi sisteminin temel bileşenleri, çeşitli fiziksel egzersizler, oyunlar, danslar, uzun süre boyunca sosyal ve ekonomik koşullara ve bu halkın coğrafi ortamına bağlı olarak oluşmuştur.

Çocukların fiziksel eğitimi çok erkenden bebeklik çağında başlamaktadır. Çocuğun ilk günlerinde anneler, çocuk organizmasını güç-

lendirmeye büyük önem verir. Bir yaşına kadar çocuklara her gün banyo yaptırılırken, doğumdan sonra çocuğun çevre sıcaklığına çabuk uyum sağlayamayacağı da düşünülmüştür. Bu nedenle, çocuğun banyo yapacağı suyun sıcaklığı zamanla yavaşça düşürülür. Yatak odasında ılımlı bir sıcaklık sağlanmaya çalışılır, oda aydınlık ve temiz olmalıdır. Çocuğu güçlendirirken, onun fazla sıkı giydirilmemesine özel dikkat gösterilmiştir. Güçlendirme için doğanın güçleri; güneş, hava ve su kullanılır. Anne, çocuğu beşikten çıkarırken, kan dolaşımını ve kas hareketliliğini artırmak amacıyla çocuğun sırtını, başını, kollarını ve bacaklarını ovalar, çekiştirir ve hareket ettirmiş. Bu tür fiziksel hareketler, günümüzde de çocukların fiziksel eğitiminde geleneksel yöntemler olarak önemini korumaktadır. Ancak çocukların fiziksel eğitimini, hijyenini ve bakımını değerlendirirken bazı olumsuz yönleri de belirtmek gerekir. Çocukları neredeyse her zaman beşikte bağlı tutma alışkanlığı son derece zararlıdır. Fakir ailelerde kadınlar, iş yükü nedeniyle çocuklarını bir gün boyunca çıkarma imkânı bulamaz ve ancak günde iki-üç kez bağını çözerlerdi. Yaşlı nesil temsilcileri, birçok köyde, gün boyunca dokuma tezgahında otururken, dikiş yaparken, çocukları ayaklarıyla salladıklarını, onların da beşikten dışarı çıkarılmayı çok istediklerini anlatırlardı.¹⁹² Ancak, çocuk sakinleşmediği zaman yalnızca en son çare olarak bağları çözüldü. Geleneksel beşiklerin çocukların sağlığına zarar verdiği düşünülmektedir.¹⁹³ Kış aylarında, çocuğun bulunduğu odanın yeterince ısınmaması nedeniyle, çocuklar tamamen kalın yün battaniyelere sarılır, bu da oksijen eksikliğine neden olurdu. Böylece bebeklerin vücutları nefessiz kalırdı. Genel olarak, güçlendirme yöntemleri çocuğun bireysel cinsiyet ve yaş özelliklerine bağlıydı.

Abhazlarda çocukların fiziksel eğitimi iki döneme ayrılabilir. İlk

¹⁹² AİE, PK, 1983, I. 52, 89.

¹⁹³ Roxlin M.K., Gürcü Beşiğinin Yeni Doğan Çocuklar Üzerindeki Fiziksel Etkisi, Tiflis, 1929.

dönem, çocuğun doğumuyla başlar ve 7-8 yaşına kadar sürer. Bu dönemde çocukların fiziksel eğitiminin temel amacı, sağlıklı bir beden gelişimi sağlamak, çocuk organizmasını güçlendirmek ve onlara dinamik beceriler kazandırmaktır. Bu dönemde çocukların fiziksel gelişimlerini izleyen kişiler, anneleri ve evdeki büyük kadınlardır. Fiziksel eğitimin temel araçları ise, çocukların birlikte oynadıkları oyunlardı. Çocuklar, abilerinin ve ablalarının davranışlarını taklit ederek çeşitli oyunlarda kendilerini eğitmektedirler.

Çocukların fiziksel eğitiminde ikinci aşama, 7-8 yaşından başlar ve 15-16 yaşına kadar sürerdi. Bu dönemde çocukların fiziksel eğitimi belirgin bir şekilde farklılaşmış ve büyük ölçüde cinsiyet ve yaş özelliklerine bağlı hale gelirdi. Kızların fiziksel gelişimi, annelerin sorumluluğundayken, erkeklerin fiziksel gelişimini sağlamak ise evdeki yaşlı erkeklerin, özellikle de babanın sorumluluğuna devredilmiştir.

Fiziksel eğitimde oyunların büyük bir rolü vardı. Oyunların kökenleri çok derinlere gitmekte ve çocukların oyunlarında halkın yaşam tarzı yansıtılmaktadır. "Çocuk oyunları, halk bilgisi ve deneyiminin sonsuz hazinesidir." diye yazmıştır Vinogradov.¹⁹⁴ Genç neslin eğitimi açısından oyunlar her zaman önemli bir yer tutmuştur. Abhaz çocuklarının oyunları, karmaşıklığı ve çeşitliliği açısından büyük bir eğitici değere sahipti. Bu oyunlar, katılımcılardan dikkat, zeka, iyi bir hafıza, hayal gücü, irade, çeviklik, güç ve diğer fiziksel ve zihinsel yetenekleri gerektirmekteydi. "Birçok çocuk oyunu büyük duygularla, çeşitli zihinsel süreçlerle doludur; bu yüzden çocukların kişisel ve toplumsal davranışlarının eğitimi için büyük bir öneme sahiptir. Oyunda çocukların fiziksel güçleri gelişir, elleri daha sağlam, bedenleri daha esnek ve gözleri daha keskin olur; aynı zamanda pratiklik, yaratıcılık ve girişimcilik de gelişir." diye yazmıştır N.K. Krupskaya.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Vinogradov G.S., Buryatlar Üzerine Çocuk Oyunlarını İnceleme, Irkutsk, Devlet Yayınları, 1922.

¹⁹⁵ Krupskaya N.K., Seçilmiş Eserler. M., APN, 1949, s. 3.

Abhazlarda da diğer toplumlarda olduğu gibi, fiziksel egzersizler ve oyunlar, halk kültürünün bir unsuru olarak erkenden ortaya çıkmış ve Abhaz halkının yaşamıyla sıkı bir bağ kurmuştur. Abhazların fiziksel eğitimi ve fiziksel özellikleri hakkında zengin bilgiler, epik eserlerde, halk hikâyelerinde, kahramanlık şarkılarında, danslarda ve çeşitli ritüellerde bulunmuş ve bu eserlerde bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi veren cesur, güçlü ve kahraman savaşçılar yer almıştır. Fiziksel eğitimin ve güçlendirmenin gençler üzerindeki etkileri hakkında birçok ilginç detay, Abhaz Nart masallarında yer almakta olup, bu masalların ana teması, her türlü zorluğu aşabilen, olağanüstü fiziksel güçlere sahip, yenilmez ve güçlü kahramanlardır. Nart masallarındaki kahramanlar arasında Sasrikua, Narçxiou, Waxsit gibi karakterler bulunmaktadır. Masaldaki kahramanlar, yabancı işgalcilerin baskınlarında, kahramanlık ve cesaret göstermenin yanı sıra kendi kabilelerinin koruyucuları ve savunucuları olarak öne çıkmaktadırlar. Abhaz atasözlerinden biri şöyle der: "Cesaret Nartlardan gelir, korkaklık ise şeytandır." Daha büyük nesiller, çocuklara epik içerikli masallar anlatırken, onları daha küçük yaşlardan itibaren fiziksel eğitime hazırlamışlardır.

Abhaz geleneksel eğitim sisteminde oyunlar, fiziksel eğitimi sağlama, hareketliliği geliştirme, çevikliği, güç ve dayanıklılığı artırma, organizmanın yaşamsal faaliyetlerini iyileştirme ve sağlığını pekiştirme aracı olarak görülmüştür. Çocukların hayatında aktif oyunlar büyük bir yer kaplamış, bu oyunlar her iki cinsiyetin katılımını gerektiren bir yapıya sahip olmuştur. Bu oyunlar duygu dolu, ilgi çekici, katılımcılardan zekâ, çeviklik, cesaret ve girişimlilik gibi nitelikler talep etmiştir. 6-7 yaşındaki çocukların oyun çeşitliliği genişler ve oyuncular arasında genellikle her iki cinsiyetten çocuklar yer almıştır. Ancak yalnızca kızların veya yalnızca erkeklerin oynadığı oyunlar da mevcuttur. Abhaz oyunlarını araştıran O. Vakhaniya, Abhaz oyunları arasında kızlar için evde oynanan oyunların sayısının az olduğunu be-

lirtmiştir.¹⁹⁶ Bu durum, "Askeri-fiziksel hazırlığın Abhazya'da erken yaşta başlaması ve erkeklerin hemen askeri savunma temalı oyunlara yönelmesi" ile açıklanmaktadır.¹⁹⁷ Kızlar ise küçük yaştan itibaren ev işlerine yönlendirilmişlerdir.

Abhazlar arasında «Saklanma-Аџара» veya «сит-цЫт» (göz bandı oyunu), «Аџабрахумарра-Аџабрахџмарра» (mendil oyunu), «Аканстеымадара-Акъанстеимдара » (Kanca değişimi oyunu), «Цу-чу, кџарт-кџарт» (Civcivler ve tavuklar) gibi çocuk oyunları oldukça yaygındı. Bu oyunlar, küçük yaştaki çocukların eğlenmesi için bir araç işlevi görüyordu. Bu oyunlara hem erkekler hem de kızlar katılmaktaydı.

Kızlar genellikle ev ve gündelik yaşamla ilgili oyunlar oynarlardı; bu durum, onları ev işlerinin yönetimine dahil olma konusunda destekliyordu. Örneğin, kızların en sevdiği oyunlardan biri «Цу-чу, кџарт-кџарт» yani Civcivler ve tavuklar oyunuydu (bazen bu oyuna erkekler de katılmaktaydı). Bu oyuna hangi ekonomik ve günlük anlamın yüklendiğini anlamak için kısaca tarif edelim. Kızlar ellerini birbirinin beline sararak ve başlarını eğerek, avluda dolaşır ya da evin etrafında dönerler. Oyundaki en büyük çocuk olan «Kurkuk» ,«kwart-kwart» diye «civcivleri» çağırır; civcivler de «çu-çu» diye karşılık verir. «Kurkuk» tarafından verilen «krro» (bu, yırtıcı kuşun saldırısının yaklaştığını belirten bir işarettir) sinyaliyle «civcivler» «tavuğun kanatları altına» saklanırlar. Daha sonra "kurkuk"un «kwart-kwart», sinyaliyle «civcivler» tekrar Alana dağılır ve oynamaya devam ederler.¹⁹⁸ Bu oyunu oynarken çocuklar, civcivlerin ne tür bir tehlike ile karşı karşıya olduğunu ve onları yırtıcılardan nasıl korumaları gerektiğini hayal ederler.

¹⁹⁶ Vahaniya O.V., Abhaz Halk Oyunları, Sukhum, Abgii, 1959, s. 19.

¹⁹⁷ Aynı eser, s. 20.

¹⁹⁸ Oyun tarifi O. Vahaniya kitabından alınmıştır, Abhaz Halk Oyunları, Sukhum, Abgosizdat, 1959, s. 74.

Abhaz kızlarının en sevdiği aktivitelerden biri bebeklerle oynamaktı. Bebekler genellikle farklı renklerdeki kumaş parçalarından ve renkli ipek ipliklerden yapılır, onlara bezlerden ve yünden elbiseler dikilir, kilden mutfak eşyaları ve diğer nesnelere yapılır. Bu eşyaların çoğu, daha büyük ve orta yaşta çocuklar tarafından, küçük kardeşlerine eğlence olsun diye yapılırdı. Sıklıkla anneleri de çocukları için bebekler hazırlarlardı. "Çocuklarınız hangi oyuncaklarla oynadı?" sorusuna cevap veren bilgi kaynaklarımız, öncelikle bebek (akianca) adını veriyor ve bu oyuncakın olmadığı bir Abhaz ailesi olmadığını açıklıyorlardı.¹⁹⁹ Bebek oyunları için kızlara oyuncak bir beşik de yapılıyordu. Anne, beşik için küçük bir yatak, bebek için ayak ve baş yastığı, kolları ve ayakları bağlamak için çeşitli kurdeleler dikip, böylece kız, bebeğe bakma kurallarını yavaş yavaş öğreniyordu; bebeği beşiğine koyuyor, salıyor, besliyordu. Bebeklerle oynama oyunları oldukça çeşitlilik gösteriyordu. Bu oyunlar, çocukların farklı tarım alanları, görgü kuralları, halk gelenekleri ve ritüeller hakkında bilgi edinmelerine yardımcı oluyordu. Kızlar, bebekler aracılığıyla "düğün", "cenaze", "misafir kabulü" gibi çeşitli sahneleri canlandırıyorlardı. Bebekler için yapılan kıyafetler, tasarım ve dış görünüş açısından yetişkinlerin kıyafetlerinden hiç de farklı değildi. Dolayısıyla bebek oyunu, aile ve sosyal yaşamın, tarım ve halk kültürünün belirli yönlerini yansıtıyordu.

Küçük yaş grubu çocukların oyunları, genellikle yetişkinlerin çalışma araçları ve ev eşyalarının küçük ölçekli modelleri ile ilişkilidir. Erkek çocuklar için oyuncaklar, ok ve yay, ahşap kılıç, tabanca, tüfek, ahşap at gibi, gelecekteki savaşçı için gerekli olan her şeyi kapsıyordu. Çocuklar bir araya toplandıklarında, sıkça oyuncak su değirmeni (adzlagara) inşa ediyorlardı. Çocukların oyunlarında, Abhazların ritüel ve aile yaşamını takip etmek mümkündü; çocuklar yetişkinleri taklit

¹⁹⁹ AİE, PK, 1982, I. 12, 27, 39.

ederek, nişanlı ve damat oynayıp, sofraları kurup, şarkılar söyleyip, dans ediyorlardı. Evde mısırların dövülmesi sırasında, çocuklar, tanelerinden arındırılmış mısır koçanları ile oynayıp, bunlardan "evler" inşa eder, kimin daha yüksek ev yapacağını yarıştırlardı. Sıklıkla kızlar "misafir" oyunu oynuyordu. Masalar kurup, misafirlere ellerini yıkamaları için su getiriyor, bardaklara "şarap" döküp, misafirlere hizmet ediyorlardı. Bu rol oyununda kızlar, ev sahiplerini ve misafirle nasıl ilgilendiklerini canlandırıyor. Çocuklar saklambaç, sek sek ve suya batırılıp deriye sarılmış bir yün top ile oynuyorlardı. Özel oyuncaklar yoktu, çocuklar tabak kırıkları, taşlar, fasulye taneleri, mısır koçanları vb. ile oynuyorlardı. Bazen büyük kardeşleri ve ablalarından yardım alarak, çocuklar kil ile kaplar, tabaklar, fincanlar, çömlekler de yapıyorlardı.

Abhaz çocuklarının hayatında oyunlar, 7-8 yaşından itibaren, onların tarım işlerine katılmadıkları zamanlarda yer alıyordu. Kızlar, erkeklerden önce aile işlerine katılıyorlardı. Çocuklar genelde çok küçük yaşlardan itibaren, daha küçük kardeşlerine bakmak, beşiği sallamak zorunda kalıyorlardı. Anneler, yoğun iş yükü nedeniyle 5-6 yaşındaki çocuklarına bebeklerini emanet etmek zorunda kalıyordu. Birçok bilgi kaynağımız şunu belirtti: "Kızlarımızın oyun ve eğlence için boş zamanı yoktu, hep bir şeylerle meşguldüler; çocuklarıyla ilgileniyor, beşiği sallıyor veya basit ev işlerini yapıyorlardı."²⁰⁰ El sanatlarını da dahil edince, oyun oynamak için hiç vakit kalmıyordu. Oyun için zaman, yapılan işin niteliğine göre değişiyordu. Örneğin, erkek çocuklar, otlakta keçi ve koyun otlatırken sık sık bir araya geliyor ve böylece saklambaç oynuyorlardı. Kızlar ise, küçük kardeşleriyle gezerken, onlarla birlikte kendileri de oynuyorlardı.

Çocuklar için oyunların büyük bir önemi vardı. Büyüklerden küçüklere geçen bu oyunlar, nesilden nesile aktarılmış ve günümüze ka-

²⁰⁰ АІЕ, PK, 1983, I. 48, 49.

dar ulaşmıştır. Oyunların karakteri, katılımcıların eylemleri ve davranışları, çalışma ve ulusal geleneklerle olan ilişkilere, yaşam koşullarına, bölgenin coğrafyasına, siyasi ve ekonomik gereksinimlere bağlı olarak şekillenmişti. Abhaz çocuk oyunlarının çoğu açık havada oynanıyordu, çünkü Abhazya'nın elverişli iklimi buna yardımcı oluyordu. Açık havada oyun oynamak, çocukların beden sağlığını güçlendiriyordu. Çocukların oyunlarında, yetişkinlerin davranışları ve eylemleri, yaşam tarzlarının belirgin özellikleri, gelenek ve görenekleri keskin bir şekilde belirliyordu. Kızlar, oyunlarında annelerini, erkekler ise babalarını taklit ediyorlardı.

Erkek çocukların fiziksel eğitimi askeri-fiziksel bir niteliğe sahipti. Askeri-fiziksel eğitim, erkek çocuklar için erken yaşlarda başlıyor ve olgun yıllarda sürekli olarak geliştiriliyordu. Bu eğitimin temel amacı, çocuklarda büyük bir fiziksel güç, dayanıklılık, hız, çeviklik, cesaret, atışta isabetli olma, soğuk ve ateşli silahları ustaca kullanma, ata iyi binme vb. gibi becerileri kazandırmaktı. Bu durumu E.A. Pokrovski "Dağlılar, en küçük yaşlardan itibaren erkek çocuklarını savaş yaşamına, atışa, uzun dağ yürüyüşlerine ve ata binmeye alıştırtıyorlar, kısıcası, özgür dağ çocuğunun en çok gururlandığı şeylere..."²⁰¹ diye belirtmektedir.

İkinci dönemden (7-8 yaşlarından 15-16 yaşlarına kadar) itibaren erkek çocukların fiziksel gelişimi evin erkekleri tarafından sağlanırken, kızların fiziksel gelişimi, birinci dönemde olduğu gibi, anneleri ve yaşlı kadınlar tarafından sürdürülürdü. Erkek çocukların oyunları ve eğlenceleri, öncelikle güç, beceri, dayanıklılık ve zeka geliştirmeye yönelikti. Gençler, çeşitli mesafelerde koşu, çeşitli engellerin üzerinden atlama, bazen düz zeminde serili battaniyelerin üzerinden, hendeklerden, uçurumlardan ve dar nehirlerden atlamada birbirleriyle rekabet ediyorlardı. Ayrıca, belirlenen bir çizgiye kadar taş atma ve

²⁰¹ Pokrovski E.A. Farklı Halklarda, Öncelikle Rusya'da Çocukların Fiziksel Eğitimi. M., 1884, s. 384.

ağırlık kaldırma yarışmaları da yapılıyordu. Çeşitli top oyunları da yaygındı.²⁰² Yaşlılar, erkek çocukların fiziksel gelişimlerini izleyerek, onlara belirli fiziksel egzersizleri yaparken yaptıkları hataları gösteriyor ve doğru uygulamaları kendi örnekleriyle gösteriyorlardı.

Gençler arasında en yaygın eğlencelerden biri olan ulusal güreş, Abhazların en popüler eğlencelerinden biriydi; bu etkinlikler pazar günleri yapılan kutlamalarda ve çeşitli bayramlarda düzenleniyordu. Babalar ve yaşlı kardeşler, çocukları güreşin kuralları konusunda eğitiyordu. Öncelikle çocuklar, gençlerin ve yetişkinlerin güreşini izleyerek kuralları ve teknikleri öğrenmeye çalışırlar, ardından akranlarıyla bu spora katılmaya başlarlar ve onun karmaşık tekniklerini öğrenmeye koyulurlardı. 9-10 yaşlarından itibaren çocuklar, özel teknik güreş becerileri öğrenmeye başlıyorlardı. Yaşlılar, onların güreşlerine hakemlik ediyor, değerli taktiksel öneriler veriyorlardı. Güreşenler genellikle yaşıt oluyordu, fakat bazen daha küçük yaşta olan çocuklar, yaşça büyük olanları yenebiliyordu. Yaşlıların güreşin seyrini izlemesi, gençler arasında büyük bir heyecan yaratıyordu.

Köylerde şarkılar ve danslarla amatör eğlenceler düzenleniyor, at yarışları ve atlı oyunlar gerçekleştiriliyordu; bunlar arasında yerden para kapılması ve birçok diğer spor yarışması da vardı. Koşu, yüksek ve uzun atlamalar, hendeklerden atlamalar, güreş, taş atma, mızrak atma, şehir oyunları, sopalarla top oyunu (aymtsakiaçara-aimćakćçara), zor geçitlerde uzun yürüyüşler (аныкэара), ok atma ve diğerleri. Bu etkinliklerin birçoğunun organizasyonunda yalnızca gençler değil, ak saçlı yaşlılar da aktif bir şekilde yer alıyordu.²⁰³

Pazar günü yapılan geleneksel eğlence etkinliklerin başında çeşitli atlı yarışmalar geliyordu. N.M. Albov'un belirttiği gibi, "ata iyi binme

²⁰² Çernişev K., Abhazya Üzerine Başka Notlar, Kafkas, 1854, № 83; Acincal İ.A., Önceki Dönem Abhazya Gelenekleri, l. 103, 104; Açba (Ançebadze) Y.D., 19. Yüzyılın İkinci Yarısında ve 20. Yüzyılın Başlarında Abhazların Sosyal Hayatı, l. 13.

²⁰³ İnal-İpa Ş.D., Gelenekler ve Modernite, (Abhazların Etnografik Malzemesinden). - 2. baskı, ilaveli ve gözden geçirilmiş. Sukhum, Alaşara, 1978, s. 92.

yeteneğinin geliştirilmesi, Abhaz eğitim programının önemli bir unsurukabul edilir".²⁰⁴ Abhazlarda binicilik eğitimi, çok genç yaşlardan itibaren başlatılıyordu. Bu bağlamda cesaretin geliştirilmesi öncelikli bir öneme sahipti. Bu nedenle çocukların atlardan korkmamaları için, 4-5 yaşlarından itibaren onları ata bindiriyor ve avluda dolaştırıyorlardı. "Dört-beş yaşında çocuğa tam bir özgürlük tanınır ve bu yaştaki çocuk sık sık babasının veya eğitmeninin peşinden ata binmiş olarak görülabilir."²⁰⁵ Genellikle, otlaktan dönerken veya sulama için giderken, bu sorumluluğu üstlenen çocuklar, "büyük bir zevkle atlara binerler, yoldaki her çayırılıkta yarışlar, dört-nala gidişler, at canbazlığı ve diğerlerini yaparak, yaşitlarını taklit ederlerdi."²⁰⁶ 8-10 yaşlarına geldiğinde ise çocuklar at yarışlarına katılmaya başlarlardı. S.P. Basariya'nın tanıklığına göre, "8-10 yaşındaki çocukları hafif, hızlı atlara bindirirler. Böyle bir çocuğun, neredeyse yerden gözle görülemeyecek kadar küçükken, hızla koşan bir atın üzerinde oturmasını izlemek harika olurdu; çünkü at, o kadar hızlı koşmaktadır ki, ayakları yerden kesilir ve bir çocuk jokeyin tiz çığlıklarının teşvikiyle adeta uçardı."²⁰⁷

Abhazların anma günlerinde at yarışları düzenleme geleneği vardı ve bu yarışlara, on iki ve on dört yaşlarındaki erkek çocuklar da katılırdı. 19. yüzyılın 30'lu yıllarında Kafkasya'da bulunan Rus subayı Tornau, 1835 yılında Lıhni köyündeki bir anma sırasında düzenlenen at yarışlarını yakından gözlemlemiş ve şunları yazmıştır:²⁰⁸ "Üçüncü

²⁰⁴ Albov N.M., Abhazyadaki Etnografik Gözlemler, Canlı Eski, St. Petersburg, 1983, cilt 3, s. 311.

²⁰⁵ Vvedenskiy A.N., Sukhum Bölgesi Yerlisi Ekonomik Durumu, Kitapta: Kafkas Dağlıları Hakkında Bilgi Derlemesi, Cilt 6, 1872 - s. 11-12.

²⁰⁶ Acincal İ.A., Önceki Dönem Abhazy Gelenekleri, I. 17.

²⁰⁷ Basariya S.P., Abhazyanın Coğrafi, Etnografik ve Ekonomik Özellikleri, Sukhum-Kale, 1923, s. 22; Vahaniya O., Abhaz Halk Oyunları, Sukhum, Abgosizdat, 1959, s. 30; Acincal İ.A., Önceki Dönem Abhazy Gelenekleri, I. 30; Açıba (Ançebadze) Y.D., 19. Yüzyılın Sonları ile 20. Yüzyılın Başındaki Abhaz Köylülerinin Geleneksel Eğlenceleri, SE, M., 1981, № 4, s. 1.

²⁰⁸ İnal-ıpa Ş.D., Abhazlar. Tarihsel ve Etnografik İnceleme. Sukhum: Abgosizdat, 1960, s. 358.

gün, merhumun anma töreninin sonunda bir at yarışı düzenlendi. Bu yarış, anmanın en canlı ve en ilgi çekici bölümüydü. On iki ve on dört yaşındaki çocuklar, oturmak yerine ayakta durabilmek için yastıksız Çerkes eğeri kullanarak otuz ata bindiler... Yarışacakları mesafe yaklaşık sekiz verst (8 kilometreden biraz fazla) idi...²⁰⁹

Ölenlerin anısına at yarışları düzenleme geleneği, Kafkasya'nın pek çok halkında görülmektedir; Çerkesler, Abazinler, Osetler, İnguşlar, Çeçenler, Gürcü dağlıları vb.²¹⁰

Bu dönemde fiziksel eğitimde spor oyunları ve yarışmalara oldukça fazla yer verilmiştir. 20. yüzyılın başlarındaki Abhaz yaşam tarzı gözlemcisi yazar da bunu belirtmiştir. K. Maçavariyan, "Gençlerin eğlenceleri, top oyunu, koşu, atlama, at yarışları, danslar ve diğerleriyle şekillenmektedir... Barajın üzerinden bir arşın yükseklikte atlama veya düz bir alanda iki yastığın üzerinden atlama gibi birçok alıştırma yapılır; bunlar iki veya üç arşın uzunluğundadır. Ayrıca peş peşe dizilmiş 5 veya 10 kişinin başlarının üzerinden atlamalar yapılmaktadır. Koşu mücadeleleri sıkça düzenlenir" diyor.²¹¹ İ.A. Acindjal ise, prens ve soylu çocuklarının eğitimine dair şunları belirtmiştir: "Çocuğun eğitimi ve öğretimi, eğitmenler tarafından titiz, çok yönlü ve bir yandan da katı bir şekilde yapılırdı. Çocuk 7-8 yaşına gelene kadar genel bir şekilde yetiştirilirdi. Ancak 7-8 yaşından itibaren çok özel bir eğitime geçilirdi ki bu da eğitmenler için çok zahmetli, çocuk için de bir o kadar zor olurdu. Bu yaştan itibaren çocuk zor bir hayata alıştırmaya başlanırdı; yumuşak bir sedir yerine sert, yün bir yatak verilirdi; ona

²⁰⁹ Топнаѳ F., Kafkas Subayının Anıları, Rusya Bülteni, M., 1864, s. 78.

²¹⁰ Şilling E.M., Çerkezler, Kitapta: SSCB Halklarının Dini İnançları, M., 1931, cilt 2, s. 53; lavrov L.I., Abazinler, Tarihsel ve Etnografik İnceleme, Kitapta: SE, M., 1955, s. 33; Gostieva L.K., Ossetin Köylü Ailesinde Çocuk Eğitimi Geleneği (19. Yüzyılın Sonları - 20. Yüzyılın Başları), M., 1981. I. 105.; Ahirev Ç. Dağlılarda Cenaze ve Yemeği, Kitapta: Kafkas Dağlıları Hakkında Bilgi Derlemesi, Tiflis, 1870, cilt 3, s. 30-32; Gogoberidze N.S., Gürcistan'ın Dağlık Bölgelerindeki Halk Oyunları. - Kitapta: SE, M., 1976, cilt 6, s. 103.

²¹¹ Maçavaryani K.D., Sukhum Şehri ve Çevresi Hakkında Tanıtıcı Rehber, Abhazya'nın Tarihsel ve Etnografik İncelemesi ile, Sukhum, 1913, s. 211.

bir at verilir, silah, bir çift tabanca, bir hançer ve bir kılıç ile donatılırdı. Eğitmeni eşliğinde ata binmeyi, nişan almayı ve sağlam bir şekilde ata tutunmayı öğrenirdi."²¹² 12-13 yaşlarındaki çocukların at sırtında uzun yolculuk yapmalarına izin verilirdi; bazen onları köyün dışına görevle gönderirlerdi. Abhazyaya giden L.M. Serebriakov, kendisini takip eden grup içinde Abhaz Prensi Batılbey'in yedi yaşındaki oğlunun da olduğunu, Mramba'dan Amtkial'a kadar onunla birlikte at sırtında gittiğini, yaşı için olağanüstü bir ustalıklı atış yaptığını yazmıştır.²¹³ Grubun içinde ayrıca "14 yaşında, kıyafet ve silah bakımından yetişkinlerden farksız bir çocuğun daha bulunduğunu, aynı yükleri taşıdığını ve gece konaklamalarında ve dinlenmelerde onların arasında kaldığını" belirtmiştir. Bu şekilde, genç yaşlardan itibaren prensler bile kendi çocuklarını bu yaşama alıştırmışlardı.²¹⁴

Silah kullanma becerisinin öğretilmesi erkek çocukların eğitiminde önemli bir yer tutuyordu; ok ve yay, tatar yayları, hançer, tabanca gibi silahların ustaca kullanılması öğretilirdi. Silahlara olan ilgi çocuklara en erken yaşlardan itibaren kazandırılırdı. Eğitim özel "çocuk silahları" kullanılarak yapılırdı, tahta kılıç, kalkan, yay ve ok. Zamanla 10-12 yaşına geldiklerinde, çocuklar bıçak ve ateşli silahların kullanımına kademeli olarak alıştırılırdı. Ergenlik dönemine gelindiğinde gençlere erkek kıyafetleri ve silah seti verilirdi; hançer ve tabanca, erkek milli kostümünün zorunlu bir sembolü olarak kabul edilirdi. Hatta "kızlar da soğuk ve ateşli silahların kullanmasını, nişan almayı ve hedefi vurmaya, huysuz bir atı yönetmeyi, en hararetli yarışlara alışmayı öğrenirdi; çünkü Abhazlar savaşa veya yağmaya çıkarken ailelerini uzun süreliğine bırakıyorlardı ve kadının, bir saldırı anında kendisini ve çocuklarını koruyabilmesi gerekiyordu."²¹⁵ Ailedeki daha büyük erkek-

²¹² Acincal İ.A., Önceki Dönem Abhazyaya Gelenekleri, I. 30.

²¹³ Serebriyakov L.M., Sukhum'dan Kuban'a Giden Yol, Başlıca Kafkas Sırtından Geçer, Deniz Yayınları, 1895, № 6, s. 96.

²¹⁴ Aynı eser, s. 100.

²¹⁵ Acincal İ.A., Önceki Dönem Abhazyaya Gelenekleri, I. 32.

ler, 10-12 yaşlarındaki gençlere silahı nasıl boşaltacaklarını, tüfeği nasıl düzgün tutacaklarını, nişan almayı ve ateş etmeyi öğretirlerdi. B.V. Şinkuba, otobiyografik romanında, dedesinin ona ilk kez nişan almayı ve isabetli atış yapmayı nasıl öğrettiğini detaylı bir şekilde anlatmaktadır.²¹⁶ Zamanla, atış türleri daha karmaşık hale gelir ve 14-15 yaşındaki çocuklar, ateşli silahlarla hedef atışlarına katılmaya başlardı. Hedef atışları oldukça popülerdi. Hedef, yüksek bir direğe yerleştirilen bir nesne olurdu ve genellikle havaya atılan tabaklar, Paskalya döneminde ise, yüz adım mesafeden vurulan boyanmış yumurtalar kullanılırdı. Hedefi vuranlar ödül alırlardı.²¹⁷ Gençler, yaşlılarla birlikte avlanarak nişan almada kendilerini geliştirirdi. Av, soylular için en iyi eğlence aracıyken, köylüler tarımsal işlerden kalan zamanlarda avlanırlardı. Avlanma, askeri-fiziksel hazırlığın bir aracı olarak kabul edilirdi; bu süreçte büyük fizik gücü, cesaret, yiğitlik ve diğer nitelikler geliştirilirdi. Avcılık eğitimi, özellikle nişancılık açısından küçük yaşlardan itibaren başlardı. "Yeni yılın gelişinde, gençler büyükleri tebrik eder ve hediye olarak karatavuk getirirlerdi. Bu durumda herkes, avcılıktaki ustalığını gösterebilmek için kuşu kurşunla başından vurmaya çalışırdı."²¹⁸

Çocukların fiziksel eğitimi için kullanılan araçlardan biri danslardı. Abhazların dansları, birçok fiziksel egzersiz unsuru içeriyordu. Çocuklar, erken yaşlardan itibaren dans etmeyi öğreniyorlardı. Danslar, gençlerden iyi bir fiziksel hazırlık talep ediyordu, çünkü sıçramalar, zıplamalar, ani dönüşler gibi unsurları içeriyordu. Özellikle, genç erkekler için parmak uçlarında yapılan dans, büyük bir ustalık ve beceri gerektiriyordu. Dans eden kızlardan ise zarafet, esneklik ve çeviklik gibi nitelikler bekleniyordu; bu da aynı zamanda fiziksel eğitimin un-

²¹⁶ Şinkuba B.V., Kesilmiş Taş, Roman, Sukhum, Alaşara, 1983, s. 29–30 (Abhazca).

²¹⁷ Vvedenskiy A.İ., Abhazların Dini İnançları, s. 25; Vahaniya O.V., Abhaz Halk Oyunları, s. 35; Açba (Ançebadze) Y.D., 19. Yüzyılın İkinci Yarısında ve 20. Yüzyılın Başında Abhazların Sosyal Yaşamı, I. 137.

²¹⁸ Vahaniya O.V., Adı geçen eser, s. 32.

surlarıydı. “Abhaz kızı eğlenceleri sever” diyor çağdaşları, “ve ne olursa olsun, gençlerin bir araya geldiği bir alana gitmek için hiçbir pazar gününü kaçırmazlar. Burada tam bir eğlence ortamı hâkimdir, kaygısız ve neşeli kahkahalar çevreyi sarhoş eder. Alanda top oyunları, danslar, şarkıların sonu gelmezdi.... Burada koro halinde şarkılar söylenir danslar edilir, ayrıca şiirsel konuşmalar yapılırdı; herkes iki gruba ayrılır ve her grup, diğerini zekâ ve pratiklikte aşmaya çalışırdı.”²¹⁹

Böylece, halk eğitim sisteminde çocukların fiziksel eğitimi büyük bir rol oynardı, bu eğitim belirli bir sırayla ve yaşa uygun olanaklar dikkate alınarak gerçekleştiriliyordu. İncelediğimiz birçok fiziksel oyun ve eğlenceler arasında; atlı yarışmalar, cesaret gösterileri, güreş, atıcılık, danslar, fiziksel dayanıklılık kazandırma konusunda önemli bir işlev yerine getiriyordu. Abhaz ailesinde bunlara her zaman büyük bir önem verilmişti. Fiziksel eğitimin gerekliliği yalnızca halk arasında oluşmuş erkek cesareti anlayışından kaynaklanmıyordu. “XIX yüzyılın ilk yarısında bile Abhazlar için çok tipik olan, seferlerin ve komşulara baskınların yanı sıra, bunların yansımalarının barışçıl günlük işlerden daha fazla yer aldığı paramiliter yaşam da büyük bir rol oynadı.”²²⁰

Abhaz halkının yaşamında kabul görmüş ahlaki normlar ve davranış kuralları bulunuyor, çocuklar da bunlarla öncelikle aile ortamında tanışıyorlardı. Bu ahlaki normlar, tarihsel süreçte değişiklikler göstermiş olsalar da, yine de temel olarak her dönem ve çağ için geçerli olan unsurlar, yeni bilgilerle zenginleşerek ataların öğütleri olarak nesilden nesile aktarılıyordu. Genel kabul görmüş ahlaki normlar, ahlaki eğitimin amaçlarını, görevlerini, içeriğini, yöntemlerini ve tekniklerini ortaya koymaktadır. Bunlar özellikle, aile içindeki ebeveynlerin ço-

²¹⁹ V.Ç., Abhaz Kadını, Gazete Kafkas, 1885, № 62.

²²⁰ Açba (Ançebadze) Y.D., 19. Yüzyılın Sonları ile 20. Yüzyılın Başlarındaki Abhaz Köylülerinin Geleneksel Eğlenceleri, s. 116.

çocuklara ve çocukların ebeveynlere ve ailedeki daha yaşlı bireylere karşı olan ilişkilerinde kendini göstermektedir. Gelecek nesillere olumlu ahlaki deneyimlerin aktarılması, Abhazlar için çocukların ahlaki eğitiminde temel bir görevdir. Ahlaki eğitim süreci hem ailede hem de toplumda gerçekleşir. Aile, toplumla sıkı bir ilişki içindedir ve çevredeki toplumsal görüşlerin etkisini göz önünde bulundurmadan bir eğitim veremez. Çocuğun eğitimi ve onun gelecekteki ahlaki niteliklerinin şekillenmesi ailede başlar; çocuklar burada, ilk kez temel davranış normlarını öğrenirler.

Çocukların ahlaki eğitiminde, büyüklere ve onların örnek davranışlarına büyük bir rol atfedilmiştir. “Eğitim görevi, diğer yetişkin aile üyelerine karşı yalnızca aile içindeki genel rolün bir parçası iken, çocuklara karşı olan eğitici rol, büyüklere ait günlük faaliyetlerin özel ve çok önemli bir yönüydü.”²²¹ Ebeveynler ve yaşlı nesil, çocuklarını yüzyıllar içerisinde oluşan ve halkın zihnine derinlemesine yerleşmiş olan ahlakın en iyi gelenekleri üzerine eğitmekteydiler. Abhaz çocuklarının ahlaki eğitiminde öğretmenler yalnızca ebeveynler değildi; aynı zamanda herhangi bir yetişkin, özellikle yaşlılar (аиџабайца) da bu rolü üstleniyordu. Yaşlılar, akraba, komşu veya yabancı olmalarına bakılmaksızın, çocuklara kötü davranışları için uyarıda bulunma hakkına sahipti. Ahlaki eğitimde toplum da büyük bir rol oynamaktaydı. Çocuklar, küçük yaşta bu topluma kulak vermeye alıştıırılırlardı.

Abhazların çocuklara yönelik ahlaki taleplerinde, ebeveynlere ve büyüklere saygı gösterme, önemli bir yer tutmaktaydı. Bu konuda Abhaz günlük yaşamını yazan birçok yazar bilgi vermiştir. Büyüklere saygılı olma, Abhazy'a'daki yaşamın en sevindirici durumlardan biridir. Çocuklar ve hatta genç yetişkinler, gelenek gereği büyüklerin karşısında oturamazlar ve onlara soru sorulmadığında sessiz kalmak zorundadırlar. Odaya bir yaşlı girdiğinde, herkes, büyük ya da küçük,

²²¹ Smirnova Y.S., Abhaz Ailesindeki Yaşlıların Roller ve Statüleri, s. 43.

yerlerinden kalkmaları ve yaşlı tarafından izin verilmeden oturmamaları beklenir; her durumda ve kim olursa olsun, hatta prensler bile bu geleneğe uymak zorundadır. Yaşlılar tarafından dile getirilen her fikir, dinleyenler tarafından büyük bir dikkat ve saygıyla dinlenir.²²² Büyüklere ve ebeveynlerin otorites sorgulanamazdı. Çocuklar, ebeveynlerine karşı ödemeleri gereken bir borç olduğunu fark ederek, onların iradesine tamamen boyun eğlerdi. Abhaz atasözünde söylendiği gibi, "Annenin hakkı kimse tarafından ödenemez." (Ан лхак уабы ишшәом).²²³ Halk, çocukların her şeyi ebeveynlerinden öğrendiğini savunur ve bir Abhaz atasözü, "Çocuk, gördüğünü yapar, duyduğunu söyler" der. Ebeveynler, çocukların evde her şeyin iyi ve akla yatkın olanını görmelerini sağlamak için çaba gösterirlerdi. Çocukların önünde yetişkinler kavga etmez, birbirlerine itiraz etmezlerdi ve tüm bunlar çocuklarda iyi davranış kurallarını ve birbirlerine destek olma duygusunu geliştirirdi. Çocuklar, küçük yaşlardan itibaren insanların davranışlarında iyi ile kötü arasındaki farkı ayırmayı ve toplumda nasıl davranacaklarını öğrenmeye teşvik edilirdi. Bu temel davranış normlarını çocuk ailede öğrenirdi, çünkü Ekim Devrimi öncesi Abhazya'da sosyal eğitim kurumları yoktu, o dönemde, hala olduğu gibi, ailenin, bireyin ahlaki gelişiminde büyük bir rolü vardı. Abhazlar aile içi eğitimde çocuklarına, büyüklere karşı saygı gösterme, selamlaşma, yer ve yol verme, fazla konuşmama ve onların sohbetlerine katılmama, konuşmalarını kesmeme, aralarından geçmeme, önlerinden odaya girmeme, isteklerini nazikçe belirtme, onlara sırt dönmeme, yetişkinlerin yanında kavga etmeme, gürültü yapmama, yaşlılara ve hastalara karşı duyarlı olma, küçüklere sahip çıkmama, alçakgönüllü ve dürüst olma gibi normlara alıştırtırlardı. Tüm bu ahlaki normların, hem erkek çocuklar hem de kız çocuklar için gerekli olmasının yanısıra, eğitim

²²² Albov N.M., Abhazya'daki Etnografik Gözlemler, s. 318.

²²³ Abhazca Ata Sözlere, Ağız Kavramları, Hava ile İlgili Halk İnançları, Büyü ve Kötü Dilekler Derlemesi, Sukhum, Abgii, 1939, s. 35.

sürecinde cinsiyet ve yaş farklılıkları da göz önüne alınır. Kız çocuklarının ahlaki eğitiminde, onlara alçakgönüllülük, naz, dikkat, titizlik gibi nitelikler kazandırmaya önem verilirdi; büyükler, küçük kız kardeşlerine ve erkek kardeşlerine karşı yardımsever bir abla olmalıydı. Annenin, kızın ahlaki eğitiminde büyük bir rolü olurdu. Küçük yaştan itibaren, kızlar, anneye ev işlerinde yardımcı olmayı öğrenir ve onun davranışlarını taklit ederek ahlaki davranış becerilerini kazanırdı. Kızın davranışlarında alçakgönüllülüğe özellikle dikkat edilirdi. Kız kardeşin erkek kardeşleri de, yaşı ne olursa olsun, her zaman onun davranışlarını izler, onu hakaretlerden korumaya ve onurunu savunmaya hazır olurlardı. 8-10 yaşlarından itibaren kızlar, mümkünse erkek kardeşlerinden ayrı tutulur, ayrı odalarda yatırılırdı. 10-12 yaşına geldiğinde, kızın akranları olan erkek çocuklarla olan ilişkisi tamamen değişirdi. Onlarla oynaması artık hoş karşılanmazdı; yalnızca baba ve anne tarafından akraba olan erkeklerle birlikte oynamasına izin verilirdi, bunlar kızın "kardeşleri" kabul edilirdi, ayrıca yakın komşular da hariç tutulurdu. Evlilik yaşındaki bir kıza köyde yalnız başına dolaşması yasaktı; mutlaka yakınlarından biri ona eşlik etmeliydi. Ebeveynlerin izni olmadan herhangi bir yere gitme hakkı yoktu. Kızın onuru, halk arasında bir bardağa benzetilirdi: "Bardak ne kadar kolay kırılıyorsa, kıza onuru da o kadar kolay kaybolur" derdi halk. Eğer bir kız kötü bir durumla karşılaşır, ilk önce anne suçlanırdı; çünkü onun ahlaki eğitimine yeterince dikkat etmediğine inanılırdı. Abhazların zihninde, kızın alçakgönüllü, nazik, dostça ve sevecen, dikkatli ve duyarlı olması gerekirdi. Anne, kızının davranışlarını izleyerek ve yönlendirmeye çalışarak sık sık ona şu şekilde nasihat ederdi: "Sen bir kızsın, kendini erkeklerle kıyaslama," "Bu, bir kıza yakışmaz" gibi sözler sarf ederdi. Kızın, bir kız olduğu ve sabırlı, itaatkâr ve ölçülü olması gerektiği benimsetilirdi. Abhaz halkının sanatı, bir kızın kaderinin ve mutluluğunun büyük oranda iyi davranış, ev yönetimi ve alçakgönüllülüğe bağlı olduğunu sıkça vurgular. Bu nedenle ahlaki eğitimde, ona

ailesi, ebeveynleri, akrabaları karşısındaki görevini yerine getirme isteği, ebeveynlere ve özellikle de yaşlı insanlara saygı gibi niteliklerin kazandırılmasına özel önem verilirdi. Kızın ahlaki niteliklerinin geliştirilmesinde, ebeveynlerin, özellikle de annenin ve evdeki yaşlı kadınların örnekliliği büyük bir rol oynardı.

Erkek çocuklara ise, çocukluktan itibaren onur duygusu, bağımsızlık, cesaret duygusu kazandırılmaya çalışılırdı; onların, kendileri ve ailelerinin onurunu korumaya hazır, güçlü ve çevik bireyler haline gelmeleri amaçlanırdı. Ailedeki yaşlı erkekler, onların ahlaki eğitimine sıkı bir şekilde dikkat ederlerdi. Baba, oğlunun sık sık yetişkin erkek topluluğunda bulunmasını sağlamaya çalışırdı. Aynı zamanda, oğullardan da yetişkinlere karşı itaate ve saygıya riayet etmeleri beklenirdi. Abhaz aile ilişkilerini gözlemleyen G.F. Çursin, "Oğullar genellikle itaatli ve saygılı ve babalarına karşı dikkatli olurlar" diye yazmıştır.²²⁴ Özellikle, oğlanın güzel ve anlamlı bir şekilde konuşabilmesine önem verilirdi; çünkü oğul, büyüyünce toplulukta bulunacak, pek çok ziyafete, çeşitli toplantılara katılacak, önemli konuların konuşulacağı yerlerde bulunması gerekecekti. Erkek çocukların ailelerinin geleneklerini ve hikayelerini iyi bilmesi önemliydi. Bu nedenle bayramlarda, yaşlılar gençlere efsaneler anlatır, onlara kahramanlık şarkıları söylerdi. Gençler, yaşlıların sohbetlerini dinleyerek, atalarının geleneklerini, göreneklerini öğrenir ve toplumda beklenen davranış normlarını benimserlerdi.

Çocukların ahlaki eğitiminde aile ve soy onuru duygusunun geliştirilmesine özel bir önem verilmiştir. Ebeveynler sıkça çocuklarına "Aileni utandırma", "Babanın ve annenin onurunu lekeleme" gibi ifadeleri tekrarlardı.

Abhazlarda çocuk yetiştirme, insani bir nitelik taşımaktaydı. Övgüye değer her davranışları yetişkinler tarafından dikkate alınmaya ça-

²²⁴ Çursin G.F., Abhazy Etnografyası Üzerine Malzemeler. Sukhum, 1956, s. 179.

lışılırdı. Çocuklar, yetişkinler ve akranlarının önünde övülür, davranışları diğer çocuklara örnek gösterilirdi. İyi davranış, itaat ve verilen görevlerin yerine getirilmesi nedeniyle çocuklara sık sık tatlı ikram edilirdi ve herkesin önünde onurlandırılırdı. "...Ebeveynlerin çocuklarına karşı derin bir bağlılık ve şefkat duygusu vardır. Fiziksel cezalar öyle sadece sopa ile uygulanmazdı, daha masum şekilde, örneğin, parmak şıklatmak, saçlarından çekmek vb. Eğitimde de fiziksel ceza kesinlikle uygulanmaz, çünkü yerli halk, fiziksel cezalara karşı genel bir nefret duymaktadır ve bu cezalara özellikle savunmasız durumdaki ve kendileri için de çok değerli olan çocuklara uygulamak utanç verici sayılır... Karşılığında, çocuklar da ebeveynlerine en yüksek saygıyı ve itaatkârlığı gösterirler."²²⁵ Çocukların yanlış davranışlarında ebeveynler onlarla konuşur, başka iyi ve eğitilmiş çocukları örnek alırlardı. Bilgi kaynaklarımızdan biri, "Babamız asla bize bağırmadı ve dövmedi. Bazen evde misafirler olduğunda ve biz oyun oynarken birden gürültü yapmaya başladık, ama babamızın sadece dönüp bize doğru bakmasıyla hemen sakinleşirdik,"²²⁶ şeklinde aktardı. Ancak, Abhazlarda çocuk yetiştirmenin tüm olumlu yanlarına rağmen, ebeveynler ile çocuklar, eşler ve akrabalar arasında var olan çekinme geleneklerinin, durumu büyük ölçüde karmaşıklaştırdığı da belirtilmelidir. Aile hayatı üzerine yapılan araştırmalarda, Y.S. Smirnova, Kafkasya'daki birçok halkta, özellikle de Abhazlarda mevcut olan çekinme adetlerini ayrıntılı bir şekilde tanımladı.²²⁷ Bu kısıtlamaların önemli bir özelliği, özellikle yaşlılar arasında açıkça görülmeleri idi. Örneğin, anne ilk zamanlarda çocuğuna yaklaşmamalı, baba ise uzun yıllar boyu çocuğun yanına görünmemelidir. Ebeveynler ile çocuklar arasındaki çekinme daha çok

²²⁵ Albov N.M., Abhazyadaki Etnografik Gözlemler, "Canlı Eski", cilt 3, St. Petersburg, 1893, s. 318.

²²⁶ AİE, PK, 1983, I. 88, 89.

²²⁷ Smirnova Y.S., Adıgelerde Kaçınma Gelenekleri ve Sovyet Dönemindeki Gelişmeleri - SE, 1961, № 2; Kabardeyler ve Balkarların Kaçınma Geleneklerinden Sapma Oranları, SE, 1966, № 2; Kuzey Kafkas Halklarında Kaçınma ve Onun Yok Olma Süreci, Kitapta: Kuzey Kafkas Halklarında Etik ve Kültürel Süreçler, M.: Bilim, 1978.

babayı ilgilendiriyordu, ancak anneden de çocuklara karşı bazı kısıtlamalar söz konusuydu. Örneğin, anne yabancıların önünde çocukları sevmez, yaşlıların önünde emziremezdi. Yaşlı kadınların önünde küçük bir çocuğu kucağına almak, toplum içerisinde hoş karşılanmıyordu; ancak onu yatakta uyutmak ve beşiği sallamak için izin veriliyordu. Bir bilgi kaynağımız, "Komşumuz çocuğuyla birlikte bahçede dururken, aniden büyük kayınbiraderi atıyla çıkageldi. Kadın hiç düşünmeden çocuğu hemen yere koydu ve başını eğip saygıyla dikildi. O da hızla atından inip çocuğu kucakladı ve içeri aldı,"²²⁸ şeklinde bilgi verdi. Yaşlıların önünde, baba, çocuğun sıcak bir ocağa veya kaynar su dolu bir tencerenin yanına yaklaştığını veya düşeceğini görse bile asla ona dokunmazdı. Aynı zamanda yabancıların ve yaşlı akrabaların yanında da çocuğunu kucaklayamaz, onu sevmez, adıyla hitap etmezdi. Çursin'in belirttiği gibi "baba çocuklarını göz önündü sevmez, eğer çocuk ona sokulup sevgi göstermek isterse, baba hızla ondan uzaklaşırdı".²²⁹ Özellikle bu çekinme gelenekleri baba ile kızlar arasında belirgin bir şekilde ortaya çıkıyordu. Çekinme adeti, çocuklarda gizlilik, aşırı itidal ve utangaçlık gelişmesine yol açıyordu. Çekinme gelenekleri, büyük patriyarkal ailelerde titizlikle uygulanıyordu. Ahlaki normlar ve davranış kuralları, çocuklar arasında, yani büyük kardeşlerin küçük kardeşlere ve tersine ilişkilerde de var olmaktaydı. Büyüklelerin, küçük kardeşler üzerine bakım ve sorumluluk yükü vardı. Küçükler ise özellikle kızlar, büyük kardeşlerine itaat etmekteydiler. Küçük bir erkek kardeşin, büyük olanından önce evlenmesi, ancak onun rızasıyla bu istisnai durumda gerçekleşebilirdi; aynı şey küçük kız kardeş için de büyük kız kardeşine karşı geçerlidir. "Gelenek, küçük kardeşin büyük kardeşe saygı duyması ve onunla hiçbir tartışmaya girmemesini gerektiriyordu. Aynı durum kız kardeşler ile gelinler, ge-

²²⁸ AİE, PK, 1983, I. 7.

²²⁹ Çursin G.F., Abhazyta Etnografyası Üzerine Malzemeler, Sukhum, Abgii, 1956, s. 176.

linler ile en genç kızlar arasındaki ilişkilerde de geçerlidir."²³⁰ Ahlaki davranış normları, Abhaz etiği (apsuara) kurallarında en belirgin şekilde kendini göstermekteydi. Her genç erkeğin veya genç kızın kesinlikle bilmesi gereken bir etikti. Abhazların eğitim anlayışının temel unsurlarından biri, kendi halkının geleneklerini ve alışkanlıklarını, yüzyıllar boyunca geliştirdikleri değerleri öğrenmekti. "Bu etik, en ince ayrıntılarına kadar geliştirilmiş kurallar bütünü olup, kanunların bir derlemesidir" demiştir Ş.D. İnal-ıpa.²³¹ Abhaz etiği, sadece toplumda kendini nasıl tutacağını bilmenin dışsal bir biçimi değil, aynı zamanda "Abhaz alması"ı, yani "halk vicdanı"nın bir parçasıdır.²³²

Etik kurallar ve davranış kurallarının özellikle belirgin olduğu alanlardan biri de misafirperverlik geleneğidir (asasdkılara). Misafirperverlik, tarihleri boyunca Abhazlar için kutsal bir yasa olmuştur. "Misafirperverlik, Abhazların en ayırt edici özellikleri olup, yüzyıllar boyunca ilk erdemlerden biri olarak kabul edilmiştir," demiştir D.İ. Guliya.²³³ Misafir, her Abhaz ailesinde en çok arzu edilen kişiydi.

Halk arasında, misafirle birlikte yedi mutluluk gelir, altısı ev sahibinde kalır, biri ise misafirin yanında gider denirdi. (Асас быжь насыпк иманы дауеит, фба аанижьуеит, акы иара игоит); "Misafirle bereketiyle gelir" (Асас абрақьатра ищуп), "Misafiri sıkça gelenin kazanı boş olmaz" (Аасцәа лассы иззаауа, ичуан тацәны иубазом) vb. Abhazya'yı ziyaret eden birçok gezgin ve bilim insanı, Abhazların misafirperverlik geleneğini vurgulamışlardır.²³⁴ Abhaz köylüsünün sıcağına hayran kalan G.A. Rubinsky, "Her misafire Tanrı'nın lütfü gibi bakar, masaya tüm imkânlarını koyar ve ona belirli bir seremoni

²³⁰ Smirnova Y.S., Abhaz Ailesindeki Yaşlıların Roller ve Statüleri, s. 47.

²³¹ İnal-ıpa Ş.D., Gelenekler ve Modernite, Sukhum, Alaşara, 1978, s. 80.

²³² Aynı eser, s. 80.

²³³ Guliya D.İ., Abhazya Tarihi, Tiflis, 1925, s. 51.

²³⁴ Nemiroviç-Dançenko, Denizde. Abhaz kıyıları, s. 228; Şilling E.M. Gudauta Abhazya'da. - Etnografya, 1926, № 1, s. 73-75; Maçavaryani K.D. Abhazların Hayatından Bazı Özellikler, Abhazya'da Kadının Durumu, SMOMP, Tiflis, 1884, cilt 4, s. 49-51.

ile ilgi gösterir" diye yazmıştır.²³⁵ A. N. Vvedensky ise, "Abhazların misafirperverliği, tüm Doğu halklarında olduğu gibi çok önemlidir. Ev sahibi, tanımadığı bir misafire, ne olursa olsun konaklama veya akşam yemeği teklif etmezse kendini küçük düşürmüş olur" demiştir.²³⁶ A.N. Albov ise şunları gözlemlemiştir: "Buradaki (Abhazya'daki) misafirperverlik, sıradan bir gelenek değil, daha çok bir yasadır; genel olarak kutsal bir şeydir, ihlal edilmesi en büyük günah sayılır; bunun ihlalinin ise, bunu yapma cesaretini gösteren kişiye genel bir kınama getirildiği söylenir."²³⁷ Misafirperverlik, diğer tüm halklarda olduğu gibi, Abhazya'da da kutsal sayılır ve korunur, der M. Canaşvili'de.²³⁸ G.F. Çursin, "Kabile yaşamının izlerini koruyan ve doğal ekonomi aşamasında olan tüm Kafkas halklarında olduğu gibi, misafirperverlik Abhazların en belirgin özelliğini teşkil eder" demiştir.²³⁹ Misafirperverlik geleneği, çocukların ahlaki eğitimi açısından da önemli bir rol oynamıştır. Her Abhaz köylü ailesi misafirperverlikleriyle tanınırdı; bu nedenle çocuklar küçük yaşlardan itibaren misafir kabul etme geleneğiyle tanışırdı. Çocuklar, evde misafir varken büyüklerin davranışlarını ve hareketlerini gözlemlerdi. Büyüklere karşı son derece nazik davranılır, sadece misafire değil, ailenin tüm üyelerine saygı gösterilirdi. Çocuklar, küçük yaşlardan itibaren misafirlere hizmet etmeye başlardı. Erkek çocukların ve gençlerin görevleri, misafirin atına bakmaktı. Atları eğretler, besler ve sularlar. Kızlar ise, annelerine hızlı bir şekilde yemek hazırlamada ve masayı hazırlamada yardımcı olurlardı; evde bulunan en iyi yemekleri sunmaya gayret ederlerdi. Genç kızlar masaya hizmetle yükümlüydüler, zamanında bardakları doldurur ve dua kadehlerinin sırasını takip ederlerdi. Misafirin, masada hizmet eden kızın dikkatini test etmek istemesi durumunda, bu kadehle hangi

²³⁵ Ribinskiy G.A., Abhazya'nın Etnografik ve Tarımsal Durumu, Tiflis, 1894, s. 13.

²³⁶ Vvedenskiy A.N., Sukhum Bölgesi Yerlisi Ekonomik Durumu, s. 10.

²³⁷ Albov N.M., Abhazya'daki Etnografik Gözlemler, s. 314.

²³⁸ Canaşvili M., Abhazya ve Abhazlar, s. 13.

²³⁹ Çursin G.F., Abhazya Etnografyası Üzerine Malzemeler, Sukhum, Abgii, 1956, s. 20.

duanın söylendiğini sorduğu durumlar olurdu. (Abhaz sofrasında her kadeh bir dua için kaldırılır ve bunun belirli bir sıralaması vardır, bunun dışında rasgele istenildiği zaman içki içilemez. Ayrıca bu dua sıralaması düğün, cenaze, misafir sofrası, anma, kutlama vs.gibi durumlarda değişim gösterirdi. İlk kadeh mutlaka yaratıcı için kaldırılır ve ona şükredilir, ardından vatana, ulusa, büyüklere, çocuklara, huzur ve barışa vs. sofrayı idare edenin insiyatifiyle devam ederdi, en son kadehte ise ev sahiplerine ve ikramlarına yapılan dua ile yemek sona ererdi. Ç.n.)

Masada yalnızca büyükler oturabilirdi. Gençler ve kızlar, kenara çekilip ziyafetin gidişatını izler ve misafirin isteklerini hemen yerine getirmek için hazır durumda olurlardı. "...Abhazy'a'daki genç kadınlar, ailede misafirlere hizmet ederken rahat davranırlardı." diye yazıyordu Acincal İ.A.²⁴⁰ "Yaşlılar hoş bir sohbetle eğlenmek için gelir, gençler ise akıllı konuşmaları dinlemek için." Misafirleri eğlendirmek için sıklıkla danslar düzenlenir, şarkılar söylenir, yani misafirin sıkılmaması için her şey yapılırdı.²⁴¹ Böyle durumlarda, gençler de eve davet edilir; şarkı söylemeyi ve dans etmeyi bilen gençler, komşu kızlar ise müzik aletleri çalarlardı.²⁴²

Abhazların yemek masası geleneği de büyük bir eğitici özellik taşıyor ve misafirperverlik geleneğinin törensel niteliğini tam olarak yansıtır. Bu kurallara uyulması, bir kişinin ne kadar eğitilmiş, zeki, nazik ve kibar olduğunu ortaya çıkarırdı. Gençlerin eğitimi açısından birçok Abhaz yemek masası dualarının da önemli bir rolü vardı; bunların birçoğu halkın bilgeliklerini ifade ederdi. Masada her zaman iyi ve öğretici şeyler konuşulmaya çalışılırdı. Gençler ve kızlar, dikkatle bu konuşmaları dinleyerek güzel ve anlamlı bir şekilde konuşmayı öğrenirlerdi. Burada, gençlerin büyüklerine olan saygısı ve bu saygının nasıl

²⁴⁰ Acincal İ.A. Önceki Dönem Abhazy'a Gelenekleri, I. 46.

²⁴¹ Açıba (Ançebadze) Y.D., 19. Yüzyılın İkinci Yarısında ve 20. Yüzyılın Başında Abhazların Sosyal Hayatı, M., 1981, I. 107.

²⁴² Acincal İ.A., Abhazlarda Misafirperverlik, d. 45, I. 22.

sergilendiği açıkça görüldü.

Bu şekilde, misafirperverlik geleneği, kişiliğin ahlaki oluşumunda büyük bir eğitici rol oynar, bu da çocukların yalnızca kendi akrabalarına ve yakınlarına değil, tüm insanlara (cinsiyet ve statü fark etmesizin) olan ilişkilerinde kendini gösterirdi. Zihinsel eğitim ve çocukların yetiştirilmesi, halk eğitiminin önemli bir yerini almıştır. Halk, her dönem eğitimi ve bilgiyi yüksek bir şekilde değerlendirmiştir: "Dünya güneşle aydınlanır, insan bilgiyle"; "Bilgi misafirdir, akıl ise ev sahibiyi"; "Akıllı insan dostun da olsun, düşmanın da" vb. Buna rağmen, eğitim almak son derece zor olsa da, incelenen dönemde halk, çocukları eğitim ve herhangi bir zanaat konusunda olabildiğince eğitmeye çalışıyordu. Fakat, devrim öncesinde Abhaz çocuklarının büyük bir çoğunluğu okuma yazma bilmezdi. İlk kilise okulları XIX. yüzyılın 50'li yıllarında açılmıştı, 1897 yılında Abhazya genelinde sadece 272 öğrenci bulunmaktaydı.²⁴³

Abhazlar arasında çocukların zihinsel eğitimi alanında sözlü halk edebiyatının büyük bir rolü vardı; bu, masallar, efsaneler, destanlar, atasözleri, deyimler ve bilmeceler gibi çeşitli türleri kapsıyordu. Bu nedenle, Abhaz masallarında, destanlarında, atasözlerinde ve deyimlerinde zihinsel mükemmeliyet ve zeka gelişimi ile ilgili soruların ön planda yer alması tesadüfi değildir; insan aklına yüksek bir değer biçilmektedir. Böylece, zihinsel eğitimin içeriğine sözlü halk edebiyatının kendisi de dahil edilmiştir. Çocuk, erken yaşlardan itibaren sözlü halk edebiyatıyla tanışıyordu. Ailedeki yetişkin bireyler, özellikle de büyükbaba ve büyükanneler, çocuklara masallar anlatır, hikayeler okur ve onlara bilmeceleri çözmeyi öğrettirdi. Genellikle ailedeki büyük çocuklar, küçük kardeşlerine bilmeceler sorar, çeşitli sayma oyunlarını ve tekerlemeleri öğretirdi; bunlar, çocukların zekasını, pratik akıllını ve kavrama yeteneğini geliştiren unsurlar olurdu. Abhaz çocukla-

²⁴³ Smirnova Y.S., Abhaz Kadınının Önceki Dönemdeki Durumu ve Sovyet Döneminde, I. 438.

rının en çok sevdiği masallar, çeşitli konulardaki hikayeler, sihirli, av hikayeleri ve hayvan masallarıydı; bu masallarda iyilik her zaman kötülüğü yenerdi; dostluk ve arkadaşlık, dürüstlük ve doğruluk övülür; açgözlülük, sinsî davranışlar ve adaletsizlik kınanırdı.

Zihinsel eğitimde atasözleri ve deyimlerin de önemli bir rolü vardı. Ebeveynler, çocukları kötü davranışlardan sakındırmak, etik kurallara uymalarını talep etmek ve halkın ahlaki normlarını yansıtmak için konuşmalarını atasözleri ve deyimlerle zenginleştirmeye çalışırlardı. Atasözleri ve deyimler, halkın bilgeliğini, yaşam tecrübelerini, vatan sevgisini, dostluğu, cesareti, iyiliği ve büyüklere saygıyı ifade eder; kısacası Abhazların "alamıs" anlayışına giren her şeyi kapsardı. Masallarda olduğu gibi, bu sözlerde de açgözlülük, tembellik, kıskançlık, cimrilik, dolandırıcılık, cehalet ve birçok insanlık kusuru acımasızca kınanırdı.

Çocukların zeka yeteneklerinin gelişimi için eğitimi erken yaşlarda başlatmanın önemli bir koşul olduğu kabul edilirdi. Bu nedenle çocuklarla doğadaki çeşitli olgular, çevredeki yaşam unsurları vb. konularda sıkça sohbet edilirdi.

Abhaz halk pedagojisinde, çocukların estetik eğitimine özel bir önem verilirdi. Bilindiği gibi, estetik duygular, insanın güzel olanı algılaması ve yaratmasıyla ortaya çıkar ve gelişir. Güzel bir nesneyi incelemek, güneşin doğuşunu gözlemlemek gibi durumlarda estetik güzellik duygusunu yaşarız. Bu nedenle, Abhazlarda çocukların estetik eğitiminde doğanın kendisinin büyük bir rol oynadığını vurgulamak önemlidir; bu etki altında duygular, kavramlar ve zevk şekillenmiştir. Abhaz köylü ailesinde yetişkinlerin, çocukların estetik gelişimi üzerinde büyük bir etkisi vardı. Çocuk, doğumundan itibaren güzellik atmosferiyle çevrelenmişti; odanın süslemeleri, duvarları süsleyen nakışlar, temiz ve bakımlı bir avlu.

Sonuç olarak, Abhazlar arasında çocukların eğitimi için geliştirilen halk sisteminin, son derece akılcı ve yerinde olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Araştırmada incelenen materyallerin analizi, Abhazların 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın başlarında çocuk doğumu ve yetiştirilmesi ile ilgili karmaşık ve özgün bir gelenek ve ritüel kompleksine sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum, her zaman için insan varlığının temel anlarına eşlik eden karmaşık ve çok yönlü ritüel komplekslerinin bulunduğu geleneksel toplumlar için son derece doğal bir olgudur. Özel olarak, Abhazların çocukluk dönemi, bireyin hayatındaki en önemli aşamalarını (doğum ve sosyalleşmenin ilk adımlarını) ritüelleştiren ve kutsallaştıran, asırlık gelenekle olgunlaşmış bir sistemdi.

Bu ritüel kompleksinin en belirgin bir özelliği, Abhazların ilgili ritüel eylemlerinde görülen önemli bir arkaik unsurdur. Hamilelik beklentisi, doğum öncesi dönem, doğum, çocuğun ilk yılları; tüm bunlar, annenin ve yeni doğanın refahını sağlamak üzere tasarlanmış birçok irrasyonel uygulamalarla desteklenmiştir. Abhaz yaşamının bu yönünün ideolojik temeli, yerel etnik ortamda işleyen dini ve sosyal inançlar olup, tüm bu eylemleri tek başına mümkün, “makul” ve ortama uygun hale getirmiştir.

Bununla birlikte, Abhaz çocuk döngüsü ritüellerinin 19. yüzyılın sonları - 20. yüzyılın başlarında dikkat çeken arkaik doğasını, özellikle bu ritüel kompleksini, yalnızca ataerkil-feodal ilişkiler çerçevesine yerleştirelemeyen o dönemin Abhazyasının sosyo-ekonomik yapısı bağlamında ele alırsak, anakronik olarak görme eğilimindeyiz.

Bu çelişkiyi, etnografik materyallerle sıkça gösterilen ve açıklanan, ailevi ve gündelik yaşam alanındaki özel bir muhafazakârlık ve katılık gerçeğinden yola çıkarak açıklıyoruz. Bu alan, çevresindeki sosyal

gerçeklikteki değişimlere uzun süre duyarsız kalabiliyor. Doğum ritüelleri, ailevi ve gündelik yaşam alanının bir parçası olarak bu anlamda bir istisna değildir. Bir erkeği günlük varoluşunda çevreleyen dar dünyada özellikle güçlü olan geleneğin ataleti, geleneksel ritüellerin alışılmış ritmini bozan herhangi bir yeniliğin, özellikle de aile yaşamında böylesine önemli bir olayı kutsallaştırdıkları için, nüfuz etmesini engelledi. Bu koşullar, hem ilgili sosyal tutumların hem de geleneksel olarak derin arkaik ritüellerin parçalarını koruyan eşlik eden ritüel eylemlerin sürdürülmesini destekledi.

Söz konusu ritüellerin dini temellerine dikkat çekerken, eylemlerinin birçoğunun rasyonel fikirlere dayandığını da belirtmeden geçemeyiz. Örneğin, Abhazlar sıklıkla, fitoterapötik ilaçların kullanımı, hamile kadınlar için en uygun diyet, doğum ve dinlenme rejiminin oluşturulması vb. ile ifade edilen zengin halk tıbbı deneyimini kullandılar.

İncelenen materyal, çocuk döngüsünün gelenek ve ritüellerinin yalnızca onu belirleyen belirli bir durum çerçevesinde işleyen özerk, kendine yeten bir kompleks olarak görülemeyeceğini göstermiştir. Çocukluk dönemindeki gelenek ve ritüeller, aile yaşamının birçok başka alanıyla geniş bağlantılara sahipti. Bu bağlamda, çocukluk döneminin başlangıcı, aile üyeleri arasındaki etik ilişkilerde önemli bir değişimi temsil ediyordu, bu da gelinin anne olarak yeni rolü ile ilgiliydi. Çocukluk dönemindeki sayılamayacak kadar çok ritüel, gelinin aile içindeki statüsünü destekliyordu; çünkü tüm bu ritüel ve eylemlerin baş aktörü çoğu zaman genç anne ve çocuğuydu.

Çocukluk döneminin başlangıcı, hamileliğin, doğumun ve çocuğun ilk yıllarının ne kadar iyi geçtiğine bağlı olarak, aileyi ve tüm gündelik yaşamı ya özel bir şenlik havasına, ya da acı dolu ağır bir beklentiye sokuyordu.

Çocukluk dönemindeki gelenek ve ritüeller yalnızca ailevi ritüellerin unsurları değildi. Bazı durumlarda, geniş bir toplumsal anlam kazanıyordu ve bu durumda onları topluluk yaşamının ayrılmaz bileşen-

leri olarak değerlendiriyoruz. Topluluk üyelerinin çocuk döngüsünün ritüel eylemlerine, bir çocuğun doğumu vesilesiyle belirli bir aile tarafından düzenlenen eğlencelere katılımı, bize göre, topluluklar arası entegrasyon kanallarından biriydi, sosyal bir birim olarak topluluğun uyum ve bütünlüğünün bir tezahürüydü.

Halk eğitim sistemi genel olarak makul ve amaca uygundu. Genç neslin eğitiminde kullanılan yöntemler, sistemler ve formlar, halkın etnik duygularını, psikolojisini ve gündelik yaşam düzenini yansıtmaktaydı. Eğitim gelenekleri insanlar arasındaki ilişkilerin normlarını ve ilkelerini yüceltti ve sosyal davranışlarını şartlandırmıştır. Halk terbiye sistemi, genç nesilde yaşam için gerekli niteliklerin ve yeteneklerin geliştirilmesini hedefliyordu; bu sistem, mesleki, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve estetik eğitimin geleneklerini birleştirmiştir.

KAYNAKÇA**I. Arşiv Kaynakları ve Materyalleri**

- Acincal İ. A. Devrim Öncesi Abhazya'daki Gelenekler. AİYALİ Arşivi, f. I, op. 2, d. 7.

- Acincal İ. A. Abhazların Misafirperverliği. AİYALİ Arşivi, f. 1, op. 2, d. 45.

- Acincal İ. A. Abhaz Halk Oyunları (aimtsak'iaça). AİYALİ Arşivi, f. 1, op. 2, d. 28.

- Acincal İ. A. Abhazlarda Yaşlılara Saygı. Abhaz Devlet Müzesi El Yazması Koleksiyonu, d. 5.

- Abhazya Çocukların Korunması ve Komünist Eğitimine Yardım Derneği "Çocukluk Arkadaşı" (ODD). CGAA, f. 69, d. 95.

- Abhazya A.S.R. Merkez İcra Komitesi Çocuk Komisyonu (Detkomisyon, DTK). CGAA, f. 57, d. 103.

- Dudko A. P. Eğitimle İlgili Gazete Kesimleri. CGAA, f. 838, d. 19.

- Çalışan Kadınlar için Çalışma ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesi Komisyonu. CGAA, f. 54, 30.

- 1977 yılında öğrenciler tarafından kaydedilen Abhazların Dini İnançlarına dair Materyaller. Toplayan: G. V. Smır. AİYALİ Arşivi, f. 2, d. 177.

- 1969 yılına ait Gagra, Gudauta ve Sohüm bölgelerine yönelik kapsamlı ekspedisyona materyalleri. Toplayan: G. V. Smır. AİYALİ Arşivi, f. 2, d. 159.

- Halk İnançları ve Fıkralar, Şarkılar. AİYALİ Arşivi, f. 2, op. 1, d. 62.

- Çocukların Yaşam Koşullarını İyileştirme ve Sağlık Koruma Dairesi Arası Komisyon Protokolleri ve Materyalleri. CGAA, f. 8, d. 41.

- Çocukların Yaşam Koşullarını İyileştirme ve Sağlık Koruma

Komisyonu Hakkında Düzenleme. CGAA, f. 8, d. 63.

- 1972 yılına ait G. V. Smır tarafından toplanan Folklor ve Etnografik Materyaller. AİİYALİ Arşivi, f. 2, d. 175.

- Abhazya'ya Ekspedisyonlar – 1982, 1983, 1984. S. A. Dbar'ın Alan Kartları. SSCB Bilimler Akademisi Etnografi Enstitüsü Arşivi.

II. Özel Literatür

- Albov N. M. Abhazya'daki Etnografik Gözlemler. JŞ, St. Petersburg, 1983, sayı 3, s. 297-329.

- Abhaz Halk Şiirleri. Derleyenler: D. İ. Gulia, X. S. Bgazba. Sohum, 1972. – 160 s. (Abhazca).

- Abhaz Halk Şiirsel Yaratıcılığı. Derleyen: Ş. X. Salakaya. Sohum: Alashara, 1975. – 375 s. (Abhazca).

- Abhazca Atasözleri. Derleyen: X. S. Bgazba. Sohum: Alashara, 1983. – 85 s. (Abhazca).

- Abramzon S. İ. Kırgız Çocuğunun Doğumu ve Çocukluğu. – SMAE, L., 1949, sayı XII, s. 78-138.

- Averkiev İ. Karadeniz'in Kuzeydoğu Kıyısından. – Kafkasya, 1866, sayılar 70, 72, 74, 77.

- Acincal İ. A. Abhazya'nın Etnografyasından. Sohum: Alashara, 1965. – 536 s.

- Akaba L. X. Abhazlar Oçamçıra Bölgesinde. – KES, M., 1955, sayı 1, s. 48-112.

- Akaba L. X. Abhazların Mitolojisi Üzerine. Sohum: Alashara, 1976. – 103 s.

- Akaba L. X. Abhazların Dinlerinin Kaynağı. Sohum: Alashara, 1979. – 122 s.

- Argun Y. G. Modern Abhazların Yaşamı ve Kültürü. Sohum: Alashara, 1976. – 96 s. (Abhazca).

- Argun Y. G. Abhaz Etnografik Etütleri. Sohum: Alashara, 1977. – 130 s. (Abhazca).
- Amıçba G. A. Abhazya Tarihi ve Etnografisi Üzerine Makaleler. Sohum: Alashara. 1977. – 96 s.
- Anchabadze Y. D. 19. yüzyıl sonu ile 20. Yüzyıl başındaki Abhaz Tarım Toplumunun Geleneksel Eğlenceleri. – SE, 1981, sayı 4, s. 108-118.
- Anşba A. A. Abhaz Folkloru ve Gerçeklik. Tiflis: Metsniereba, 1982. – 280 s.
- Ahriev Ç. Dağlıların Cenaze ve Anma Törenleri. SSKG, Tiflis, 1870, sayı 3, s. 30-32.
- Basaeva K. D. Buryatlar'da Aile ve Evlilik (19. yüzyılın İkinci Yarısı - 20. yüzyıl Başları). Novosibirsk, 1980. – 224 s.
- Basariya S. P. Abhazya'nın Coğrafî, Etnografik ve Ekonomik Açısından İncelenmesi. Sohum-Kale, 1923. – 166 s.
- Besaeva T. 3. Osetlerin Doğum ve Çocuk Eğitimi ile İlgili Gelenekleri ve Ritüelleri (19. yüzyılın Sonu - 20. yüzyılın Başları). Yüksek Lisans Tezi Özeti. – M., 1976. – 20 s.
- Benet S. Uzun Yaşamın Ön Koşulları (Abhazya Materyallerine Göre). – İçinde: Uzun Yaşama Olgusu. M.: Bilim, 1982, s. 206-212.
- Biguaa V. L. Modern Abhazlarda Kırsal Aile. Tiflis: Metsniereba, 1983. – 109 s.
- Bjanya Ts. N. Abhaz Kolektif Çiftlik Köyünde Aile ve Aile Yaşamı. – İçinde: Modern Abhaz Köyü. Tiflis, 1977.
- Bjanya Ts. N. Abhazların Çiftçilik ve Kültür Tarihinden. Sohum: Alashara, 1973. – 323 s.
- Bromley Y. V. Etnos ve Etnografi. M.: Bilim, 1973. – 280 s.
- Bromley Y. V. Modern Etnografik Çalışmaların Özellikleri Üzerine. – SE, 1977, sayı 1, s. 3-18.

- Bromley Y. V. Modern Etnografyanın Problemleri: Teori ve Tarih Üzerine Makaleler. M.: Bilim, 1981. – 389 s.
- Vahania O. V. Abhaz Halk Oyunları. Sohum: Abgiz, 1959. s. 118
- Vahania O. V. Abhazyada Fiziksel Kültür ve Spor (Tarihsel Çerçeve). Sohum: Abgiz, 1958. – 206 s.
- Vinogradov G. S. Buryatlar'da Çocuk Oyunlarına Yönelik Araştırmalar. İrkutsk: Devlet Yayınları, 1922. – 11 s.
- Vvedensky A. İ. Abhazların Dini İnançları. – SSKG, Tiflis
- Vvedensky A. İ Sohum bölgesinin yerli nüfusunun ekonomik durumu. SSKG, Tiflis, 1872, cilt VI, s. 1-24.
- Vekua A. Abhazların yaşamı ve gelenekleri - Kafkasya, 1855, No. 62.
- V. Ç. Abhaz kadını. – Kafkas, 1885, No. 62.
- Gavrilük N. K. Maneviyat kültürlerinin haritalandırılması (Ukraynalıların doğum gelenekleri üzerine verilerle). Kiev. Bilimsel Düşünce, 1981. – 279 s.
- Gartskiya V. Abhaz halk efsaneleri ve inançları. – SMOMPK, Tiflis, 1892, cilt XIII, s. 34-42.
- Gacıeva S. Ş. Nogayların evlilik ve aile tarihi üzerine makaleler: XIX – XX yüzyılın başı. Moskova: Bilim, 1979. – 173 s.
- Gacıeva S. Ş. Kumuklar: Tarihsel-etnografik araştırma. Moskova: AN SOR Yayınları, 1961. – 387 s.
- Gan K. F. Mingrelya, Samurzakany ve Abhazyaya'ya seyahat (1900 yazında). – Kafkas Bülteni. Tiflis, 1902, No. 4, s. 20-24.
- Gardanov V. K. Atalıcılık. – IX. MKAEN Raporları. Moskova: Bilim, 1973. – 21 s.
- Gulyia D. Y. Abhazyaya Tarihi. Tiflis, 1925. – 340 s.
- Gogoberidze N.S. Gürcistan'ın dağlık bölgelerinde halk oyunları. KES, cilt VI, Moskova: Bilim, 1976, s. 99-106.

- Gostieva L.K. Osetlerin köylü ailelerinde çocuk eğitim gelenekleri (XIX yüzyılın sonu – XX yüzyılın başı). Doktora tezi özeti. Moskova, 1981. 21 s.
- Derjavin N.S. Abhazya'nın etnografik yönleri. – SMOALPK, Tiflis, 1907, cilt 37, s. 1-38.
- Canaşvili M. Abhazya ve Abhazlar. ZKORG, Tiflis, 1895, cilt 16.
- Canaşıya N.S. Abhazların dini inançları. HİV, St. Petersburg, 1915, cilt IV, No. 1, s. 72-112.
- Canaşıya N.S. Abhaz kültürü ve yaşam tarzı. HİV, St. Petersburg, 1916, cilt V, No. 3, s. 84-97.
- Canaşıya N.S. Abhazya etnografyası üzerine makaleler. Sohum. 1960. – 129 s.
- Dzidzaria G. A.- F.F.Tornau ve onun Kafkas malzemeleri (XIX yüzyıl). Moskova: Bilim, 1976. – 130 s.
- Dubrovin N.F. Kafkasya'da Rusların savaş ve egemenlik tarihi. St. Petersburg, 1871, cilt 1, bölüm 2. – 423 s.
- Zavadski F. Abhazya ve Tsebelda. Kafkas, 1867, No. 59-61, 63, 64.
- Zarubin İ.İ. Shugnan çocuğunun doğumu ve ilk adımları. Taşkent, 1927.
- Ajüanba S.T. Abhaz mitolojisi üzerine bir inceleme. Kafkas, 1867, No. 76.
- Ajüanba S.T. Etnografik etütler. Sohum: Abgiz, 1956, – 81 s.
- Joakimov A. Abhazlar. – Kafkas, No. 39, 47.
- İnal-İpa Ş.D. Abhazların evlilik ve aile tarihi üzerine incelemeler. Sohum: Abgiz, 1954. – 205 s.
- İnal-İpa Ş.D. Abhazların atalılık geleneklerine göre çocuk eğitimi. AİYALİ Çalışmaları. Sohum, 1955, cilt XXVI, s. 155-203.

- İnal-ıpa Ş.D. XIX yüzyılda Abhazya'daki atalıcılığın sosyal doğası. AİYALİ Çalışmaları, Sohum, 1956, cilt XXVII, s. 71-125.

- İnal-ıpa Ş.D. Abhazlar. (Tarihsel-etnografik inceleme). 2. tekrar düzeltilmiş ve genişletilmiş baskı. Sohum: Alashara, 1965. – 694 s.

- İnal-ıpa Ş.D. Abhazların tarihi etnografyasındaki sayfalar. (Veriler ve araştırmalar). Sohum: Alashara, 1971. – 321 s.

- İnal-ıpa Ş.D. Abhaz halk edebiyatı anıtları. Sohum: Alashara, 1977. – 92 s.

- İnal-ıpa Ş.D. Abhazların etno-kültürel tarihi üzerine sorular. Sohum: Alashara, 1976. – 463 s.

- İnal-ıpa Ş.D. Gelenekler ve güncellik. (Abhaz etnografyası verilerine göre). 2. basım, düzeltme, ekleme ve revize edilmiş. Sohum: Alashara, 1978. – 110 s.

- Kapanadze N. M. Yukarı İmereti'nin etnografik verilerine dayanarak halk eğitim gelenekleri. – Kitapta: Gürcistan tarihi sorunları. Tiflis: Metsniereba, 1982, s. 173-180 (Gürcüce).

- Kasilyakov N. A. Orta Asya ve Kazakistan halkları arasında aile ve evlilik tarihi üzerine makaleler. Leningrad, 1969. – 240 s.

- Kosven M. O. Aile birliği. Sorunun tarihi. SE, 1949, No. 3, s. 349-362.

- Kosven M. O. Kafkasya etnografyası üzerine incelemeler. SE, 1946 No. 2, s. 109-144.

- Etnografik veriler ışığında çocuk eğitimi ve psikolojisi sorunları: Margaret Mead'in çalışmaları. SE, 1946 No. 2, s. 277-282.

- Kosven M. O. Etnografi ve Kafkasya tarihi: Araştırmalar ve veriler. Moskova: Doğu Yayınları, 1961. s. 260

- Kosven M. O. Vaftiz babası kimdir? SE, 1963, No. 3, s. 95-107.

- Kosven M. O. Rus biliminde Kafkasya'nın etnografik incelenmesi tarihi üzerine veriler. KES, Moskova – Leningrad, 1962, cilt 3, s.

158-288.

- Kon İ. S. Modern Amerikan etnopiskolojisindeki çocukluk sorunları: Beatrice ve John Whiting'in araştırmaları üzerine. SE, 1977, No. 5, s. 148-159.

- Kon İ. S. Kişisel sosyoloji. – Moskova: Politizdat, 1967. – 383 s.

- Krupskaya N. K. Ailede eğitim üzerine. Seçilmiş makaleler ve konuşmalar.

- Kovalyevsky M. M. Modern gelenek ve eski yasa. - Moskova, 1886, cilt I. - 340 sayfa, cilt II. - 410 sayfa.

- Kovalyevsky M. M. Kafkasya'nın yasaları ve gelenekleri. - Moskova, 1890, c. I - 293 sayfa; cilt II. - 307 sayfa.

- Kovalyevsky P. I. Kafkasya. - St. Petersburg, 1914, cilt II. - 143 sayfa.

- Kovaç K. V. 101 Abhaz şarkısı (tarihsel bilgileri içeren etnografik kayıt). - Sohum, 1929. - 79 sayfa.

- Kovaç K. V. Kodor Abhazlarının şarkıları. - Sohum, 1930. - 72 sayfa.

- Kopeşavidze G. G. Acaristan'da yaşayan Abhazların ekonomik ve ev yaşam tarzı (19. yüzyılın ikinci yarısı - 20. yüzyılın başları). - Sohum: Alashara, 1978. - 50 sayfa.

- Kopeşavidze G. G. Abhazların geleneksel beslenmesi. - Kitapta: Uzun yaşam olgusu. - Moskova: Bilim, 1982, s. 93-99.

- Lalayanç E. A. Van vilayeti (Vaspurakan). SMOMPK, Tiflis, 1915, sayı 44, s. 1-3.

- Lavrov L. İ. Abazalar. Tarihsel-etnografik inceleme. KES, Moskova, 1955, sayı I, s. 5-47.

- Lobaçeva N. P. Özbeklerin yeni ritüellerinin oluşumu. Moskova: Bilim, 1975. - 139 sayfa.

- Makarenko A. S. Çocuk eğitimi üzerine dersler. Eserler, Mosko-

va, 1951, s. 4, s. 341-417.

- Maliya E. M., Akaba L. X. Abhazların giyimi ve konutu. Tiflis: Mecznireba, 1982.

- Maçavariyani K. D. Abhazların yaşamından bazı özellikler. Abhazya'daki kadınların durumu. SMOMPK, Tiflis, 334, sayı IV, s. 40-76.

- Maçavariyani K. D. Abhazya'daki dini durum. Kutaisi eyalet bültenleri, 1889, sayı 11-14, 16, 20-22, 26-29.

- Maçavariyani K. D. Sohum şehri ve Sohum çevresi için tanıtım rehberi. Abhazya üzerinde tarihsel-etnografik bir inceleme ile. Sohum, 1913. - 352 sayfa.

- Miller A. A. 1907 yılında Abhazya seyahatimden. MÖR, St. Petersburg, 1910, I, s. 61-80.

- Maçfadeze S. X. Adığa oyunları. Nalçik: Elbrus, 1974, sayı I, s. 189-207.

- Maçfadeze S. X. Adığa ritüelleri ve ritüel oyunları. Nalçik; Elbrus, 1979. - 202 sayfa.

- Nemiroviç-Dançenko V. V. Deniz. Abhaz kıyıları. Moskova, 1897. - 288 sayfa.

- Pateipa N. S. Seçme eserler. Sohum: Alashara, 1978. - 106 sayfa.

- Pantyukhov İ. İ. Kafkasya'daki halk hekimliği üzerine. MSKMO, sayı 62, 1899, s. 41-178.

- Perviç A. İ. Sovyet etnografisinde ilkel toplum tarihi problemleri. Moskova, 1956. - 31 sayfa.

- Puşkarev S. Abhazya ve Abhazlar. Kafkas, 1954, sayı 60-61.

- Pokrovskiy E. A. Çocuk oyunları, ağırlıklı olarak Rus olanlar. Moskova, 1887. - 368 sayfa.

- Pokrovskiy E. A. Çocuk oyunlarının eğitim ve sağlık açısından önemi. Moskova, 1884. - 24 sayfa.

- Pokrovskiy E. A. Rus çocuk hareketli oyunları. Moskova, 1892. - 128 sayfa.

- Pokrovskiy E. A. Farklı halklarda çocukların fiziksel eğitimi, ağırlıklı olarak Rusya'da. Moskova, 1884. - 380 sayfa.

- Rohlin M. K. Gürcü beşiğinin bebeklerin fiziksel gelişimine etkisi. Tiflis, 1929. - 25 sayfa.

- Rybinowski G. A. Abhazya etnografik ve tarımsal bakımdan. Tiflis, 1894. - 123 sayfa.

- Savinov V. Abhazya hakkında güvenilir hikayeler. (Abhazların esiri olan bir subayın anıları). Panteon, St. Petersburg, 1850, cilt 1, kitap 2, s. 1-19.

- Savinov V. Kubeğula. Abhaz geleneklerinden bir hikaye. Panteon, St. Petersburg, 1853, cilt 12, s. 1-15.

- Salakaya Ş. X. Abhaz halk kahramanlık destanı. Tiflis: Meczniereba, 1966. - 184 sayfa.

- Salakaya Ş. X. Abhazlarda ritüel folklor. Derleme: Folklor ve etnografi. - Leningrad, 1974.

- Salakaya Ş. X. Abhaz Nart destanı. Tiflis: Meczniereba, 1976. - 253 sayfa.

- Seleznev M. Kafkasya'yı tanıma rehberi. St. Petersburg, 1847-1850, kitap 1-3, kitap 1-196 sayfa; kitap 2 - 304 sayfa; kitap 3 - 137 sayfa.

- Serebryakov L. M. Sohum'den Kuban'a giden yol, Ana Kafkas Dağları üzerinden. MS, 1895, sayı 6, s. 90-110.

- Abhazca atasözleri, tekerlemeler, homonim ve homograf koleksiyonu, halkın hava ile ilgili kehanetleri, büyüler ve beddualar. Derleyen: D. İ. Guliya. Sohum, 1939, s. 3-47.

- Orta Asya ve Kazakistan halklarındaki aile ve aile ritüelleri. - Moskova: Bilim, 1978. - 215 sayfa.

- Smır G. V. Abhazy'a'da İslam ve onun kalıntılarını modern koşullarda aşmanın yolları. Tiflis: Mecznieraba, 1972. - 225 sayfa.
- Snesev G. P. Özbeklerin Horezm'inde, Müslümanlık öncesi inançların ve ritüellerin mirasları. Moskova, 1969. - 336 sayfa.
- Smirnova Y. S. Abhaz kadınlarının aile yaşamı ve toplumsal konumu (19.-20. yüzyıllar). KES, Moskova, 1955, sayı 1, s. 113-181.
- Smirnova Y. S. Abhazlarda ata-baba hakkı ve evlat edinme (19.-20. yüzyıllar). SE, 1951,
- Smirnova Y. S. Adigelerin kaçınma gelenekleri ve Sovyet dönemindeki yok oluşları. SE, 1961, Sayı 2, s. 41-52.
- Smirnova Y. S. Abhazlarda çocuk eğitimi. KES. M., 1962, cilt 36, s. 36-43.
- Smirnova Y. S. Geçmişte ve günümüzde Adige köyünde çocuk eğitimi. UZANIİLYAİ. Maykop, 1968, cilt 8, s. 109-178.
- Smirnova Y. S. Aile ve aile hayatı. İçinde: Kuzey Kafkasya halklarının kültürü ve yaşamı (1917-1976). M., 1968, s. 185-275.
- Smirnova Y. S. Aile geleneklerinin gelişiminde gelenekler ve yenilikler (Kuzey Kafkasya verilerine dayanarak). M.: Bilim, 1973. - 14 s.
- Smirnova Y. S. Kuzey Kafkasya halklarında çocuk ve düğün gelenekleri ve ritüelleri döngüsü. KES. M., 1976, cilt VI, s. 47-98.
- Smirnova Y. S. Kültürel etkileşim ve aile: Kuzey Kafkasya verilerine göre. SE, 1977, Sayı 5, s. 81-92.
- Smirnova Y. S. Kabardeyler ve Balkarlar arasında kaçınma geleneklerinden sapma ile ilgili bazı nicel göstergeler. SE, 1977, Sayı 2, s. 77-83.
- Smirnova Y. S. Kuzey Kafkasya halklarında kaçınma ve onun yok olma süreci. İçinde: Kafkasya'daki etnik ve kültürel süreçler. M.: Bilim, 1979, s. 118-163.

- Smirnova Y. S. Oset köy ailesinin günlük yaşamında yenilikler ve gelenekler. KES, M., 1980, cilt 7, s. 132–161.

- Smirnova Y. S. Abhaz ailesinde yaşlıların rolleri ve statüleri (uzun ömürlülükteki gerontofilik faktörler sorunu). SE, 1982, Sayı 6, s. 40–51.

- Smirnova Y. S. Kuzey Kafkasya halklarının aile yapısı ve yaşamı. M.: Bilim, 1983. – 263 s.

- Suhareva O. A. Tacikler arasında anne ve çocuk. M., 1929.

- Sukhomlinsky V. A. Eğitim üzerine. 3. baskı. M.: Politizdat, 1979. – 270 s.

- Smolensky S. Kafkasyalı'nın anıları. Askeri dergi. 1872, Sayı 9, s. 325–360.

- Solovyeva L. T. Gürcülerde çocuk doğumu ve eğitimi ile ilgili gelenekler ve ritüeller (19. yüzyılın ikinci yarısı – 20. yüzyılın başı). Yüksek lisans tezi. M., 1982. – 22 s.

- Solovyeva L. T. Gürcüler Khevsureti'de çocuğun ilk yıllarındaki gelenekler ve ritüeller (19. yüzyılın sonu – 20. yüzyılın başı). SE, 1982, Sayı 4, s. 105–112.

- Solovyeva L. T. Gürcüler Kartli ve Kakheti'deki çocukluk dönemi ritüellerinin dinamiği (19. yüzyılın ikinci yarısı – 20. yüzyılın başı). – İçinde: Etnokültürel süreçler: tarihsel ve senkronik inceleme yöntemleri. M., 1982, s. 59–74.

- Solovyeva L. T. Gürcülerde doğum ritüelizmi. – İçinde: 1979 Etnografi Enstitüsü alan araştırmaları. M., 1983, s. 123–128.

- Ter-Sarkisyan A. E. Modern Ermeni ailesi. M., 1972. – 207 s.

- Ter-Sarkisyan A. E. Modern Ermeni ailesinin gelişiminde temel eğilimler. KES, 1980, cilt 7, s. 162–192.

- Troitskaya A. L. Tacikler arasında Zervuşan Vadisi'nde çocuk doğumu ve ilk yıllar (1926-1927 yıllarında SSCB Bilimler Akademisi'nin Orta Asya Seferi verilerine dayanarak). SE, 1935, Sayı 6, s.

109–135.

- Tokarev S. A. Erken din biçimlerinin kökeni sorunu. M., 1956, s. 125–138.

- Tokarev S. A. Büyülerin özü ve kökeni. Moskova. 1959, cilt 51. – 69 s.

- Tokarev S. A. Erken Din Formları ve Gelişimleri, Moskova: Bilim, 1964. – 339 s.

- Tokarev S. A. Dünyanın Halklarının Tarihinde Din. Moskova: Politizdat, 1964. – 559 s.

- Tornau F. Kafkas Subayının Anıları. R.V. Moskova, 1864.

- Uşinskiy K. D. Seçme Pedagojik Eserler. Moskova, 1968. – 553 s.

- Ustinova M. Y. 20. Yüzyılda Letonyalı Şehirli Nüfusunun Aile Gelenekleri. Moskova: Bilim, 1980. s. 164

- Fon-Derviz N. V. Sukhum Bölgesi. ZKORGO, cilt XXV, sayı 8, Tiflis, 1906, s. 1–77.

- Fedyanoviç T. P. Çocuk Doğumuyla İlgili Mordva Gelenekleri. – S.E., 1979, sayı 2, s. 79–89.

- Frazer J. Ağaç Dalları. Moskova, 1928, cilt I. – 193 s.

- Folklor ve Etnografi. Gelenekler ve Geleneksel Folklor. – Leningrad, 1974. – 275 s.

- Harçev A. G. Olgunluğa Giden Zor Yol: Bilimsel-Teknik Devrim Çağında Ahlaki Eğitimin Problemleri. – Moskova: Bilgi, 1973. – 64 s.

- Haşba M. M. Abhazların İş ve Geleneksel Şarkıları. Sukhum: Alaşara, 1977. – 132 s.

- Haşba R. A. Abhaz Çocuk Folkloru. Sukhum: Alaşara, 1980. – 96 s.

- Çanba R. K. Devrim Öncesi Abhazy'da Tarım ve Tarım İlişkileri (19. – 20. Yüzyılın Başları). Tiflis: Metzniereba, 1977. – 138 s.

- Çernişev K. Abhazya Üzerine Bir Kesit. Kafkas, 1854, sayı 82, 83.
- Çukbar A. İ. Hikayeler ve Makaleler. Sukhum: Alaşara, 1975. – 106 s.
- Çursin G. F. Kafkas Etnolojisi Üzerine İncelemeler. Tiflis, 1913. – 189 s.
- Çursin G. F. Kafkas Dağlılarının Tılsımları ve Amuletleri. Ma- haçkale, 1929.
- Çursin G. F. Abhazya Etnografyası Üzerine Materyaller. Suk- hum, 1957, s. 1–180.
- Çursin G. F. Etnografik Bilgilerin Toplanması İçin Program. Ba- kü, 1929. – 59 s.
- Çvır L. A. Eski Doğu'dan Görüşler Işığında Modern Bir Gelenek Üzerine Analiz Denemesi. İçinde: Orta Asya, Kafkasya ve Yabancı Doğu'nun Antik Çağı. Moskova: Bilim, 1983, s. 124–138.
- Şilling E. M. Gudaut Abhazya'da. Etnografi, 1926, sayı 1–2, s. 61–82.
- Şilling E. M. Çerkesler. İçinde: SSCB Halklarının Dini İnançları. Moskova, 1931, cilt 2.
- Şterenber L. Y. İlkel Din Etnografisi Işığında. Leningrad, 1936. – 6 s.
- Şinkuba B. V. Yarı Bölünmüş Taş. Roman. Sukhum: Alaşara, 1983. 263 s. (Abhazca).
- Çocukluk Etnografyası. Doğu ve Güneydoğu Asya Halklarında Çocuk ve Gençlere Geleneksel Eğitim Şekilleri. Moskova: Bilim, 1983. – 231 s.
- Çocukluk Etnografyası. Ön Asya ve Güney Asya Halklarında Çocuk ve Gençlere Geleneksel Eğitim Şekilleri. Moskova: Bilim, 1983. – 191 s.

III. Tezler

- Açba (Ançebadze) Y. D. Abhazların İkinci Yarı 19. – 20. Yüzyıl Başlarındaki Sosyal Hayatı. Tarih Bilimleri Adayı Tezi. – Moskova, 1981. – 178 sayfa.
- Besaeva T. Z. Çocuk Doğumu ve Eğitimi ile İlgili Oset gelenek ve görenekleri (19. Yüzyılın Sonu – 20. Yüzyıl Başları). Tarih Bilimleri Adayı Tezi. Moskova, 1976. – 165 sayfa.
- Gostieva L. K. Oset Köylü Ailesinde Çocuk Eğitim Gelenekleri (19. Yüzyılın Sonu – 20. Yüzyıl Başları). Tarih Bilimleri Adayı Tezi. Moskova, 1981. – 190 sayfa.
- Smirnova Y. S. Devrim Öncesi Dönemde ve Sovyet Döneminde Abhaz Kadını. Tarih Bilimleri Adayı Tezi. – Moskova, 1949. – 643 sayfa.
- Solovyeva L. T. Çocuk Doğumu ve Eğitimi ile İlgili Gürcü Gelenek ve Görenekleri (19. Yüzyılın İkinci Yarısı – 20. Yüzyıl Başları). Tarih Bilimleri Adayı Tezi. Moskova, 1982 – 216 sayfa.
- Kopesavidze G. G. Acara Abhazları. Tarih Bilimleri Adayı Tezi. Leningrad, 1978. – 198 sayfa.

BİLGİ ALINAN KAYNAK KİŞİLER:
(Adı-soyadı-doğum yılı ve köyü sıralamasıyla)

Gudauta Bölgesi:

Abıcba Anika Taparovna, 1884-Lıhni; Ayüdzba Cota Şahanoviç, 1909-Blabırhua; Ayüdzba Datiko Dakhairoviç, 1905-Abgarhuk; Ayba Tatiana Eгнаitevna, 1916-Cırhua; Ayba Jenya Jemkerenovna, 1915-Othara; Ayba Şaka Konstantinovna, 1910-Othara; Ampar Dunya Habrahovna, 1902-Othara; Ampar Himer Solomonovna, 1911-Kaldahuara; Ampar Rostaniya Batoviç, 1918-Kaldahuara; Ampar Meri Nikolayevna, 1916-Kaldahuara; Ampar Sonya Şatogovna, 1913-Kaldahuara; Ampar Vera Kamidatovna, 1890-Kaldahuara; Ampar Lena Nikolayevna, 1895-Kaldahuara; Ampar Şamel Pşkanoviç, 1910-Kaldahuara; Ampar Arduçka Huseynovna, 1915-Kaldahuara; Ampar Semyon Besoviç, 1918-Kaldahuara; Benia Şamşa Ramkhuotovna, 1911-Kaldahuara; Barciz Şrın Basiatoviç, 1910-Kaldahuara; Barzania Maruşa Sabidovna, 1910-Kaldahuara; Gobeçiya İrina Kotatovna, 1889-Kaldahuara; Gerzmaa Vera Yedrisovna, 1884-Kaldahuara; Genaba İrina Guacovna, 1904-Lıhni; Dbar Tamara Hanaşovna, 1904-Dürıpş; Dbar Nadya Alhasovna, 1884-Kaldahuara; Dbar Valya Badrovna, 1918-Kaldahuara; Dbar Ludiya Blatoviç, 1897-Kaldahuara; Cenya Katya Çahmatovna, 1884-Lıhni; Cenya Anya Seydikovna, 1883-Lıhni; Cenya Tanya Khanatevna, 1892-Lıhni; Carsalia Atya Seylukovna, 1883-Lıhni; Cikirba Tamara İvanovna, 1900-Mgudzırhua; Dzidzariya Ragua Qıdoviç, 1890-Lıhni; Zardaniya Gugutsa Khygovna, 1914-Kaldahuara; Kardiya Tarçka Alhasovna, 1898-Othara; Kuarçeliya Babutsa Kazakhovna, 1923-Abgarhuk; Kurmaziya Zinaida Alekseyevna, 1890-Lıhni; Kove Nitsa Husinovna, 1928-Abgarhuk; Kolbaya Halit Muratoviç, 1901-Abgarhuk; Lakoya Katya Xabakhovna, 1884-Lıhni; Leyba Nunya Osmanovna, 1894-Mgudzırhua; Muşba Terziya Jagovna, 1909-Abgarhuk; Muşba Ançka

Nikolayevna, 1916-Abgarhuk; Pkin Yaka Alhasovna, 1901-Blabırhua; Pkin Tamara Abicovna, 1900-Mgudzırhua; Sakaniya Kırına Dameevna, 1904-Dürıpş; Sagariya Çıtısa Gabzovna, 1885-Lıhını; Samanciya İvan Qıcovıç, 1890-Lıhını, Sımsım Maruşa Qıcovna, 1904-Kaldahuara; Sımsım Nelli Datovna, 1924-Kaldahuara; Smır Mustafa Dautoviç, 1901-Abgarhuk; Smır Sonya Temurovna, 1910-Abgarhuk; Tarkil Tinats Ahmetovna, 1902-Dürıpş; Tarkil Minutsa Abzogovna, 1904-Dürıpş; Tarba Şaşkua Mkhazovna, 1875-Dürıpş; Tarba Nunya Şirifovna, 1904-Dürıpş; Taniya Hamsed Musovna, 1894-Dürıpş; Tüanba Lyuba Nikolayevna, 1929-Dürıpş; Tüanba Natariya Mame-tovna, 1929-Dürıpş; Tüanba Dzabuliya Muratovna, 1925-Dürıpş; Haguş Nunya Çagovna, 1886-Kaldahuara; Haguş Vera Basiatovna, 1910-Kaldahuara; Haguş Fardosya Hintroguovna, 1918-Kaldahuara; Haguş Hicgua Kyagovna, 1880-Lıhını; Hamit Çıtısa Zafasovna, 1884-Kaldahuara; Kharazia Tatyana Gidovna, 1915-Abgarhuk; Kharzalia Anşa Tapagovna, 1906-Abgarhuk; Kharazia Tsatsu Khuşitovna, 1907-Otkhara; Khalvaş Misa Mustafovna, 1886-Dürıpş; Khetsia Minotsa Kutievna, 1901-Kaldahuara; Khişba Samson Maçagoviç, 1910-Kaldahuara; Gug Khuthuatovna, 1911-Kaldahuara; Tsarguş Maruşa Şirifovna, 1909-Kaldahuara; Çaguaa Minoia Khvatovna, 1895-Kaldahuara; Çaguaa Maniya Nikovna, 1909-Kaldahuara; Çaguaa Çin-çor Khvatoviç, 1903-Kaldahuara; Çaguaa Vladimir Khvatoviç, 1910-Kaldahuara; Çamagua Venus Şadatovna, 1911-Abgarhuk; Çamagua Dimitri Şrıfaviç 1909 –Abgarhuk; Çiçba Nataşa Jagovna, 1883-Lıhını; Çugbar Zera Jagovna, 1888-Kaldahuara; Şulumba Kseniye Mamsırovna, 1909-Dürıpş.

Oçamçıra Bölgesi:

Adleyba Sirdion Pşkanoviç, 1903-Çlou; Adleyba Varduşka Nari-kovna, 1909-Çlou; Adleyba Panja Pşkanoviç, 1903-Çlou; Amıçba Magnolia Kutsovna, 1918-Çlou; Amıçba Babutsa Grigorievna, 1915-

Cgerda; Amıçba Viktor Yakheeviç, 1908-Cgerda; Anua Sonçka Abazhovna, 1899-Çlou; Anua Mijgwa Bajgoviç, 1888-Çlou; Asabua Babilina Raşitovna, 1902-Cgerda; Aşuba Manitsa Acırovna, 1924-Cgerda; Badiya Kamaçıç Digovna, 1896-Çlou; Barandziya Şura Kvatovna, 1933-Cgerda; Barçan Esnat Mikhailoviç, 1889-Cgerda; Vouba Nusya Viktorovna, 1932-Çlou; Gindia Nazi Hanaşovna, 1905-Pakuaş; Cincal Mtyr Khabakhovna, 1909-Cincal Şuka; Kerantukhovna, 1909-Cgerda; Cincal Visarion Rafetoviç, 1932-Cgerda; Cincal Tamagu Kyagoviç, 1886-Cgerda; Cincal Nutsa Kotsievna, 1900-Pakuaş; Cincal Tatei Temurovna, 1894-Pakuaş; Cincal Majit Raşitoviç, Pakuaş; Cincal Jastuman Reşitoviç, 1894-Pakuaş; Copua Deuçka Matsovna, 1895-Çlou; Copua Esnat Bazaloviç, 1892-Çlou; Copua Sivarna Dzhadleyeviç, 1890-Çlou; Copua Taraş Manukhoviç, 1867-Çlou; Copua Zoya Marithkovna, 1902-Çlou; Zukhba Vladimir Maksimoviç, 1908-Pakuaş; Kutsnia Şaşkua Uarmatovna, 1914-Cgerda; Lagulaa Olga Zakirovna, 1885-Çlou; Logua Venera Abasovna, 1921-Çlou; Sangulia Bajgua Tamşigoviç, 1883-Çlou; Tarba Zoya Nuçıçovna, 1913-Çlou, Tarba Maruşa Edgievna, 1884-Çlou; Tania Zina Zikovna, 1899-Pakuaş; Taniya Kak Baçovna, 1908-Pakuaş; Tania Kumf Temuroviç, 1913-Pakuaş; Tania Olga Gufirovna, 1917-Pakuaş; Feyzba Natalya Yadrysovna, 1924-Cgerda; Khaşba Ivan Vasilieviç, 1904-Pakuaş; Khaşba Anya Tarkhunovna, 1907-Pakuaş; Tcütçba Tandel Zhakvoviç, 1893-Çlou.

Gagra Bölgesi:

Alışundba Sada Gvadalovna, 1903-Bzıp; Dbar Fuka Sabatoviç, 1908-Bzıp; Koncaria Minaka Khvatovna, 1895-Bzıp; Koncaria Maruşa Vazdamyrovna, 1894-Bzıp; Koncaria Zhenya Hıgovna, 1915-Bzıp; Koncaria Kanya Gidzhovna, 1910-Bzıp; Koncaria Murat Kopeeviç, 1907-Bzıp; Tarba Vera Dameevna, 1905-Bzıp, Xışba Şazina Çiçinovna, 1905-Bzıp; Şarmataa Kakaşa Dakhvasovna, 1884-Bzıp.

KISALTMALAR LİSTESİ

AİYALİ – D.İ. Guliya Abhazy Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü (Sukhum)

AİE – SSCB Etnografya Enstitüsü Arşivi (Moskova)

VF – Felsefe Soruları

JS – Canlı Eski

ZKOİRGO – Rus Coğrafya Cemiyeti Kafkasya Dairesi Notları (Tiflis)

K – "Kafkas" Gazetesi (Tiflis)

KSİE – Etnografya Enstitüsü Kısa Bildirileri (M.-L.)

KES – Kafkas Etnografik Derlemesi

MSKMO – Kafkas Tıp Cemiyeti tarafından yayımlanan Tıp Derlemesi (Tiflis)

MKAEN – Uluslararası Antropolojik ve Etnografik Bilimler Kongresi

MS – Deniz Derlemesi

MER – Rusya Etnografyasına Dair Materyaller

PKA – Yazarın Saha Kartları

RV – Rusya Bülteni

SMAE – Antropoloji ve Etnografya Müzesi Derlemesi (Leningrad)

SMOMPK – Kafkas Ülkeleri ve Kabilelerinin Tanımlanması için Malzeme Derlemesi (Tiflis)

SGK – "Kafkas" Gazetesi Derlemesi (Tiflis)

SSKG – Kafkas Dağlıları Hakkında Bilgiler Derlemesi (Tiflis)

SE – Sovyet Etnografyası (Moskova)

TİE – Etnografya Enstitüsü Çalışmaları

UZANİİLYAİ – Adigey Bilimsel Araştırma Enstitüsü Edebiyat, Dil ve Tarih Bilimleri Akademik Notları (Maykop)

HV – Hristiyan Doğu

ÇGAA – Abhazy A.R.S.S. Merkezi Devlet Arşivi (Sukhum)

EO – Etnografik İnceleme

MAKALELER

ABHAZLAR'DA ÖLÜM KAVRAMI VE BUNA KARŞI TUTUMLARI

Cenaze ve anma ritüelleri ve bunlarla ilişkili gelenekler, Abhaz yaşam döngüsündeki ritüeller arasında özel bir yer tutar. Cenaze ve anma gelenekleri, pek çok araştırmacının belirttiği gibi, köklü bir tutuculuk sergilemektedir. İçlerinde derin bir geçmişe uzanan birçok arkaik inanç ve ritüel barındırır. Bu ritüel unsurların, birçok halkta maneviyat ve öteki dünya anlayışı, yasaklar sistemi (örneğin, ölen kişinin akrabaları tarafından mezarın kazılması yasağı), bir yaşın altındaki çocukların ölümüne yönelik özel cenaze ve anma ritüelleri gibi ortak yanlar bulunsa da, Abhaz ritüel sistemine özgü spesifik unsurların uyumlu bir yapısı mevcuttur. Bu gelenek ve ritüeller, Abhazların geleneksel kültüründe özel bir yere sahiptir. Ancak yeterince incelenmemiş ve gerekli sistematizasyonla karşılaşmamıştır.

Ölümü kaçınılmazlık ve yaşamın sona ermesi olarak algılamak, bu bağlamda ona sakin bir usülle yaklaşmak, Abhazlar arasında alışıldık bir durumdur. Bu konuda genellikle benzeri durumlarda kullanılan ifadeler de bunu gösterir: "Bir gün doğan, bir gün ölür" (мышкы ииз-мышкы дыцсеит); "Hayatı yaratan, ölümü de yaratmıştır" (Аира зшаз, ацсрагы ишеит); "Hiç kimse ölümsüz değildir" (Импсеа уабы дыказам) ve benzeri. Bununla birlikte, her halkta olduğu gibi burada da birçok özgün unsur bulunmaktadır.

Gerçekten de ölüm, bir başka (öteki) hayata geçiş olarak algılanmakta ve bir kişinin bu hayatta ne kadar yaşamış olduğu veya yaşamı-

nın vaktinden önce sona erip ermediğine bağlı olarak normal bir olay ya da bir felaket olarak değerlendirmektedir. Buradan, ölümün derecelendirilmesi doğmaktadır.

Abhazların ölüm kavramı ve onunla olan ilişkilerine dayanarak, iki ölüm grubunu (tipini) ayırmak mümkündür. İlk grup, 6 alt gruba ayrılmaktadır.

Buraya şunlar dahil edilir:

- Evinde, ailesiyle birlikte ölen yaşlı kişinin ölümü. Bu durum için "İnsanın başını (burada yatağına) koyup gitmesi ölüm müdür?" denir. Derin yaşlıların ölümü konusundaki bu anlayış, cenaze ve anma ritüeli törenlerinin her sürecinde kendine yer bulur. Geleneklerin ana unsuru olan yas tutma süreci en aza indirgenir. Yakınları, yas tutmaya gelenleri karşılarken, babalarının (dedelerinin vb.) hayatını dolu dolu yaşadığını, bu nedenle ölümünde yas tutmanın gereksiz olduğunu ifade ederler ve onları, tabutun bulunduğu yerden ziyade ölü aşı masasına yönlendirmeye çalışırlar;

- Bu gruba, tedavi edilemez derecede hasta bir kişinin ölümü de dahildir. Kimse onun için ölümü dilemez, ancak ölüm hastaya kaderin bir hediyesi olarak algılanır. Özellikle hastalığın şiddetli ağrılarla sürdüğü durumlarda. Böyle durumlarda "Ruhunu götürdü" (Ипсы игейт) yani "artık acılarından kurtuldu" denilir.

- Üçüncü "ölüm tipi", üzüntü yaratmayan bir durum olan toplumdan dışlanmışın ölümüdür. Dışlananlar genellikle hainler (ачархэаа) ve kan bağı suçları sebebiyle dışlananlardır (амаһагеа-амахаға). Toplumda var olma süreçleri ciddi şekilde kısıtlanmıştı. Belki de ölüm cezasının halk meclislerinde ve yaşlıların kararlarıyla verilmiş olması, onların hayatlarını sürdürmelerine olanak tanımaktaydı. Toplumun gözünde, bu kişi hayattayken de zaten bir ölü olarak kabul edilmekteydi. Bu yüzden ölümü, fiziksel anlamda ölüme giden süreci tamamlamış gibi algılanmasına neden olmaktadır. Bu tip ölüm, yalnızca defin süreciyle sınırlı olup, cenaze ve anma ritüellerinin diğer süreçle-

rini içermez.¹

- Dördüncü tip ise utanç verici bir ölüm ("ацра аитацра" – kelime anlamıyla "ölüm içinde ölüm", yani "iki kez ölüm"). Bu, önceki grupta yer alanlarla oldukça örtüşmektedir. Bu tip ölümler, herkes tarafından kınanan bir eylem sırasında meydana gelen ölümlerdir. Örneğin, tavuk kümesinde yakalanan bir hırsız, evsahibi tarafından öldürülür veya cephede yüreksiz davranan bir savaşçı kaçarken öldürülmüştür.

- Bu gruptaki beşinci tip ölüm ise intihardır. İntihar, kişinin onurunu zedeleyen, onu alçaltan bir eylem olarak görülür. Bu nedenle intihar eden kişi, toplumun gözünde değersizleşir. Bu da, ölümünün duygusal olarak sınırlı bir şekilde algılanmasına neden olur;

- Özel bir alt grup ise, iki ayrı "ölüm" tipinden oluşmaktadır, ilki bebek ölümü diğeri ise yıldırım çarpması sonucu ölümdür. İlk durumda, Abhazlar'a göre bebek bir yaşına gelmeden aileye ait değildir, Tanrı'ya aittir. Bu yüzden, özellikle de size ait olmayan bir şeyin kaybı için duyulan üzüntüyü ifade ederek Tanrı'yı kızdırmak doğru değildir. Bu tür durumlarda, "bebek öldü" demek yerine, "bebek mutluluğa erişti, sevindi" (ахэычы дкьатеит) denir. Eğer yüce Tanrı onu aldıysa, bu onun iradesidir, çünkü bir yaşına kadar çocuk ona aittir. Dolayısıyla, cenaze ve anma döngüsü, diğer ritüellerden kendi "özellikleri" ile farklıdır. Yıldırım çarpması sonucu meydana gelen ölümlerde de büyük bir üzüntü ifade edilmemelidir. Yıldırım, Afı'nın yani fırtına ve yıldırım tanrısının bir işaretidir. İnanca göre, yıldırımlar, insanın yanında gizlenen şeytana yöneliktir. Bir kişinin yıldırım çarpması burada bir kazadır, ancak özel günahlar için yıldırım çarpması şeklinde bir ceza da söz konusu olabilir.²

¹ Makalenin hacim sınırlamaları nedeniyle, burada ve sonrasında, belirli bir "ölüm" türünün ritüel özelliklerini göz ardı edeceğiz.

² Abhazların geleneksel cenaze ve anma ritüel kültüründe, ölümle ilgili ritüellerin duygusal açıdan daha tutuk bir şekilde ifade edilmek zorunda olduğu diğer unsurlar da bulunmaktadır. Örneğin; ebeveynlerin çocuklarını, ya da bir eşin kocasını yaşlaması konusunda kısıtlamalar

İkinci grup ölümler de üç alt gruba ayrılmaktadır:

- Birincisi, onur ve değerlerini koruma unsuru olarak intihar. Bu tür bir eylem, sıradan bir intihardan farklı olarak bir kahramanlık olarak kabul edilir. Bu bağlamda, M. Lakerba'nın folklorik malzemelerle yazılmış bazı hikayeleri oldukça tipiktir. Burada insanlar, onur ve değer uğruna yaşamlarını feda etmektedir.

- İkinci grubun bir sonraki alt grubu, en çok çeşitlilik gösteren alt gruptur. Burada, kaza sonucu ölüm yer alır. Aşağıda belirtilen tiplerde ritüellerin farklılığı, kazanın meydana geldiği yerden kaynaklanmaktadır. Dağlarda ve ormanlarda, dağların ve avcılığın tanrısı Aerg'e saygı gösterilir; suda boğulmuş ise su tanrıçası Dzızlan-Dzahkuajü'ya, çiçek hastalığı sonucu ölümden ise çiçek hastalığı tanrısı Axi Zoshan'a saygı gösterilmektedir;

- Son alt grup, askeri-demokratik toplumun bir kültür ögesini temsil etmekte ve günümüzde yalnızca halk hikayelerinde yer almaktadır.³ Burada, bir kahramanın (örneğin, düşman birliğini yok eden bir kişinin) yalnızca bir savaşçıyı hayatta bıraktığı bir durum da söz konusudur; bu savaşçı, uğranılan felaketin habercisi rolünü üstlenecektir. Kahraman, onu serbest bırakmadan önce, hayatta kalan bu son savaşçıya kendisine ateş etme fırsatı verir ve hatta onu buna zorlardı. Ardından da ağır yaralı durumdayken, haberciyi serbest bırakır ve kendisi de ele geçirdiği ganimetler ve savaşçılarıyla birlikte geri dönerdi. Bu eylemin anlamı, gerçek bir kahramanın uzun bir ömre sahip olmaması gerektiği, tam aksine gücünün ve şöhretinin zirvesindeyken hayatını kaybetmesi gerektiği düşüncesiyle açıklanmaktadır.

Kaynak: Ölüm Kavramı Ve Abhazların Ölüme Karşı Tutumu, S.A. Dbar, Abhaz Devlet Üniversitesi Bilimsel Çalışmalar Topluluğu, Sohum-2000, s. 127-130.

gibi. Bunları, yalnızca belirli bireylerle ilgili olan daha yerel unsurlar olarak bu sisteme dahil etmiyoruz; bu unsurlar, eyleme katılan herkesle ilgili değildir.

³ Abhaz materyallerindeki bu türe ilk kez etnolog M. Bartsits dikkat çekti.

Abhaz Geleneksel Kültürünün Bir Unsuru Olarak KADER, YAZGI, ÖLÜM HABERCİLERİ VE KORUYUCU BÜYÜ

İnsanların karşılaştığı tüm sıkıntıların, halk arasında olduğu gibi, doğaüstü güçlerden, Yüce Olan'dan, meleklerden, şeytandan, diğer birçok tanrı ve koruyucudan, genellikle pagan panteonundan, ayrıca ölmüş ataların ruhlarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Sıkıntılar, bir suçun cezası olarak ya da kötü güçlerin oyunları sonucu ortaya çıkabilir. Her insanın kaderi doğduğu günden itibaren belirlenmiş olup, alınca yazılmıştır. İnsanlar bu yazıyı göremezler, tıpkı ölüm günlerini de bilemeyecekleri gibi. Efsaneye göre, insanlar eskiden ölüm günlerini bilirlermiş fakat bu günü önceden bildikleri için çok fazla düşünmek istemezlermiş. Bir insan, ölümünün yaklaştığını bildiği için tarlasını işlemeye çalışmamış ve eski çitin yerine eğrelti otu atmış ve bu durumu izleyen bir melek, o kişinin ölüm gününü bilmemesini sağlamış. Ardından aynı kişi hemen tarlasını sağlam bir çitle çevirmeye başlamış. Bu efsaneye göre, o zamandan beri insanlar ölüm tarihlerinin ne olduğunu bilmemekteymişler.

İnsanın alnında yazılı olanların yanı sıra, kaderinin sadece doğum gününde değil, çok daha sonra da belirlenmesi mümkünmüş. Genellikle kişi doğduğunda, üç melek, güvercin şekline girerek ağaçta veya bir evin çatısında insan gibi konuşarak onun kaderini tartışırlar. İlk güvercin, belli bir zamanda o kişinin nasıl ölmesini sağlayacağını bildirir (örneğin, atından düşüp ölmek gibi). İkinci güvercin, eğer kişi ölümden kurtulursa (ki bu mümkündür), o zaman ona başka bir sınav düzenleyeceğini söyler. Üçüncüsü ise alternatif bir sınav ekler. Sonunda, eğer birisi onları duyup, konuşmalarındaki kişinin yanına gider ve durumu haber verirse, o insan taş kesilsin derler. Eğer kişi bu üç sınavdan da kurtulursa çok uzun yaşar.

İnsanların kaderlerini bilmemesine rağmen, bazen ölüm öncüsü

olarak bilinen belirli işaretler vardır. Bu işaretler halk arasında çokça bilinmektedir. Örneğin:

- Köpeğin uzun uzun uluması (genellikle sahibinin ölümünü haber verir).

- Avluda Guguk kuşunun görünmesi, oradaki birinin ölümünü beklemek gerektiğini gösterir.

- Horozun bir insana doğru dönerek ötmesi sonucu o evde bir felaket beklenir.

- Yas kıyafetlerini çok uzun süre taşımak, yakınlar arasında yeni kayıplara yol açar.

- Eski mezarların yenilenmesi, yeni bir ölüme neden olur.

- Daha önce açılmış bir mezar, akrabaların ölümüne neden olur.

- Rüyada, bir kişiyi daha önce ölmüş kişilerin arasında görmek, onun bir yakın akrabasının öleceği anlamına gelir.

- Yeni bir mezarlığın açılması, çok geçmeden ani bir ölüm olacağı anlamına gelir.

- Eğer akşamüstü ya da gece avluda hafif bir ıslık sesi duyulursa, oradaki birinin ölümünü beklemek gerekir.

- Rüyada ölmüş bir insanın sevinç içinde görülmesi, onun yakınının ölümü demektir.

Ölüm öncüsü işaretlerden biri de "alapukuşwa" adındaki yaygın bir inançtır. Eğer bir kişi dalgınllaşıp kaşlarının üstü ya da burun kanatlarını kaşırsa, bu, birinin öldüğü ve yas habercilerinin geleceği anlamına gelir. Bazı insanlar için bu inanç yüzün sağ tarafı için geçerliyken, bazılarında ise sol taraf sevinçli bir haberi önceden haber verirmiş.

Bir kişi doğal ölümünden bir yıl önce, ecelinin yaklaşmakta olduğunu öğrenebilir. Bu süreçte, konuşmasında bozulma (belirsiz konuşma) başlar ve komşular ve yakınları onu sık sık kötü rüyalarda görmeye başlarlar. Kendisi de ölüme işaret eden rüyalar görür ve konuşmaya başlar.

Kendi kaderlerini, bir tavuğun lades kemiğindeki veya büyük ya da küçükbaş hayvanların kürek kemiğindeki lekelerle önceden belirledikleri de düşünülmektedir.

Her türlü hastalık için (soğuk algınlığı hariç), doğüstü güçlerin laneti başlar başlamaz, Abhazlar, koruyucu büyü olarak dualar yapmaya başlarlar. Önleyici tedbir olarak (artık nadir olmakla birlikte) iyi bitkilerden (fındık vb.) yapılmış özel muskalar, kül, kömür, ebeveyn ocaklarının cürufu ve mutlaka mollalar tarafından yazılmış Kuran'dan kısa metinler kullanırlardı. Abhazlar, nazarın güçlü olduğuna inanırlar ve bu yüzden yaşayan kişilere yönelik çeşitli önlemler alırlar, dirilerle ilgili olana "abzalapş"; ölülerle ilgili olana "apsılapş", hayvanlarla ilgili olanına ise "arahulapş" tanımlaması yaparlar. Nazar, yalnızca yabancı bir kişi tarafından değil, aile bireyleri tarafından da bilmeden yapılabilir. Örneğin, henüz yoldan dönmüş veya sudan gelmiş bir annenin çocuğa hemen yaklaşmasına izin verilmezdi, özellikle de akşamdan sonra. Kötü ruhların etkisinin karanlık çöktüğünde en aktif olduğuna inanılır. İşte bu zaman diliminde, ölenlerin ruhları, anı merasimlerinden memnun kalmamış ruhlar yeraltından çıkarlar.

Kötü güçlerin barınağı olarak karanlık yerler, su kaynakları kabul edilir; buralardan insanlara zarar vermek veya ruhun insana, genelde gözlere, kaşlara veya kadınların göğsüne girmesi için gizlenirler, böylece evlere girip, aile üyeleri arasından birini seçebilirler. Benzer şekilde, cenaze veya mezarlığa giden kişilerle birlikte nazar veya ölen ruh da eve girebilir. Çocukların nazara en açık oldukları kabul edilir. Bu yüzden bir anne, eve döndüğünde çocuğuna yaklaşmaz, ta ki "teri soğuyana kadar" (лпхıdz лıлабаандза), yani belirli bir zaman geçene kadar. Eğer çocuğa yaklaşması gerekiyorsa, öncelikle ocak başına gitmeli, ocak zincirine dokunmalı ve yanan odunları hareket ettirmelidir. Burada koruyucu olan, aile ocağı, ateş ve özellikle ocak zinciridir. Kötü ruhları etkisiz hale getirmek için, çocuğun ocak zincirinin altından geçirilmesi (архнышьна ацґара) yöntemi de sıklıkla kullanılır ve

bu ritüel şu şekilde gerçekleştirilirdi: Ocak zincirinin her iki yanında yaşlı kadınlar durur. Birbirlerine çocuğu teslim ederek, üç kez zincirin altından geçirirler. Bu esnada da şu dua okunur: "Bugünden itibaren seni serbest bıraktık, fidye verdik".

"Kötü göz" olarak bilinen özelliklere sahip kişiler genellikle mavi gözlü ve kızıl saçlı olanlardır. Bu inanç, Abriskiil efsanesinde iyi bir şekilde örneklendirilmiştir; burada mavi gözlü insanları acımasızca yok eden Abriskiil, bu insanları ve hayvanları lanet kaynağı olarak görmüştür.

Genellikle her yerleşim yerinde "kötü göz" olan insanlar bilinmektedir. Bu tür özelliklere sahip olmanın istem dışı bir şekilde olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, bir kişi bir avluya girdiğinde orada hamile bir kadın, genç bir anne veya yeni doğmuş bir inek, civcivleriyle birlikte bir tavuk olduğunu bildiğinde, onlara bakmamaya özen gösterirdi. Eğer böyle bir kişinin girdiği evde yeni doğmuş bir bebek varsa, o kişi, çocuğu başka bir odaya çıkarmalarını ister ve olası nazardan sakınırdı. Çocuğu akşamları dışarı çıkarmaktan da kaçınmak gerekirdi. Eğer yine de çıkarmak gerekiyorsa, şu tedbirler alınırdı, çocuğun giysisine bir kancalı iğne takılır, alınına veya yanağına kömür ya da is sürülür, cebine de demir bir nesne (genellikle ufak bir çakı) konulurdu. Aynı zamanda, anne de cebinde bir bıçak bulundurur. Kötü ruhlardan çocukları koruyan benzer öğeler Kafkasya'da geniş ölçüde yaygındır.

Takı olarak şunlar da kullanılabilirdi; yabani elma dalı, atın kürek kemiği, delikli taş, nal, bir avuç tuz, kömür, sarımsak, çivi, siyah köpek tüyü, gri köpek veya tilki dışkısı, mıknaıs ve kırmızı bir bezin içine dikilmiş birçok farklı nesne. Bu ve diğer takılar, en belirgin yere asılır, böylece içeri giren kişinin gözüne çarpardı. Ayrıca vücutta taşınan son muskalar yere düşürülmemeli veya ıslanmamalıdır, aksi takdirde güçlerini kaybederlerdi.

Aşılardan önce, enfeksiyon hastalıkları nedeniyle yüksek ölüm

oranları, hem mantıklı hem de mantıksız bir dizi tedavi yöntemini ortaya çıkarmıştır. Tedavi yöntemine girmeden değineceğimiz şey, bunlarla ilişkili olan sihirli ritüellerdir. Çiçek hastalığının koruyucusu Axi Zoshan (Altın Zoshan) ve eşi Axi Haniya (Altın Haniya) olarak kabul edilir. Hastalığın kendisinin adı, ona duyulan korku nedeniyle tabu haline gelmiş ve bu nedenle (аҭырышдза-ацырцшза) "deriyi güzelleştiren" veya (ахцәа-аһцәа) "beyler" gibi isimler almıştır.⁴

Çiçek hastalığına yakalanıldığında herhangi bir ilaç kullanılması yasaktı. Hasta ile özellikle nazik bir şekilde ilgilenilirdi, çünkü Axi Zoshan nazı sever. Bu durum aile üzerindeki birçok yasağı beraberinde getiriyordu, bunların ihlali kişinin ölümüne yol açabilirdi.

Ailede gürültü yapmak, kavga etmek ve ağlamak yasaktı. Çiçek hastalığına yakalanan birinin ölümü durumunda ağlamak bile yasaktı; çünkü bu durumda, ağlamayı sevmeyen çiçek hastalığı tanrısının diğer hastaları öldürebileceğinden korkuluyordu. Hastanın yattığı evin yakınında ateş etmek özellikle tehlikeliydi. Köpeklerin kurtlara saldırtılması da yasaktı. Yiyecek kokusu ve buhar, tanrıyı rahatsız ettiği için evde yemek yapılmamaya çalışılırdı. Hastanın döküntülerine dokunulması, kaşınması yasaktı, çünkü eğer sivilce yara alırsa, bu çiçek hastalığı tanrısının gazabını tetikleyebilirdi.

Axi Zoshan ve eşi, özel şarkılarla hoş tutuluyordu. En iyi koruyucu olarak kabul edilen kurban, bir horoz, küçük veya büyük baş bir hayvan olabilirdi, ancak en güçlü kurban, bir koyun olarak kabul edilir. O, insanın ruhunu kurtarırdı (ауаса ауаюы ипсы тшнахуеит).

Kaynak: *Abhazların Geleneksel Kültürünün Unsurları Olarak KADER, YAZGI, ÖLÜM HABERLERİ VE KORUYUCU SİHİR - / S.A. Dbar, B.G. Conua, Abhazya Devlet Üniversitesi Bilimsel Çalışmalar Topluluğu, Suhum-2000, s. 130–134.*

⁴ Çiçek hastalığının koruyucusunun adı Adige dilinden "bey-efendi" olarak çevrilmiştir.

ABHAZ HALK TIBBI

Abhaz halk hekimliği, doğal kökenli ilaçlarla tedavi yöntemleri ve araçlarının deneysel seçimi üzerine yüzyıllara dayanan tıbbi deneyimlere dayanan kendine özgü bir bilgi sistemini temsil eder. Geleneksel yöntemlerin incelenmesi sırasında, bitkisel, hayvansal ve mineral kökenli ilaçların kullanımı sanatında, birçok mantıklı nokta ortaya çıkmaktadır. Aralarında birçok endemiğin bulunduğu en zengin bitki örtüsünün varlığını belirleyen iklim, halk hekimliğinde geniş kapsamda kullanımın da temeli olmuştur. Ne yazık ki, bu konu hala bilimsel ve sistematik araştırmaların konusu olmamıştır. Yüzyıllara dayanan fitoterapi uygulamalarına dair toplanan bazı materyaller geniş bir şekilde ele alınmamış ve daha ileri klinik araştırmalar için bir temel olmamıştır. Bu çalışmada, makalenin sınırlı hacmi nedeniyle, Abhazların etno-tıbbi durumunun en genel resmini sunmaya çalışacağız.

Etno-tıbbi bilgi edinimi üç ana kanal üzerinden gerçekleşir:

1. Deneyimin nesilden nesile aktarılması.

Etno-tıpla ilgilenen tüm uzmanlar, tedavi yöntemlerinin ve şifacıların kast yapısında bir nitelik taşıdığını belirtmektedir; bilgi aktarımı aile içinde, büyüklerden küçüklerin üzerine gerçekleşmektedir. Kaynaklarımız tarafından bilgilerin saklanması gereğesi olarak en çok dile getirilen inanç, bir şifacının, ilaç reçetesini üç kişiden fazla kişiye anlatırsa ilacın gücünü kaybedeceğidir.

2. Deneyimin sistematize edilmesi.

Bu süreç günümüzde de devam etmektedir, ancak yoğunluğu geçmişteki kadar değildir (en azından bitkisel ilaçlar açısından). Örneğin, Abhazy'a'da yeni bir bitki olan pelargonya kullanımı, kaynağın belirttiğine göre, yara izlerini yumuşatmaya yardımcı olmaktadır. Pelargonya yaprağı, iltihaplı yaralarda, deriyi yemeye yarayan bir madde olarak kullanılmakta, bu da iltihabın dışarı çıkmasına yardımcı olmaktadır.

3. Diğer kültürlerin deneyimlerinin benimsenmesi.

Tıbbi bilgiler, günlük eşyalar ve silahlar gibi, çeşitli kültürlerle temas sırasında kolayca aktarılır, çünkü ek ideolojik bir yük taşımazlar. Ancak bu tür benimsemeleri tespit etmek genellikle zor olsa da, bazı durumlarda yabancı kelimelerin korunması buna yardımcı olmaktadır. Örneğin, Doğu'da tıbbi bir ilaç olarak yaygın olarak kullanılan yıllık pelin otu (*artemisia annua*), Abhazlar arasında "Lıuqman haskiin-Lıkəman хаскын"⁵ (Lukman otu anlamında) olarak bilinir; büyük olasılıkla, Doğu'da yaygın olarak bilinen bir hekim olan folklor karakteri Lukman'ın adıyla bağlantılıdır.

Halk şifacılarının uzmanlıklarını oldukça genel bir şekilde de olsa ele almadan önce, şifacıyı ("ахəышəтəы", "akaza", daha sonra da "ахақым") kahinlerden, falcılardan vb. ayırdığımızı belirtmek gerekir. ("апшəы", "акəыдырпаə") onlar da hastaları tedavi ediyorlardı, ama farklı bir şekilde.

Abhazy'a'da tıp, kelimenin tam anlamıyla bir meslek değildir; neredeyse tüm toplum bunu yapmaktadır. Ancak bu alanda belirgin başarılar elde eden bazı uzmanlar vardır; bu, hem devamlılık hem de şifacının kişisel nitelikleriyle ilgiliydi.

Abhazların Etno-tıbbi tedavide temel uzmanlık alanları şunlardır:

Cerrahi: Burada en sık karşılaşılan durum yaraların tedavisi, yabancı cisimlerin çıkarılması, ampütasyon, iltihapların açılması gibi işlemlerdir. Bu süreçte çeşitli ağrı kesme yöntemleri kullanılmıştır.

Kemik Tedavisi: Kemik kusurlarını tedavi eden uzmanların sosyal statüsü oldukça yüksekti. En iyi kemik uzmanları için, "O, parçalanmış bir insanı bile bir araya getirebilir" şeklinde ifadeler kullanılıyordu.

Terapi: Abhaz halk hekimliği içerisinde en yaygın uzmanlık dalıdır. Halk hekimleri tarafından tedavi edilen hastalıkların listesini vermek çok fazla yer kaplar. Sadece, tedavi edilen klinik hastalıkların

⁵ Loqman otu veya Laqım otu

arasında şiddetli osteomyelit, tüberküloz ve birçok diğer enfeksiyon ve soğuk algınlığı hastalığının bulunduğunu belirtelim. Terapi, geniş kapsamı nedeniyle daha birçok ayrı uzmanlık dallarına sahiptir; bunlar arasında şunlar öne çıkmaktadır:

Psikoterapi: Bu alanda da aşağıdaki alt türler bulunmaktadır:

a) sözlü sihir; b) müzik terapisi; c) taklit sihri.

Birincisi, genellikle oldukça sabit dışsal formları olan birçok varyasyonu içeren büyümlü sözlerdir. İki tür büyü bulunmaktadır: iyileştirici ve koruyucu. Abhaz büyülerinin temel özellikleri, şiirsel ve ritmik yapısıdır; burada aliterasyon ve mecaz geniş ölçüde kullanılmaktadır. Ayrıca, eğer hastalığın belirgin bir renk farklılığı yoksa, üç renk kullanılmaktadır. Ancak, mesela "kızamık" hastalığı gibi belirgin bir ayırım varsa, yalnızca kırmızı renk kullanılmaktadır.⁶

Уаџацшь аеапшь дақэтэоуп	Kızıl adam kızıl bir ata binmiş,
Уаџацшь хтырпацшь ихоуп,	Kızıl adam kırmızı bir başlık, giymiş
Уаџацшь кэымжэапшь ишэуп	Kızıl adam kızıl bir çerkeska giyiyor
Уаџацшь еимаапшь ишьоуп,	Kızıl adam kırmızı ayakkabı giyiyor,
Уаџацшь аеламсацшь икуп,	Kızıl adamın üstünde kırmızı bir hale
Дыфын, сыфит,	Koştı, koştum,
Дыпан, сыпецит.	Zıpladı, zıpladım.
Асиныс хрылсит,	Asmaların içinden geçtik,
Шъашэы, иашта дхасцалт	Şaşüi'nin ⁷ avlusuna soktum
Бахэацшь матацшь афысшьит.	Kızıl tümseğe kızıl yılan sürdüm
Пшьра тэхэала ситэхэеит	Bakışın nefesiyle üfledim
Чфу, Чфу, Чфу	Çuf, çuf, çuf
Сытэхэа хэшэуп.	Nefesim ilaçtır.

⁶ Zuhba S.L., Abhaz Halk Söylenceleri, Ortaöğretim için ders kitabı, Sohum, "Alaşara" 1981.

⁷ Abhaz Demircilik Tanıtısı

Metinden görüldüğü gibi, rakamsal ve ışık büyüsu devreye girmektedir. Burada sıkça kullanılan rakam "yedi" -7-dir (nadiren "yüz -100"de kullanılmaktadır).⁸ Ayrıca, folklorda genellikle "siyah – kırmızı – beyaz" temel renkleri arasında bir karşıtlık kullanılıyor olmasına rağmen, büyülerde beyaz renk bulunmamaktadır. Folklorda, "siyah – beyaz" (kötü – iyi) ikili karşıtlık sistemine, duruma bağlı olarak iyi veya kötü olabilen "büyük, güçlü" anlamına gelen kararsız kırmızı renk eklenmektedir.⁹ Üçlü sistem, dünyanın organizasyonu hakkındaki inançlardan kaynaklanmaktadır. Beyaz renk – gökyüzü, - tanrıların evi; siyah – yer altı dünyası – kötü ruhların evi; kırmızı renk – iyilik ve kötülük ile birlikte yeryüzüdür. Büyülerin kendine özgü doğası gereği beyaz renk yoktur. Kötülükle savaşmanın bir aracı olarak burada, halk hekimliğinde yaygın olarak kullanılan "benzer benzeriyle" yöntemi kullanılmaktadır. Kötülük beyaz olamayacağı için, bu nedenle büyülerde de beyaz renk yoktur.

Abhaz büyülerinin bir diğer özelliği, büyücülerin tanrıların hizmetinden yararlanmamalarıdır, en azından tanrıya yardım için başvuran bir büyücü örneğini kaydetmemiz mümkün olamamıştır. Yani burada "beyaz" olan, bizzat şifacı olan kişidir. Büyülerde üçüncü karşıt üye "asra"dır ve "benekli", "lekeli" anlamına gelmektedir (göz rengi açısından "yeşil veya mavi"). Bu renk, bazen gri renkle (axua) değiştirilir. Abhaz folklorunda kötülüğü simgeleyen bu rengin ortaya çıkma nedeni ve siyah renge benzer sembolik özelliği net değildir. (Bu eklenmiş üçlü karşıtlığın bir geleneği midir yoksa kötülüğün çeşitliliğine işaret mi eder?)

Müzikal terapi: İki biçimde ortaya çıkar; bağımsız bir psikoterapötik tedavi unsuru olarak (örneğin, yaralı kişinin moralini yükseltmek için kullanılan "Yaralı Şarkısı") ve "Açarşara-Ачапшыра" (kelime anlamı "bekleme") gösterilebilir. Bu sonuçları, yaralı veya

⁸ Abhazlar sihirli sayıların 1, 3, 5, 7, 9, 15, 100, 111, 115, 1500 olduğunu düşündürler.

⁹ Copua B.G., Abhaz dilinde renk termiolojisi, "Alaşara" dergisi, No:3, 1982.

ciddi hasta olan yani hastalığı şiddetli ağrılarla birlikte seyreden kişinin bulunduğu yerde söylenir. Farklı türlerde şarkıların yanı sıra fıkralar, masallar vb. burada hastayı ağrılarından uzak tutmak amacıyla kullanılırdı.

İmitasyon büyüü: Psikoterapötik tedavinin bir unsuru olarak, Kafkasya genelinde en geniş yayılma alanına sahiptir. Burada hem genel hem de özel imitasyon kullanımı üzerine birçok unsur bulunmaktadır. Örneğin, ceviz köklerinden veya üstten geçişlerle, hasta çocuğun elden elde geçirilmesi onun yeniden doğumunu simgeler. Ceviz altındaki geçit veya üstten geçen zincir, anne karnını simgeler. Elden ele geçiş – aileden uzaklaştırma, böylece kötü ruhu şaşırtma amacı taşır. Aynı amaçla birçok halkta erkek çocuklara kadın isimleri veya tersine, kız çocuklara erkek isimleri ya da her iki cins için hayvan veya bitki isimleri koyma yöntemi de uygulanmaktadır. Bu noktada, hem erkek hem de kadın isimleri ile hayvan ve bitki isimlerinin temellendiği adlar ve soyadları ortaya çıkmaktadır. Bu gerçeğe Abhaz materyalleri ile de iyi bir şekilde bilinmektedir.

Manuel terapi. Çürükler, uyuşma vb. durumlarda çeşitli masaj biçimleri (axuapa-axəpa) kullanılmıştır. Burada, kan basıncının düşürülmesine yönelik oldukça ilginç bir baş masajı uygulaması (axyрғыгəpa)'na dikkat çekilmektedir.

İdrar terapisi: İdrarın antiseptik olarak kullanımı, halk hekimliğinde hemen hemen her halkta yaygın olarak bilinmektedir. Burada bir özellik olarak, doğu ülkelerinde boğa idrarı daha etkili sayılırken, Abhazlarda erkek çocuğun idrarı tercih edilmektedir. Son gruptaki erkek özelliğinin tercihinin nedeni, diğer materyallerde de bilinen, erkek ve dişi arasındaki "temiz" ve "kirli" ilişkisi olarak gösterilmektedir.

Doğum ve jinekoloji: Bu bölümde hem doğum öncesi hem de sonrası hekim faaliyetleri öne çıkmaktadır. Ayrıca, kısırlık tedavisi ve yapay düşükler de buraya dahildir. Doğum öncesi uygulamalarda, daha çok gebeliği korumaya yönelik materyalleri ve erken doğumu ön-

leyici mantıklı yöntemler öne çıkmaktadır. Doğum sonrası faaliyetlerde ise doğum yapan kadın ve yenidoğan tedavi yöntemleri bulunmaktadır.

Eğer anne ve çocuk tedavisini kadın hekimler tarafından yürütülürken, kısırlık tedavisi ise erkek hekimler tarafından yapılmaktadır.

Kan alma: Uzmanlar hemen hemen her köyde bulunmaktaydı. Alet, bir uç kısmı balta şeklinde olan bir kan alma neşteri olarak bilinmektedir. Kan damarlarının kesilmesi genellikle şakak veya burun kökünde gerçekleştirilmektedir ve bu kan basıncını stabilize etmek için kullanılmaktaydı.

Koruyucu büyü: Hem hastalıklardan hem de bu hastalıkları tetikleyebilecek faktörlerden korunmak amacıyla uygulanmıştır. Koruyucu büyü ile ilgili bazı konular "Abhazlarda Doğum Öncesi Yasaklar" adlı makalede ele alınmıştır.¹⁰

Pediyatri: Pediyatri genellikle kadınlar tarafından yürütülmüştür. Bu, halk hekimliği alanlarından biridir ve modern tıbbın daha az işgal ettiği bir alan olarak öne çıkmaktadır. Malzemeleri toplumun geniş bir kesimi tarafından hala az çok bilinmektedir. Tıbbi uygulamanın belirli unsurları da etnografik çalışmalara yansıtılmaktadır.¹¹

Bütün bir halk fikirleri kompleksi, çocukların bulaşıcı hastalıklarının tedavisi ile ilişkilendirilmiştir. Burada, her şeyden önce, hastalığın daha olumlu seyretmesini sağlayan koşullar oluşturulurdu; bunun için özellikle aile temizliğe dikkat ederdi. Hasta bir çocuğu rahatsız ve huzursuz edebilecek her şeyden uzak durularak sakin ve iyi niyetli bir atmosfer oluşturulmuştur. Aynı zamanda, gıda yasaklarıyla desteklenen belirli bir diyet uygulanmıştır. Aşağıda bazı çocuk hastalıklarının

¹⁰ Dbar S.A., Abhazlar arasında doğum öncesi yasaklar, "Köprüler", "Alaşara" dergisi, 1998, s. 45-50.

¹¹ Kopeşavidze G.G., Acara Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Abhazları, M., 1978; Dbar S.A., Çocuk doğumu ve yetiştirilmesiyle ilgili Abhaz gelenek ve ritüelleri (19. yüzyılın ikinci yarısı - 20. yüzyıl başları), Doktora tezi. Bilim. M., 1981; Xaşba R.A. Abhaz çocuk folkloru. Sohum, 1980.

tedavi yöntemlerini ele alacağız.

Kızamık hastalığının ana belirtileri arasında ateşin yükselmesi ve yüzünde kırmızı lekelerin ortaya çıkması sayılmaktaydı. Kızamık tedavisinde ilaç kullanılmazdı. Kızamık olan çocuğa özel bir bakım gerekiyordu. Eğer çocuk "soğuyorsa", o zaman hastalık "içeri girebilir" ve hasta iyileşmesi zorlaşırdı. Kızamık olan hasta yatağa yatırılır, kırmızı bir yorganla örtülürdü; her yer kırmızı ile kaplanırdı. Kızamık hakkında şunlar söylenirdi: "Tüm renkler arasında kızamık kırmızı rengi tercih eder." Hastanın yattığı oda çiçeklerle süslenirdi ve burada yemek pişirilmesi yasaktı. Bunun ötesinde, evde hiç yemek pişirilmemesi tercih edilirdi. Ağlamak, kavga etmek ve yüksek sesle konuşmak yasaktı. Çocuk hastayken, ailenin diğer üyeleri ev işleriyle ilgilenmemeliydi. Hastanın ebeveynleri, aynı yatağı paylaşmamalıydı. Yakınlarına veya komşulara herhangi bir şey satmak veya ödünç vermek de yasaktı. Anne veya büyükanne, hastalığı öğrendiğinde hemen bir yemin verirdi ve eğer çocuk hızla iyileşirse, kızamık tanrısına bol ikramda bulunacağını taahhüt ederdi.

Çocuk hasta olduğu sürece, ona banyo yaptırılmazdı. Çocuğun ceviz ağacının köklerinin altından geçirilmesi gerekliydi.

İyileşme sonrası, bir Cuma günü, anne kızamık tanrısına adanan özel bir ritüel gerçekleştirirdi. Masa, daha önce kullanılmamış beyaz bir örtüyle örtülürdü. Bol miktarda yemek hazırlanırdı, ancak hayvanlardan bir şey kesilmesi yasaktı. İyileşen çocuk masaya götürülür, annesi elinde bal ile karıştırılmış bir su bardağı tutarak, "Bu yemini yerine getirdim, böylece bugünden sonra çocuk bir daha hasta olmayacak" derdi. Kızamık geçiren çocuklar tamamen traş edilirdi. Eğer bu yapılmadıysa, saçların seyreleceği ve kötü büyüyeceği düşünülürdü.

Boğmaca yüksek ateş ve belirgin bir şekilde normal soğuk algınlığı öksürüğünden farklı olan şiddetli bir öksürükle birlikte seyredirdi. Boğmacanın en iyi tedavi yöntemi, siyah eşek sütüydü. Boğmaca hastasına boğazını yumuşatmak için keçi yağı ile karıştırılmış süt verilir-

di. Eğer çocuk baharda, tomurcuklar açıldığında hasta olursa, incir yaprakları dökülene kadar iyileşmeyeceği inancı vardı. Boğmaca hastası, genç bir ceviz ağacının ortadan yarılmış gövdesinden üç kez geçirilirdi. Ardından, yarılmış gövde parçaları tekrar birleştirilip bağlanırdı. Eğer ağaç hayatta kalır ve büyümeye devam ederse, çocuk da iyileşir; ağaç kurursa, çocuk da iyileşmezdi.

Tüberküloz (арсарп-ацшыар) hypericum ve bidens çiçeği (ажьафархь, азырфархь, азазарбага, азызырбага) ile yapılan demlenmiş içeceklerle tedavi edilirdi. Bu hastalık, üzerine yumurta sarısı karıştırılmış alıç kozalaklarından yapılan merhem ile de tedavi edilirdi. Karışım kaynatılır ve hastalıklı yere sürülürdü. Tedavi sırasında büyüler üç kez ve mutlaka fısıldanarak okunurdu; bu büyüler kızamık tedavisinde olduğu gibi olmalıydı. Eğer huzurda bulunanlardan biri bu büyüü duyarsa, büyüün sihirsiz gücünün kaybolduğuna inanılırdı.

Kabakulak, ise çeşitli sıcak kompreslerle tedavi edilirdi. Tedavinin en yaygın yöntemi, sıcak bir mısır unu lapası alıp üzerine biraz tuz serptikten sonra bu karışımı bir örtüye sarıp ağrılı yere koymaktı. Mısır unu lapası soğuyunca yenilenirdi. Hastalığın bu kompresle geçeceğine inanılırdı.

Çocuklarda göz iltihabı olduğunda birkaç damla anne sütü damlatılırdı; bilindiği gibi, anne sütü bakterisit özelliklere sahiptir.

Gözde morluk veya kılcal damar yırtılmaları olduğunda, göze taze süt peyniri konulurdu.

Eğer çocukta **konjonktivit** (алаçкуаб, акыртзык-алацкэаб, акыртыкык) oluşursa, bu da kompresler ve büyülerle tedavi edilirdi.

Hastalıklı yere sıcak mısır unu lapası konulur, sonra köpeğe yedirilirdi.¹² Hastalığın köpeğe geçeceğine inanılırdı. Isıtılmış yüksük de sıcak kompres olarak kullanılmaktaydı. Konjonktivit tedavisinde, ayrıca

¹² Çursin G.F., Abhazy etnografyasına ilişkin materyaller, Sohum, 1957, s. 208.

bir tuz ve ip parçası ile yapılan özel bir büyü kullanılırdı; bu büyü ambarı direğinin dibine gömüldüğünde söylenirdi:

Агэыр атда скылыцшыны	İğne deliğinden bakıp
Акэыртыкь збейт,	Hedefi gördüm
Иузхауазар ацашьака	Büyüyeceksen ambarın ayağı kadar ol
Мамзар, уныцаба уцааит	Yoksa, yerin dibine göçesin.
уакарахааит,	
Абри шызытуа еипш узытааит!	Şunun eridiği gibi eriyesin!
Абри шбаара еипш убааит!	Şunun çürüdüğü gibi çürüyesin!

Konjonktivitinin başka tedavi yöntemleri de mevcuttu.¹³

Kırmızı benek hastalığında, Amerikan Lakonosu (aşamaşüгаа, acampaz, *Phytolacca americana*) kaynatılırdı. Üç lakona kökü alınıp yıkanıp kaynatılır, su biraz soğuyunca çocuk bu su içinde yıkanır. Tekrar tekrar yapılırdı. Kırmızı benek hastalığı, күкүрт, şap ve inek yağı ile hazırlanan bir merhem ile de tedavi edilirdi. Böyle bir merhem, etkilenen bölgelere sürülür, sonra uzun süre açık ateşin yakınında bekletilirdi. Bazen bunun için kötü kokulu mürver kökleri (амт-зібği- амцырбгъы *sambucus ebulus*) ile birlikte lakona kökleri de kullanılırdı.

Çocuklarda **meme bezlerinin iltihabı** (memenin şişmesi) ısırgan otu ile tedavi edilirdi. Önce genç ısırgan otu filizleri ezilirdi, sonra üzerine bir tutam şap ve taze yumurta sarısı eklenerek, karışım eşit şekilde bir beze sürülüp iltihaplı bölgeye konulurdu. Kompresler, ateş düşene kadar değiştirilirdi.¹⁴

Burun akıntısı ve soğuk algınlığı, halk arasında "soğuk havanın

¹³ Хаşба R.A., Abhaz çocuk folkloru. Sohum, 1980, s. 76

¹⁴ Копеşавидзе G.G., Acara Öзерк Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Abhazları, M., 1978, s. 156.

içeri girmesi" olarak adlandırılırdı. Bunun tedavisinde keçi yağı, sirke, sarımsak ve vodkanın tedavi edici özellikleri yüksek bir şekilde değerlendirilirdi. Hasta çocuk önce sarımsak ve voyka karışımı ile ovulurdu. Çocuğun ayakları sirkeye batırılmış bir bezle sarılırdı. Sonra keçi yağı ile avuç içleri, göğsü ve sırtı ovulurdu. Çocuğa sıcak fasulye haşlaması, sıcak süt veya bal karıştırılmış süt verilirdi. Göğse, bal sürülmüş bir bez konulur ve üstüne sıcak bir havlu örtülürdü. Bahsedilen tedavi yöntemleri hasta üzerinde olumlu bir etki sağlardı. Sarımsak ve votka karışımı, genel olarak ısıtıcı ve bakterisit etkisi olan bir ilaçtır.

Orta kulak iltihabında, damlaların yanı sıra, birkaç orijinal tedavi yöntemi uygulanırdı. Kulak zarına ince mumlu bir tüp yerleştirilir, tüpün üst ucu ateşe verilirdi. Isısı ve vakum etkisiyle işitsel kanaldaki hava sıcaklığın etkisiyle seyrelmiş hale gelir ve ağrı azalırdı. Bu tüp, kulak kirini de çekerdı. Kulak damlası olarak, erik ve nar dallarından elde edilen su veya erkek çocuğun idrarı da kullanılırdı.

Çocukların vücudundaki derin **yaralara** ilk yardım olarak, yaranın üzerine örümcek ağı konuluyordu; bu kanın hızla pıhtılaşmasını sağlıyordu. Yaraya ayrıca ince doğranmış kuru tütün yaprakları, solucan veya damarotu yaprağı da konuluyordu. Eğer yara iyi iyileşmiyorsa, yaranın bir köpeğe yalıtılması öneriliyordu.

Bu şekilde, Abhazların çocuk hastalıkları tedavisi için kullandığı, deneysel gözlemler sonucu ortaya çıkan bir dizi rasyonel tedavi yöntemi, sihirselsel yöntemlerle bir arada günlük yaşamlarında yer alıyordu.

Kaynak: Abhaz Halk Hekimliği, S.A. Dbar, Abhazya Araştırmaları: Tarih, Arkeoloji, Etnoloji, Cilt 1, Sohum-2000. s. 153-162.

ABHAZ KÜLTÜRÜNDE DEĞER YÖNELİMLERİ DEĞİŞİKLİKLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Her geleneksel yapının temel özelliği sürdürülebilirliğidir. Ancak, unsurların ve bunların değişim yollarının bir araya gelmesi, kültür türünü belirler. M. Mead'ın insanlık tarihindeki üç kültür tipini ayırdığı teorisinden hareketle: *postfigüratif* çocukların atalarından öğrendiği, *kofigüratif* hem çocukların hem de yetişkinlerin öncelikle akranlarından öğrendiği ve *prefigüratif* ise yetişkinlerin de çocuklarından öğrendiği şeklinde sınıflandırılabilir.¹⁵ Feodal Abhazy'a'da, postfigüratif kültür tipinin egemen olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, bu kültür tiplerinin insanlık tarihinde saf bir biçimde var olabileceği konusunda hemfikir olmak zordur. Muhtemelen, kofigüratif tip tüm ekonomik yapıların içinde yer alıyordu. Burada, postfigüratif veya prefigüratif kültür tiplerinin baskın olduğundan bahsedilebilir. İ.S. Kon, "Teknik ve sosyal gelişmenin hızlanması, önceki nesillerin deneyimlerine dayanmayı yetersiz hale getirmektedir. Kofigüratif kültür, ağırlığı geçmişten günümüze kaydırır. Onun için, daha çok akranlarına ve yaşlılarına odaklanmak tipiktir" der.¹⁶

Modern Abhazy'a'da, özellikle şehir nüfusu için baskın kültür tipi kofigüratifdir. Burada, postfigüratif tipin konumunun hala oldukça güçlü olduğunu da belirtmek gerekir. "Büyük aile" yapısının "çekirdek" hale gelmesine rağmen, "büyük aile"nin geleneksel bağları hala hissedilmektedir. Günümüzde Abhazy'a'nın, kofigüratif tipin postfigüratif tipi aştığı bir geçiş döneminde olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik,

¹⁵ Mid M., Kültür ve çocukluk dünyası, M.: Doğu edebiyatı, 1988, s. 132.

¹⁶ Kon İ.S., Çocuk ve toplum. M., 1988, s. 107.

hem özel sosyal yapılar, hem de küresel değer yönelimleri değişime uğramıştır, bu da gerçek davranışlara yansımaktadır. Burada ilginç olan şey, her türlü değişimin ortadan kaybolma yönünde genellikle tek bir model çerçevesinde gerçekleşmesidir. Küresel veya özel değer yönelimi, yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Değer yöneliminin içsel anlamının kaybıyla birlikte, bir süre yalnızca dışsal nitelikleri devam etmektedir, bu da genel hatlarıyla yine onu yansıtır.

Herhangi bir değişim süreci sadece durmakla kalmaz, aynı zamanda bir süreliğine geri dönüş de yapabilir. Örneğin, 30-50'li yıllarda Abhaz şehir nüfusu, en azından erkekleri, 60-70'li yıllara göre daha "gözüpek" idi. 30-50'li yılların fotoğraflarında, 30-40 yaşındaki bir Abhaz'ın şort giymiş olduğunu, 20-35 yaş arası kadınların bisikletle gezdiğini görebiliriz. Hatta bu bisikletlerle işe gidiyorlardı. Sorunun yalnızca ulaşımın zor olmasıyla ilgili olmadığını düşünüyorum. Burada söz konusu olan, bu dönemde Abhazlar'a yönelen bilgi ve yeni değer yönelimlerinin öncelikle daha hareketli ve bu konuda duyarlı şehir nüfusu tarafından benimsenmesidir. Neredeyse yirmi yılda, erkeklerin tanınmış ulusal kıyafetlerinin yerini yetişkinler için Fransız ceketi ve binici pantolonu; çocuklar için ise şort ve denizci kıyafetleri aldı. Kırsal alanda ise bu eğilim daha yavaş bir hızda gelişmiştir. 70-80'li yıllar, tüm dünyanın milli bir uyanışa kaymasıyla geçmiştir. Bu genel dünya eğilimi, Abhazya'yı da etkilemiştir, ancak milli gelişiminde ilginç bir özgünlük olduğu da görülmektedir. Burada hemen hemen her on yılda bir milli bilincin benzeri bir patlama yaşanmıştır. Bunun temelinde, Gürcistan tarafından Abhazya ve Abhazlara uygulanan ulusal ve ekonomik politikalara duyulan memnuniyetsizlik yatmaktaydı. Tüm bunlar, 30'lu ve 50'li yıllarda benimsenen yeni değer yönelimlerine olan eğilimlerin askıya alınmasına ve hatta reddedilmesine yol açtı.

Elbette, tüm yeni değer yönelimleri reddedilmemiştir, yalnızca esas kitle tarafından yabancı olarak algılananlar (örneğin, şortlar) red

edilmiştir.

Yeni değer yönelimlerinin bilinçsizce elde edilmesi süreçlerini takip etmek için, giysilerin bu yüzyılın başından günümüze nasıl değiştiğine bakalım. Geleneksel erkek giyimi olan çerkeska, 20-30'lu yıllarda Rusça konuşan nüfusun giyimlerini, yani geniş pantolonları (awrıs eykua-аурыс икәа) ve uzun gömleklere ile değiştirmeye başlamıştır. Daha soğuk aylarda, bunlara ceket ve palto da eklenmektedir. Kısa zamanda bu kıyafet biçimi şehir nüfusu için norm haline gelmiş, sürece kırsal nüfus da katılmaya başlamıştır. Ş.D. İnal-ıpa'nın anılarında,¹⁷ okula gitmekte olan bir erkek çocuğun "Rus" tarzıyla giyindirilmesi gibi bir an vardır ve bu durum kimseyi rahatsız etmemiştir. Çocuğun "Rus" giyimiyle Sohum'a gitmesi sıradan bir durum olarak algılanmıştır.

Aynı dönemde, başka bir yeni giyim biçimi de nüfuz etmeye başladı; pantolonlar ve paramiliter haki renkli ceketler. Aslında bu moda, Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmıştı, ancak Abhazyaya için, tüm Sovyetler Birliği gibi 30'lu yıllarda yaygınlaştı. Bu giysinin popülaritesinin, devletin lideri Stalin'den kaynaklandığı düşünülmektedir. Başlangıçta bu kıyafeti yalnızca yüksek düzeydeki yöneticiler giyiyordu. Onlara özenen daha küçük birimlerin yöneticileri de bu biçimi giymeye başladı. Liderlerin prestiji, toplumun ana kesimi tarafından kabullenilir ve bu durum onların yaşamlarının dışsal unsurlarına, hatta giyimlerine de yansır. Başlık biçiminde de bir değişim oldu. Başlık, önce kep ile yer değiştirdi ve ardından kep de kısmen yerini şapkaya bırakmak zorunda kaldı. Daha kalıcı bir konuma sahip olan Kalpak ise, bugüne kadar hala ulusal giyimde yer almaktadır. Ayrıca, 80'lerin ortalarına kadar, Kalpak giyme olanağını sağlayan kıyafetin zorunlu bir unsuru olan, yumuşak Kafkas çizmelidir. Günümüzde bu "ek" de

¹⁷ Bknz. "Alaşara" dergisi, No:6, 1990.

ortadan kalktı.¹⁸

60'ların ulusal rönesansının çerkeskayı yeniden canlandırması gerekiyordu, ancak bu gerçekleşmedi. Bizim düşüncemize göre asıl neden, bu giysinin pahalı olması veya pratik olmaması değil, kültürün kesintiliğinde yatmaktadır. Ulusal kıyafet olarak kaybolan kostüm, gelişimini durdurmuş ve yeni koşullara uyum sağlayamamıştı. 20. yüzyılın başındaki fotoğraflarda, çerkeska ve diğer kostüm parçalarının renk, şekil ve malzeme çeşitliliği dikkat çekmektedir. Sadece çerkeskanın kol formunda on farklı model saydık.

Günümüzde çerkeska stili ve rengi kanonlaştırıldığında, onun herhangi bir değişimi yabancı olarak kabul edilmektedir. Eğer kesintilik olmasaydı, örneğin, yumuşak botlar (at kültürünün bir unsuru) günümüzde yaz aylarında sandaletlerle, kış aylarında ise botlarla değiştirilirdi. Çerkeska ise büyük ölçüde stilize edilirdi.

Çocuk giyiminde 40-50'li yıllarda şehirde matroska (denizci kıyafeti) ve şortlar, köyde ise yandan volanlı tulum benzeri kıyafetler öne çıkmaya başladı. Şehirdeki çocuklar için başlık, stilize edilmiş kep ve tübeteylerdir. Kırsalda ise çocuklar için herhangi bir baskın başlık türünü tespit edemedik.

Şimdi, Abhazların giyimindeki kültürel aktarımın bozulmasının neye yol açtığını takip edelim. Herhangi bir ulusal kıyafetin giyilmesi, kendi özgün özelliklerine ve geleneksel biçimlerine sahiptir. Başlık bağlama, ata binenin çerkeska giymesi, tüm kıyafetlerin renk paleti ve sembolizmi gibi unsurlar giderek kaybolmaktadır. Günümüzde Abhazların ulusal kıyafeti, ulusal kültürün en önemli unsurlarından biri olarak, daha çok dans kıyafeti olarak algılanmaktadır. Buna bağlı ola-

¹⁸ Özel Galeri'de (acad. Marra Caddesi, 15) 1999 yılında "Eski Fotoğraflar" sergisi düzenlendi ve burada 19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başına ait büyük sayıda fotoğraf sergilendi. Bu döneme ait kıyafetler hakkında sunulan geniş etnografik malzeme hâlâ araştırmacısını bekliyor. Papakların kendisine gelince, belirtilen serginin materyallerine göre, bunlar genellikle kesik koni şeklinde, yani üstten daralan bir biçimdeydi; üst kısmı genişleyen, üzerine haç biçiminde bir dantel dikişine sahip papakları ise, Kazaklar ve bazı Abhaz polisler giyiyordu.

rak, ulusal kıyafetlerle ilgili belirli yasaklar kaldırılmakta ve yerine yeni gerçeklerle birlikte yeni değer sistemleri gelmektedir. Örneğin, Abhazlar arasında biriyle karşılaştıklarında başlık çıkarmak pek alışılmadık bir davranış değildi. Ancak şapka ve fötr şapka gibi başlıkların giyilmesine geçildiğinde, bu davranış norm haline gelmiştir.

Ulusal kıyafetlerin giyerken herhangi bir düğmeyi açmanın uygun olmadığı kabul edilmekteydi, gömlek ve ceket giyme devriyle beraber bu yasak da kaldırılmıştır. Gerçi, bazı yaşlı nesil bireyleri hâlâ kravat takmadıkları zamanlarda bile gömleklerini en üst düğmeye kadar ilikler, ancak bu sayıda artış gözlemlenmemektedir. Abhazların yaşlı nesli, hala kemer takmayı zorunlu saymaktadır. Fakat, kemer olmaması, katı yasaklar kategorisinden yerel bir olgu olarak görünmeye başlamıştır. Genç nesil için kemerin varlığı veya yokluğu, hiçbir yasakla bağlantılı değerlendirilmez ve tamamen pratik bir işlev taşır. Gençlerde kıyafetlerin renk paletine dair yasaklar da azalmakta. Daha önce cenaze ve anma törenlerine açık renk ve parlak giysilerle gelmek yasaktı; ancak bugün bu yasak zayıflamış ve katı olmaktan çıkıp arzu edilen bir durum olmuştur. Yaşlı nesil bu yasaklara hâlâ uymaya çalışsa da, beyaz gömlek giyimi artık katı bir yasaktan yerel bir yasak haline gelmiştir.

Kadın modası üzerine ayrı bir parantez açmak gerekir. XX. yüzyılın başındaki fotoğraflara bakıldığında, bu dönemde kadın ulusal kıyafetlerinin, özellikle de festivallerde giyilenlerin yerini modern kesim elbiseler almıştır. Kadın modasının erkek modasını belirgin bir biçimde geride bırakmış olduğu gerçeği, Abhaz erkeklerinin daha geleneksel olduklarını söylemek için bir dayanak oluşturmaktadır. Aslında bugün kadın modası, erkek modasına oranla daha çok değişime uğramaktadır. Kadın giyiminde neredeyse renk ve model kısıtlaması yoktur. Ancak erkek giyimi, genç giyimi dâhil olmak üzere, dünya genelinde açık pastel tonlarına geçiş trendine rağmen, hâlâ koyu, sade

renkler ve özellikle de siyah rengi tercih etmektedir.¹⁹

Muhtemelen, zamanla başka kültürlerin etkisini yaşamayan halk yoktur; ancak günümüzde, dünyada, kültürel özgünlüğün sürdüğü izlenimine rağmen, çok tehlikeli bir "Amerikanlaşma" süreci yaşanmaktadır. Amerikan filmleri, Avrupa'da hemen hemen tüm diğer filmleri geride bırakmaktadır. Amerikan otomobilleri, sigaralar, popüler müzik yıldızları, sinema yıldızları, müzik ve modern gençliğin diğer değerleri, diğer tüm unsurların önünde bir ayrıcalığa sahiptir ve bu değerler, üretici ülkenin kültürü ve ölçütü olarak algılanmaktadır. Bugün kültürümüz açısından en büyük tehlikeyi oluşturan unsur ise televizyon olup, tüm bu değerlerin yayılmasında başrolü üstlenmektedir. Burada, medyanın en sık ele aldığı konuları (şiddet ve güç kültürü, ahlaksızlık gibi) dile getirmenin yanı sıra, önemli olanın bu "değerlerin" kendi değer yönelimlerimizi zayıflatarak algılanması olduğunu düşünmekteyiz.

Kayıp, en iyi filmlerden elde edilen o oldukça basit taslakla telafi edilemez. Dahası, yeni unsurlar daha geniş bir ölçekte edinilmiş olsa bile, bunlar evrensel değerler sistemine uyum sağlamayacak şekilde yabancı kalacaktır; çünkü en küçük birimin dahi edinimi, önceden var olan birikimle karşılaştırılmayı gerektirmektedir. Bu, önceki ve yeni unsurların uyumlu hale getirilmesi için gereklidir ve bu gerçekleşmezse, kültür unsurlarında kesinti söz konusu olur. Aslında, kültürün iletimi her zaman kesintilik ve süreklilik birliğinden oluşmuştur; bu iki unsurun oranı, bilgilendirmenin derecesine bağlıdır. Tüm mesele, bu faktörlerden hangisinin baskın olduğudur. Postfigüratif kültür tipinde süreklilik, kesintilikten öne çıkar. Prefigüratif kültür tipinde ise kesintilik, yani yeni değer orientasyonları baskın hale gelir. Abhazlarda bu birliğin savaşı oldukça ilginç bir süreç olarak ilerlemektedir ve sonuçları kendine özgüdür. Bir yandan, siyasi, ekonomik, askeri ve ulusal

¹⁹ Erkeklerle ilgili olarak bu durum genel bir Kafkas karakteridir.

gerilimler, daha derin bir ulusal bilinç duygusuna yol açarken; öte yandan, yeni kültüre katılım süreci genişlemektedir. Sonuç olarak, kendi kültürel değer unsurlarının kısmi olarak dışlanması yanı sıra, kültürde bir tür bölünme yaşanmaktadır. Belirli bir kültürün unsurlarının kullanımı durumsaldır. Daha önce, kültür unsurlarının dışlanması, ilk aşamada dışsal niteliklerin korunmasıyla yavaş bir şekilde gerçekleşmektedir. Burada belki de açık bir şekilde ifade edilmeyen bu gerçeği görmekteyiz. Daha önce bir unsuru dışlamak için yüzyıllar gerekilmekteydi. Bugün bu süreçler çok daha hızlı ilerlemektedir. Örneğin, Abhazlar arasında erkeklerin sakal bırakması, belirli bir tarihsel aşamada gerekli bir durum olarak görülüyordu. Sakal, yeminlerde kullanılıyor, sakalın bir teli en doğru teminat olarak kabul ediliyordu, söz, onur ile eşdeğerti. Zamanla, bıyık bırakmak da yeterli kabul edilmeye başlandı. Bıyıksızlık ve sakalsızlık bu dönemde utanç verici bir durum olarak algılanıyordu. Yüzyılımızın başlarında, daha fazla kültürel etkileşimde bulunan prensler ve soylular, öncelikli olarak Batılı kültürün etkisiyle, bıyıklarını kesmeye başlamışlardı. Araştırmalara göre, bu şekilde kamuya çıkmak, topluluk tarafından olumsuz bir şekilde karşılanıyordu. ("Yüzünde tek bir kıl bırakmadan sakalını kesip insanların toplandığı yere geldi-Ихы-ийфы зегъ хэыцк ыкэыршэымкэа ичапшыза исаны ауаа ахъеизоз дкылсит).²⁰ 1950–80 arasında bu yasak, tam tersi bir duruma dönüştü. Daha doğrusu, sakal bırakmak yalnızca yasak yas tarzı ile bağ kurulur hale gelmeye başladı. Diğer durumlarda ise, sakal bırakmak uygunsuz olarak algılanmaya başlandı. Dahası, herhangi bir sebep olmaksızın sakal bırakmak, bir tür küfür olarak değerlendiriliyordu. Ancak Gürcü-Abhaz Savaşı sırasında, neredeyse tüm erkek nüfus sakal bırakmaya başladı; bu, askeri çevrelerle ilişkisini gösterecek bir işaret haline geldi ve bu yasak kaldırıldı. Bu süreç, neredeyse yarım yüzyıl içinde gerçekleşti. Değer doğrultuları-

²⁰ Anlatıcı – Copua Şura Makhazovna, 72 yaşında, Çlou köyünden. Ayrıca bkz. Malia, L., A. Akaba, Abhazların giyimi ve barınması, Tiflis, Metsniereba, 1982, s. 49.

nın kaybedilmesi sürecinin ve bu doğrultuların yasak sisteminin değişiminin gerçekleştiği başka örnekler alalım. Önceleri, gelinler, kayın-pederlere ve kayınbiraderlere saygılarını, belirli geleneksel alışkanlıklara uyarak ifade ediyorlardı; onların isimlerini telaffuz etmemek, yanında oturmamak veya adlarını anarak onları rahatsız etmemek gibi; bugün bu süreçler, köylerde sıkı kurallardan yerel kurallara geçerken, şehir koşullarında neredeyse kaldırılmıştır.

Bu değişikliklerin nedeni nedir? Katılımcıların açıkladığı gibi, dar dairelerdeki yaşam ve diğer şehir koşullarının bu tür doğrultulara uyum sağlamayı zorlaştırması mı?

Sanırım, sorunun ağırlığını yalnızca yüzeysel, ancak önemli olan unsurlara taşımak, durumu açıklamayı zorlaştırmaktadır. Aksi takdirde, kırsal alanlarda da gerçekleşen değişimlerin nedenlerini gerekçelendirmek zor olacaktır. Üstelik, değişim yalnızca kültürün bireysel, yerel unsurlarına değil, en temel unsurlarına da hâkimdir. Tüm neden, her bir bireyin temel bir sosyal ortamdan bağımsızlaşarak kendi değerlerini ve grup (örneğin, gençlik) çıkarlarını seçebildiği ve bunun yanı sıra toplumsal ilişkilere bağlılıklarının zayıflamasıyla, karmaşıklaşma ve diferansiyasyonunun artmasıdır. Yani, daha önce yaşlılar konseyine veya daha büyük nesillerden birine normal hukukun koruyucusu ve örneği olarak bakılırken, günümüzde bireyin kabileyeye ya da başka bir sosyal ortama bağlılığının zayıf olması sonucunda, herkes kendi değerlerini bağımsız bir şekilde seçmekte; bu süreçte ise geleneksel değerlerle çelişmemeye çalışmaktadır. Sonuçta, değer doğrultularının ikiliği, yani kültürün ikiliği sağlanmaktadır.

Kaynak: *Abhazların kültürel değer doğrultularındaki değişim meseleleri üzerine*, S.A. Dbar, *Abhazya Devlet Üniversitesi Yayınları*, Cilt: 2, *Suhum-2003*. s. 78-85.

ABHAZLARDA TARİHSEL DEFİN BİÇİMLERİ

Defin gelenekleri üzerine çalışan neredeyse tüm bilim insanları, gömü biçimlerinin bir halkın kültürünün kolayca değişken olmayan unsurları olduğu hususunda hemfikirdir. Bu gelenekteki herhangi bir değişiklik, incelenen halkın siyasi, sosyal ve ekonomik durumundaki değişikliklere de işaret eder. Arkeolojik buluntularla ortaya çıkan Abhazya'daki mezar biçimlerinin çeşitliliği, bu mezarların farklı halklara ait olduğu, diğer halklardan bazı gömü biçimlerinin alındığı ve bu biçimlerin yerel ortamda geliştiği gibi varsayımların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu alandaki uzmanlardan Y.A. Smirnov'un ifadesine göre, "Dünyada kayıtlı olan mezar biçimleri ve ölümlerle ilgili ritüeller, gerçekten de 'masalsı' bir çeşitliliğe sahiptir. Ancak bu çeşitliliğin gerçekte daha çok hayali olduğunu göz önünde bulundurmalıyız; çünkü bu, sayısız farklı cenaze ritüelleri ve gömme şekilleri nedeniyle değil, bu biçimlerin çeşitli unsurlarının birçok kombinasyonlarının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yani, belirli bir kombinasyon sistemine ve ilişkilerine uygun bir anahtar seçildiğinde, bu unsurları ayırt etmek oldukça kolaydır, örneğin, masallar konusunda V.Y. Propp'un yaptığı gibi".²¹

Farklı yazarlar, Abhazya'nın antik mezarlıklarındaki gömü biçimlerinin sayısını farklı şekilde belirtmektedir. Rakamlar arasındaki fark, her gömü ögesinin bağımsız bir biçim olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. G.K. Şamba,²² bronzdan demire geçiş döneminde

²¹ Smirnov Y.A., Mezarlık morfolojisi. (Temel model oluşturma deneyimi): Sat. Balto-Slav manevi kültürü alanında araştırma, Cenaze töreni, M.: Bilim, 1990, s. 219.

²² Şamba G.K., Abhazya'nın antik anıtlarının kazıları, Sohum, "Alashara", 1984.

Abhazyaya nüfusunun en az altı farklı cenaze ritüeli bildiğini belirtmiştir:

1. Sırt üstü uzanmış ceset: Bu biçim en eski olanıdır. (Agsta, Kulnırxa, Kırmızı Fener, Sohüm Dağı).

2. Bükülmüş gömme: Çoğu iskelet sağ tarafına yatmakta, kolları dirsekten bükülmüş ve çeneye çekilmiştir. Hem erkek hem de kadın gömüleri mevcuttur. (Kırmızı Fener).

3. Vazolu gömme: Vazolar düz kireç taşlarından yapılmış levhalar üzerinde ters şekilde durmakta veya yan yatmakta, taş levhalarla kapatılmaktadır. M.M. İvaşenko tarafından Eşıra'da yapılan kazılarda, ilk vazoda iki iskelet bulunurken, diğer iki vazoda birer iskelet bulunmaktadır. Küp şeklindeki gömüler Sohüm ile Gagra arasında yer almaktadır. (Primorskoe, Eşıra, Kırmızı Fener, Gagra, Apşdüni).

4. Kuyu biçiminde gömmeler: Yuvarlak çukurlarda, envanterle veya onsuz yapılan ikinci gömme. Hem erkek hem de kadın gömüleri gözlemlenmektedir. (Kırmızı Fener).

5. Megalitlerde (dolmenlerde, kromleklerde) gömmeler.

6. Kremasyon: Ölünün külleri, envanterle veya onsuz yakılmaktadır. Birkaç varyasyon mevcuttur: 1) kremasyon alanı (Tkuarçal, Merkhau); 2) mezarlarda ve mezar dışında kremasyon (Guadıkhu); 3) tamamen ve kısmen kremasyon (Guadkhu).

Bizim görüşümüze göre, aşağıda sıraladıklarımız bağımsız gömme biçimleri olarak kabul edilebilir:

- Sırt üstü uzanmış ceset.
- Yan yatmış bükülmüş ceset.
- İkincil gömülmeler.
- Kenotaphar.
- Atlarla gömme.
- Yüzüstü gömme,
- Çocuk gömüleri.

Biz vazo, kuyu biçiminde gömme ve megalitlerde (dolmenlerde, kromleklerde) gömmeleri ayrı biçimler olarak değerlendirmemekteyiz. Öncelikle, belirli grupların ayrılmasındaki kriter olarak cesedin işleniş biçimlerini ele aldık. İkincil olarak, mezar, hangi biçimde olursa olsun, yalnızca bir fikir taşır; burası, başka bir dünyaya gidenler için yeni bir evdir.

1) Sırtüstü uzanmış ceset pozisyonu, en basit ve en sık karşılaşılan gömü biçimlerinden biridir. Abhaz arkeologlarının verilerine göre, bu tür gömüler yaklaşık % 70–81 oranında bulunmaktadır. M.M. Trapş bu formu şöyle tanımlıyor: "Gömülenlerin çoğu sırtüstü uzanmış durumdadır; bu gömme yöntemi baskın durumdadır: tüm gömüler arasındaki oranı % 81,4'tür. Gömülenlerin kolları çeşitli pozisyonlardadır; bazılarının kolları dirsekten bükülmüş ve karın üstünde yatar; diğerlerinin kolları iskelet boyunca uzanmış ya da bilekleri leğen kemiği üzerine yerleştirilmiş durumdadır. Çoğu zaman dirsekten bükülü sağ kol göğüs veya karın üzerinde, sol kol ise uzanmış ya da eller leğen kemiği üzerinde durmaktadır. Bir kaç mezarda, cenazelerin elleri göğüs üzerine yerleştirilmiş hatta bazen de çene altına doğru çekilmiş olarak bulunmuştur.²³ Gömülenlerin bacakları genellikle uzatılmış durumda olmaktadır. Diğer mezarlarda da benzer bir durum söz konusudur. Örneğin, Gagra mezarlığında, Bjanian V.V. ve Bjanian D.S.'nin verilerine göre,²⁴ sırtüstü yatan ceset pozisyonlarında (16 gömü), gömülenlerin ellerinin gövde üzerinde (leğen kemiği üzerinde, göğüste, boynunda) solda ya da sağda, hatta ikisi birlikte yatmaktadır. Ellerinin çözülmüş ve doğal olmayan pozisyonları dikkat çekicidir. Kolların vücut boyunca uzanmadığı durumlar, onların bir şeyleri avuçlarıyla tutuyormuş gibi bir izlenim bırakmaktadır. Büyük olasılıkla bunlar çiçekler ya da genel olarak yeşilliklerdi. Hipotezimizin ilginç bir teyidi,

²³ Trapş M.M., Bildirileri: cilt 3., Tiflis, 1971, s. 119–120.

²⁴ Bjanian V.V., Bjanian D.S. Gagra'daki antik mezarlık, Sohum, Alaşara, 1991.

uzmanlara göre, Neandertallerin gömü alanlarındaki toprağın bitki polenleri açısından analizinin, kabile üyelerini çiçeklerle gömdüklerini göstermesi olabilir.²⁵ Abhazy'a'daki mezarlarda yapılacak uygun analizler bu konuyu aydınlatılabilir.

Bu gömme biçimi, günümüze kadar baskın konumunu korumuştur; tek farkla, ellerin pozisyonu ve mezarların yönünün "daha düzenli hale gelmiş" olmasıdır.

2) Dizlerini çekerek yan yatmış ceset pozisyonu, oldukça az görülmektedir. Cesedin uyuyan bir insan pozisyonunda veya anne karnındaki bir embriyo pozisyonunda bulunması, ölüme yeniden doğuş olarak yaylaşıldığını ve bu nedenle cesede uygun bir şekil verildiğini göstermektedir.

Mezar biçimlerindeki farklılık, gömülenlerin farklı etnik veya sosyal durumlarını yansıtır. Diğer gömü biçimleriyle tamamen örtüşen envanterin yanısıra, yan yatmış ceset pozisyonunun coğrafi olarak yerleştirilmiş bir biçimde olmaması; diğer gömme biçimleri ve bunlarla birlikte her yerde görülmemesi nedeniyle yabancı bir etnik mezar formundan bahsetmek mümkün değildir.

Farklı halkların malzemelerini karşılaştırarak analogi yoluyla gitmeye çalışırsak, aşağıdaki düzenlilik izlenebilir. Sıradan ölümlülerin gömütleri bir yandan şeflerin, şamanların gömütlerinden, diğer yandan da sosyal merdivenin alt basamaklarında yer alan dışlanmışların, kölelerin, tutsakların ve benzerlerinin gömütlerinden farklıdır. Bizim durumumuzda, öncelikle bu tür gömülerin oranının çok yüksek olması, ikinci olarak da bu tür gömülerin envanterinin pratikte ceset düzenlemeli olağan gömülerden farklı olmaması nedeniyle, burada açıkça dışlanmışlar söz konusu değildir. Köylülerin bu şekilde gömüldüğünü, kölelerin ve benzerlerinin ise uzun kadavra gömüsü şeklinde gömüldüğünü varsaymak için hiçbir neden yoktur. İlk olarak, kadavra yerle-

²⁵ Baladin R.K., Bondarev L.G. Doğa ve medeniyet. M.: Mysl, 1968, s. 21.

şiminin önemli ölçüde baskın olduğu göz önüne alındığında (toplam sayının %70-81'i), çok sayıda kölenin varlığını otomatik olarak kabul etmeliyiz ki bu da güçlü bir feodal devlet anlamına gelir. İkincisi, maddi kültüre, özellikle de gömülenlerin envanterine yansımış olması gereken önemli bir ekonomik farklılaşma anlamına gelir. Arkeolojik malzemelerde bu türden hiçbir şeyin izine rastlanmamıştır. Geriye, yan taraftaki ceset pozisyonunda, nüfusun ana kitlesine yakın, ancak sosyal olarak onlardan farklı bir grup insan olduğunu varsaymak kalıyor.

Abhazların modern yaşamında bu törenin herhangi bir unsurunu kaydetmek mümkün değildir.

3) İkincil definler. Abhazya'daki ikincil gömülme türleri iki şekilde tanımlanmaktadır: hava gömüsü ve kremasyon, ardından beden kalıntılarının gömülmesi. Bu iki defin şeklinin tek bir törende birleştirilmesi, ritüelin temelinde yatan bir fikirle açıklanmaktadır. Yani, beden "geçici" etten arındırılması, ki kremasyon bunun hızlandırılmış bir sürecini temsil eder. Hava gömüsü uygulamasında beden güneşin altında tamamen etten arınana kadar bırakılırken; güneşin sembolü olan cenaze ateşi aynı süreci daha hızlı bir şekilde gerçekleştirir.

İkincil gömülme ritüeline dair izler, yazılı kaynaklarda M.Ö. III. yüzyılın başlarından itibaren gözlemlenmektedir (Siraküzalı N.), ardından Apollonius Rodios (M.Ö. III. yüzyıl), Nikolaus Damascus (M.Ö. I. yüzyıl), Claudius Aelian (M.S. III. yüzyıl), J. Lukka, E. Çelebi, A. Lamberti (XVII. yüzyıl) ve Vahuşti (XVIII. yüzyıl). Ş.D. İnal-ıpa'nın belirttiği gibi, neredeyse hepsi bu tür bir defin biçiminin özellikle erkekler için yapıldığını ifade etmektedir.²⁶ Yukarıda bahsedilen Apollonius Rodios şunu belirtmiştir: "Ve Kolkhlar arasında, erkek cesetlerini yakmak veya toprağa gömmek, yüzyıllardır suç olarak kabul

²⁶ İnal-ıpa Ş.D., Abhazların etno-kültürel tarihine ilişkin sorular, Sohum, Alaşara, 1976, s. 82.

edilmektedir; onlar cesetlerini işlenmemiş boğa derilerine koyar ve köy dışındaki ağaçlara asarlar; fakat toprak da kendi payını alır, zira kadın bedenleri toprağa verilir.”²⁷ Benzer bir açıklama, Siraküza'lı Nymphodorus'dan da vardır. Bu bilgiler, Abhazya'nın çeşitli bölgele-
rinde kazılar yapan arkeologların bulguları ile çelişki içerisindedir. Sonuncuları, bu dönemde Abhazya'daki mezarlıkların gömülme şekli-
ni, gömülenlerin cinsiyetinden veya sosyal statülerinden bağımsız ol-
duğunu iddia etmekteler.²⁸ Ayrıca, bu ritüelin açıklamasının, kalıntıla-
rın daha sonra toprağa gömülmesinden bahsetmemesi de dikkat çeki-
cidir. Ancak, bedenin etten arındırılmasının ardından mutlaka toprağa
verilmiş olduğu kesindir. Kemiklerin gömülmesi ise, kadınların gö-
mülmesi için kullanılan cenaze ritüelinin aksine, derin bir gömme ge-
rektirmiyordu. Bu nedenle, bugün hala gözlemlenen erkek ve kadın
gömümleri arasındaki derinlik farkı buradan kaynaklanmaktadır. Yani,
bu gelenek 2000 yıldan fazla bir süredir devam etmektedir.

XVII. yüzyılda, Evliya Çelebi'nin yazdığına göre, tanımlanan bu
gömme şekli yalnızca üst sınıfa uygulanmaya başlamıştır. “Abhaz
halkı, beylerini bu garip şekilde gömer; ölenin bedeni, yüksek bir ağa-
cın dallarına bağlı olan bir tahta kutuya konulmaktadır.”²⁹ Sibirya
halkları için de benzer bir durum söz konusudur. Zamanla burada hava
gömüsüne yalnızca şamanlar ve bebek yaştaki çocuklar tabi tutulmuş-
tur. Abhazlar daha sonra yalnızca yıldırım çarpması sonucu ölenleri
hava gömüsüne tabi tutmuşlardır. Burada doğrudan bir paralellik var-
dır; sosyalizasyon aşaması öncesindeki çocuk ve şaman yüce varlığa
aittir; yıldırım kurbanı da yine yüce varlık tarafından "seçilmiş" ol-
duğu için yine O'na aittir.

Günümüzde Abhazlar arasında, yüksek bir platforma yalnızca yıl-
dırım sonucu ölen hayvanlar konulmaktadır. İnsanlarla benzer uygu-

²⁷ Latyşev V.V., Antik yazarların İskit ve Kafkasya hakkındaki haberleri. VDI, 1947, s. 418.

²⁸ Trapş M. M. Bildirileri, cilt 3, Tiflis. 1971, s. 119.

²⁹ E. Çelebi, Seyahatname. Cilt 3, Moskova: Bilim, 1983.

lamalar yapılmamaktadır. Yıldırım çarpması sonucu zarar gören hayvanlarla ilgili etnografik malzemeler ve Yıldırım Tanrısı Afi'ya yönelik dualar, ritüelin detaylı bir şekilde yeniden yapılandırılmasını sağlamaktadır. Ritüel aşağıdaki gibidir. Yıldırım bir hayvana çarptığında, ölen hayvanın sahibi bütün köy halkını toplar. Ölen hayvanın yanına, dört direk üzerine inşa edilen yüksek bir platform (yaklaşık 170 cm) kurulur. Yapı malzemesi olarak yalnızca fındık ağaçları kullanılır. Toplanan insanlar iki gruba ayrılır. İlk küçük grup, erkeklerden oluşan bir grup olup, ölen hayvanın yanında yer alır. İkinci grup ise, platformun etrafında dönerek, platformu ve hayvanı da kapsayacak şekilde bir çember oluşturur. Bu grup, el ele tutuşup dans ederek, "Afi raşüa" (yıldırım için söylenen bir şarkı) şarkısını söyleyerek daire içinde yürümeye başlar. İlk grup, bu şarkı ve dans eşliğinde hayvanı kaldırır ve platforma yerleştirir. Aynı zamanda hayvan sahipleri de kendi yasaklı günlerinde (amşşara), Afi'ya sunulacak bir keçi veya boğa (Afi başka bir kurban kabul etmez) getirir. Hayvan arka ayaklarından asılmadan derisi yerde yüzülür; çünkü arka ayaklarından asılırsa arka kısmının istemeden dua edilen varlığa dönmesi olasılığı vardır. Kurban hayvanın kanı önceden kazılmış bir çukura akıtılır ve üstü toprakla örtülür. Hayvanın tüm parçaları, bağırsakları da dâhil haşlanır. Piştikten sonra, tüm etler tencereden çıkarılır ve fındık ağaçlarından yapılmış küçük bir platforma konur. Dua eden kişi, kalp, karaciğer ve akciğer (G.F. Çursin'e göre, üst kaburgaları, karaciğeri ve kalbi) çatal bir fındık çubuğuna geçirerek sol elinde tutar, sağ elinde ise şarap dolu bir kap tutup doğuya dönerek dua etmeye başlar. Afi'ya yönelik söyleminde, bu kurbanı sunma sebebini belirtir ve benzer davranışları gelecekte de sürdüreceğine söz verir. Ardından Afi'dan merhamet etmesini ve günahları affetmesini diler. Tüm erkekler, "Afi raşüa" şarkısını söyleyerek kurbanın etrafında dönerler. Duaların sona ermesinin ardından, dua eden kişi, çubuğa saplanmış etin üzerine şarap dökerek, her birinden bir parça keser, bunu bir yüksekliğe (ağaç ya da kayalık gibi)

yerleştirir. Daha sonra çubuktaki etten küçük parçalar keserek, hazır bulunanlara Afa'dan bir pay dağıtır. Ancak, bu noktadan sonra kurban hayvanın etinin tümünün dağıtımına başlanır. Et dışında burada mısır ekmeği “Amgeal” veya mısır unu lapası “Abısta” ile peynir de yenir; bunların hepsi, hayvan sahibinin evinden gelmelidir. Sofradan hiçbir şey alınmaya izin verilmez; bu yüzden yemek kapları getirilmez. Masayı, fındık ağaçlarından yapılmış sepetler ya da yapraklar oluşturur. Bunun yanı sıra burada abısta da pişirilir. Kazan ile ilgili olarak, kapların geri verilmesi yasağı geçerli değildir. Kurban hayvanının derisi yere çakılmış bir direğe bağlanır. Sofra tamamlandıktan sonra, yemek kalıntıları, köpeklerin erişiminden uzak bir yükseklikte bırakılır. Yemek artığını alıp götürmek yasaktır. Kurban etinin bulunduğu platform (ашәмкьәт-aşümkiat) parçalarıyla harabe edilir ama bu parçaların odun olarak bile alınması yasaktı. Bu olay süresince, yaşanan duruma dair üzüntü ifadeleri kabul edilmez. Aslında bugün bile, bir kişinin yıldırım çarpması sonucu ölümünde üzüntü ifade etme ya da ağlama istenmez. Hayvanın sahibi tarafından kurban edildiği gün, ailenin özel bir günü olarak kabul edilir. Bu günde aile üyelerinin evden herhangi bir şey vermesi yasaktır.

Solomon Avüanba ve Baron Asha'nın kaynaklarına göre, benzer işlemler yıldırım çarpmasına maruz kalan insanlar için de yapılmaktaydı.³⁰

Bizim kaynaklarımıza göre, kronolojik olarak daha sonra, yıldırım çarpması sonucu etkilenen hayvan, kemiklerinin etten tamamen arındırılmasına kadar aşümkiat'da kalmaktaydı, insan cesedi ise gündüz saatleri içinde orada tutulur, sonrasında gömülürdü. Bu, muhtemelen eski bir geleneğin daha sonraki "kısaltılmış versiyonu"dur. Daha sonraki dönemde, Afi raşüa değil, gerçek anlamda çiçek hastalığı tanrısı Axi Zokhan'a adanan bir ritüel şarkısı olan Atlarçoba'nın da söylendiği

³⁰ Avüanba S., Etnografik eskizler, Sohum, 1955, s. 67-68

belirtilmiştir.

Ölülerin kremasyonu muhtemelen uzakta gerçekleştirilirdi; ceset, giysileriyle birlikte kişisel süs eşyaları ve silahlarıyla yakılırdı. Küller, yaygın olarak bu amaç için açılan küplere konulur, nadiren doğrudan mezar çukurunun dibine dökülmüştür. Çömleksiz gömüler, daha yetersiz envantere dayanarak, arkeologlar tarafından maddi olarak yetersiz insanlar için bir gömme biçimi olarak kabul edilmiştir. Küllerin bulunduğu çömlekler, onları koymak için özel olarak kazılan dörtgen veya yuvarlak bir çukura yerleştirilirdi. Dörtgen çukurların boyutları şu şekildedir: uzunluk 1,15 ile 1,6 m, genişlik 0,8 ile 1,15 m, derinlik (yüzeyden) 0,4 ile 0,6 m arasında değişmektedir. Yuvarlak çukurların boyutları ise, çap 0,6 – 1 m, derinlik 0,3 – 0,7 m arasındadır. Çömlekler yatırılarak, ağızları aşağı ya da yukarı bakacak şekilde yerleştirilirdi. Çömleğin ağzı üst kısımdan toprak bir tabak, kase ya da kireç taşından bir levha ile kapatılmaktaydı. Çömleğin etrafında silah, kap kacak gibi eşyalar yer almakta ve bu sonuncuların, ölüye yakın akrabalar tarafından verilen hediyeler olduğu bilinmektedir. Bu durumda bazen kılıçlar bükülmüş, mızrak ve ok uçları dik olarak toprağa saplanmıştı. Birçok mezarlıkta, gömü sırasında malzemenin tahrip edildiğine dair vakalar da kaydedilmiştir. Bu, kırık çömlek parçalarının yerleşimi, bükülmüş kılıçlar vb. ile ortaya çıkmaktadır. Bu konu üzerinde özellikle durmak gerekir. Öteki dünya bu dünyanın bir yansımasıdır. Bu dünyada insanın ihtiyaç duyduğu şeyler, öteki dünyada da gereklidir; tek fark, öteki dünyanın burada bulunan şeyleri o halde kabul etmemesidir. İnsan öldüğünde, diğer dünyaya geçtiği için, onun yeniden doğabilmesi için kemiklerin etten arındırılması ya da kremasyon gerekir. Dolayısıyla, onunla birlikte gitmesi gereken eşyaların da tahrip edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, çömlekler kırılmakta, kılıçlar bükülmekte, mızraklar, oklar ve benzeri aletlerin görünüşte kırıldığı söylenmektedir. En azından mevcut mezar çukurlarının boyutları, bir mızrak veya ok gibi uzun eşyalar sığamayacak kadar küçüktür. Uçların kırılmasının daha

zor olduğu göz önüne alındığında, bu uçların çoğu mezar çukuruna saplanarak, sanki öteki hayata dönüş için toprağa verilmiştir.

Bu gelenek, Abhazlar arasında günümüze kadar korunmuştur. Ancak, tüm envanter tahrip edilmemektedir. Gözlemlerimize göre, bu genellikle ayna ve bardak gibi eşyalara yönelmektedir, gözlük camlarının gömülmeden önce kırıldığı görülmektedir.

Bugün bu ritüel, ölen kişinin gömülme envanterine girmeyen kişisel eşyalarını da kapsamaktadır. Örneğin, ölen kişinin elbiseleri, akrabalarına, onları giymeleri için verilmektedir. Ayrıca, bir kaynağımızın bildirdiğine göre, “Ölen kişinin üzerine koyduğumuz tüm bu yeni şeyler, onu canlı olarak güzel görmemiz için gereklidir. Öteki dünyaya ise, burada giydiği eşyalarla gitmelidir; bu nedenle, tabutun içine ölen kişinin eski eşyaları da konulmaktadır.” Ayrıca, Abhazlar arasında “Kendi kıyafetlerini giyme” ifadesinin bir lanet olarak değerlendirildiğini ve ölüm dileğiyle eşdeğer olduğunu ekleyelim.

Apollonius Rhodius'a göre, M.Ö. 3. yüzyıl ortalarında bu bölgedeki halk kremasyon ritüelini tanımıyordu. Ancak, arkeologların verilerine göre, bu ritüel burada çok daha önce kaydedilmiştir. Bu durum, eski kaynaklarla arkeologlarımızın verileri arasında başka bir çelişkidir.

Bu ayinin yerel topraklardan ödünç alınması ya da geliştirilmesiyle ilgili soruyu eldeki malzemelere dayanarak çözmek mümkün değildir. İnsan bedeni ve ruhu arasındaki ilişkiye de dikkat edilmesi gerekiyor. Abhaz çalışmalarında bulunan cenaze ritüelleriyle, yakın bir zamana kadar hava gömüsü pratiği yapılan Sibiryalı halklarına ait materyalleri karşılaştırarak, insan bedeninin ruh için geçici bir kabuk olduğu sonucuna varılabilir. İnsan için en önemli olan ruhudur; ruh, insanın hayatını taşıyandır. İnsan öldüğünde ruh bedeni terk eder. Geçici kabuk olan bedenden kurtulmak için, beden kremasyona tabi tutulur, temizlenene kadar bir platformda serilir ve ardından gömülür. Burada ruh ve beden yeniden bir araya gelir. Bu düşüncenin ilginç bir teyidi, etno-

log A.E. Şinkuba tarafından bizlere iletilen bir gerçektir. Abhaz avcılarının daimi kamplarının buldukları yerlerde, avladıkları ve yedikleri vahşi hayvanların kemiklerini topladıkları, özel olarak taşlarla çevrilmiş küçük alanlar vardı. Ayrıca, bütün kemiklerin konulması gerektiği, yani kemiklerin kırılmasının yasak olduğu belirtilmiştir. Bu alan apsimkiat olarak adlandırılır (Apsı: ruh, amkiat: "korunak-üstüne konulan" anlamına geliyor). Burada, insan gömülerinde de görülen aynı tür bir kısmi yapı vardır. Şimdiye kadar dağlardaki bu tür yapıların hepsinin atsanguralara atfedildiğini belirtmek gerekir. Sadece arkeolojik kazıların bazılarının apsymkiat olduğunu doğrulayabilmesi mümkündür. İnsan kemiğine karşı benzer bir tutum antik dünyada da görülmektedir. Benzer bir ilişki, eski Hint cenaze ritüelinde "kemik deposu" ve Hatti ritüelinde "kemik evi" olarak görülmektedir.³¹

Apsımkiat terimine dönersek, dikkatimizi terimin ikinci kısmına (mkiat/мкѣат) çekmek istiyoruz; etnologlar ve dilbilimciler bunu "de-po/korunak" olarak çevirmektedir. Bulduğu üç kelime, bu kelimenin özgün, kutsal bir anlam taşıdığı izleri görülebilir (Qazamkbat-Yüadzamkiat) efsanevi Nart kahramanların asla bitmeyen şaraplarını sakladıkları testinin adıdır. Aşşımkiat-Aşşımkiat, peyniri koymak için kullanılan yüksek platform, arsymkiat-arsımkiat ise yukarıda belirtildiği gibi, avcılığın, ormanın ve dağların ilahi gücüne tabii olan vahşi hayvanların bütün kemiklerinin konulduğu alanın adıdır. Abhazca, ilgimizi çeken kök ile eş sesli bir kelime olan akbatara-akiatara vardır. Bu kelimenin iki anlamı vardır. Birincisi "sönmek" (Abjua lehçesinde), ikincisi ise "sevinç duymak" olarak çevrilebilir. İkincisi, "ölüm" kelimesinin tabu haline getirilmesi için kullanılır. Anlamlarının yakınlığı ve ses uyumu, burada aynı kelimenin, muhtemelen "depolamaktan" başka bir anlam taşıdığı varsayımlarını güçlendirmektedir.

³¹ Avüanba S., Etnografik eskizler, Sohum, 1955, s. 45.

Abhazların ruhun bulunduğu yer ile ilgili kavramları farklı dönemlerde muhtemelen değişmiştir. İlk olarak, ruhun bulunduğu yer olarak kafatası kabul edilmiştir. Ş.D. İnal-İpa'nın dikkat çektiği gibi, kafatasının özel bir önemi arkeolojik materyallerle iyi bir şekilde izlenebilir. Öncelikle, Hupinipşahua mağarasındaki çok sayıda kafatası parçasının herhangi bir anatomik düzene göre dağınık halde bulunması önemlidir. L.N. Solovyev,³² kırık kemik kalıntılarının bu şekilde yerleştirilmesinin nedenine doğrudan değinmiyor, ancak bağlamdan görüldüğü gibi burada açıkça yamyamlık izleri vardır. Önemli olan, burada esas olarak kafatası kemiklerinin bulunmasıdır. Bu da bu beden parçasına özel bir önem verildiğini öne sürmeye olanak tanır. Daha sonraki arkeolojik materyallerde bu varsayım doğrulanmaktadır. İkincil mezarlarda, gömülen kişinin yalnızca kafatasının bulunduğu durumlar da gözlemlenmektedir. Yani kafatası, ölen kişinin ruhunun ana taşıyıcısıdır. İlk insanlar, içindekileri yiyerek, yenik düşen düşmanın gücünü, ruhunu kendilerine aktarmış oluyorlardı.

Kepboğaz mağarasında yanmış ve kömürleşmiş vahşi hayvan kemikleri bulunmuştur. L.N. Solovyov'un belirttiği gibi, "mağaranın tüm katmanlarında hayvanlara ait çok az diş ve kafatası parçaları bulunmuştur. Açıkça, avlanan hayvanların başları av alanında cesetten ayrılıyor ve kamp alanına getirilmiyordu; belki de Ossetya'daki Re-kom tapınağı gibi özel bir kutsal alanda korunuyordu."³³

Daha sonraki dönemlerde, ruhun taşıyıcısı karaciğer (aguatçüa) olmuştur. Karaciğerin akıl ve ruhun taşıyıcısı olarak yer aldığı birçok kalıcı ifade bunu kanıtlamaktadır. Sonrasında, Abhazların inancına göre, bu işlevi kalp (aguı) üstlenmiştir. Burada ruh ve aklın bulunduğu yer olarak kalbin çok daha fazla sayıda kalıcı ifadesi vardır. Ve nihayet, modern bilgiler akıl ile ruhu ayırma olanağı sağlamış, akıl tekrar beyinde, ruh ise gırtlakta yer bulmuştur.

³² Solovyov L.N., Abhazyanın Taş Devri Anıtları, Tiflis, 1987.

³³ Solovyov L.N., Abhazyanın Taş Devri Anıtları, Tiflis, 1987, s. 26.

Havaya defnetme ritüelinde sadece etin geçiciliği kabul edilirken, insan iskeletinin gelecekteki, öteki yaşam için gerekli bir unsur olduğu belirtilmelidir. Kremasyon ritüelinde ise iskelet de geçici sayılmaktadır. Burada iskeletin kendisinin değil ama cesedin ya da onun ödünç alınmasının gerekli olduğu ayinin daha ileri bir gelişimine sahip olup olmadığımızı kesin olarak söyleyemeyiz. Sadece bu dönemde modern Abhazy topraklarında yaşayan insanların algılarında ciddi bir değişim olduğu tartışılmaz; çünkü cenaze ritüelindeki herhangi bir ciddi değişiklik, doğrudan ruhsal yaşam ve onun taşıyıcılarının kültürel yönelimi ile ilişkilidir.

4) Kenotaphlar. İnsan kalıntısı olmadan yapılan definlerdir. Oduka nadir olarak kaydedilmiştir. Örneğin, Gagra mezarlığında dört defin örneği bulunmaktadır. Burada envanter yokluğu dikkat çekmektedir. Mezar kurulumunda defin vazoları ters yerleştirilmiştir.³⁴ Bu tür definlerin ayrı bir tür olarak sınıflandırılması, çoğunlukla envanter eksikliğinden çok, ölümünden sonra cesedi bulunmayan bir insana mezar yapma fikrinden kaynaklanmaktadır. (Boğulma, düşmanlar tarafından götürülme, ulaşılamayacak bir vadide uçuruma düşme, kaybolma vb.) Modern Abhaz geleneklerinde kenotaphlar yoktur.

5) At definleri, 1,8 m'den 2,2 m'ye kadar uzunlukta mezar çukurlarında gerçekleşmiştir, genişlikleri ise 1 m'den 0,7 m'ye kadardır. Bunlardan dördü Abgıdzrahu nekropolünde, biri Ahiyatsaraxu'da, bir diğeri Kulanırxua mezarlığında, bir diğeri Sohum'da ve bir tanesi de Kırmızı Fener mezarlığında bir savaşçı ile birlikte bulunmuştur. Oryantasyonları çeşitlilik göstermektedir. Neredeyse tüm kemikler, dizgiler, tasmalardan oluşan eşyalar ile birlikte bulunmuştur. Abhazy'da atın gömülmesi geleneği eski bir gelenektir. Abgıdzrahu mezarlığındaki iki gömü (No. 6 ve 44), görünüşe göre atları simgeleyen at koşum

³⁴ Bjanıa V.V., Bjanıa D.S., Gagra'daki antik mezarlık, Sohum, Alaşara, 1991. S. 24.

takımı aksesuarları içeriyordu.³⁵ Uzmanların belirttiğine göre, atla birlikte gömme geleneği Abhazya'ya İskitlerden getirilmiştir. “İskit eşyaları genellikle bölgenin batısında yerel karakterdeki anıtlara gömülmüştür; ancak mezarlık söz konusu olduğunda, genellikle tüm definlere yayılmamakta, yalnızca birkaçında toplanmaktadır. At definleri ritüeli bölgedeki kültürel geleneklere kesinlikle entegre edilmiş görünmektedir. Diğer mezar örnekleri ise tamamen yerel bir görünüm sergilemektedir. Bu tür bir durum, Kafkasya'nın bu bölgelerinde M.Ö. 7-6. yüzyılda yerel etnik çevreye belirli bir İskit unsurunun aşılandığını göstermektedir. İskit tarzı eşyalar ve onları barındıran definlerin karakteri, bu tür definlerin sayısı, bu ögenin esas olarak savaşçılardan oluştuğunu, bu bireylerin ailelelerden uzağa geldiklerini ve yerel kültürü büyük ölçüde benimsediklerini, ancak savaşçı (binicilik dahil) donanımıyla ilgili özgünlüklerini koruduklarını ve definlerindeki bazı unsurlar geleneksel yaşam biçimleriyle çok sıkı bağlara sahip olduğunu gösterir.”³⁶ Buraya ayrıca, özellikle İskit kültürüne ait özellikleri tanımlayan Tzabal'daki kadın mezarlarında bulunan silah buluntularını da eklemek mümkündür. Bölgede farklı halkların temsilcilerinin varlığı, Gagra'daki karstik bir mağarada bulunan, yapay deformasyonu olan bir kafatası ile de kanıtlanmaktadır.³⁷ Böyle bir gelenek Abhazya topraklarında kaydedilmemiştir.

Atların gömülmesi ritüeli, sonrasında oldukça özgün bir şekilde geliştirilmiştir. Atları kurban verme ve gömme yerine, ölüye bir adak adama işlemleri yapılmış ve bu sırada tavuk gibi bir yedek kurban kullanılmıştır. Bu ritüel, yas töreni sırasında gerçekleştirilir. Bugün ise, cenaze sırasında, ölünün atının, tabutun yanında yas elbisesi giymiş bir şekilde durması zorunlu bir unsurdur.

³⁵ Trapş M.M., Bildirileri: cilt 3., Tiflis, 1971, s. 123.

³⁶ Pogrebova M.N., Transkafkasya'nın İskit anıtları, M.: Bilim, 1985, s. 134.

³⁷ İvaşçenko M.M., Abhazya'daki maddi kültürün arkeolojik anıtlarının incelenmesi, İNİK, cilt. 3, 1935, s. 83.

6) Yüzüstü gömme. Oldukça nadir görülmesine rağmen, arkeolojik materyallerde yüzüstü gömme uygulamaları kaydedilmiştir. Benzer gömme biçimleri diğer halklarda da gözlemlenir. Örneğin, Slavlarda "Büyücünün gömülmesi esnasında, diğer ölümler çevrilemediğinde, bir büyücü ters çevrilir. Öyle ki, Vologod bölgesinde bir büyücü ölümünden önce, eğer tarlada ölürse eve sokulmamasını; eğer evde ölürse de, 'tüm Ortodoksların geleneği gereği' ayakları öne gelecek şekilde değil, başı öne gelecek şekilde evden çıkarılmasını ve ilk nehirde, önceden durarak tabutunda yüzüstü döndürülmesi ve topukları ile sertleşmiş sınırların kesilmesi gerekmektedir. Hortlaklara karşı yapılan bu eylemler güney Slavları arasında da bilinmektedir."³⁸

Etnografik materyallerimize göre, Abhazlar arasında yüzüstü gömme uygulaması, toplumdan dışlanmış olan bireylere uygulanmaktadır. Genellikle kan bağı suçları ve ihanetle suçlanan kişilerdir. Günümüzde bu uygulama neredeyse yoktur; yine de bazı kaynaklar, benzer biçimde gömülen dışlanmış kişilerin örneklerini hatırlamaktadır. Onların sözlerine göre, ölüyü yas tutma olmadan, mezarlığa değil, mezarlıktan uzağa taşırlar. Beze sarılı ceset, herhangi bir eşya gibi yüzüstü mezara konur ve toprakla örtülür. Üzerinde hiç bir tür mezar yapısı yoktur, anma ya da yas töreni de yapılmaz.

Yüzüstü gömme biçimi, sırt üstü yatma pozisyonuna zıt olarak, gömülen kişinin alt dünyada, yani cehennemde hayatına devam edeceğini ima eder.

7. Çocuk mezarları. Aslında çocuk mezarlarının bulunması, sadece Abhazy'a'da değil, dünya çapında da oldukça nadirdir. Yüksek doğum oranı ve yüksek çocuk ölümleri (örneğin, 17-18. yüzyıllarda Avrupa'da her üç çocuktan biri ölüyordu) bu konuda birçok veri sağlaması gerekirdi, ancak mevcut malzeme genellikle anne ve çocuk ara-

³⁸ Tolstov N.İ., Bir Slav cenaze töreninde nesnelere ters çevirmek, Balto-Slav manevi kültürü alanında araştırma: (Cenaze töreni), M.: Bilim, 1990, s. 120.

sında yapılan çift gömülerden oluşmaktadır. Bu faktör, geçmiş toplumlarda çocukların sahip olduğu özel yerden kaynaklanmaktadır. Birçok kültürde bebek, sosyalleşmesine kadar tam anlamıyla toplumun bir üyesi olarak kabul edilmezdi. Üstelik, birçok halkta çocuk öldürmek ağır bir suç olarak bile görülmezdi. Çocukluk etnografisinde, ebeveynlerin bebeklerini kendilerinin öldürdüğüne dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bu durum genellikle, temel geçim kaynakları toplayıcılık ve avcılık olan toplumlarda yaşanmıştır. Birden fazla çocuğu taşımak zorunda kalmanın imkansızlığı, ebeveynleri yeni doğanları öldürmeye itmiştir. Çocukluk etnografisi uzmanı İ.S. Kon'un³⁹ çalışmalarında, çocukların sosyal rolünün, ortaçağ dönemine kadar, en düşük düzeylerde yer aldığına dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Çocuklar acımasızca dövülmekte, aç bırakılmakta, terk edilmekte, satılmakta, hadım edilmekte, tecavüze uğramaktadır. Dolayısıyla da çocuklar bu şekilde gömülmüştür. Ritüel en aza indirgenmiş ya da tamamen yok olmuştur. Ayrıca, çocuklar herhangi bir şekilde ve rastgele bir yere gömülmektedir.

Bu tür ilişkilerin izleri, Kafkasya etnografisinde hâlâ görülebilmektedir. Özellikle, ebeveynlerin çocukları için yas tutmasının yasaklanması, bebeklerin basitleştirilmiş cenazeleri ve alt sınıflara getirilen birçok kısıtlama gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır.

Geçmiş ve günümüzdeki cenaze ritüellerini karşılaştırdığımızda, günümüzde yalnızca iki ritüelin varlığını sürdürebildiği gözlemlenmektedir. Bunlar; ceset pozisyonu ve çocuk mezarlarıdır. İkincisi, bazı özellikleri dikkate alınarak oldukça şartlı bir şekilde ayırt edilir. Abhaz bebekleri bugün dahi gündüz saatlerinde gömülüyor.

Kaynak: *Tarihsel Defin Biçimleri, S.A. Dbar, Kafkasya: Tarih, Kültür, Gelenekler, Diller, Sohum-2004, s. 275–286.*

³⁹ Kon İ.S., Çocuk ve toplum, M.: Bilim, 1988.

ABHAZLARDA DEFİN İNANÇLARI

Ölüyü gömme ve anma törenleri ile ilgili gelenekler, Abhazların yaşam döngüsünde özel bir yer tutar. Bu ritüeller, kökleri derin geçmişe dayanan pek çok arkaik inanç ve uygulama içermektedir.

Gömmeye ve anmaya dair ritüeller oldukça muhafazakardır. Bunlar, ölüm ile yaşayanlar ve ölümler arasındaki ilişkiler hakkında yavaşça değişen anlayışları yansıtır. Ayrıca, yerleşmiş ritüellerin yerine getirilmesinin, ruhların ahiret hayatındaki kaderleri açısından önemli olduğu uzun zamandır kabul edilegelmiştir. Bu nedenle, ölen kişinin akrabalarının ahlaki bir sorumluluğu olarak değerlendirilir. Gömmeye ve anmaya dair ritüellerin kurallara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi, yaşayanların ölüye karşı son borcu olarak kabul edilmiştir. Bu görevin yerine getirilmesi, kamuoyunun yanı sıra, yanlış bir şey yapılması halinde ölen kişinin ruhunun akrabalarını cezalandırabileceği inancı tarafından da kontrol edilirdi.

Abhaz inancına göre, insanın ruhu, koyu yeşil renkte, gaz halindeki bir maddedir ve insanın gırtlığında bulunmaktadır. Ruh, iki parçadan oluşur: iyi (tam anlamıyla tatlı olan) – "апсы ахаара" (apsı axaara) ve kötü – "апсы ацәгъара" (apsı açügeara). İlk kısım, kolayca zarar görebilen ve bedeni kolayca terk edebilen kısımdır ve görünüşe göre yaşamın asıl kaynağı değildir. Ruhun "tatlılığı", aşağıdaki durumlarda bedenden uzaklaşır: rüya görüldüğünde, alışık olduğu yerden uzakta dolaşırken, şiddetli acılar ve bayılmalar sırasında (bedeni geçici olarak terk eder), kişi derin bir üzüntü yaşadığında, yaşamının neşesi kalmadığında. Ruhun ikinci kısmı ise, yaşam boyunca her zaman bedende kalır ve sadece ölümle bedeni terk eder. Abhazlara göre ruh, yaşayan bir insanın temelidir; beden ise onun bir araçtır. Ölüm anında ruh bedeni terk ettiğinde, bedenden çok uzaklaşmadığına inanılır. Bu neden-

le, boğulmuş ruhun yakalanması, ölümün kişiyi evinden uzakta bulunduğu durumlarda ruha "eşlik edilmesi" gibi ilginç ritüeller vardır.

Ancak ölüm, evde gerçekleşse bile, ruh bedenden kırk gün boyunca uzaklaşmaz. Ruh ile beden tamamen ayrılması, işte o zamandan sonra meydana gelir. Bununla birlikte, ruh yine de evden uzaklaşmaz. Sadece ölüm yıl dönümünden sonra özgürleşir. Ruh, insanın dünya hayatına bağlı olarak cennete veya cehenneme yönlendirilir. Ruh, sadece ölmekte olan kişinin bedenini terk ettiği anda görülebilir. Bedeni terk eden ruh, çoğu insan için görünmezdir; ancak o herkesi görebilir.

Ölen kişinin ruhunun yaşayanlara zarar verme potansiyeli konusunda bir görüş birliği yoktur. Bazıları, ruhların yaşayanları kıskandığını, ancak onlara zarar verme yeteneği olmadığını savunur. Hatta ruhlar, yaşayanlara yardımcı olabilir. Eğer bir kişi, bir tehlike anında aile mezarlığına yakın bir yerde bulunursa, ölmüşlerin ruhları ona yardım edebilir. Ayrıca, önceden gelecek olan felaketleri de insanlara müjdeli rüyalar aracılığıyla haber vererek uyarırlar. Rüeyayı doğru bir şekilde yorumlayan kişi, kendisini koruyabilir.

Diğer bazı kişiler ise, özellikle ölümden sonra nasıl anıldıkları konusunda memnun olmayan ruhların veya hayatta iken bazı kin besleyen ruhların, zarar, hastalık veya talihsiz bir olay getirebileceğine inanmaktadırlar.

Abhazların inancına göre ahiret dünyası yer altında bulunur ve cennet ile cehenneme olarak ikiye ayrılır. Cennet, yeşil bir çimenlik olarak tasvir edilir. Burada erkekler, geleneksel bir ziyafette olduğu gibi kadınlardan ayrı otururlar. Çocuklar ise, üzerlerinde uçan meleklerdir. Araf, ölmüş ruhların ahiret dünyasına ulaşmaları için geçmeleri gereken bir köprü ile temsil edilir. Günahkâr insanlar bu köprüyü geçemez ve cehenneme düşerler. Cehennem ise, derin ve karanlık bir boşluk olarak tasvir edilir ve burada ruhlar, o ruhları yaşayanlar tarafından satın alınana kadar eziyet görürler. Başka bir inanca göre, kötü bir kedi köprüyü yağ ile sıvazlar, bu yüzden ölmüş ruhlar buradan ka-

yıp, cehenneme düşer; iyi bir köpek ise bu yağı yalayarak temizler.

Her insanın kaderi doğduğu günden itibaren belirlenmiştir ve alnında yazılıdır. İnsanlar bu yazıyı göremezler. Aynı zamanda, insan iradesi ile kaderden kaçabilir. Abhazların inancına göre, çoğu zaman güvercin kılığına giren üç başmelek, bir ağaçta veya başka bir yerde oturarak, insanın gelecekteki kaderini tartışır ve ona üç ölümcül sınav hazırlarlar. Eğer kişi bu sınavlardan kaçınmayı başarır, uzun yaşayacaktır. Ancak, her durumda, ölüm gününü bilmesi mümkün değildir.

Alnında yazılı olanın yanı sıra, insanın kaderini sadece doğum günü değil, çok daha sonra da belirlemek mümkün olabilir.

İnsana kaderini bilme imkânı verilmemiş olsa da, insanların bildiği, ölümün habercisi olan bazı işaretlerin bulunduğu inanılır. Örneğin: Köpeğin uzun uzun uluması (genellikle sahibinin ölümünü haber verir). Avluda Guguk kuşunun görünmesi, oradaki birinin ölümünü beklemek gerektiğini gösterir. Horozun bir insana doğru dönerek ötmesi sonucu o evde bir felaket beklenir. Yas kıyafetlerini çok uzun süre taşımak yakınlar arasında yeni kayıplara yol açar. Eski mezarların yenilenmesi, yeni bir ölüme neden olur. Daha önce açılmış bir mezar, akrabaların ölümüne neden olur. Rüyada, daha önce ölmüş kişilerin arasında birini görmek, onun yakın akrabasının öleceği anlamına gelir. Yeni bir mezarlığın açılması, çok geçmeden ani bir ölüm olacağı anlamına gelir. Eğer akşamüstü ya da gece avluda hafif bir ısıklık sesi duyulursa, oradaki birinin ölümünü beklemek gerekir. Rüyada ölmüş bir insanın sevinç içinde görülmesi, onun yakınının ölümü demektir.

Ölüm öncüsü işaretlerden biri de "alapukuşwa" adındaki yaygın bir inançtır. Eğer bir kişi dalgınlaşıp kaşlarının üstü ya da burun kanatlarını kaşırırsa, bu, birinin öldüğü ve yas habercilerinin geleceği anlamına gelir. Bazı insanlar için bu inanç yüzün sağ tarafı için geçerliken, bazılarında ise sol taraf sevinçli bir haberi önceden haber vermiştir.

Bir kişi doğal ölümünden bir yıl önce, ecelinin yaklaşmakta olduğunu öğrenebilir. Bu süreçte, konuşmasında bozulma (belirsiz konuşma) başlar ve komşular ve yakınları onu sık sık kötü rüyalarda görme-ye başlarlar. Kendisi de ölüme işaret eden rüyalar görür ve konuşmama-ya başlar.

Günümüz Abhaz cenaze ve anma ritüelinin temeli, muhtemelen Hristiyan ritüeline dayanmakta, ancak çok sayıda eski inanç unsurlarını da barındırmaktadır.

Ölen kişinin başucunda her zaman yakınları bulunur ve onu bir an bile yalnız bırakmazlar. Bir kişinin yalnız ölmesi, onun yanında son dakikalarında bulunacak yakınlarının olmadığını gösterir. Kişi ağırlı bir şekilde sık nefes almaya başladığında, Abhazlar, onun ruhunu topladığını (apsı ayzgara), böylece bedenini terk edebileceğini söylerler.

Kişi ruhunu teslim ettikten sonra, hemen cesedine uygun bir görünüm vermeye çalışırlar. Ellerini göğsünde (Hristiyanlar için) veya bedeninin yanına (Müslümanlar için) koyarlar, gözlerini kapatırlar. Bu esnada ağlamak yasaktır, çünkü bu, kişinin ruhunu korkutabilir. Ölü uygun bir hale getirildiğinde, bir veya bir grup kadın, yakın akrabaları, avluya veya balkona çıkarak, çevreye ölüm haberini üç kez "uuu-uui" şeklinde acılı bir çığlık atarak bildirirler, kısa bir aradan sonra aynı üçlemeli çığlık tekrarlanır ve bu birkaç kez devam eder.

Çığlık zamanla ağlama ve iniltilere dönüşür. Bunu duyan herkes ölü evine yönelir. Komşular ve yakınlar, cenaze sahibinin bulunduğu odayı hazırlamak için yardıma koşarlar. Ölü giydirilir ve genellikle sedirin üzerine yatırılır, böylece başı giriş kapısının sol tarafında yer alır ve sedirin arkasında yas tutacaklar için yeterli bir alan bırakılır.

Yukarıda belirtilen çığlık, eğer bir kadına (örneğin, kızı veya kız kardeşi), babasının veya kardeşinin uzakta bir yerde öldüğü haberi verilirse de mevcuttur. Bu durumda, herkes yine de çığlığın geldiği evde toplaşır, ancak bu kez empati göstermek için ve eğer kadın, ölünün bulunduğu yere hemen giderse (ki bu çoğu zaman böyle olur), yanına

birkaç yakın arkadaşı veya komşusu da gelir.

Ölüm anından itibaren, durum yakın akrabalarına, nerede olurlarsa olsunlar, mümkün olan en kısa sürede bildirilmeye çalışılır. Onlara yalnızca haber vermekle kalmayıp, mümkünse hemen getirilmelerine de çalışılır; bu amaçla şu anda özel araç gönderilmektedir. En yakınları toplandıktan sonra, üst yaş grubundan birkaç temsilci ve komşu davet edilerek cenaze günü ile ilgili konular tartışılır. Bu sırada şu hususlar dikkate alınır: Pazartesi cenaze günü değildir, çarşamba ise istenmeyen bir gündür; Abjua Abhazy'a'sında da Cuma de uygunsuz bir gündür. Ayrıca, cenaze gününün ailenin yasak günü olan "amşşara" ile çakışmaması sağlanır. Seçilen günde akrabalar ve komşular arasında başka cenazelerin olmaması da tercih edilir.

Cenaze günü belirlendikten sonra, cenaze haberlerini iletme konuları çözümlür "aşüachüayüçüa-ашәацьхәәиәә" (cenaze habercileri) için bir kağıda, öncelikle yakın akrabalara, ardından daha uzak akrabalara ve tanıdıklara kimlerin haber verilmesi gerektiğini yazarlar. Amaç, birlikte yaşayan kişileri kompakt bir şekilde toplamak olup; bu da cenaze habercilerinin işini kolaylaştırır. Bu hüznü görevi, yirmi yaşın altında bir genç veya bir kadın üstlenemez. Bu kişi, gideceği yereyi iyi bilmelidir, böylece dağınık ve geniş Abhaz köylerinde yolda kaybolmadan yön bulabilir; yerel halk ile kişisel tanışıklığı olması da tercih edilir. Bunun nedeni, haber göndericinin yakın akrabasının evine hemen gitmemesidir; önce saygın bir komşuyu bulmaya çalışır ve başına gelen durumu ona bildirdikten sonra, gitmesi gereken yere onunla birlikte gitmesini ister.

Eğer haber gönderen at üzerindeyse, kamçıyı sol elinde tutar; bu, genellikle sağ elde tutulduğu gibi değildir. Önceleri, yanında silah taşımaması nedeniyle de bilinirdi. Cenaze haberini iletme için girdiği evde, haber gönderen selam vermez. Evde ilk gelen kişi selam vermek zorunda olduğu için, bu kişi otomatik olarak cenaze habercisi olarak kabul edilir. Seyahati için masrafları, onu gönderenlerce yani ev sahibi

tarafından üstlenilir. Döndükten sonra, kime haber verdiği, kimin evde bulunmadığı ve kimin orada olup başkasına iletmesini istediği konusunda ev sahibine bir rapor verir. Telefonla ölüm haberi vermek asla etik değildir; ancak, muhatap Abhazy'a'dan çok uzaktaysa, telefon veya telgraf ile haber vermek mümkündür.

Cenaze habercileri komşulara gönderilmez. Daha önce belirtildiği gibi, kadınların acılı haykırışlarını duyar duymaz, komşular hemen acının yaşandığı eve yönelir ve sürekli orada kalır, cenaze ve anma törenlerinin organizasyonuna da aktif katılım gösterirler.

Merhumun ailesine ve diğer akrabalara başsağlığı dilemek, yalnızca akrabalar ve yakın arkadaşlar için değil, tanıdıklar, komşular ve hatta komşu akrabaları için de bir görev sayılır.

Sovyet döneminde, bu tür haber gönderenlerin işlevini basılı medya üstlendi; zira Abhazy gazetesinin son sayfaları, nekrolojlara ayrılmıştı. Bu nekrolojilerde ilk olarak, “şu kişinin vefatını bildirirler” şeklinde uzun bir akraba listesi yer alıyordu. Ardından cenaze zamanı ve yeri belirtiliyordu. Abhazy'daki savaşın (1992-1993) ardından, bu uygulama devlet televizyonuna aktarıldı, ancak çok fazla yayın süresi alan uzun akraba listeleri burada hızla ortadan kalktı.

Abhaz halk geleneğinde, acıları çok duygusal bir biçimde ifade etmek benimsenmiştir. Bu nedenle, yakın bir kişinin ölümü durumunda, haber vermeden önce alıcıyı yavaş yavaş hazırlamak gerekir. Örneğin, ölenin yakın akrabası bir kadınsa, acı haberi önce kocasına, büyük oğluna ve diğer yetişkin erkeklere vermeye çalışılır; bu kişiler de kadını buna hazırlamalıdır. Genel olarak hemen olan biteni söylemezler. Öncelikle, akrabanın ciddi bir şekilde hastalandığı veya çok ağır bir durumda olduğu söylenebilir; bu yüzden hemen oraya gitmek gerekecektir. Başka bir akrabadan ciddi bir hastalık ya da kaza olduğunda bahsetmek de mümkündür, ancak ölenin evine yaklaştıklarında gerçeği bildirirler.

Abhazy'nın farklı bölgelerinde cenaze süreleri değişiktir: Bzıp

Abhazya'sında, sürecin üç günü aşmamasına özen gösterilir; Abjua'da ise cenazeler genellikle dördüncü veya beşinci günü defnedilir.

Cenazelerde herkes toplanır; ancak, mümkünse, merhumun ailesini bir gün önceden de ziyaret etmek isterler. Cenazeden bir gün önce, ölen kişinin yıkanma işlemi gerçekleşir. Gece geç saatlerde, insanlar ayrıldığında, tabutun başında yalnızca yakın akrabalar kalır. Yıkama işlemini en fazla üç kişi yapabilir; merhumun cinsiyetine bağlı olarak, aynı cinsiyetteki akrabalar bu işi üstlenir. Kayınvalideyi, gelini, kızı veya kız kardeşi yıkar; babayı ise oğlu, kardeşi, kuzeni yıkar. Yıkayıcılar arasında yaşlı bir komşunun da olması mümkündür. Sıklıkla, yıkayıcı olarak doğum yardımcısı olan ebe kadınlar da çıkar. Ölen kişiyi yıkamak, Tanrı'ya hoş görülen bir iş olarak kabul edilir. Üç ölüyü yıkadığında, tüm günahların affedileceği, kırk ölüyü yıkadığında ise kendisinin günahsız olacağına inanılır.

Başlangıçta, odada yalnızca yıkama ile ilgilenecek olanlar kalır. Su önceden ısıtılır, henüz kullanılmamış bir havlu veya çarşaf ile sabun alınır. Aile tarafından önceden hazırlanan önlükler ve beyaz kanvas eldivenler giyilir. Merhum tabuttan çıkarılarak birbirine çivilenmiş birkaç tahta parçasının üzerine konur, soyulur ve yıkama işlemine başlanır. Üç yıkayıcı arasında görevler sıkı bir şekilde dağıtılmıştır. Biri doğrudan yıkama ile ilgilenirken; diğeri su döker, üçüncüsü de merhumu giydirecek eşyaların hazırlanmasından sorumludur. Burada bazı yasakların sıkı bir şekilde uygulanmasına özen gösterilir. İki kişinin aynı anda merhumun kıyafetlerindeki düğmeleri açmasına izin verilmez. Aynı kişinin hem su dökmesi hem de ölüyü yıkaması yasaktır. Yıkama işlemi tamamlandıktan sonra merhumun saçları yeni bir tarakla taranır (geçmişte tabutun bir parçasıyla tarama yapılırdı).

Merhum, tamamen yeni giysilerle giydirilir. Aynı akşam, merhumun tabutuna konulacak eşyalar hazırlanır. Yerleşik bir inanca göre, merhum, ahirette yalnızca bu dünyada kullandığı eşyaları kullanabilir. Erkeklerin tabutuna, bıçak ve makas gibi kişisel eşyalar bir şeyle sarı-

larak konulur, ama öncelikle keskin uçları kırılırdı. Gözlük camları ve ayna da kırılır. Bu tür eylemlerde tek bir fikir yatmaktadır: İnsan, ölümüyle birlikte başka bir dünyaya geçer; bunun için doğası gereği parçalanma yoluyla yeniden doğması gerekmektedir. Dolayısıyla, onunla birlikte bakir dünyaya gidecek eşyaların da tahrip edilmesi gerekir.

Yılanlara karşı koruyucu olarak tabuta "iyi" ağaçların (fındık, kiraz, elma) dalları ve bir tutam kükürt konulur.

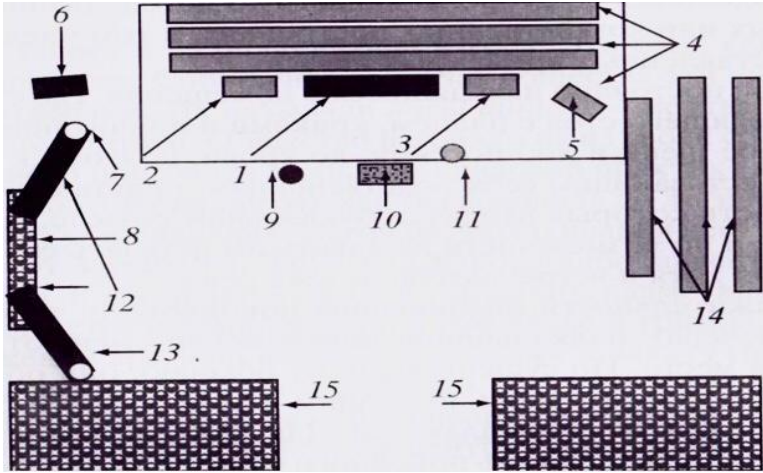
Yıkama sırasında kullanılan önlükler, eldivenler ve havlular imha edilir. Tarak ve sabun ise tabuta konulur. Yıkama işleminin yapıldığı tahtalar, en yakın alandaki bir dere üzerindeki köprüde kullanılmak üzere önerilir. İnanca göre, o köprüden geçecek insan sayısı arttıkça merhumun ahirette yaşamı daha iyi olacaktır. Bu inanç, Abhazların cehennem olarak düşündüğü yerin, dar bir köprü şeklinde olduğunu düşünmeleri ile örtüşmektedir.

Aile üyesi olmayan yıkayıcılara yeni eşyalar verilmesi adettir. Bu, genellikle gömlek, örtü ve havlu gibi eşyalar olur. Merhumun yeni eşyaları da hediye edilebilir, hatta bu, merhum için bir iyilik sayılır. Merhumun daha önce kullandığı, yıpranmış eşyalar da onun ahiretteki mülkü olacaktır. Kalan gün ya da sabahında, avluda, merhumun tabutunun konulacağı çatı altında küçük tek katlı bir yapı (5x4x3 m) inşa edilir. Yapı, yeşillik ve halılarla süslenir. Ön tarafta, ortada bir divan yer alır ve üzerine merhumun tabutu konulur. Divanın arkasında, birkaç sıra sandalye yer alır. Bu sandalyelere, yakın akrabalar olan kadınlar oturur; kadınlar, tabutun arkasında akrabalık, sosyal ve yaşamsal statülerine göre sıralanır. Kadının statüsü arttıkça, tabuta olan yakınlığı da artmaktadır.

Abhazların cenaze törenlerindeki önemli sırasal yapı "sol – merkez – sağ" ya da "başlangıçta – ortada – sonda" şeklinde oldukça net bir şekilde görülebilmektedir. Burada en önemli olan sağ taraftır. Tabutun başındaki sağ yer, anneye, üvey anneye ve teyzeler gibi diğer yaşlı

kadınlara aittir. Daha sonra sol taraf gelir. Merhumun ayak tarafında, eşi, büyük kızları, kız kardeşi, en büyük gelini ve diğer genç akrabalar yer alır. Onlardan sonra, taziye için gelen diğer tüm kadınlar oturur. Tabutun arka kısmında (merkez) küçük kızlar ve gelinler yer alır. Burada, merhumun küçük kız kardeşleri, kızlarının ve gelinlerinin yaşıt-ları da yer alabilir. Son gruptaki kadınların daha az önemli olmasının nedeni, hem yaşları hem de törensel işlevleri yerine getirme konusundaki yetersizlikleridir.

En yakın akrabaların önündeki en yakın sıranın arkasında, merhumun daha uzaktaki akrabalarının oturduğu iki, üç ya da dört sıra daha vardır. Bu sıraların sayısı, mekanın kapasitesine bağlıdır.

Cenazenin defin günü taziye kabul ve tören düzeni

1 - Merhumun cenazesi; 2 - Anne, kayınvalide ve diğer yaşlı kadınlar; 3 - Eş, yaşlı gelinler; 4 - Küçük kızlar, yeğenler; 5 - Ritüel yürüyüşü yapan kadınlar; 6 - Merhumun atı; 7 - Merhumun küçük oğlu; 8 - Taziye Kabul eden erkek akrabalar; 9 - Erkek karşılayıcı; 10 - Başlık, silah ve diğer eşyaların bırakıldığı masa; 11 - Kadın karşılayıcı; 12 - Aile yaşlıları; 13 - Merhumun en büyük oğlu; 14 - Cenazeye katılan kadınlar; 15 - Cenazeye katılan erkekler.

Sol tarafta ayrı bir grup oluşturan birkaç kadın – "акəшацəа-akuşaçüa" (etrafında dolaşanlar) bulunur ve bu kadınlar merhuma baş-sağlığına gelenlerin etrafında törensel bir dolaşım gerçekleştirirler. Bu dolaşım işlemi yalnızca Abjua Abhazlarında kalmıştır.

Yakın akrabaların erkekleri - "ацъбацəа-acabaçüa" (yas tutucular), tabutun yakınında dışarıdadır, ancak onlar da kadınlarla birlikte kendi statülerine göre sıralanır.

Bu yarım dairenin içinde, tabuttan 10-15 m uzakta bir masa kurulur. Buraya, merhuma başsağlığına gelen erkekler şapkalarını, kamçı ve silahlarını bırakır. Ölünün ruhunun silahlardan korktuğuna inanılır. Eğer merhum bir atlı ise, burada siyah bir örtü ile örtülmüş atı da bulundurulur.

Masanın yanında cenaze organizatörlerinden bir erkek ve bir kadın bulunmaktadır. Bu kişiler genellikle gelenekleri ve ritüelleri iyi bilen, komşulardan olur. Kadın organizatör, erkek organizatörün altında çalışır. Daha önce, organizatöre iki veya üç yardımcı atanmıştı; bunların görevi, yeni gelen erkekleri merhumun tabutuna doğru iki elleriyle belinden tutarak götürmektir. Daha sonra, onları acılı aile üyelerine taziyelerini sunmaları için Acabaçüa grubuna yönlendirirlerdi. Ardından, ölü aşı olarak yiyecek ve içeceklerin sunulduğu masaya götürürlerdi. Bu işlem, 1970'lere kadar uygulanıyordu. Şimdi ise bu ritüel yok olma yolundadır ve nadiren görülmektedir. Sadece belli başlı yaşlı kadınlara uygulanmaktadır.

Şu anda, cenaze törenine gelen erkekler, özel masada başlıklarını ve diğer eşyalarını bıraktıktan sonra, tente altına girip tabuta yaklaşmaktadırlar. Biraz bekledikten sonra (sessizce veya birkaç acılı söz söyleyerek, ya da daha duygusal bir şekilde duygularını ifade ederek - bu durumda ağlamak da serbesttir) Acabaçüa grubuna yönelirler. Kendilerine taziyelerini ilettikten sonra, avluya geçerler ve burada cenazenin kaldırılmasını beklerler.

İçeri giren kadın, tabutun üzerinde mutlaka ağlayacak, ancak he-

men dışarı çıkmayacaktır; yakınlarına taziyelerini ilettikten ve merhum hakkında birkaç sıcak kelime söyledikten sonra, boş olan yere ya da tabutun arkasına çekilecektir. Burada bir süre kaldıktan ve sürekli bulunan yasçı kadınlarla ve yeni gelenlerle ağladıktan sonra, dışarı çıkacak, erkek akrabalarına taziyelerini iletcek ve avludaki kalabalığa katılacaktır. Kötü hava koşullarında, insanların büyük bir kısmı, bu amaçla özel olarak kurulan geçici tenteler dahil, yaşam alanlarında veya kurulum tarzı büyük boş yapılarda toplanır.

Tabutun bulunduğu odada sürekli olarak bulunan yasçı kadınlar, her yeni girişi ağlayarak, bağırarak ve inleyerek karşılar. Daha önce, bu sırada yanaklarını ve alnını tırnaklarıyla kanayana kadar kazırlardı. Bu nedenle, en yakın ve kendini en çok acı çektiren akrabalara iki kadın atanır; bu kadınlar, kelime anlamıyla, akrabalarını sakinleştirerek, kendilerine zarar vermemeleri için mümkünse onları tutmaları gerekmektedir. Şu anda benzeri zarar verme olayları olsa da, artık daha nadir görülmektedir.

Merhumun yas tutma süresi birkaç gün boyunca, sabah akşam devam eder, bu yüzden de yasçı kadınlar sırayla değişirler, ancak yerlerinden ayrılmazlar. Mevcut gelenek gereği, her yeni girenle birlikte ağlamaları ve inlemeleri gerekmektedir; dahası, onları o kadar acılı hale getirmek için, ağlatmaları da gerekmektedir. Bunun için genellikle şu teknikler kullanılır: Eğer merhuma ağlamak için bir yakın kişi girdiyse, yas inlemelerine onların ortak işlerinden veya ilgi alanlarından, iyi ilişkilerinden veya merhumun onun hakkında yüksek değerlendirmelerini dile getirdiği hikayeler eklenir; eğer yakın olmayan veya hiç tanımadığı bir kişi girdiyse, kadınların inlemelerinde her bireyin hissettiği, kayıplar, yetimlikler ve benzeri ortak acılar anlatılır.

Abjua bölgesinde ölen kişinin ayaklarının dibinde bulunan yas tutucular başka bir ritüel işlevi yerine getirirler. Aynı bağırışlar, ağlayışlar ve ağıtlarla yas tutan kişinin ya da bir grup yas tutan kişinin etrafında üç kez daire şeklinde dönerler. Tüm yakın kadın akrabaların saç-

ları dağınık, erkeklerin ise kemerleri yoktur ve gömlek düğmeleri açılmış durumdadır. Bunlar, merhumun ruhunun diğer dünyaya geçişine itiraz edilmediğini sembolize eder. İtiraz göstermemenin ifadesi yalnızca cenaze günüyle sınırlı değildir. Örneğin, erkeklerin cenaze yemeğine kadar tıraş olmaları ve saç kestirmeleri yasaktır. Merhumun yakın kadın akrabaları da cenaze yemeğine kadar saçlarını açık bırakırlar. Taziye giysileri, zamanla dağınık bir şekilde, püskül halinde asılı kalacak şekilde bırakılır.

Abhazların cenaze törenlerinin bir karakteristik özelliği, acı duygularının dışa vurumu ile ilgili tabulardır ve bu tabular belirli gruplara yayılmaktadır. Örneğin, bir kadın, ölmüş eşinin üzerinde ağlamamalıdır ve bir erkek de eşini yas tutarak anmamalıdır. En azından bu süreç, kamuya açık bir şekilde gerçekleşemez. Anne ve babanın çocuklarının yasını tutmaları da doğru değildir. Tüm bu gerçekler, Abhazlar arasında yaygın olan bir kaçınma geleneğinin parçasıdır.

Geleneksel inanışlara göre yas tutma yasakları, yıldırım çarpması sonucu ölenler, boğulma veya yüksekten düşme sonucu ölenler için de geçerlidir, ancak daha önceleri çiçek hastalığından ölenler için de geçerliydi. Bu durumlarda ölüm nedeni, doğaüstü güçlerdir: Afi: gök gü-rültüsü ve yıldırım tanrısı; Dzızlan-Dzahkuajü: su tanrıçası; Aerg: avcılık ve dağ tanrısı ve Axi Zoshan: çiçek hastalığı tanrısına açık bir şekilde acı duygularını ifade etmenin, cezalandırıcı güçler tarafından itiraz olarak algılanmasından duyulan korku nedeniyle, bu şekilde ölenlerin yakınları sadece hislerini gizlemeye değil, aynı zamanda kendilerini tanrıları memnun etmeye, onlara ikramda bulunmaya, özel ilahi şarkılar söylemeye ve hatta onların onuruna dans etmeye zorlardı.

Ayrıca, bebek ölüleri için de yas tutulmaz. Bebek öldüğünde, Tanrı'nın sahip olduğu şeyi aldığı kabul edilirdi. Bebek, henüz toplumun bir bireyi olarak tanınmadığı için insanlar herhangi bir hak talep etme hakkına sahip değildir.

Toplumdan dışlananlar için de yas tutma yasağı vardı. Bunlar genellikle bir hain veya kan bağı olanlara karşı ağır suç işlemiş olanlardı. Gerçekten de, bu kişiler zaten yaşamları boyunca toplumda ölü olarak kabul edilirdi. Onlara iki kez ölü denirdi. Toplum, onları kendisinden dışlardı. Abhazlar arasında yapılan alışılmış hukuki uygulamalarda ölüm cezasının olmaması, onların yaşamalarını sağlıyordu. Bu nedenle, onların ölümü, sosyal olarak öldürülme sürecinin, mantıklı bir sonuca ulaştığı anlamına geliyordu. Dışlananlar, yas tutulmadan götürülür, mezarlıktan uzakta bir yere gömülürler. Ceset, hiç bir düzenleme olmaksızın yüzüstü olacak şekilde mezara konulur ve üzerine toprak atılır. Daha sonra da üzerine herhangi bir mezar yapısı inşa edilmez ve anma töreni, cenaze yemeği dahil hiç bir şey yapılmaz.

Cenaze zamanı yaklaştığında, güneş batımına yakın (cenaze gömülmeden önce güneş batmadan tamamlanmalıdır), cenaze sorumlusu, merhumla vedalaşmayı organize eder. Tüm yakın akrabalar, merhumu bir kez daha ağlayarak anırlar. Ardından, tabut yakın akrabalar tarafından kaldırılır ve avlunun ortasına, küçük bir yükseltinin üzerine yerleştirilir. Sorumlu, birkaç giriş cümlesi söyledikten sonra, sözü yaşlılardan birine aktarır. Yaşlı, başlığını çıkararak tabuta yaklaşır ve merhumun yaşam yolculuğunu kısaca anlatır, ardından genellikle yakınları için kaybın ağırlığından ve merhuma cennet dileğinden, bekleyen akrabalarından söz eder. Daha sonra benzer konuşmalar için birkaç kişiye daha söz verilir. Bu veda, yakın akrabalar arasından birisinin, cenazeye katılanlara zahmetlerinden ötürü teşekkür sözleriyle sona erer.

Vedalaşmanın ardından, tabut merhumun yakın akrabaları tarafından kaldırılır. Avludan çıkarılmadan önce, tabut üç kez indirilip kaldırılır ve her seferinde hafifçe ilerleme kaydedilir. Bu, ev sahibi aile üyelerini, merhumun ruhunun geri dönmesinden koruyan başka bir koruyucu büyüdür. Tabutun avludan çıkarılmasından sonra, görevliler avlunun ortasında bulunan masayı ters çevirir ve tabutun bulunduğu

geçici yapının sökülmesini yönetirler. Bu işlemde sonra, görevlerini de sona erdirmiş sayılırlar.

Genellikle aile mezarları, evlerin yakınında, yeraltı su seviyesinin düşük olduğu bir alanda seçilir. Aile mezarlığında yer seçimi, merhumun yakın akrabalarının katılımıyla yapılır. Mezarlık kazma işi, genellikle komşu gençlere verilir. Seçilen mezar kazıcıları, mezarı cenade günü kazmaya başlarlar.

Abhazlar mezarlara çok özen gösterirler. G. İ. Radde; "Sıkça, titizlikle çevrelenmiş mezarların yanından geçmek zorunda kalıyoruz. Abhazlar ölülerine son derece derin bir saygı gösterir. Ölenlerin mezarları, yaşayanların evlerine göre görece daha iyi düzenlenmiştir" diye yazmıştı.⁴⁰

Her zamanki dikdörtgen çukurun yanı sıra, XIX-XX yüzyıllarda diğer mezar biçimleri de yaygındı. Müslüman Abhazlar için 120 cm derinliğinde dikdörtgen bir mezar açılır, daha sonra bir tarafında, hafif bir oyuk kazılır ve kefene sarılı ceset buraya konulur veya tabut açık bir şekilde buraya yerleştirilir. Daha sonra ise üzerine çapraz bir şekilde konan tahtalarla kapatılır, böylece mezar toprağı ile örtüldüğünde ceset kapalı kalır. Bu tür bir mezar açma şekline "amaşa" denir. Günümüzde hem Hristiyanlar, hem de Müslümanlar, tabutta kapalı olarak gömülmeyi uygulamaktadır.

Diğer bir mezar türü olan "mouzeley" zengin kişiler tarafından inşa edilirdi. Dikdörtgen mezar, kireç harcı ile taş veya tuğlayla döşenir, bir kemerli tavan veya büyük bir taş levha ile kapatılırdı. Bu tür mezar "akaрdаma-akardama" olarak adlandırılırdı. S. Smolenski, 1875 yılında bu tür yapılardan birini şu şekilde tanımlamıştır: "Batalbey'in mezarındaki türbe dikkatimi çekti. Dağlılar genellikle mezarın üzerine basit taşlardan mezar taşları yaparlar, mezarı ahşap bir çerçeve ile çevrelerler; mezarın her iki tarafına, Arapça yazılarıyla kaplı çerçeve içine

⁴⁰ Dr. G. Radde'nin 1865 yazında Kafkasya yolculuğuna dair ön rapor, ZKOİRGO. 1873. VIII. Kitap. S.19.

alınmış kağıtlar asılı olan tahta levhalar koyarlar ve mezarın üzerine de tahtadan bir gölgelik yaparlar, bazıları ise taşla çerçeve yapar, ancak bu tür bir mezar bir prens veya zengin ailelerin mezarlarında yapılır. Batalbey'in mezarının çitleri güzelce ve doğru bir şekilde, kuzey ve batıdan iki kapılı yapılmıştır. Mezara, bir arşın yüksekliğinde, aynı genişlikte ve iki buçuk arşın uzunluğunda uzunca bir mermer kaide yerleştirilmiştir. Uçlarına yarım daire şeklinde iki levha konulmuştur. Tüm bunlar, yüksek kalitede olmayan mermerden yapılmış olsa da, hem kaide hem de levhalar Arapça büyük altın yazılarla kaplanmıştır ve hilal figürleri ile süslenmiştir."⁴¹

Abhazların özgün anma geleneği "anşan" düzenlenmesidir. Mezar sahibinin kıyafetleri, eşyaları ve merhumun fotoğrafları, ölü bedenini taklit edecek şekilde sedire serilir. Anşan, kırk gün, bazen de bir yıla kadar o şekilde korunur. Cenazeye katılamayan akrabalar veya tanıdıklar, anşana yaklaştıklarında karşılarında sanki gerçek ölü varmış gibi ağıt yakmaya başlarlar.

Cenaze sonrası dönem, üçüncü, dokuzuncu, on beşinci günlerde yapılan cenaze ve diğer anma ritüellerini içerir. Kırkıncı gün (Hristiyanlar için), 52. gün (Müslümanlar için) ve ölüm yıldönümünde de anma etkinlikleri yapılır. Ayrıca Hristiyanlarda, bir başka anma günü de 28 Ağustosta Meryem Ana'nın Göğe Kabul günüdür. Abjua Abhazları, ölümün ikinci ve üçüncü yıldönümlerinde de anma yaparlar.

Kaynak: *Abhazlar, Sorumlu editör: Y.D. Açba (Ançebadze), Y.G. Argun, Moskova-2012, İkinci baskı. s. 294–303.*

⁴¹ Smolensky S., Dal'a Sefer: Yürüyüş günlüğünden, Askeri koleksiyon, St.Petersburg, 1875, No. 11, s. 6.